

ชื่อแผนม: “การพั้วพันทางวัฒนธรรม” ในพื้นที่ท่องเที่ยว
แขวงหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

สันติพงษ์ ช่างเผือก

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
กุมภาพันธ์ 2546

ชื่อผลงาน: “การพัฒน์ทางวัฒนธรรม” ในพื้นที่ท่องเที่ยว
แขวงหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

สันติพงษ์ ช้างเผือก

วิทยานิพนธ์นี้เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

วันที่.....	- 1 ต.ค. 2546
เลขทะเบียน.....	00320
เลขเรียกหนังสือ.....	43

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
กุมภาพันธ์ 2546

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ชั้น 14 อาคาร เอส เอ็ม เทเวศร์
เลขที่ 979/17-21 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน
เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10400
โทร. 298-0455 โทรสาร 298-0476
Home page : <http://www.trf.or.th>
E-mail : trf-info@trf.or.th

ชื่อผานม: “การพัพพันทางวัฒนธรรม” ในพื้นที่ท่องเที่ยว
แขวงหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

สันติพงษ์ ช้างเผือก

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
อาจารย์ ดร.อภิญญา เฟื่องฟูสกุล

.....กรรมการ
อาจารย์ ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์

.....กรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จามะรี เชียงทอง

28 กุมภาพันธ์ 2546

© ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กิตติกรรมประกาศ

1.

ถึงวันนี้ผมยังคงจำความรู้สึกของการเดินเท้าตากฝนจากบ้านผานมกลับเรือนพักกลางเมืองหลวงพระบางได้เป็นอย่างดี เป็นคำคืนที่แอบสัญญากับตนเองล่วงหน้าและยืนยันกับแมลงปีกบางที่บินวนเวียนอยู่ใกล้หัวใจว่า ถึงเวลาเสียทีกับการ กลับบ้าน กลับไปเขียนเรื่องราวต่างๆ ที่ได้เรียนรู้มาให้เป็นรูปเป็นเล่ม-เป็นวิทยานิพนธ์ปกคำมิดเหมือนสีท้องฟ้าวันนั้น เขียนให้มันเป็นจริงเป็นจังกว่าที่เคยผ่านมา มากกว่าที่ผมมักอ้างว่า ต้องมีอารมณ์แล้วก็จะเขียนได้

“แล้วเมื่อใด ก็จะมีอารมณ์”

ผมนิสัยเสีย ไม่เคยตอบชะด้วยว่า เมื่อใด !!! แต่ใครที่สนิทสนมก็พอเดาทางออกว่า ต้องมีไฟลนเทียนถึงทะเลสาบ...เนื้อหาบางช่วงผมเขียนทิ้งไว้ ตั้งแต่คิดว่าจะสิ้นสุดงานชิ้นนี้เมื่อเกือบ 2 ปีก่อน มันจิ้นสนิมเลอะอยู่ในคอมพิวเตอร์ที่บ้าน ต้องนำมาชะล้างใหม่ ระหว่างเช็ดถูไปได้คิด ทบทวน ได้จินตนาการถึงชีวิตตัวเองที่ข้ามพ้นคอยนางแก้วมุงสู่ดินแดนตะวันออก ทั้งที่หมอดูชาวพม่า ชาวปะโอ ทักท้วงอยู่ว่า คนอย่างผมต้องไปทางปลายฟ้าตะวันตกเท่านั้นถึงมีสิทธิจะรุ่ง... สายตาที่มองผาดไปตามแผนที่ ชีวิตการทำงาน การเดินทาง และเขียนหนังสือจึงเหียวไปเหียวมาอยู่กับฟากอาทิตย์ตกอยู่เป็นนิจ จนบางครั้งเคยตัวเคยปาก เคยแม้กระทั่งสร้างความหวังไว้กับหมู่้องหลายคนที่ยังทำให้เร่ร่อนเอาเงินเบงค์มวง 2 ใบ ไปทำหนังสือเดินทางตราครุฑ นึกกันเป็นมันเป็นเหมาะปิดเทอมนี้เอาแน่เมือง หลวงพระบาง แล้วปิดเทอมก็ผ่านไปเทอมแล้ว-เทอมเล่าจนทุกคนทยอยจบปริญญาตรีกันไปหมด แต่ผมก็ยังพิศมัยกับฟากแดนตะวันตกเหมือนเดิม

ไม่นานหลังจากนั้น คนอพยพเข้าเมืองหลวงหางานทำก็กลับเชียงใหม่ เอาหน้าเผ่าๆ เข้าห้องเรียนปริญญาโทกับน้อง 4 คน อี๊ด เวา ปิ่น และฟ้า-น้องเล็กที่เราห่วยไฮอยู่เสมอ ส่วนเจ้าคำข้าวิกไปสำนักทำพระจันทร์ ล่วงเข้าปลายปี ค.ศ. 1998 นั้นแหละ...เมืองหลวงพระบางจึงปรากฏอยู่เบื้องหน้า

ระยะหนึ่งอาทิตย์แบบทัวริสต์ ผมกับอาจารย์ที่ปรึกษาที่น่ารักทั้งสองท่านและเพื่อนชาวอาทิตย์อุทัยตัวเล็กเดินคู่ไปตามตัวหมาที่มีไว้หลายแห่ง เขาบอกที่ไหนนำไป ที่ไหนเหมาะ สักคนเราก็ไปนั่น วันหนึ่งโฉบไปเยือน “บ้านผานม” พร้อมกับอาจารย์ญา แบบบุญเจอรถเครื่องยังไม่ได้ถอนออกจากบ้านแล้วก็กลับ...ใครจะไปนึกว่า แค่หนึ่งปีหลังจากนั้น ผมต้องเข้าๆ ออกๆ ที่นี้อยู่แสนนาน ขาวนานพอๆ กับทำให้ตัวเองและคนรอบข้างรู้สึกว้า ผมเสมือนนกย้ายถิ่น ปีหนึ่งจะใช้ชีวิตอยู่ที่นั่น 2-3 เดือน

เปล่าเลย ผมไม่ได้แฝงตัวอยู่ในบ้านผานมแรมเดือนแบบนักมานุษยวิทยาสัญชาติอื่นๆ ที่เดินชนกันอยู่บ่อยครั้งในเมืองหลวงพระบาง หรือเหมือนกับตำรับตำราที่ได้เล่าเรียนมา ตลอดระยะสามปี

เพียงแค่ 2 คืนเท่านั้นที่ผมพักอาศัยอยู่ในบ้านผานม เป็นสองคืนที่ไผ่ฝน เป็นสองคืนที่อบอุ่นและมีความหมายยิ่งนัก

ทำไมเป็นเช่นนั้น เพราะผมได้เรียนรู้ว่า สมมติฐานที่ตั้งไว้ในการทำงานวิจัยภาคสนามแบบเดินโทงๆ เข้าหมู่บ้าน ไน้้นออกหมู่บ้านนี้ตามสันดานเดิมที่เคยเป็นสมัยก่อนไม่สามารถทำได้

ไม่น่าเชื่อ บ้านนี้มันใกล้เมืองออกจะปาน นักวิจัยชาวญี่ปุ่นก็เคยเข้ามาเช่าบ้านเก็บข้อมูลและคืนเรตตั้งค่าเช่ากระดุกเดือนละ 5,000 บาทมาแล้ว กะอีแค่นักศึกษาที่สนใจเรื่องวัฒนธรรมจะเข้าไปนอนค้างไม่ได้เชียวหรือ

ผมน่าจะทำได้ไม่ยากนัก เริ่มจากขอร้องพี่ชายชาวหลวงพระบางให้ช่วยติดต่อกับสถานทูตลาวประจำประเทศไทย แ่งหนังสือออกจากคณะอย่างเร่งรีบ หนีบรักแร้ไปคุยกับท่านทูตด้านการศึกษาดังกรุงเทพฯ ด้วยตัวเอง ยังไม่แล้วใจ...ผมตรงเข้ากรุงเวียงจันทน์ไปนัดหมายหัวหน้าหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านนี้ คำตอบแต่ละแห่งเต็มไปด้วยเงื่อนไข ความยุ่งยากที่ต้องติดต่อพัวพันระหว่างประเทศบ้าง ความมั่นคงบ้าง หรือกระทั่งเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ที่ดูใหญ่สำหรับผม คือ ส ต ๖ ๓ ที่นักวิจัยต่างชาติต้องจ่ายเป็นเงินสกุลสหรัฐถ้าต้องการเข้ามาอย่างเป็นทางการ โดยมีสถาบันของรัฐรับรอง แต่บางท่านก็มีข้อเสนอแสนดีให้กับผม คือ การพักในเรือนพักกลางเมือง ใช้วิธีเข้า-ออกแบบนักท่องเที่ยวจะดีกว่า

แต่ผมมันคือครับ...มาคือเอาในระดับเมือง ด้วยอาศัยเส้นสายของบรรดาพี่ๆ ชาวหลวงพระบางให้ช่วยไปติดต่อกันรู้จักระดับบ้าน แต่ที่สุดแล้วก็ต้องยอม เมื่อไอ้ความคือคือเริ่มไปสร้างความลำบากใจให้กับ**ไต่บ้านผานม** หลายคนที่ปฏิเสธแบบไม่ให้เสียน้ำใจว่า “เขาเต็มใจให้ผมพักอยู่ที่นี่เพียงเกรงว่า *คุณ*จะมีความผิด” มีตัวอย่างในวันสรุปบทเรียนและเลี้ยงฉลองในบ้านเมื่อปี 2000 ผมกับคณะนายบ้าน กลุ่มแม่หญิง ม่วนซื่นอยู่กับร่าง เบียร์ เหล้ากลั่นจนตึกมากโขงานถึงจะเลิก ไต่บ้านกลุ่มหนึ่งให้ความเห็นว่า สภาพผมตอนนี้ น่าจะค้างเสียทีนี้ อีกกลุ่มแย้งและเกรงว่าจะเกิดปัญหา เขาเถียงกันอย่างจริงจังจนผมรู้สึกตัวเองกำลังสร้างปัญหา รีบตัดบทว่า ผมไม่เป็นไร...ยังไหว ไต่บ้าน 3 คนอาการเพียบแอ้อย ไม่น้อยขันอาสาไปส่งผม ด้วยรถจักร 2 คันประคับประคองกันไปบนเส้นทางมืดมิด เหตุการณ์จั่วรอยแบบนี้ยังมีอีกหลายครั้งตามความสนิทสนมระหว่างผมกับไต่บ้านหลายคนที่จะสมพอกพูนขึ้นตามวันเวลา

ย้ายบางคนใส่ใจกับชีวิตข้ามแดนของผม เกรงว่า “การมาอยู่กับประเทศคอมมิวนิสต์นาน ๆ เข้าเมื่อผมกลับบ้านจะถูกสอบสวน” ผมตอบกลับไป “ที่โรงเรียนผมก็สอนเรื่องเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์และสังคมนิยมบ้างเหมือนกัน” แก้มันคบไหล่ผมเบา ๆ ... ยังมีอีกหลายถ้อยความแสดงความห่วงใยจากแม่ เฒ่า-พ่อเฒ่าฮัก เอื้อย-ฮ้ายฮัก หรือน้องฮักของผมในบ้านผานมหลายต่อคนที่คอยไถ่ถาม ดูแลและคอยช่วยเหลือผมมาตลอด คำขอบคุณในที่นี้ดูจะด้อยค่าไปด้วยซ้ำ สำหรับสิ่งที่ผมได้รับจาก**ไต่บ้านผานม**

2.

การเรียนรู้วิชา “ทฤษฎีการพัฒนา” ของอาจารย์จามะรี เชียงทอง ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงในตัวผมอย่างไม่รู้ตัว เป็นเพราะเอกสารเรื่อง “งานท่องเที่ยวศึกษา” ที่อาจารย์มอบหมายให้อ่านแบบรวมหมู่ และขีดเขียนมาส่งเป็นชิ้นเป็นตอนนั้นแหละ คือ จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงมุมมองต่อการท่องเที่ยว เปลี่ยนอย่างไรหรือครับ ก็ชีวิตที่เหลืออยู่ในคราบน้ำตึกศึกษาเก่าๆ วัย 30 อัพ และวิทยานิพนธ์เล่มนี้ คือ ภาพประจักษ์

นี่ยังไม่นับลูกบ้า คอนปปลอมเป็นหญิงในโลกไซเบอร์ เพื่อยียวนนักเที่ยวชายบางคน ผู้นี้กว่า คนประหนึ่งกับตันตุ๊ก หรือโคลัมบัส เทียวค้นหาดินแดนบริสุทธิ์อันไกลโพ้นมาแจกจ่ายฝันให้สาว ๆ คอยกวาดสายตาประณามหยามเหยียดนักเที่ยวคนอื่น โดยเฉพาะคณะฉิ่งฉับจากโรงงาน กรรมกรคนชั้นล่างที่ขอมือที่ปูเสื่อกินคำส้ม เว้าลาว ชมทะเลในวันว่างที่อาเซีย เจ้าแก๋ เจ้ ผู้จัดการไทย-เทศสุดส่าห์ประกาศให้เป็นวันหยุด....บางพวกขึ้นภูเขา เข้าหมู่บ้านบนคอย แล้วหงุดหงิดเมื่อพบเด็กยืนตีหน้าซื้อแบมือขอสตางค์ เป็นลมชัก-อกอี่เป็นจะแตกขามเดินไปเจออะกับรถปิคอัพในช่องข้างบ้านของคนที่เขาเรียกว่าชาวเขา

ขอบพระคุณสำหรับอาจารย์ จามะรี เชียงทอง มา ณ ที่นี้ครับ สำหรับคำถามในวันสัมภาษณ์คอนสอบเข้าที่ทำให้ผมต้องนึกคำตอบอยู่ดลปใหญ่ว่า ผมเป็นพวกชาตินิยมหรือไม่ ไม่ยกแต่ละข้อสอบภาษาอังกฤษ และการอดรันทนสอนนั่งฟังลูกศิษย์เสนองานแบบหัวคิวแทบจะต่อติดกัน สุดท้าย คือ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่อาจารย์รับเป็นภาระให้ตั้งแต่ปลายฤดูหนาวถึงปลายฤดูร้อนปี 2003

เช่นเดียวกันคำขอบคุณอย่างสุดซึ้งต่อ “ครูตลอดกาล” ซึ่งพรรคพวกบางคนที่เคยผ่านส่งเวียนไปแล้วนิยามให้กับอาจารย์ท่านนี้ - อานันท์ กาญจนพันธุ์ หรือ “ลูกพี่อานันท์” (ของพวกเรา) ผมผูกจิตผูกใจเป็น “อานันท์-เนี่ยน” ไปกับเขาตั้งแต่ยังไม่ได้ก้าวเข้าเรียน ด้วยประทับใจในลีลาคมกริบในการคิดวิเคราะห์ นำเสนอสาระพันความซับซ้อนให้เป็นเรื่องง่ายต่อความเข้าใจ และมักก่อวนคลั่งสมองอยู่เสมอเมื่อฟังจบ

คำขอบคุณในที่นี้รวมไปถึงความกรุณาของอาจารย์หลายท่านที่ไม่ได้กล่าวนาม และอาจารย์แต่ละท่านที่จะกล่าวนาม ดังนี้ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ ให้คำปรึกษาและไต่ถามถึงชีวิตผมมาตั้งแต่ยังเรียนอยู่ปริญญาตรีฝั่งวิทยาศาสตร์ อาจารย์ยศ สันตสมบัติ ไม่เคยปิดโอกาสในการเรียนรู้ของลูกศิษย์คนนี้และคนอื่นแม้แต่น้อย อาจารย์วราวุฒิ ภูริสินสิทธิ์ กับความห่วงใย อาจารย์ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์ เพียง 5 ปี พี่ขี้ของน้องๆ ไปพ้นจากคำว่าอาจารย์ที่ปรึกษาประจำรหัส 41 อย่างมากมาย มากมายกระทั่งแอบยืมได้คนเดียวเมื่อนึกถึง อาจารย์อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ -พี่ไก่ออกโอกาสให้ผมไปรู้จักชีวิตในมิติของเวลา ถามไถ่และให้ผมได้เต็มทีกับงานโดยไม่ต้องพะวักพะวง

กับงานอื่นที่อยู่ในมือไม้ที่พี่ต้องรับผิดชอบ อาจารย์เกษียร ทานาเบ้ มอบเรื่องราวดีๆ ให้กับลูกศิษย์ได้ อยู่เสมอ อาจารย์เกษม พรายแก้ว จากมหาวิทยาลัยหัวเฉียว กรุณาอัดสำเนาและส่งเอกสารภาษาลาวมา ให้อย่างเร่งด่วน

สำหรับอาจารย์เจ้าของผม อกัญญา เพ็ญพัสกุล ไม่อาจบรรยายใดๆ ด้วยถ้อยคำได้

.....

ที่ว่างส่วนนี้สำหรับอาจารย์ครับ ได้ยินว่า อาจารย์ต้องการเห็นกิตติกรรมประกาศ และ กล่าวที่เล่นทีจริงว่า น่าจะมีพื้นที่ให้เขียนถึงเจ้าลูกศิษย์พวกนี้บ้าง

3.

เป็นเรื่องแย่มากถ้าจะไม่ได้กล่าวถึงและขอบคุณเจ้าภาพร่วม ดังรายนามต่อไปนี้ สมาคมเบคมินตัน “ลานกีฬาต้านวิชาการ” ณ สวนเจ็ดริ้น (ที่มีสมาชิกร่วมสังฆกรรมมากมายทีเดียว อาทิ พี่วินัย-เจ้ใหญ่-จิว-เสนาะ-ดาเชียร-ฯลฯ) ความอบอุ่นจากพี่น้องๆ ที่อยู่รายล้อมพัฒนาสังคม ฝากคำขอบคุณพิเศษกับไอ้จื่อ (เป๊อ-สำเนียงแม่แจ่ม) ที่คอยเลียบเคียงและเป็นคนฟังที่หน้าขุ่นเอย มากทีเดียว เหล่าสมาคมแม่บ้าน(บ้านอื่น) - แป้ว ปู เพชร พี่โสภิดา และหลานคนใหม่ที่น่ารักของเรา “ชิน ชิน” และลืมไม่ได้ทีเดียวกับ น้องหนึ่ง-ลัดดา เพื่อนร่วมงานใหม่ในรั้วพายัพ

ม่วนชื่นกับชีวิตเบลอๆ บ๊วยท่วยในโรงงานนรก พร้อมกับเจ้า “นัม” และอีน้อง“บอล” ที่แสนน่าล็กกก...และ thesis คู่ขนานเกี่ยวกับอำนาจลึกลับในหอร้างชั้นห้าของนายธวัช ฝาก ความขอบคุณไปถึงสาวน้อยนักเขียนอย่าง “สร้อยแก้ว คำมาลา” ผู้หญิงแสนขุ่นและขี้ลืมแบบ “สาย รุ่ง ทองปลอน” “อาภา อนันตกุล” คอยเตือนบ่อยๆ ทางโทรศัพท์ให้ละวางอดีตเผชิญหน้ากับความ จริงที่ดำรงอยู่ เพื่อน-น้อง-และอีกหลายมิติของมิตรภาพในหนุ่มน้อย “ดำรงพล อินทร์จันทร์” และ “นางแขกแก้ว ศรีวิชัย” ที่ประกาศไว้เมื่อคราวท้องร่วงยกบ้าน ณ เรือนเช่าหน้าวัดอาราม เมืองหลวง พระบางว่า หน้านี้ไม่มีฉันไม่ได้ละ... ที่รัก

เหลียวมองผ่านอดีตยังพบ “แก้ว หนู บี จุน พิฏ และเพื่อน ๆ จากภูมิภาคศึกษา” และ “ดวง” ผู้ทำให้หลวงพระบางมีชีวิตชีวาและเศร้าหม่นคละเคล้ากันไป จบท้ายอีกครั้งกับ แก๊งป่วนเจี้นำโดยพี่หนึ่ง-สุรสม นายอิค-ธวัช และคนที่ไม่มีอาจลืมได้ “พี่ชื่น” สาวพะเยาใจมั่น ส่วนพี่เฮง-ไพบุลย์ เฮงสุวรรณ เป็นทุกข์เป็นยากกับติดตามงานในชุดโครงการชายขอบ

แม่อุ๊ด พี่กุ่ม ให้การสนับสนุนและเป็นกำลังใจตลอดเวลาอันยาวนาน คุณตา-คุณยายที่
จูงมือกันจากไปอย่างสงบก่อนหลานคนนี้จะจบการศึกษา

น้องส้ม-ผึ้ง “เนาวรัตน์ ลินพิศาล” กับความเหนื่อยยาก ลุ้น เสี่ยง และสุขตลอดในชีวิตที่
ร่วมทางกันมาหลายปี และต่อไปในอนาคต

ท้ายสุด ด้วยธรรมเนียมทางการ ผมอยากส่งหมายสารตรงนี้เพื่อขอบคุณมูลนิธิ
ชาชาภาว และโครงการมหาบัณฑิต ศึกษาศาสตร์ “คนชายขอบ” ของสำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย (สกว.) ที่ให้การสนับสนุนทุนการศึกษาในครั้งนี้

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์	ชื่อผานม: “การพั้พพันทางวัฒนธรรม” ในพื้นที่ท่องเที๊ว แขวงหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว		
ชื่อผู้เขียน	นายสันติพงษ์ ช้างเผือก		
ศิลปศาสตรมหาบัณัฑิต	สาขาวิชาการพัฒนาสังคม		
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์			
	อาจารย์ ดร.อภิญญา เพ็องฟูสกุล	ประธานกรรมการ	
	อาจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์	กรรมการ	
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จามะรี เชียงทอง	กรรมการ	

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นงานศึกษาที่พยายามทำความเข้าใจต่อกระบวนการสร้างให้ชุมชนแห่งหนึ่งให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยว โดยมีจุดเน้นอยู่ที่ปฏิบัติการเชิงนโยบายของรัฐที่พยายามเชื่อมโยงการท่องเที่ยว การนิยามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และการพัฒนาเข้าไว้ด้วยกัน รวมถึงการพิจารณากระบวนการในการต่อรองสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และการพัฒน์ทางวัฒนธรรมของคนอาศัยอยู่ในพื้นที่ท่องเที่ยวแห่งนั้น โดยอาศัยกรอบมโนทัศน์หลักสองกรอบมาช่วยในการวิเคราะห์ คือ การเมืองในการนำเสนอภาพแทนความจริง และการเมืองวัฒนธรรมในพื้นที่ท่องเที่ยว และเลือกบ้านผานม ในแขวงหลวงพระบางของลาวเป็นกรณีศึกษา

จากการศึกษาพบว่า กระบวนการสร้างบ้านผานมให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวนั้น เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขเชิงนโยบายของรัฐ การพัฒนาการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ และต้นทุนทางวัฒนธรรมของบ้านผานมเอง ทว่าการรับรู้ของคนภายนอกเกี่ยวกับสถานภาพใหม่นี้เกิดขึ้นจากกระบวนการผลิตสร้างความหมายให้กับผู้คน สถานที่ และวัฒนธรรมให้มีความน่าสนใจ น่าบริโภค น่าท่องเที่ยวผ่านตัวบทต่างๆ ในโลกของข้อมูลข่าวสาร วงจรในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและรูปแบบวัฒนธรรมมวลชนในท้องถิ่นที่ต่างฝ่ายต่างเข้ามาประชันขันแข่งกันเสนอภาพของผานมอย่างหลากหลายทั้งเสริมกันและขัดแย้งกันโดยความหมายที่ผลิตสร้างขึ้นมาก็ได้เป็นตัวถ่ายทอดสะท้อนความจริงของผานมอย่างตรงไปตรงมาหรือเป็นไปตามเจตจำนงอย่างหนึ่งอย่างใดของผู้เขียนโดยสมบูรณ์ แต่เป็นความหมายที่ผลิตสร้างขึ้นเพื่อจัดระเบียบและสร้างขอบเขตทางสัญลักษณ์ให้กับพื้นที่ผานมหรือใช้

พื้นที่ผานมเป็นอาณาบริเวณของการปฏิบัติการวาทกรรมหรือปฏิบัติการอำนาจชุดอื่นๆ แทรกลงไปในการนำเสนออีกด้วย

ปลายทศวรรษที่ 1990 รัฐได้แสดงบทบาทอย่างชัดเจนมากขึ้นในการเข้ามาจัดการพื้นที่ท่องเที่ยวผานม ด้วยการดำเนินนโยบาย “บ้านวัดตะนะท่า”(บ้านวัฒนธรรม)เพื่อเชื่อมโยงมิติการท่องเที่ยว การนิยามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และการพัฒนาระดับขั้นรากฐานเข้าไว้ด้วยกันท่ามกลางการแข่งขันที่เข้มข้นของตลาดค้าผ้าทอ และของที่ระลึกภายในเมืองหลวงพระบางและโดยรอบ

การดำเนินนโยบายดังกล่าวได้กลายเป็นเงื่อนไขในการเปิดพื้นที่ให้ *ไทบ้านผานม* เข้าไปต่อรองเพื่อบริหารและประดิษฐ์สร้างประเพณีที่แสดงความเป็นสื่อในเวทีการแสดงทางวัฒนธรรม

ส่วนการจัดการพื้นที่ค้าขายตามแนวทางสังคมนิยมของรัฐได้นำไปสู่การเผชิญหน้ากันระหว่างกลุ่มสมาชิกศูนย์ส่งเสริมหัตถกรรมกับกลุ่มผู้ค้าในบ้านที่สูญเสียผลประโยชน์จากการจัดการแบบใหม่ และข้อจำกัดทางเศรษฐกิจที่ทำให้ *ไทบ้าน* ต้องดิ้นรนในการเปลี่ยนย้ายตำแหน่งแห่งที่เพื่อบริหารตนเอง บ้าน และสินค้าที่ตนเกี่ยวข้อง รวมทั้งการหาทางเลือกในภาคเศรษฐกิจอื่นหรือพื้นที่การค้าขายใหม่ๆ เพื่อรองรับความไม่แน่นอนในพื้นที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ ตามแต่ต้นทุนทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมที่แตกต่างกันไปในแต่ละคน

Thesis Title	Lue at Phanom: The Cultural Relations in Touristic Space, Luang Prabang Province, Lao P.D.R.	
Author	Mr. Santipong Changpuak	
Master of Arts	Social Development	
Examining Committee	Lecturer Dr. Apinya Feuangfusakul	Chairman
	Lecturer Dr. Anan Ganjanapan	Member
	Assistant Professor Dr. Jamaree Chiengthong	Member

Abstract

The thesis focuses on the social process which transforms a community into touristic space. Such process involves political practices of the state that combines development policies with definitions of ethnic identity. Moreover, emphasis would also be on bargaining process of the people living in that area who also redefine their ethnic identity and involve in different modes of cultural relations. I will utilize two main concepts, namely the politics of representation and cultural politics in touristic space, and have chosen the community of Phanom in Luang Prabang as the area under study.

The study finds out that the process which transforms Phanom village into touristic space involves directly with state policies, international growth of tourism and also Phanom's own cultural capital. The outsiders' perceptions of the place result from the meaning construction process which makes the images of people, place and culture become interesting and fascinating turning them into the object for consumption. Such image construction appears through various kinds of text in the world of information, in the cycle of tourist industry and in the form of popular culture at the local level. These texts compete with one another trying to project various images of Phanom, sometimes they support one another or sometimes contradict with one another. There constructed meanings cannot directly reflect the reality of Phanom . Even the image producers also lose complete control of their own construction. The touristic space has

become the space of discursive practices involving complicated power politics which establish certain symbolic orders for Phanom.

By the end of the 1990s, the state had increasing roles in touristic management in Phanom. They initiated the policy called “Ban vatthanatham” (Cultural Village) in order to combine touristic policy with ethnic identification and also with basic development programs. This happened amid the atmosphere of intense competition in the market of hand-woven textiles and other souvenir goods within the area of Luang Prabang and its vicinity. Such state policy has set up the conditions for bargaining process in which re-definition and invention of traditions that express “Lue-ness” can be seen in public space. The intervention of state in managing the physical space for selling textiles in Phanom according to socialist ideal has resulted in tension and conflict between members of handicraft center and the villagers who lose interest from the new style of management. The study depicts struggling strategies of the villagers trying to find new alternatives in other economic sectors or in new market. Each strategy reflects capital each has in hand. These strategies of re-locations involve attempts of the villagers to redefine their own position, their village and also the meaning involved.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ช
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ญ
สารบัญภาพ	ท
สารบัญตาราง	ฒ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 นัยสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา	6
1.3 ทบทวนวรรณกรรม	
1.3.1 “วัฒนธรรม” ของไหลในเวทีท่องเที่ยว	6
1.3.2 การนำเสนอภาพแทนความจริง: กระบวนการไม่ไร้เดียงสา	11
1.3.3 อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: เวทีแห่งการต่อรองของผู้คน	18
1.4 กรอบแนวคิดและหน่วยการวิเคราะห์	23
1.5 ขอบเขตและวิธีวิจัย	
1.5.1 พื้นที่ศึกษา	25
1.5.2 การเก็บและการวิเคราะห์ข้อมูล	26
1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	26
1.7 การนำเสนอเนื้อหาวิทยานิพนธ์	27
บทที่ 2 ลาว: ประเทศชายขอบในระบบทุนนิยมโลก	
2.1 จินตนาการใหม่มุ่งสู่ทุนนิยมโลก	29
2.2 หลวงพระบาง: หัวใจของการท่องเที่ยวลาว	39
2.3 สรุป	43

บทที่ 3 ยินดีต้อนรับสู่บ้านผานม

3.1 การเมืองเรื่อง “ที่มา” ของไทลื้อผานม	45
3.2 ผานม: ข้าช้อยในร่มขาว	52
3.3 ผานม: คนใหม่สังคมนิยม	67
3.4 ผานม: ชีวิตในบ้านท่องเที่ยว	69
3.5 สรุป	76

บทที่ 4 การประชันขันแข่งเพื่อนำเสนอภาพผานม

4.1 ผานมในภาพสร้างของลาว	80
4.2 ผานมในภาพสร้างของบ้านพี่เมืองน้อง	88
4.3 มูลค่าของ “ผานม” ในหนังสือนำเที่ยวระดับโลก	102
4.4 สรุป	106

บทที่ 5 การคืนรนต์รองของไทบ้านผานม

5.1 ปฏิบัติการบ้านวัฒนธรรมในพื้นที่ท่องเที่ยว	109
5.2 ความลักลั่นในการประดิษฐ์สร้าง “ความเป็นลื้อ”	113
5.3 แรงเสียดทานของการจัดการพื้นที่ค้าขาย	121
5.4 การคืนรนต์ของผู้หญิง 5 คน	130
5.5 บ้านวัฒนธรรม: ความลักลั่นและการต่อรองของไทผานม	143
5.6 สรุป	148

บทที่ 6 สรุปผลการศึกษา

6.1 ข้อค้นพบจากการศึกษา	149
6.2 ข้อถกเถียงเชิงทฤษฎี	155
6.3 นัยต่อการพัฒนาสังคม	157

บรรณานุกรม	160
------------	-----

ประวัติผู้เขียน	172
-----------------	-----

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1.1 พื้นที่ศึกษา บ้านผานม	25
3.1 รามเกียรดีในบันทึกของ Lefevre ปี ค.ศ.1895	55
3.2 แม่แสนจันดากับแม่ปะพัน อดีตช่างทอผ้าให้ราชสำนัก	65
3.3 สโมสรรกลางหมู่บ้าน	70
3.4 ร้านค้าของเอกชนร้านหนึ่งที่เปิดขายในบ้านผานม	70
3.5 แผนผังบริเวณศูนย์ศิลปวัฒนธรรมบ้านผานม	72
เสนอโดยโครงการศึกษาสร้างแผนแม่บทเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว	
4.1 เทปชุดถิ่นหนึ่งในงานวัด	83
4.2-4.3 บนรถ 6 ล้อในขบวนพาเหรดเปิดปีท่องเที่ยวของแขวงหลวงพระบาง	85
4.4-4.5 ขบวนแห่ของสาวล้อและการฟ้อนเผ่าลื้อหน้าปะรำพิธี	85
4.6-4.11 งานแสดงบางชุดในงานบุญเผ่าลื้อ	86
4.12 ภาพ ก.	97
4.13 ภาพ ข.	97
4.14 การนำเสนอผานมในหนังสือแนะนำเที่ยว “สะบายดีหลวงพระบาง”	100
5.1 ผ้าผืนนี้ได้รางวัลรองชนะเลิศการประกวด	139
ในงานเปิดปีท่องเที่ยวลาวประจำแขวงปีค.ศ.2000	

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
2.1 แสดงจำนวนนักท่องเที่ยว-ที่พัก-ตัวแทนบริษัททัวร์และสถานที่ท่องเที่ยว ในแขวงหลวงพระบาง ตั้งแต่ปี 1995-2001	42
5.1 ข้อมูลเบื้องต้นของผู้หญิงทั้ง 5 กรณี (ปี ค.ศ.2002)	131
5.2 การเปรียบเทียบต้นทุน ค่าไรและเวลาในการทอผ้าเช็ดมือ ระหว่างลงทุนเองและมีคนลงทุนให้	141

บทที่ 1

บทนำ

เมื่อถึง “หลวงพระบาง” ทำไม นักท่องเที่ยวเกือบทุกคนต้องไปที่นั่น ...บ้านผานม

Guide Book นำทางอธิบายสั้นๆ ที่นี้เป็นแหล่งผ้าทอ เลือกรื้อไว้เป็นของที่ระลึก เป็นบ้านชนกลุ่มน้อยเผ่าลื้อในประเทศลาว มีวัฒนธรรมประเพณีแปลกตาน่าสนใจ

อ่านลึกในหนังสือ-ผ่านตากับสารคดีโทรทัศน์ บ้านนี้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อจะเหมือนไทลื้อในประเทศไทย-จีน-พม่า หรือไม่ ต้องไปเทียบกัน

ในสื่อว่า อดีตคนบ้านนี้เคยเป็นข้ารับใช้เจ้ามหาชีวิตหลวงพระบาง ทอผ้า ฟ้อนรำ ขับดนตรี เป็นช่างฝีมือ ปัจจุบัน คือ หมู่บ้านท่องเที่ยวเลื่องชื่อ ...น่าเสียดายวิถีชีวิตกำลังเปลี่ยนไป

www.vientianetimes.com เดือนพฤศจิกายน 1999 รายงานข่าว บ้านผานม จะเป็น First Model Cultural Village ของแขวงหลวงพระบาง

แรกสำรวจเพื่อประเมินความเป็นไปได้ในการศึกษา พี่ชายชาวหลวงพระบางสงสัย คุณจะไปศึกษาทำไม... ที่นั่นแทบไม่เหลือความเป็นลื้ออยู่แล้ว

1.1 นัยสำคัญของปัญหา

นับแต่การประกาศใช้กลไกเศรษฐกิจใหม่ หรือนโยบายจินตนาการใหม่ในราว ค.ศ.1986 สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) โลกสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ไม่กี่แห่งในภาคพื้นทวีปเอเชียแปซิฟิกเริ่มปรับทิศทางการพัฒนาประเทศไปสู่ระบบทุนนิยมโลกมากขึ้น

ยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านหลัก คือ การเริ่มเปิดเสรีทางการค้ามากขึ้น เปิดให้ต่างประเทศเข้ามาลงทุนในกิจการบางชนิด อาทิ อุตสาหกรรมอาหาร กสิกรรมป่าไม้ การพัฒนาผลผลิตทางการเกษตร อุตสาหกรรมเพื่อจำหน่ายและส่งออก รวมถึง การนำเอาฐานทรัพยากรที่มีอยู่มารสร้างผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ เช่น การสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำสาขาของแม่น้ำโขงเพื่อขายไฟฟ้าให้กับประเทศไทย การให้สัมปทานทำไม้ ในป่ารอยต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน ทั้งไทย เวียดนาม หรือ การให้ประทานบัตรเหมืองแร่ทางตอนเหนือของประเทศ เป็นต้น

ในระดับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (The Greater Mekong Subregion:GMS) ประเทศลาวเข้าร่วมเป็นสมาชิกภาคีเพื่อความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจการค้าและการลงทุนนับแต่ปี ค.ศ.1992 ภายใต้กรอบความสัมพันธ์ดังกล่าว การท่องเที่ยว คือ สาขาความร่วมมือด้านหนึ่งที่รัฐบาลลาวให้

ความสนใจอยู่ไม่น้อย (ดูเพิ่มในบงกช, 2541) ช่วงท้ายๆ ของแผนการพัฒนาเศรษฐกิจห้าปีฉบับที่สี่ (ค.ศ.1996-2000) ท่ามกลางความอึมครึมของวิกฤตเศรษฐกิจในโลก รัฐบาลลาวจัดให้การท่องเที่ยวเป็นแผนงานลำดับหนึ่ง โดยเชื่อว่า การท่องเที่ยวจะมีบทบาทสำคัญที่สุดต่อการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม ขยายและเปิดกว้างการพัวพันร่วมมือกับภายนอก ขกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน เป็นช่องทางหารายได้เข้าประเทศ รวมถึงเผยแพร่วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติลาวให้ชาวโลกได้รับรู้ (เนชั่นสุดสัปดาห์, มิถุนายน 2542 , เวียงจันทน์ใหม่, 19 พฤศจิกายน 1999)

Visit Laos Year 1999–2000: Laos –“Your New Love”

จุดเริ่มต้นของการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในระดับโลก รัฐบาลลาวคาดการณ์ว่า ระหว่างปีท่องเที่ยวนี้จะทำให้นักท่องเที่ยวต่างประเทศเพิ่มจำนวนขึ้น 5 เท่าตัว จากเดิมมีประมาณ 5 แสนคน (ปี1998) เป็น 2.5 ล้านคน เมื่อสิ้นสหัสวรรษ การท่องเที่ยวจะกลายเป็นอุตสาหกรรมที่ทำรายได้เข้าประเทศมากที่สุด (Engelmann, 1999: 45) มีการคาดการณ์ว่า ปี ค.ศ. 2000 จะมีรายได้ถึง 200 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (กรุงเทพธุรกิจ, 8 กันยายน 2542) แนวโน้มดังกล่าวสอดคล้องกับการประมาณการในระดับโลกของ World Tourism Organization (WTO) ที่ว่า สองทศวรรษต่อจากนี้ไป การท่องเที่ยวจะเป็นอุตสาหกรรมลำดับต้นๆ ของโลกที่มีเม็ดเงินหมุนเวียนไม่ต่ำกว่า 2 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และจะมีนักท่องเที่ยวราว 1.6 พันล้านคนเดินทางไปทั่วทุกแห่งของโลก (UNESCO , 1999: 26-27)

ตัวเลขเศรษฐกิจของภาคการท่องเที่ยวที่เติบโตอย่างต่อเนื่องเท่ากับย่ำไวหาร การท่องเที่ยว คือ หนทางสู่การพัฒนาให้ขริบขลังจริงจังยิ่งขึ้น เวทีการเมืองระดับโลกขนานรับการท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการเมื่อที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติมีมติเป็นเอกฉันท์ให้ปี ค.ศ.1967 เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวสากล (International Tourist Year of 1967) มีคำขวัญสวยหรู “การท่องเที่ยว คือ พื้นฐาน และกิจกรรมที่พึงประสงค์ของมนุษย์ ประชาชนและรัฐบาลทั่วโลกควรให้การส่งเสริมสนับสนุน” (Wood, 1993: 49-51)

ทำไม การท่องเที่ยวถึงกลายเป็นสิ่งสำคัญ ?

มรดกของสังคมยุคทันสมัย ชีวิตในอุตสาหกรรมด้านหนึ่ง คือ ส่งผลให้ผู้คนจำนวนมาก มาใช้ชีวิตเชิงเบิ่หน้าย อีคอคอดคั่นกับการทำงานเป็นเวลา แล้วจึงกลับบ้าน ซ้ำอยู่ทุกเมื่อเชิ่วัน ดังนั้น การได้ใช้เวลาช่วงหนึ่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ ด้วยการเคลื่อนย้ายไปสู่อาณาบริเวณ

แปลกตา สวยงาม มีสีสัน น่าตื่นเต้น คือ ประสบการณ์ของความทันสมัยเปรียบประหนึ่งปริณิชนของปฏิบัติการทางสังคมที่แยกตัวชัดจากการทำงาน อีกทั้งการท่องเที่ยวยังช่วยบ่งชี้สถานภาพของบุคคล ดังคำกล่าวของ Feifer (1985 อ้างใน Urry, 1990) “ถ้าไม่ได้ออกเดินทางท่องเที่ยวก็เหมือนไม่ได้เป็นเจ้าของรถสักคัน หรือบ้านสวยๆ สักหลัง ”

นับแต่ทศวรรษที่ 1980-1990 การท่องเที่ยวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวมเติบโตอย่างก้าวกระโดด พร้อมกับการขยายตัวอย่างรวดเร็วของระบบเศรษฐกิจเอเชีย นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในแถบนี้มีทั้งชาวตะวันตก กลุ่มนักท่องเที่ยวญี่ปุ่น และบรรดากลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ เช่น ฮองกง เกาหลีใต้ ไต้หวัน ด้วยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน สิ่งอำนวยความสะดวกรองรับความต้องการ ผนวกกับราคาค่าต้นทุนการท่องเที่ยวที่เหมาะสม ราคาถูก ส่วนเหตุปัจจัยอื่นที่ทำให้ชาวตะวันตกเดินทางมาบริเวณนี้เพิ่มขึ้น เพราะกระแสการเคลื่อนย้ายจากศูนย์กลางการท่องเที่ยวเดิมที่มีความแออัดหนาแน่น และผลจากความต้องการบริโภคสถานที่ที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมใหม่แตกต่างไปจากเดิม (Hitchcock and eds., 1993: 1-4)

ช่วงเวลาที่ผ่านมามีการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์ถึงผลกระทบของการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่ (mass tourism) ในประเด็นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม แต่ธุรกิจแขนงนี้กลับสร้างภาพให้คนอยู่ในฐานะอุตสาหกรรมไร้เดียงสา นุ่มนวล ลงทุนต่ำ และมีผลกระทบต่อการสังคมวัฒนธรรม-ชนชาติน้อยกว่าเมื่อเทียบกับบรรดาอุตสาหกรรมประเภทอื่นในยุคสมัยเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ปลายศตวรรษที่ 20 ความพยายามในการรักษานิยามอุตสาหกรรมท่องเที่ยวขนาดใหญ่ให้มีภาพลักษณ์ดีดังเดิมกลับยากยิ่ง ด้วยแรงเสียดทานจากการเคลื่อนไหวได้ตอบวิพากษ์อย่างถอนรากถอนโคนต่อการพัฒนาทุนนิยมโลกของเครือข่ายสิ่งแวดล้อม กลุ่มทางสังคมต่างๆ อาทิ กลุ่มสิทธิมนุษยชน แรงงานเด็ก-สตรี ก่อปรกับกระแสการโหยหาความดั้งเดิมของวัฒนธรรมท้องถิ่น จึงไม่น่าแปลกใจ ถ้าในโครงข่ายข้อมูลข่าวสารและคมนาคมอันสลับซับซ้อนเราจะพบการผลิต ดอกย้ำ แจกจ่ายชุดความหมายใหม่ๆ ในการนิยามการท่องเที่ยวอย่างมากมาย เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ (ecotourism) การท่องเที่ยววัฒนธรรม (cultural tourism) การท่องเที่ยวชาติพันธุ์ (ethnic tourism) ทั้งหมดนี้มีข้อน่าสังเกต ก็คือ นิยามการท่องเที่ยวแบบนี้พยายามดึงเอาสัญลักษณ์ของสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม มาผนวกรวมเข้ากับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ภายใต้การหิบบิคมคำศัพท์ของการพัฒนาที่ยั่งยืน เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชน มาเป็นกรอบในการอธิบาย

การดึงดูดชนท้องถิ่นเข้าสู่เวทีท่องเที่ยว ทั้งรูปของการนิยามแบบเก่าเพื่อรองรับทัวร์ขนาดใหญ่ หรือรูปของการนิยามแบบใหม่ที่น่าเสนอการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ เที่ยวชมไพร

หรือเรียนรู้ภูมิปัญญา ฯลฯ ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์รูปแบบใหม่ๆ ขึ้น (van den Berghe and Keyes, 1984)

Robert E. Wood(1984) วิเคราะห์บทบาทของรัฐในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ว่า รัฐมีบทบาทในฐานะผู้กระทำการ เป็นทั้งนักวางแผนการพัฒนา(planner of tourism development) นักการตลาด (marketer of cultural meanings) และผู้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม(arbiter of cultural practices) โดยเห็นได้จากการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวรัฐจะใช้งบประมาณมหาศาลจากเงินกู้ภายนอก เช่น ธนาคารโลก มาลงทุนในบริการ โครงสร้างพื้นฐาน อาทิ สนามบิน โรงแรม ที่เอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มนายทุน-ผู้ประกอบการมากกว่าคนท้องถิ่น

Wood ยังกล่าวอีกว่า ในกระบวนการทำให้วัฒนธรรมเป็นสินค้าในตลาดท่องเที่ยว รัฐจะเพิ่มการแทรกแซงโดยตรงต่อกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ โดยจะทำตัวเป็นนักการตลาด และผู้กำหนดนิยามอัตลักษณ์ของชาติ มรดกทางวัฒนธรรม และจัดความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นเสียใหม่ พร้อมไปกับการนิยามความหมาย “ความทันสมัย” (เช่น การสร้างโรงแรมมาตรฐานระดับสากล) ผ่านลงไปในพื้นที่การท่องเที่ยว ขณะเดียวกันการท่องเที่ยวได้กลายเป็นเวทีทางการเมือง เปิดช่องให้คนท้องถิ่นเข้าไปต่อรองเพื่อผลประโยชน์ เกิดกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ให้ปรากฏในการเมืองระดับชาติ หรือระดับโลกได้เช่นกัน

การให้น้ำหนักกับบทบาทของรัฐ ในบทความของ Wood มองข้ามความซับซ้อนและขัดกันเองระหว่างหน่วยงานรัฐด้วยกัน อีกทั้งยังละเลยต่อบทบาทของเหล่าบรรดานายหน้า กลุ่มทุนข้ามชาติที่มีอิทธิพลต่อวงการท่องเที่ยว เช่น เครือข่ายธุรกิจโรงแรม-สถานบริการ บริษัททัวร์ การบินพาณิชย์ โดยเฉพาะสื่อต่างๆ ที่มีผลต่อการนำเสนอภาพแทนความจริงของวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างมาก ตัวอย่างชัดเจนประการหนึ่ง คือ กลุ่มชาวเขาในประเทศไทยจะถูกนำเสนอภาพผ่านเวทีท่องเที่ยวว่า เป็นสิ่งแปลกประหลาด เป็นชนเผ่าดั้งเดิม ไม่แปดเปื้อนอารยธรรม และเป็นของจริงแท้หรือภาพลักษณ์ของภาคเหนือของประเทศไทย (Cohen, 1986: 308) ทั้งๆ ที่วาทกรรมหลักเกี่ยวกับชาวเขาในสังคมไทย คือ ตัวการทำลายป่า ภัยความมั่นคง และยาเสพติดที่ต้องมีการจัดการอย่างเด็ดขาด ในระดับนโยบายและปฏิบัติการของรัฐไทยเกี่ยวกับชาวเขาจึงมีความแย้งขัดกันเอง เช่น ฝ่ายปกครองและความมั่นคงต้องการกำจัดผืนให้หมดไป แต่หน่วยงานด้านการท่องเที่ยวกลับเสนอภาพชาวเขาผูกติดอยู่กับไร่ฝิ่น ในฐานะความจริงแท้อย่างหนึ่งที่ควร ไปเยี่ยมชม (van den Berghe and Keyes, 1984) หรือความลึกลับในกรณีของกรมป่าไม้ต้องการควบคุมพื้นที่ป่าด้วยการประกาศเขตอนุรักษ์ พยายามอพยพชาวเขาออกไป แต่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยกลับส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนชาวเขาที่ตั้งถิ่นฐานในเขตป่า เป็นต้น

สำหรับประเทศลาว เปิดตัวด้านการท่องเที่ยวคล้อยตามหลายประเทศในแง่ของการนำเอาความหลากหลายทางชาติพันธุ์ จารีตประเพณีทั้งท้องถิ่น -ชาติ ภูมิทัศน์ธรรมชาติมาเป็นจุดดึงดูดความสนใจในตลาดท่องเที่ยว เช่น โปรแกรมทัวร์ทางวัฒนธรรมจะบรรจุเอาการเยี่ยมชมชุมชนชาติพันธุ์ต่างๆ ไว้แทบทุกรายการ

หมู่บ้านผานม ถือเป็นชุมชนชาติพันธุ์แห่งหนึ่งในประเทศลาวที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก ความสนใจดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นเพราะพื้นที่ทางกายภาพของบ้านผานมตั้งอยู่ใกล้กับตัวเมืองหลวงพระบาง แหล่งท่องเที่ยวเลื่องชื่อของลาวที่ได้รับการประกาศจากองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโก (UNESCO) ให้เป็นมรดกโลกอย่างเป็นทางการเมื่อต้นปี ค.ศ.1998 แต่ความสนใจและรับรู้ของนักท่องเที่ยวต่อบ้านผานมเกิดจากกระบวนการนำเสนอภาพให้บ้านผานมเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวผ่านสื่อ หรือตัวแทนนาชนิค อาทิตินหนังสือนำเที่ยว สารคดี ภาพถ่าย เป็นต้น

ภายใต้กระบวนการดังกล่าวพื้นที่บ้านเรือน อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ประเพณี พิธีกรรม ฯลฯ ที่เคยเคยเป็นทรัพยากรของคนในชุมชนได้กลายสภาพเป็นพื้นที่ท่องเที่ยว หรือ พื้นที่ในการบริโภคสำหรับคนภายนอก ดังนั้น “พื้นที่ท่องเที่ยว” จึงไม่ใช่พื้นที่ที่กลวงเปล่า ล่องลอย เกิดเองตามธรรมชาติ ทว่าเป็นเรื่องของกระบวนการในการสร้างทางสังคมที่มีหลายลักษณะหลากหลายแบบแผน เช่น การสร้างความเป็นอื่น การสร้างความจริงแท้ กระบวนการนี้ยังเป็นปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกี่ยวข้องกับภาคปฏิบัติการวาทกรรมในบริบทเชิงโครงสร้างของการพัฒนาประเทศและการพัฒนาการท่องเที่ยวที่กลุ่มผู้กระทำการในสังคมพยายามเข้ามาช่วงชิงต่อรองทางอำนาจทั้งในเชิงรูปธรรม และสัญลักษณ์เพื่อสถาปนาความหมาย/ความจริง และดำเนินการในพื้นที่นั้นๆ ได้

ในทางกลับกัน คนในชุมชนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ในฐานะสมาชิกที่ต้องปฏิสัมพันธ์อยู่ในพื้นที่นั้นก็หาใช่จะเป็นผู้ถูกกระทำหรือคนถูกท่องเที่ยว ผู้ไร้ปฏิกิริยาตอบสนองไม่

กระบวนการในการสร้างชุมชนชาติพันธุ์ให้เป็นพื้นที่การท่องเที่ยวจะมีลักษณะไหน สร้างผ่านกลไกอะไรบ้าง และผลของมันเป็นเช่นไร และรัฐ ในฐานะผู้กระทำการหลักจะใช้ปฏิบัติการเชิงนโยบายอะไร และอย่างไร เพื่อช่วยในการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเข้ากับการพัฒนาประเทศ และการนิยามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

ผู้คนในชุมชนแต่ละกลุ่มมีปฏิกิริยาได้ตอบสนอง เลือกตีความ ให้ความหมาย และปฏิบัติการอย่างไรบ้าง ในเงื่อนไขและบริบทใด

นี่คือ คำถาม และสิ่งทีงานศึกษาคั้งนี้สนใจยิ่ง

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาทำความเข้าใจต่อกระบวนการในการสร้างชุมชนสื่อผ่านให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวของกลุ่มผู้กระทำการต่างๆ ในบริบทของการท่องเที่ยว
2. เพื่อศึกษาภาคปฏิบัติการเชิงนโยบายของรัฐที่นำมาใช้ในการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเข้ากับการนิยามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และการพัฒนาประเทศตามแนวทางทุนนิยมโลก
3. เพื่อศึกษากระบวนการในการต่อรอง สร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และการพัฒนาทางวัฒนธรรมของชาวผ่านในแต่ละกลุ่มว่าเป็นเช่นไร มีเงื่อนไข และบริบทอะไรถึงแสดงออกมาเช่นนั้น

1.3 การทบทวนวรรณกรรม

งานศึกษาครั้งนี้มีการทบทวนวรรณกรรมแยกออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้ ประเด็นแรก เป็นการทำความเข้าใจกับแนวคิดวัฒนธรรมในงานศึกษาการท่องเที่ยวที่ผ่านมาว่าเป็นเช่นไร มีข้อถกเถียง การคลี่คลาย และแนวทางการศึกษาราวๆ อย่างไรบ้าง ทั้งหมดอยู่ภายใต้หัวข้อ “วัฒนธรรม” ของไหลในเวทีท่องเที่ยว ประเด็นที่สอง ว่าด้วยเรื่อง การนำเสนอภาพแทนความจริง : กระบวนการไม่ไร้เดียงสา ซึ่งเป็นการทบทวนมโนทัศน์เกี่ยวกับ กระบวนการนำเสนอภาพแทนความจริงเพื่อให้เข้าใจเทคนิคอำนาจที่ใช้ปฏิบัติการเพื่อบริหารความหมาย-ความจริงที่มีอยู่ในสังคมอย่างสลับซับซ้อน และประเด็นสุดท้าย เป็นการทำความเข้าใจกับงานศึกษาเรื่อง อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษากลุ่มไทลื้อภายใต้หัวข้อ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: เวทีในการต่อรองของผู้คน

1.3.1 “วัฒนธรรม” ของไหลในเวทีท่องเที่ยว

ธรรมชาติ - วัฒนธรรม คู่เคียงสำคัญในการโฆษณาประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในโลกปัจจุบัน หากย้อนไปก่อนหน้านี้ โดยเฉพาะนับยของคำว่า “วัฒนธรรม” ในสายตาของนักทฤษฎีทันสมัยยุคแรกๆ กลับมีนิยามที่เหม่อไม่น่าไว้วางใจ เพราะเห็นว่า วัฒนธรรม เป็นข้อตรงข้ามกับความทันสมัย วัฒนธรรมคือการสืบทอดมาแต่อดีตโดยไม่เปลี่ยนแปลง และเป็นพลังอันเข้มแข็งที่สร้างข้อจำกัดและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาตามแนวทางทุนนิยมโลก แต่ท้ายที่สุดนักทฤษฎีทันสมัยก็ใจเชื่อว่า ไม่มีวัฒนธรรมใดที่ลึกลับพันกมลลือความทันสมัยไปได้

ปลายทศวรรษ 1960 ตลอดทศวรรษ 1970 นักคิดสำนักทฤษฎีพึ่งพา นักทฤษฎีอื่นๆ เช่น สายมาร์กซิสต์ พวกทฤษฎีระบบโลก พุ่งเป้าวิพากษ์วิจารณ์ต่อการอธิบายระบบทุนนิยมโลก และการพัฒนาภายใต้ทฤษฎีทันสมัย ทำลายต่อคำนิยาม เกณฑ์การแบ่งความทันสมัยของประเทศต่างๆ ด้วยการพัฒนา งานของ Frank ก็ตัวอย่าง เขาเห็นว่า การที่โครงสร้างทุนนิยมโลกผนวกเอาสังคมจารีตประเพณี เข้าไปสู่กับการพัฒนาให้ทันสมัยไม่ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาแต่อย่างใด ตรงกันข้ามกลับเป็นการแย่งยึดส่วนเกินเป็นทอดๆ จากบริเวณล้าหลังไปสู่ประเทศศูนย์กลาง ส่งผลให้ประเทศโลกที่สามเกิดสภาพด้อยพัฒนายิ่งขึ้น (ดูเพิ่มในสมศักดิ์, 2533 หรือ Larrain, 1994)

ผลจากการวิพากษ์ทฤษฎีทันสมัยอย่างหนัก อย่างน้อย ช่วงนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ทฤษฎีทันสมัย สร้างเวทีถกเถียงเกี่ยวกับการอธิบายอย่างเป็นสากลต่อคำถาม “วัฒนธรรมประเพณีเป็นตัวต่อต้านการพัฒนา...จริงหรือ” บรรดานักทฤษฎีทันสมัยรุ่นใหม่พยายามขบคิดทบทวนอย่างหนัก จะทำอย่างไรให้วัฒนธรรมถูกใช้ ถูกสร้างใหม่ หรือสามารถเป็นส่วนหนึ่ง เลยเถิดไปถึงการเป็นพลังในการสนับสนุนการพัฒนาและความทันสมัยได้ (Wood, 1993: 48-70)

การท่องเที่ยว กิจกรรมสำคัญของทุนนิยมโลกแขนงหนึ่งพิศสมัยต่อคำว่า “วัฒนธรรม” ไม่น้อยไปกว่ากิจกรรมใด ถ้าลองพิจารณาพัฒนาการแวดวงการศึกษาเรื่องท่องเที่ยว อาจจำแนกได้คร่าวๆ ดังนี้

แนวทางการศึกษาในยุคทันสมัย มอง “วัฒนธรรม” ก่อนข้างยุคหนึ่ง เป็นความจริงแท้ดั้งเดิมงานแนวนี้มีลักษณะการศึกษาเชิงประจักษ์ แบ่งข้อวิเคราะห์ กลุ่มที่ศึกษาผลกระทบการท่องเที่ยวต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือผู้ถูกท่องเที่ยว เริ่มต้นด้วยคำถามว่า “การท่องเที่ยวทำให้เกิดการอนุรักษ์ หรือทำลายวัฒนธรรม(คนท้องถิ่น-ทั้งในแง่อัตลักษณ์ ความจริงแท้ดั้งเดิม)” ชิ้นงานเลื่องชื่อทรงอิทธิพลต่อแวดวงการศึกษา คือ งานวิเคราะห์เทศกาล Alarde ในเมือง Fuenterrabia ของ Greenwood (1977) กล่าวว่า พิธีเฉลิมฉลอง อันเป็นสัญลักษณ์แห่งชัยชนะและความเป็นปึกแผ่นของชาวเมืองได้ถูกเทศบาลแทรกแซงจนทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าบริการนักท่องเที่ยว จนกระทั่งนำไปสู่การทำลายวัฒนธรรมอย่างเบ็ดเสร็จในที่สุด (อ้างใน Wilson, 1993: 31-47)

ตรงกันข้าม ผู้ศึกษาผลกระทบการท่องเที่ยวอีกกลุ่มหนึ่งมีสมมติฐานว่า วัฒนธรรมประเพณีของคนท้องถิ่นมีความยืดหยุ่น ปรับตัว ไม่ใช่สูญหายหรือถูกทำลายจากการท่องเที่ยวอย่างที่กล่าวอ้าง งานศึกษาชุมชน Amish ในประเทศสหรัฐอเมริกาของ Buck (1978) กล่าวถึงอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้เสนอภาพชาว Amish ให้เป็น พวกแปลกประหลาด มีการทำให้ของจริงแท้ (authentic) ได้รับการประดับประดาตกแต่งจนน่าสนใจ (staged attraction) สำหรับผู้มาเยือน เช่น มีการเปิดพิพิธภัณฑ์ชาว Amish และการท่องเที่ยวก็ไม่ได้ทำลายวัฒนธรรมชาว Amish แต่อย่างใด

เพราะพวกเขาสามารถรักษาระยะห่าง (boundary maintenance) ของพวกเขากับนักท่องเที่ยวหรือโลกภายนอกได้ โดยมีแรงขับเคลื่อนจากความเชื่อทางศาสนาเป็นตัวกำกับอีกทางหนึ่ง

วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ Philip McKean ในปี 1973 ได้ข้อสรุปใกล้เคียงกัน เขาศึกษาประเพณีร้ายรำของชาวบาห์ลีในบริบทการท่องเที่ยวพบว่า การร้ายรำของชาวบาห์ลีมีย่านาและ ความหมายน้อยลงในปัจจุบัน กระนั้นก็ตามชาวบาห์ลียังสามารถแยกแยะการแสดงออกในพิธีกรรม ศักดิ์สิทธิ์ กับ การแสดงโชว์ต่อนักท่องเที่ยวได้อย่างชัดเจน (Wilson, 1993)

งานกลุ่มนี้ แม้จะพิจารณาผู้ถูกท่องเที่ยวในฐานะผู้กระทำความผิดขึ้น แต่ยังมีฐานคิดว่า วัฒนธรรม เป็นความจริงแท้ประการหนึ่ง และมีความโน้มเอียงในการประเมินผลกระทบเชิงบวก ข้อ ถกเถียงแบบแบ่งข้าง/แยกขั้วไม่ได้จำกัดตัวอยู่แค่แวดวงการศึกษา สังคมระดับกว้างก็ไม่อาจข้าม พ้น อาทิ ด้านหนึ่งโจมตีว่า การท่องเที่ยวสร้างมลพิษต่อวัฒนธรรมเป็นที่มาของการสูญเสียเอกลักษณ์ท้องถิ่น และทำให้ชาวบ้านเกิดลัทธิเอาอย่างนักท่องเที่ยว อีกด้านหนึ่งแย้งว่า การท่องเที่ยว เป็นสิ่งดีทำให้คนท้องถิ่นหันกลับมาฟื้นฟูและอนุรักษ์วัฒนธรรมของตน เป็นต้น

แนวทางที่ศึกษาวัฒนธรรมท่องเที่ยว พิจารณาด้านนักท่องเที่ยว หรือมองการท่องเที่ยวในฐานะการจาริก พิธีกรรมหรือกิจกรรมทางสังคมประการหนึ่ง งานศึกษากลุ่มนี้แตกแขนงครอบคลุมหลายสาขาประเด็นสำคัญที่มีการถกเถียงอย่างกว้างขวาง คือ ประสพการณ์การท่องเที่ยวที่ได้รับ เป็นของจริง หรือ สิ่งประดิษฐ์ใหม่กันแน่

Boorstien (1964) กล่าวว่า นักท่องเที่ยวไม่ได้ประสบกับความจริงของโลกภายนอกโดยตรงจากการไปเที่ยว ถ้าจะพบก็ได้เพียงแค่เหตุการณ์สมมติขึ้นเท่านั้น (pseudo-event) เขาวิจารณ์ว่า เหตุการณ์สมมติ (ในการท่องเที่ยวแบบทัวร์หมู่) เป็นผลจากระบวนการทำให้วัฒนธรรมเป็นสินค้า และทำให้ประสพการณ์การท่องเที่ยวกลายเป็นสิ่งที่คล้ายกันไปเสียหมด ด้าน MacCannell (1973) ให้เหตุผลว่า เหตุการณ์สมมติไม่ได้เป็นเพราะตัวนักท่องเที่ยวพยายามไปค้นหาความจริงแท้ (inauthentic) แต่เป็นผลมาจากความสัมพันธ์ทางสังคมในการท่องเที่ยวมากกว่า เขาเสนอให้ใช้แนวคิดเรื่อง staged authenticity โดยเชื่อว่า นักท่องเที่ยวพยายามค้นหาความจริงแท้ เข้าไปให้ลึกถึง เบื้องหลัง (back stage) สิ่งทีปรากฏต่อหน้าพวกเขาแล้ว แต่-ความพยายามก็ล้มเหลวโดยสิ้นเชิง (MacCannell, 1973: 589-603 ดูประเด็นถกเถียงเพิ่มใน Cohen, 1988 , Urry, 1990 , Corrigan, 1997 และ Wang, 1999)

Urry (1990) ใช้แนวคิดหลังทุนสมัยวิพากษ์ข้อเสนอ MacCannell ว่า พื้นที่การจับจองของนักท่องเที่ยวจะถูกสร้างผ่านสัญญาณต่างๆ การท่องเที่ยวจึงเป็นการรวบรวมเอาสัญญาณเหล่านั้นเข้ามาไว้ด้วยกัน ดังนั้น นักท่องเที่ยวไม่ได้ค้นหาความจริงที่จริงแท้ ทว่าพยายามค้นหาสัญญาณความจริงในพื้นที่นั้นมากกว่า Erick Cohen (1988) ตั้งข้อสังเกตว่า เป็นธรรมดาที่การวิเคราะห์ผล

กระทบของการท่องเที่ยวต่อวัฒนธรรมในงานศึกษาขุคนี้ จะออกมาแ่งลบเป็นส่วนใหญ่ เพราะมีสมมติฐานว่า การท่องเที่ยวทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า (commoditization) และวัฒนธรรมที่เป็นของจริงแท้ (real authenticity) จะถูกแทนที่โดยการสร้างของเทียมขึ้น (stages authenticity)

แนวทางการศึกษาที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดหลังทันสมัย แนวทางการศึกษาในขุคนี้พยายามจะหลุดพ้นการศึกษาการท่องเที่ยวแบบแบ่งขั้ว หันมาให้ความสนใจ “วัฒนธรรม” ในแง่ที่ไม่ใช่สิ่งที่มีมาตามธรรมชาติ หรือเป็นหน่วยความจริงแท้แต่ดั้งเดิม วัฒนธรรม เป็นเรื่องของกระบวนการสร้างสัญลักษณ์ที่ยังมีการช่วงชิง และสร้างใหม่อยู่ตลอดเวลา วรรณกรรมส่วนนี้มีการศึกษาอย่างมากมาย ผมจะเลือกเพียงบางกลุ่มที่เด่นชัด ดังนี้

กลุ่มที่เน้นการสร้างความหมายทางสังคม (social construction or constructivism approach) มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ นักวิชาการกลุ่มนี้หลายต่อหลายคนพยายามตอบคำถามว่า เราจะสามารถเข้าใจกระบวนการที่สิ่งประดิษฐ์ หรือ การสร้างภาพให้ของประดิษฐ์ได้รับการยอมรับว่าเป็น ความจริงแท้ในสังคมได้อย่างไร ??? Hanson (1989) เห็นว่า การสร้างประเพณีใหม่ เป็นเรื่องปกติธรรมดาที่อยู่ในพัฒนาการทางวัฒนธรรม ผู้สร้าง เป็นคนจากภายนอก (เช่น นักมานุษยวิทยา) พอๆ กันกับคนภายใน (Hanson, 1989: 890-902)

Wang (1999) นักวิชาการจากจีน สังเคราะห์ภาพรวมของแนวทางการศึกษากลุ่มนี้ผ่านประเด็น “ความจริงแท้ในการท่องเที่ยว” ดังนี้ หนึ่ง-กลุ่มศึกษากลุ่มนี้เห็นว่า ไม่มีความจริงแท้ดั้งเดิมที่สมบูรณ์-หุคหนึ่ง วัฒนธรรมเป็นกระบวนการ สอง-ความดั้งเดิมหรือประเพณีเป็นเรื่องของการประดิษฐ์และการผลิตขึ้นใหม่ (invention of tradition) ในบริบทที่สิ่งเหล่านี้เป็นที่ต้องการของปัจจุบัน และเกี่ยวข้องกับอำนาจ รวมถึงกระบวนการทางสังคมอย่างแยกไม่ออก สาม-ทั้งความจริงแท้/ไม่จริงแท้ ขึ้นอยู่กับวิธีการมอง และการตีความสรรพสิ่งนั้น ๆ สี่-ความจริงแท้ เป็นการแปะป้ายหรือนิยามวัฒนธรรมที่คนไปเที่ยวให้มีลักษณะตายตัว และเป็นความปรารถนาของนักท่องเที่ยว ห้า-บางครั้งสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นหรือไม่จริงแท้ในช่วงแรก อาจกลายเป็นความจริงแท้เมื่อเวลาผ่านไป อีกช่วงหนึ่ง (Wang, 1999: 349-370)

กลุ่มที่เริ่มต้นด้วยคำถามว่า การท่องเที่ยว เกี่ยวข้องหรือก่อให้เกิดการเมืองวัฒนธรรมได้อย่างไร งานศึกษากลุ่มนี้มีสมมติฐานว่า พื้นที่การท่องเที่ยว (touristic space) สามารถสร้างโอกาสให้กับคนท้องถิ่นในการแสดงสิทธิ หรือ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนเพื่อได้ตอบกับคนกลุ่มอื่นๆ ได้ พวกเขาานิยาม “การเมืองวัฒนธรรม” (cultural politics) ว่าเป็นการต่อสู้ช่วงชิงการสร้างภาพความจริงเชิงสัญลักษณ์เพื่อการจัดระเบียบทางสังคม ณ ช่วงเวลาหนึ่งๆ

กรณีชาวโอรากา (Toraja) ประเทศอินโดนีเซีย ในงานของ Adams(1991) และ Crystal and Volkman (1984;1990) ซึ่งอ้างในงานศึกษาของ Wood (1993) ฉายภาพความสัมพันธ์ระหว่างการท่องเที่ยว กับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของคนกลุ่มนี้ ดังนี้

หนึ่ง-อัตลักษณ์ของชาวโอรากาก่อรูปขึ้นไม่นานมานี้ภายใต้บริบทการขยายความเชื่อ คริสตศาสนาการอพยพของคนในชุมชนไปภายนอก ซึ่งเป็นตัวเร่งขบวนการประดิษฐ์ประเพณีที่เคยมีมาแล้วในอดีต

สอง-การเปลี่ยนแปลงในสังคมโอรากา เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเนื่องจากการอพยพออกไปนอกชุมชน และช่วงเปลี่ยนผ่านของพิธีกรรม ดังตัวอย่าง พิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย เมื่อมีการท่องเที่ยวเข้ามา ได้มีการฟื้นฟูพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายขึ้นใหม่ พิธีกรรมนี้ในประวัติศาสตร์มีแง่มุมการแข่งขันกันเองในชุมชนอย่างสูงอยู่แล้ว เพียงการท่องเที่ยวได้กลายเป็นแรงจูงใจให้คนธรรมดาในชุมชนสามารถจัดพิธีกรรมนี้ได้ ถึงแม้จะล่วงละเมิดต่อบรรทัดฐานของการจัดช่วงชั้นที่มีมาแต่เดิมในสังคม

สาม-การท่องเที่ยวเกี่ยวข้องกับชาวโอรากา ในเรื่องของการปรับนิยามของความสัมพันธ์ของพวกเขากับคนกลุ่มอื่นในสังคมอินโดนีเซียอย่างสลับซับซ้อนมาก ตัวอย่างคือ กลุ่มคนพื้นราบชาวบูกิส (Bugis) ในประวัติศาสตร์ ชาวบูกิสเป็นศัตรูของชาวโอรากามาตลอด ในบริบทการท่องเที่ยวก็ยังสามารถหาประโยชน์ได้อีก ในทางกลับกัน ชาวบูกิสถูกมองว่าเป็น พวกกล้าห้อยกว่าชาวโอรากาในเวทีการท่องเที่ยว เมื่อพิจารณาในแง่พิธีกรรมของโอรากาบางอย่างได้กลายเป็นแบบอินโดนีเซียไปหมดแล้ว

แต่การท่องเที่ยวกลับสร้างภาพของวัฒนธรรมโอรากาสัมพันธ์แนบชิดกับวัฒนธรรมของชาวบาตักส์ (Bataks) และ บาหลิ (Baliness) มากกว่าจะเป็นอินโดนีเซียน ดังนั้น การท่องเที่ยวจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้ช่วงชิงของการสร้างภาพความจริงทางสังคมเชิงสัญลักษณ์ ที่มีความแปรเปลี่ยนอย่างชัดเจนในบริบททางวัฒนธรรมที่แตกต่าง

“ท่องเที่ยว บุญบังไฟในอีสาน” ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536) วิเคราะห์ บุญบังไฟ ในฐานะเวทีที่คนกลุ่มต่างๆ จะเข้ามาต่อรอง ช่วงชิง ประนีประนอม ช่วยเหลือขัดแย้ง ภายใต้บริบทของโยธธาที่เปลี่ยนจากชุมชนเกษตรไปสู่ ความเป็นเมืองที่สลับซับซ้อนขึ้น ถึงแม้ไม่มีการท่องเที่ยวประเพณีนี้ก็เปลี่ยนแปลงไปอยู่แล้ว เพียงแต่การท่องเที่ยวได้ถูกใช้เป็นข้ออ้างเพื่อสนับสนุนแก่ผู้ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

นิธิมองว่า การท่องเที่ยว คือ กรอบอ้างอิงตัวใหม่ของรัฐราชการไทยในการกำหนด และเลื่อนสถานะของชุมชน ทว่าการส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐมีข้อจำกัด จึงต้องพยายามทำให้คนท้องถิ่นรวมถึงตัวนักการเมือง ข้าราชการประจำ มีความรู้สึกว่า คนเป็นผู้กระทำที่มีส่วนร่วมใน

พิธีกรรมนี้ เมื่อคนท้องถิ่นคิดว่า พื้นที่ของงานขยับขยายกว้างขึ้นด้วยความที่มีคนภายนอกเข้าร่วมก็ส่งผลให้มีการเร่งปรับเปลี่ยนรูปแบบงานประเพณีให้รองรับกับการท่องเที่ยวมากขึ้น

เมื่อนำตัวงานประเพณีในบริบทใหม่มาเปรียบเทียบกับกรอบวิเคราะห์การท่องเที่ยว 3 ประการ คือ หนึ่ง-ปฏิสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนวิถีชีวิต และระบบค่านิยมที่แตกต่างกันระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนท้องถิ่น สอง-กำลังซื้อมหาศาลที่ไปเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิต และค่านิยม สาม-ตลาดหลักสำหรับการผลิต (ประเพณี พิธีกรรม งานฉลอง ฯ) กลายเป็นเพื่อนักท่องเที่ยว ไม่มีฐานอยู่ที่ชุมชนท้องถิ่น นิธิพันธุ์ว่า งานบุญบั้งไฟถูกกระทบน้อยมาก งานชิ้นนี้ยังแสดงความล้มเหลวของหน่วยงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ท.ท.ท.) ซึ่งพยายามเสนอให้ชาวบ้านกลับไปสู่ประเพณีตามธรรมชาติ (หรือน่าจะเรียกได้ว่า เป็น authentic tradition-ผู้เขียน) แต่ไม่ได้รับการตอบรับ รวมถึงความล้มเหลวในการดึงดูดนักท่องเที่ยวของจังหวัด เงื่อนไขเหล่านี้ทำให้งานบุญบั้งไฟยังคงเป็นสมบัติของคนยโสธรอยู่

ประเด็นน่าสนใจงานชิ้นนี้ของนิธิ คือ การกินความเป็นองค์ประฐานที่มีอำนาจให้กับคนท้องถิ่น ด้วยการใช่วิธีกรรมเปิดทางให้เห็นถึงศักยภาพในการต่อรอง เช่นกรณี ชาวคุ้ม ผู้เป็นได้เพียงลูกน้องในระบบอุปถัมภ์ของคนอื่นในสนามราชการ สนามการเมืองท้องถิ่น และสนามของธุรกิจ แต่ถ้าเป็นสนามประเพณีและวัฒนธรรมชาวคุ้มกลับไม่เป็นรองใคร และการท่องเที่ยวยังช่วยยืนยันคุณค่าที่พวกเขายึดถืออยู่อีกด้วย

1.3.2 การนำเสนอภาพแทนความจริง: กระบวนการไม่ไร้เดียงสา

“ความจริงแท้หรือความดั้งเดิมเป็นเรื่องทางเทคนิค... ในยุคหลังทันสมัยคำว่ามรดก ก็คือ ความจริง (reality) ที่ขึ้นอยู่กับวิธีการในการนำเสนอภาพแทนความจริงหรือการทำให้ความจริงแท้ที่ประดิษฐ์ (staged authenticity) ใกล้เคียงกับความจริงแท้(authenticity)ให้มากที่สุด”

(McCrone et al, 1995 อ้างใน Wang, 1999)

เพื่อให้การวิเคราะห์กระบวนการสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวและปฏิสัมพันธ์ของคนต่างๆ ชัดเจนขึ้น การทบทวนวรรณกรรมในส่วนนี้จะเน้นเกี่ยวกับการนำเสนอภาพแทนความจริง (representation) โดยก้าวข้ามแนวทางการศึกษาที่เชื่อว่า การนำเสนอภาพแทนความจริงเป็นตัวแทนความจริงในโลก (reflective approach) และเป็นตัวบ่งชี้เจตจำนงของผู้สื่อ (intentional approach) ไปสู่การพิจารณาในทัศนที่ว่าด้วยปฏิบัติการใน การสร้างความหมายเกี่ยวกับแนวคิด

ผ่านภาษา หรือเป็นการเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดกับภาษา ที่ทำให้เราอ้างอิงถึงโลกที่เป็นจริง และโลกจินตภาพของวัตถุ ผู้คน และเหตุการณ์ต่างๆ ได้

มโนทัศน์นี้สนใจกับ ความหมายที่ถูกสร้าง/ผลิตจากระบบสังคม มากกว่าการค้นหาคำความหมาย เพราะความหมายไม่ได้มีหนึ่งเดียวโดด ๆ โดยไม่เปลี่ยนแปลง หรือมีลักษณะอยู่ตรงข้ามแบบหยุนี้ง เช่น จน-รวย ขาว-ดำ ความหมายมีการต่อสู้ช่วงชิง แข่งขันกันนิยาม-ตีความ โดยมีแนวทางหลัก ๆ ในการศึกษาอยู่สองแนวคือ

หนึ่ง-แนวทางศึกษาสัญลักษณ์ศาสตร์ (semiotic approach-poetics) พิจารณาว่า กระบวนการในการเสนอภาพความจริงมีวิธีการอย่างไร หรือ ภาษาผลิตความหมายอย่างไร

สอง-แนวทางศึกษาวาทกรรม (discursive approach--politics) พิจารณาผลของการเสนอภาพความจริง วิเคราะห์การผลิตวาทกรรม ที่สร้างความรู้ให้สัมพันธ์กับอำนาจ หรือการสร้างอัตลักษณ์ นิยามตัวตน รวมถึงการนิยามวิธีการในการสร้างภาพความจริง เป็นต้น (Hall 1997)

Roland Barthes โคดเด่นในการพัฒนางานศึกษาสัญลักษณ์ศาสตร์ เขาเลือกเน้นไปที่การสื่อสาร หรือปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมในสังคมยุคใหม่ เช่น งานโฆษณา นิตยสาร แฟชั่น กีฬา ฯลฯ เพื่อจะวิเคราะห์-เปิดโปง “มายาคติ” ที่ถูกสร้าง กลบกลืน อำพรางอยู่ในตัวบท หรือสารที่สื่อออกมา และแจ้งให้เห็นว่า ความหมายที่สื่อออกมาไม่ใช่ “ความจริง” ที่มีดำรงอยู่เนิ่นนาน มีความเป็นธรรมชาติ สมเหตุสมผลในตัวเองโดยไม่ต้องตั้งคำถาม สารเหล่านั้นมีทั้งความหมายตรง (denotation) ซึ่งอยู่ในระดับพื้นๆ และความหมายแฝง (connotation) ที่อยู่ลึกลงไป

ภาพโฆษณาอาหารสำเร็จรูปตรา Panzani ในงานโวหารของภาพ (rhetoric of the image) คือ ชิ้นงานหนึ่ง แค่ว่าวิเคราะห์เฉพาะสารที่ได้จากภาพ สัญลักษณ์แรก คือ ความพยายามในการนำเสนอภาพลักษณ์ของการกลับมาจ่ายตลาดเพื่อทำกับข้าวกินเอง (ตรงข้ามกับการเก็บของต่างๆ ไว้ในตู้เย็น) โดยใช้ ตัวหมาย หรือตัวสื่อ (signifier) เป็นภาพของถุงเชือกตาข่ายเปิดอ้าให้ของในถุงบางส่วนกระจายอยู่บนโต๊ะ มีนัย หรือสื่อความหมาย(signified) สองประการ คือ ความสดของผลิตภัณฑ์ และการทำอาหารทานในบ้าน สัญลักษณ์ที่สอง นำเอามะเขือเทศ พริกหวาน และสีเหลือง-เขียว-แดงที่อยู่ในภาพ มาเป็นตัวหมายแสดงถึง ความเป็นอิตาลี ถ้าจะพิจารณาต่อไปยังพบสัญลักษณ์ที่ชุกช่อนไว้อีกอย่างน้อย 2 สัญลักษณ์ คือ ประการแรก เป็นชุดของวัตถุดิบต่าง ๆ ที่ใช้ในการปรุงอาหาร สื่อถึง “การบริการเครื่องปรุงเบ็ดเสร็จ” กล่าวอีกนัย คือ Panzani มีทุกอย่างครบตามโภชนาการ และสรรพสิ่งในกระป๋องมีคุณค่าเท่ากับวัตถุดิบธรรมชาติรายรอบ ประการที่สองตัวภาพยังสื่อความทางสุนทรียะว่า เป็นการครึ่งธรรมชาติไว้ (Barthes, 1977: 33-35)

อีกตัวอย่างปรากฏอยู่บนหน้านิตยสาร Paris Match เป็นหุ้มนมนิโกรในชุดทหารฝรั่งเศสส่วนทหาค์ยศต่อธงชาติด้วยความเคารพยิ่ง บทความนี้ Barthes แสดงให้เห็นเทคนิคอำนาจในกระบวน

การกลบกลืนความจริง ด้วยการดึงความหมายเกี่ยวกับ นิโกร ออกจากประวัติศาสตร์ผู้ถูกกดขี่ภายใต้อาณานิคมฝรั่งเศส (de-contextualization) และจัดวางใหม่ (re-contextualization) ในภาพลักษณ์นิโกร ผู้เป็นลูก (ซึ่งไม่ได้แบ่งแยกสีผิว) มีความซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อประเทศแม่-ฝรั่งเศสอย่างเหลือล้น (Barthes, 1972: 121-127)

คุณูปการในงานศึกษาสัญศาสตร์ของ Barthes เปิดทางให้เห็นกระบวนการสร้างมายาคติ หรือเทคนิคทางอำนาจของการสร้างภาพความจริงในหมายสาร หรือตัวบทที่ปรากฏดาษดื่นในปัจจุบัน ไม่ว่าเทคนิคนั้นจะปฏิบัติการในรูปแบบใด ๆ ก็ตาม (realism, surrealism ,essentialism หรือ naturalization)แต่ด้วยความทำงานของ Barthes และแนวศึกษาศัญศาสตร์ชี้ดวงต่อการวิเคราะห์กระบวนการสร้างภาพในภาษาโดยเน้นระบบปิดของตัวบท ทำให้ถูกคั่นออกจากแนวศึกษาการตีความว่า ความหมายไม่ได้เป็นสิ่งหยุดนิ่ง ผู้เสพอาจจะรับสาร-ตีความในนัยที่แตกต่างไปจากนี้ก็เป็นได้ นอกจากนั้นการวิเคราะห์แนวนี้อย่างถูกประเมินว่า เป็นงานที่ละเอียดค่อป้องกันเชิงโครงสร้างที่อยู่นอกเหนือจากตัวบท

“สัญศาสตร์ คือ วิธีการหลีกเลี่ยงความรุนแรง เลือด ความเป็นความตายด้วยการลดทอนให้กลายเป็นความนิ่งงันในรูปแบบของภาษา และการสนทนาได้ตอบแบบอุดมคติ”

นี่คือ หมายที่ Michel Foucault นักคิดชาวฝรั่งเศสส่งถึงแนวทางการวิเคราะห์ความหมายของตัวบทผ่านโครงสร้างทางสัญญลักษณ์ (the domain of signifying structure) ที่ตัวเขาเห็นว่า ไม่อาจอธิบายความขัดแย้งในสังคมได้ (Foucault, 1984: 56-57) ประเด็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เทคนิค และยุทธศาสตร์ทางอำนาจ คือ สิ่งที่ Foucault ให้ความสนใจอย่างมาก

กล่าวโดยสังเขป Foucault พยายามวิเคราะห์การผลิตความรู้ (เป็นมากกว่าความหมาย) ผ่านสิ่งที่เขาเรียกว่า วาทกรรม (ที่เป็นมากกว่าแค่เพียง ภาษา) โดยประกาศว่า โลกวัตถุนั้นมีอยู่จริง แต่ไม่มีสรรพสิ่งใดที่มีความหมายอยู่นอกเหนือจากวาทกรรมไปได้ (อ้างใน Hall, 1997)

เขาย้ำเตือนอยู่เสมอว่า ไม่ควรแยกแยะระหว่างความจริง-ความรู้-อำนาจออกจากกัน ถ้าจะทำความเข้าใจกับ “ความจริง” ควรพิจารณาในฐานะของระบบที่มีวิธีการจัดระเบียบทั้งในการสร้าง/ผลิต วางกฎเกณฑ์ การแพร่กระจายแจกจ่ายและ ดำเนินการในถ้อยแถลงทั้งหลาย ความจริงเชื่อมโยงกับระบบอำนาจที่ผลิตและรักษาความจริงนั้น ผลของอำนาจทำให้ความจริงที่สร้างขึ้นขยายอิทธิพลออกไป ระบอบของความจริงไม่ได้เป็นเรื่องของโครงสร้างส่วนบน หรืออุดมการณ์อะไร แต่เป็นเงื่อนไขของการสร้างและพัฒนาของระบบทุนนิยม (Foucault, 1984: 74)

สำหรับประเด็น “อำนาจ” Foucault ตีกันว่าเขาไม่ได้สร้างทฤษฎีเกี่ยวกับอำนาจแต่อย่างใด เพียงต้องการวิเคราะห์อำนาจ (analytic of power) โดยมองว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ มีลักษณะไม่เท่าเทียม มีการเคลื่อนไหวไป-มา โดยนับนี้ตัวอำนาจไม่ได้เคลื่อนไหว แต่เป็นเรื่องของกระบวนการทำให้เป็นผู้กระทำ-ผู้ถูกกระทำ (subjectification-objectification) ที่มีลักษณะพลวัตร เช่น เรานิยามและถูกนิยามใหม่อยู่ตลอดเวลาในปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น เป็นต้น

เป้าหมายในการศึกษาจึงเป็นเรื่องของการจำแนกแยกแยะ วิเคราะห์โครงสร้างอำนาจ ที่ก่อขึ้นบนความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียม อันเกิดจากเทคนิคทางการเมือง (อำนาจ) โดยเน้นไปที่ปฏิบัติการในระดับจุลภาค เนื่องจากอำนาจไม่ได้เป็นสิ่งที่เห็นได้โดยตรงอย่างโจ่งแจ้ง เป็นเรื่องของสถาบัน โครงสร้างส่วนบน หรือยึดติดอยู่กับกลุ่มคนใดกลุ่มหนึ่ง แต่อำนาจมีความประณีตละเอียดถี่ถ้วน กระจายกระจายมาจากทุกหนทุกแห่ง แสดงผ่านชุดความรู้/ความจริง วาทกรรม ควบคุมลงไปถึงระดับจิต และที่สำคัญอำนาจมีด้านบวกอยู่ด้วย

เทคนิคอำนาจในการจัดระเบียบวินัย (disciplinary technology) เป็นปฏิบัติการหนึ่งที่ถูกใช้ผ่านสถาบันต่างๆ เช่น คุก ค่ายกักกัน กองทหาร โรงเรียน โรงพยาบาล Foucault ให้เหตุผลที่มองอำนาจในแง่ “เทคนิค” ว่าจะทำให้สามารถเชื่อมโยงสถาบันที่ดูไม่เกี่ยวข้องเหล่านี้เข้าด้วยกันได้ การจัดระเบียบไม่ได้เข้าไปแทนที่/เปลี่ยนแปลงรูปแบบอำนาจอื่นๆ ที่มีอยู่ในสถาบันนั้น แต่มันเข้าไปสวมต่อ ครอบครอง เชื่อมเป็นส่วนหนึ่ง รวมถึงแผ่เข้าไปจัดระเบียบให้กับทุกอนุในสังคม ทำให้อำนาจที่มีอยู่เหนียวแน่นขึ้น และเครื่องมือสำคัญของเทคนิควิทยาศาสตร์นี้ มีดังนี้

หนึ่ง-การสังเกตการณ์แบบมีช่วงชั้น เป็นเทคนิคการสอดส่องพฤติกรรมของปัจเจกชนอย่างละเอียดถี่ถ้วน รูปแบบของมันมีทั้งการควบคุมผ่านการเฝ้ามอง การจับจ้อง และการจัดระเบียบผ่านโครงสร้างของพื้นที่ รวมถึงเทคนิคพิเศษในการมองเห็นภายในตัวเอง ซึ่งโครงสร้างสถาปัตยกรรมมีความสำคัญอยู่ไม่น้อย

สอง-การตัดสินใจว่า ใครปกติ/ไม่ปกติ เป็นการจำแนกคนออกเป็นสองขั้ว มีลักษณะของการลงโทษในระดับจุลภาค (micropenalty) ซึมลึกลงไปในชีวิตประจำวัน เช่น เรื่อง เวลา (มาสาย-ตรงเวลา) พฤติกรรม (หยาบคาบ-สุภาพ) การสนทนา (ทะเล้ง-หวาน ไพเราะ) ดังนั้น คำว่า “ปกติ” ก็ไม่ต่างอะไรกับภาษาอำนาจชนิดหนึ่ง แม้ว่าเทคนิคดังกล่าวบางทีดูเหมือนกระบวนการที่ทำให้มนุษย์อยู่ในฐานะผู้ถูกกระทำ (object) ทว่าจริงแล้วเทคนิคนี้เหลื่อมทับกันระหว่างกระบวนการทำให้เป็นผู้กระทำ/ถูกกระทำ เห็นได้จากคุก Panopticon ในจินตนาการของ Jeremy Bentham ที่มีการจัดโครงสร้างอาคารรูปทรงกลม แบ่งห้องข้างเป็นหน่วยเล็ก ๆ แวดล้อมหอสังเกตการณ์ที่ตั้งตระหง่านอยู่ศูนย์กลาง ห้องข้างแต่ละหน่วยเจาะหน้าต่างด้านหลังให้แสงลอดเข้าพื้นที่ห้อง วางประตูเผชิญหน้ากับหอสังเกตการณ์ เทคนิคการสร้างพื้นที่เช่นนี้ทำให้ผู้คุมสามารถเห็นนักโทษทุกคนได้ แต่

นักโทษไม่มีโอกาสรู้ว่า เขาถูกจ้องมองหรือไม่ คุณในจินตนาการนี้ อำนาจการควบคุมจะถูกถ่ายโอนไปยังตัวนักโทษ ด้วยการทำให้เขาเป็นทั้ง subject-object (of gaze) ในเวลาเดียวกัน หรืออาจเรียกว่า เป็นกระบวนการทำให้ตัวเองคุมตัวเอง : Autocolonization (Dreyfus and Rabinow, 1986)

ปัจจุบันอิทธิพลของ Foucauldian ปรากฏอยู่ในงานศึกษาการท่องเที่ยวจำนวนหนึ่ง เช่น พวกที่ประยุกต์แนวคิดเรื่องการจ้อง (gaze) ในงาน The Tourist Gaze ของ Urry (1990) และ “The Eye of Power”: Moral Regulation and the Professionalization of Leisure Management from the 1830s to the 1950s ของ Rojek (1992) บางคนใช้แนวคิดเรื่องร่างกาย (body) เช่น งานของ Veijola and Jokinen (1994) เรื่อง The Body in Tourism ส่วนแนวคิดเรื่อง การต่อต้าน (resistance) ปรากฏในบทความ Leisure and Resistance in an Aging Society ของ Wearing (1995) (ดูเพิ่มใน Cheong and Miller, 2000)

ปัจจุบัน กลุ่มวัฒนธรรมศึกษาพยายามประสานการวิเคราะห์ระหว่างแนวสัจศาสตร์กับแนววิเคราะห์ปฏิบัติการวาทกรรมเข้าด้วยกัน ในงานแสดงนิทรรศการและพิพิธภัณฑ์ของ Nederveen Pieteres (1997) แสดงให้เห็นกระบวนการสร้างวาทกรรมเกี่ยวกับ “ความเป็นอื่น” ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ผู้เขียนปูเรื่องว่า พิพิธภัณฑ์ มีบทบาทในการสร้างพื้นฐาน /เป็นที่มาของเค้าโครงเรื่องเล่า “ความรู้ตะวันตก” ที่เกี่ยวกับโลก และมีส่วนในการสร้างตัวตน และคนอื่นให้ปรากฏชัดขึ้น บรรดาพิพิธภัณฑ์ทั้งหลายพิพิธภัณฑ์ด้านชาติพันธุ์วิทยามีการเล่าเรื่องถึง “ความเป็นอื่น” มากที่สุด

จารีตวัฒนธรรมนิทรรศการแบบอาณานิคม มียุทธวิธีในการนำเสนอภาพความเป็นอื่น ผสมกันระหว่าง การผนวกกลืน (assimilating) เน้นความสอดคล้องตรงกันระหว่างสุนทรียะของผู้ชม กับ ผู้จัดวางวัตถุ และทำให้เป็นสิ่งแปลก (exoticizing) ด้วยการรื้อสร้างใหม่ ทำให้วัตถุนั้นแสดงออกถึงความแตกต่างและสร้างตัวตนของผู้ชม/ผู้จัดไปในที่ เราสามารถแบ่งยุทธวิธีในการจัดนิทรรศการได้เป็น 2 แบบ คือ

แบบที่หนึ่ง คือ การใช้สถานที่เดิม (In situ) เป็นวิธีการจำลองบรรยากาศชีวิตที่เป็นอื่น มาไว้ในปริภูมิของเรา (ผู้จัด) เช่น จัดสภาพแวดล้อมและสร้างงานแสดงที่ประกอบตัวคน หรือ ตัวแทนของวัฒนธรรมที่จะแสดง ให้ผู้ชมได้รู้สึกว่าได้ไปอยู่ที่แห่งนั้น

แบบที่สอง คือ การใช้บริบท (In context) เป็นแนวทางในการควบคุมการรับรู้/เข้าใจต่อวัตถุ นำแสดงด้วยการจัดวางไว้ในบริบท เพื่อตอบย้าถึงอำนาจในการจำแนกแยกแยะจัดระเบียบวัตถุ วางแสดงเหล่านั้น เช่น การจัดนิทรรศการระหว่าง “ญี่ปุ่น-ยุโรป 1543-1929” ณ กรุงเบอร์ลิน เป็นต้น

รูปแบบดังกล่าวข้างต้น คือ ยุทธศาสตร์ในการครอบครองความเหนือกว่า เป็นการนิยามจากมุมมองของศูนย์อำนาจ และการแสดงให้เห็นถึงวาทกรรมเกี่ยวกับ “ความเป็นอื่น” ซึ่งงาน

นิทรรศการก็มักให้เกิดการมอง 2 ด้าน คือ โรแมนติก (the romantic gaze) กับ ความทันสมัย (the modernist gaze) การมองด้านแรกมุ่งเน้นความหลากหลายทางวัฒนธรรม แต่ขีดกรอบวัฒนธรรมแต่ละกลุ่มให้มีขอบเขต บริสุทธิ์ และการทำให้เป็นแก่นแท้ อีกด้านหนึ่ง แสดงภาพของวิถีทางนำไปสู่ความทันสมัยในที่สุด

Nederveen Pieteres เสนอว่า ความเป็นอื่นไม่ใช่เรื่องของเอกพจน์ แต่คือ พหุพจน์ ตัวนิทรรศการก็เช่นกัน มีการแตกแขนงไปสู่เรื่องราวต่างๆ (เช่น ประวัติศาสตร์กลุ่มเกย์ คนอพยพ พิพิธิภัณฑ์เด็ก ฯลฯ) ประวัติศาสตร์ของพิพิธิภัณฑ์จึงไม่อาจแยกขาดจากความทันสมัย เพราะเป็นภาพสะท้อนความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในยุคทันสมัย และเป็นการแสดงถึงวิวัฒนาการของความทันสมัยไปในตัว ดังนั้น การวิเคราะห์วาทกรรมความเป็นอื่นจำต้องเคลื่อนย้ายไปสู่การทำความเข้าใจวาทกรรมเกี่ยวกับการทำให้เป็นคนอื่น (discourse about others to discourse about othering) ในรูปพหุนิยม การโต้ตอบ ลูกผสม หรือ การสะท้อนกลับ และเส้นแบ่งเกี่ยวกับความเป็นอื่นจึงคลุมเครือ คู่ตรงข้ามระหว่างตัวตนกับคนอื่นมีมากมาย ซับซ้อน อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนยังสะกิดเตือนว่า ต้องไม่ลืม “พิพิธิภัณฑ์/นิทรรศการ” เป็นพื้นที่ปฏิบัติการของอำนาจวาทกรรมความเป็นอื่นแม้จะเป็นแพชชั่นเก่า คูโบร่าโบราณ แต่ยังถูกใช้ดาษดื่น ครอบงำที่การพัฒนา ยังไม่มีความเท่าเทียม หรืออาจกล่าวได้ว่า อำนาจในการสร้างภาพคนอื่น คือ แกนหลักในภาคปฏิบัติการวาทกรรม และจารีตของการจำแนกแยกแยะที่เกี่ยวข้องกับอำนาจอย่างแยกไม่ออก เพราะมันเป็นเรื่องการแสดงอิทธิพลที่เหนือกว่า-ในแง่ของอำนาจการเมืองและการเสนอขาย-ในแง่ของอำนาจทางเศรษฐกิจ

กรณีศึกษาในประเทศจีนของ Gladney (1994) ชี้ให้เห็นกระบวนการนำเสนอภาพชนกลุ่มน้อยภายใต้วาทกรรมชาติว่าเป็นเรื่องที่ควบคู่กันระหว่างการตอกตึงเพศสภาพ กับ การจัดลำดับชั้นทางอำนาจ กล่าวคือ การทำให้ชนกลุ่มน้อยเป็นวัตถุ หรือทำให้เป็นสินค้า การนำเสนอภาพให้แปลกประหลาด มีสีสัน เป็นชนล้าหลัง เป็นเงื่อนไขที่กำหนดมาจากรัฐบาลจีน มากกว่าตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวตะวันตก กระบวนการนี้มีความสำคัญต่อการเกิดขึ้นของรัฐ-ชาติ และเป็นศูนย์กลางของกระบวนการสร้างชาติ และความทันสมัย

ตัวอย่างภาพชนชาติในจีนที่รัฐพิมพ์ออกมา 53 แผ่นใน 56 แผ่นเป็นรูปผู้หญิง หากเป็นภาพของหญิงชาวฮั่น(ชนกลุ่มใหญ่ในจีน) จะเป็นหญิงวัยกลางคนสวมชุด / แต่งผมทันสมัย ฉากหลังเป็นเมืองใหญ่ ถ้าเป็นชนชาติส่วนน้อยจะใช้สาววัยรุ่น อยู่ในชุดแต่งกายจารีต ประกอบฉากโรแมนติกท่ามกลางป่าเขา

Gladney ให้เหตุผลว่า การสร้างภาพให้ผู้หญิงฮั่นเป็นเช่นนั้น แสดงนัยให้เห็นถึงความใกล้เคียงกับความทันสมัย อันเป็นจุดสิ้นสุดของประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์ที่ชนชาติส่วนน้อย

ต่าง ๆ ต้องเดินทางไปให้ถึง ในฟิล์ม/ละครก็มีการสร้างตัวตนของ “ความเป็นอื่น” โดยใช้ฉาก/บทสนทนาที่ต้องโต้ตอบกับชนกลุ่มน้อย ทำให้เห็นว่า อื่น คือ ด้านตรงข้ามกับชนกลุ่มอื่นเหล่านี้

ขณะที่งานภาพเขียนของสำนักยูนนานที่ได้รับความนิยมอย่างมากในหมู่นักสะสมตะวันตกก็ใช้ภาพผู้หญิงชนชาติส่วนน้อยเป็นภาพแสดง อาทิ ภาพผู้หญิงมุสลิมเปลือยกายบนฉากหลังที่มีเนื้อหาของสัญลักษณ์มุสลิม กลุ่มศิลปินกลุ่มนี้ถือเป็นกลุ่มร่วมสมัยที่พยายามหลีกเลี่ยงจารีตเดิมของศิลปะจีน และการควบคุมของรัฐเกี่ยวกับการนำเสนอภาพ nude แต่พวกเขากลับใช้ชนชาติส่วนน้อยเป็นสัญลักษณ์ในการต่อต้านแทน

งาน The Spectacle of the 'other' ของ Stuart Hall (1997) คือแผ่นเทคนิคทางอำนาจอีกแบบหนึ่งที่มักถูกใช้ในการสร้างภาพเป็นอื่น คือ การสร้างแบบแผนตายตัว (stereotyping) ที่มีลักษณะโดยสังเขป ดังนี้

ประการที่หนึ่ง-เป็นการลดทอน สร้างความเป็นแก่นแท้ ภาวะเป็นกลาง ทำให้เป็นไปตามธรรมชาติ เพื่อให้สรรพสิ่งมีลักษณะเฉพาะ อาจจะเกินจริง หรือทำให้หายๆ เพื่อออกครึ่งสิ่งนั้นไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลง

ประการที่สอง-ใช้ยุทธวิธีการแบ่ง (splitting) ด้วยการขีดวงหรือล้อมขอบเขตเชิงสัญลักษณ์ เพื่อปิดล้อม กีดกันทุกสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องออกไป

ประการที่สาม-ปฏิบัติการนี้มักเกิดขึ้นในปริณิณทลของปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่ากัน และอำนาจจะกระทำโดยตรงต่อผู้ตกเป็นรอง หรือถูกขีดวงออกไป ซึ่งกระบวนการดังกล่าว Foucault เรียกว่า เกมอำนาจ/ความรู้ ในการจำแนกแยกแยะคนตามบรรทัดฐาน และสร้างความเป็นอื่นให้เกิดขึ้น ผลที่ตามมาไม่เพียงทำให้ความรู้/ความจริง มีอำนาจในการครอบครองความเหนือกว่า แต่ยังหยั่งลึกไปถึงระดับจิตใต้สำนึกทำให้เกิดการปฏิเสธ เกิดความเชื่อแบบผิดๆ เช่น เชื่อว่าคนดำมีความหื่นกระหายทางเพศ เมื่อเกิดคดียัฒขึ้นก็จะพุ่งเป้าไปที่คนดำ และใช้กฎหมายเถื่อนมาตัดสินพวกเขา

ขณะเดียวกัน การนำเสนอภาพแทนความจริงก็ไม่ได้เป็นปฏิบัติการทางเดียว หรือ คนที่ถูกแปะป้ายเป็นผู้ถูกกระทำตลอดไป ในกระบวนการยังมีลักษณะ “การเมืองของการนำเสนอภาพแทนความจริง” (politics of representation) ที่มีการต่อสู้แย่งชิงความหมายอย่างต่อเนื่อง ไม่หยุดนิ่ง ตัวอย่างคนดำได้ตอบการสร้างภาพความเป็นอื่น ด้วยการใช้เทคนิควิธีหลายรูปแบบ เช่น การกลับหัวกลับหาง (reversing the stereotypes) แสดงให้เห็นว่า คนดำ ก็เป็นคนปกติธรรมดาสามัญ มีเลว เช่น คนขาว การสร้างภาพบวกเพื่อมาต่อรองกับภาพด้านลบ และการต่อสู้ช่วงชิงจากภายใน ด้วยการเน้นไปที่รูปแบบของการสร้างภาพมากกว่าการนำเสนอเนื้อหาใหม่ เช่น ใช้ภาพคนดำใส่สูทจับจ้องไปที่คนขาวเปลือยกาย เป็นต้น(Hall, 1997: 225-277)

1.3.3 อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ : เวทีแห่งการต่อรองของผู้คน

ถ้าเราลองพิจารณางานประเมิณสถานภาพไทศึกษาเพื่อแยกแยะแนวทางการศึกษาในกรณีการผสมผสานทางชาติพันธุ์ และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของอานันท์ (2541) ทำให้เข้าใจภาพรวมของการศึกษาทางชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกลุ่มคนไทมากขึ้น งานชิ้นนี้แบ่งแนวทางการศึกษาออกเป็น 5 แนวกว้างๆ คือ แนวที่หนึ่ง - การศึกษาลักษณะดั้งเดิมทางชาติพันธุ์ (primordial ethnicity) แนวที่สอง- การศึกษาการแลกเปลี่ยนและรับอิทธิพลทางวัฒนธรรม(cultural exchange and influence) แนวที่สาม- การศึกษาการเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ (changing statuses of ethnicity) แนวที่สี่- การศึกษาประวัติศาสตร์การผสมผสานทางชาติพันธุ์ (ethnohistory of ethogenesis) แนวที่ห้า- การศึกษาความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์ (ethnic identity)

สองแนวทางแรก เป็นที่นิยมในเมืองไทยอย่างมาก แนวการศึกษาแบบนี้มองลักษณะทางชาติพันธุ์เป็นหน่วยทางสังคมที่เป็นจริงแท้ หรือเห็นว่าเป็น essentialism เพียงแต่แนวทางที่สองให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องมากขึ้น ทั้งในแง่ของการผสมผสานระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์, การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน อิทธิพลของวัฒนธรรมหนึ่งที่มีต่อวัฒนธรรมหนึ่งและการปรับตัวทางวัฒนธรรม ด้านแนวทางแรก เน้นความยั่งยืน มีมาแต่ดั้งเดิมของชาติพันธุ์โดยไม่ต้องพิสูจน์ ถ้าจะมีการเปลี่ยนแปลงก็เป็นลักษณะภายนอก

แนวทางที่สาม นักมานุษยวิทยาบางคนเรียกว่า instrumentalist เริ่มต้นด้วยสมมติฐานว่า ชาติพันธุ์น่าจะเป็นเพียงสถานภาพทางสังคม ไม่มีความหมายในตัวเองมากนัก และสามารถทำความเข้าใจได้ก็ต่อเมื่อมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกัน แนวทางนี้เน้นการศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลง เพื่อปรับสถานภาพของชาติพันธุ์ตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ ตัวอย่างงานที่มีชื่อเสียงและเป็นชิ้นบุกเบิกในแนวทางนี้ คือ Political System of Highland Burma ของ Edmund Leach (1954)

แนวทางที่สี่ ยอมรับความคิดเรื่อง essentialism บางส่วน แต่ให้ความสำคัญกับหน่วยดังกล่าวในลักษณะที่เคลื่อนไหวมากขึ้น แนวทางนี้จะศึกษาผ่านกระบวนการของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ บนพื้นฐานของการผสมผสานกัน ซึ่งช่วยในการปรับเปลี่ยนไปสู่สถานะของความสัมพันธ์อย่างใหม่แทนที่อยู่ตลอดเวลา

แนวทางสุดท้าย ปฏิเสธพื้นฐานแนวคิดแบบ essentialism อย่างสิ้นเชิง และมีความเห็นว่า ชาติพันธุ์เป็นความสำนึกความเข้าใจ หรือรูปแบบขององค์กรทางสังคมที่ถูกสร้างความหมายขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง เพื่อจัดการแยกแยะผู้คนด้วยลักษณะต่างๆ ไปที่แสดงความเป็นตัวตน ซึ่งกำหนดด้วยภูมิหลังบางอย่างตามบริบททางประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ตามนัยดังกล่าว

การศึกษาในแนวทางนี้จะหันมาทำความเข้าใจกับความหมายของชาติพันธุ์ ในลักษณะที่เป็นกระบวนการสร้างความหมายซึ่งกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนต่างๆ ขึ้นมาแทนที่

แม้จะมีการแบ่งแนวทางการศึกษาอย่างกว้างๆ ตามกรอบความคิดพื้นฐาน แต่อันันท์ได้เสนอตัวอย่างวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ Shih-chung Hsien(1989) ที่ใช้แนวทางการศึกษา ethnohistory มาอธิบายสถานะความเป็นชาติพันธุ์ และกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางชาติพันธุ์ของชาวไทลื้อภายในรัฐต่างๆ ในสิบสองปีนนา นับแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 โดย Hsien เสนอว่า รัฐไทในสิบสองปีนนาเป็นรัฐชาติพันธุ์ ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายอยู่ภายใต้การปกครองของกลุ่มชาติพันธุ์ไท เพื่อรักษาความอยู่รอดภายใต้ความสัมพันธ์ทางการเมืองกับอาณาจักรขนาดใหญ่ จะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งระหว่างชาติพันธุ์ที่อยู่ภายในรัฐของตน เจอนี้เองที่ทำให้ ชาวไทลื้อไม่ได้แสดงอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนผ่านทางภาษา และความเชื่อในศาสนา เพราะกลุ่มชนอื่นๆ สามารถใช้ภาษาไทและนับถือศาสนาพุทธเหมือนกัน ดังนั้น ชาวไทลื้อจะแสดงอัตลักษณ์ของตนผ่านสัญลักษณ์ทางการเมือง และพิธีกรรมนับถือสิ่งเหนือธรรมชาติแทน แต่เมื่อต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคปัจจุบันที่ไม่มีระบบเจ้า ตัวเองกลายเป็นชนกลุ่มน้อยในรัฐชาติ ชาวไทลื้อยังคงรักษาอัตลักษณ์ของตนไว้ได้ เพราะพวกเขายังคงอยู่ในหน่วยทางการเมืองที่เสมือนหนึ่งรัฐทางชาติพันธุ์ของตนเองที่รัฐบาลจีนยอมให้ดำรงอยู่ (อานันท์, 2541)

ท่ามกลางความนิยมในหมู่ชนวิชาการบางส่วน สื่อมวลชน และคนไทยจำนวนไม่น้อย ผู้เพียรพยายามค้นหารากเหง้าความเป็นไทยจากกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ไตที่อาศัยกระจายตัวอย่างกว้างขวางในเขตเอเชียอาคเนย์ Charles F. Keyes (1996) ออกมาขึ้นยืนอีกครั้งว่า อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทนั้น ไม่ใช่สิ่งที่มีมาตามธรรมชาติ แต่เป็นผลผลิตของการเมืองเชิงวัฒนธรรมอันสัมพันธ์กับการสร้างรัฐสมัยใหม่ และอัตลักษณ์ความเป็นไทย Keyes ประยุกต์แนวคิด เทือกเถาเหล่ากอ หรือ วงศ์วิทยา (genealogy) มาอธิบายความว่า สำนักความเป็นเทือกเถาเหล่ากอของชุมชนใดก็ตาม ไม่ได้ถูกกำหนดขึ้นตามครรลองธรรมชาติ เช่นการสืบเชื้อสาย แต่เป็นเรื่องของการสร้างขึ้นทางวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ สำนักของชุมชนคนไทยในยุคก่อนสมัยใหม่ไม่ได้ผูกพันกันบนพื้นฐานของความเป็นชาติพันธุ์หรือชาติ เพียงยึดสำนักกร่วมของบรรพบุรุษในแต่ละท้องถิ่น เช่น ท้าวสูงขุนเจืองในลาว พระนางจามเทวีในทุ่งราบเชียงใหม่-ลำพูน เมื่อมีการสร้างรัฐชาติจึงมีการสร้างเทือกเถาเหล่ากอขึ้นใหม่ในฐานะชุมชนจินตนาการ

ก่อนหน้านี้สัก 3 ปี Keyes พยายามอธิบายเปรียบเทียบอัตลักษณ์ของชาวไทลื้อในบริบทรัฐชาติ จีน ลาว ไทย โดยแสดงให้เห็นว่า กลไกทางการเมืองของอุดมการณ์ชาตินิยมมีอิทธิพลต่อกระบวนการสร้างความเป็นชาติพันธุ์ในสังคมยุคใหม่ และการจัดจำแนกประชากรในประเทศให้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์นั้นเกี่ยวพันกับแนวคิดเรื่อง เทคโนโลยีของอำนาจ (technology of power) ในการ

จำแนกนั้นจะจำแนกด้วยหลักทางภาษา วัฒนธรรมร่วม การสำรวจไปทั่วดินแดนแม่น้ำโขงทำให้เขาสรุปว่า อัตลักษณ์ของลื้อจะมีการสร้าง/แสดงออกในหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์แวดล้อมภายใต้อิทธิพลทั้งของรัฐ สังคม ความเป็นชาติ บางครั้งแสดงออกในรูปของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในระดับท้องถิ่น (localized ethnic identity) บางคราวกลายเป็นอัตลักษณ์ที่ขายได้ (marketable identity) เมื่อพรมแดนเปิด คนในแถบนี้มีการติดต่อข้ามชาติกันมากขึ้น ก็อาจกระตุ้นให้เกิดอัตลักษณ์ลื้อแบบใหม่ ที่มีลักษณะแบบข้ามท้องถิ่น ข้ามชาติขึ้นมา (transnational identity) ดังนั้น อัตลักษณ์ของชาวลื้อจึงเป็นทั้งการสืบต่อเรื่องเล่า ตำนาน นิทานปรัมปรา ที่เชื่อมโยงพวกเขาเข้ากับเมืองลื้อก่อนยุคสมัยใหม่ หรือความทรงจำเกี่ยวกับบรรพบุรุษในอดีต เป็นการตีความเกี่ยวกับการสืบทอดวัฒนธรรม และเป็นการต่อรอง คำนึงต่อสู้เพื่อยืนยันความหมายในการดำรงอยู่ของมรดกทางวัฒนธรรมอีกด้วย (Keyes, 1993)

Yoshikawa (1998) นำข้อเสนอของ Keyes เรื่อง อัตลักษณ์แบบต่างๆ มาอธิบายได้กรอบการประยุกต์แนวคิดของ Bourdieu เรื่องปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้าง (ในที่นี้ คือ โครงสร้างการพัฒนา การสร้างชาติ) กับ ผู้กระทำ (ลื้อ) เพื่อแสดงให้เห็นความซับซ้อนของการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทลื้อผ่านความสัมพันธ์ในทางประวัติศาสตร์ระหว่างอัตลักษณ์ ความเป็นลื้อ ผ้าทอลื้อ และความเป็นชาติ เขาพบว่า อัตลักษณ์ของลื้อ มีลักษณะเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงไปตามแต่บริบท รูปแบบของอัตลักษณ์แต่ละแบบจะสัมพันธ์กับเนื้อหาของลักษณะทางชาติพันธุ์หรือการขบเน้นลักษณะทางชาติพันธุ์ที่แน่ชัด อัตลักษณ์แต่ละแบบค่อนข้างจะแสดงออกอย่างอิสระ และอัตลักษณ์แบบหนึ่งอาจกลายเป็นสิ่งสำคัญต่ออีกแบบหนึ่งได้ ขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงบริบท ผ้าทอลื้อในปัจจุบันเป็นตัวอย่างอันหนึ่ง เพราะเป็นทั้งอัตลักษณ์ที่ขายได้ และอัตลักษณ์ท้องถิ่นไปในตัว

Cohen (1998) พยายามตอบเรื่อง อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในระดับท้องถิ่น (local ethnic identity) โดยศึกษาเปรียบเทียบลื้อในประเทศลาวกับไทย ผ่านมณฑลพิธีกรรมในบริบทของรัฐ-ชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวาทกรรมการพัฒนาและวัฒนธรรมชาติ พบว่า ชาวลื้อในเมืองสิง ประเทศลาวแต่เดิมแสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในระดับท้องถิ่นด้วยการจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์เพื่ออ้างอำนาจในการปกครองตนเอง ภายใต้อาณัติกับรัฐอาณาจักรต่างๆ รวมถึงการแสดงให้เห็นถึงอำนาจในการควบคุมที่เหนือกว่าชนกลุ่มอื่นในหุบเขา ปัจจุบันยังสามารถรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในระดับนี้ได้อย่างเหนียวแน่น เพราะรัฐบาลลาวมีการแทรกแซงและพัฒนาเมืองสิงน้อยมาก อีกทั้งลาวยังเป็นรัฐชาติพันธุ์ที่มีความหลากหลาย อำนาจในการบริหารปกครองเมืองสิงขณะนี้ก็อยู่ในมือของคนลื้อท้องถิ่น

ด้านชาวลื้อหนองบัวในจังหวัดน่าน ประเทศไทย เดิมจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์แสดงออกถึงอัตลักษณ์ความเป็นลื้อ เพื่อบ่งชี้สิทธิพิเศษในความสัมพันธ์กับเจ้าฟ้าน่าน ที่มีเหนือกว่าคนไทกลุ่มอื่นๆ ในที่ราบ ปัจจุบันถูกรัฐไทยแทรกแซงทั้งในเชิงเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ภายใต้วาทกรรมการพัฒนาและวัฒนธรรมชาติ อัตลักษณ์ความเป็นลื้อจึงถูกประดิษฐ์ขึ้นใหม่ ถูกทำให้เป็นสินค้า ปรับไปตามวัฒนธรรมไทย เขายังได้วิเคราะห์แนวโน้มว่า ภายใต้เงื่อนไขและบริบทดังกล่าวจะก่อให้เกิดการแข่งขันระหว่างชุมชนลื้อ เพื่อฟื้นฟูความเป็นลื้อเข้มข้นขึ้น

ขณะที่ทานาเบ้ (2537) เสนอว่า พิธีกรรม ในฐานะการแสดงออกของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มีความหมายหลายนัย และเลื่อนไหลมาก กรณีชุมชนไทเมืองแห่งหนึ่ง ทางตอนใต้ของเมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา มีการรื้อฟื้นพิธีกรรมไหว้ผีเจ้าเมือง ซึ่งรัฐบาลคอมมิวนิสต์ให้ยกเลิกไปกว่า 32 ปี โดยผู้อาวุโสในหมู่บ้านพยายามใช้สัญลักษณ์และขั้นตอนของพิธีกรรมแบบดั้งเดิมตามบันทึกของพ่อเผ่าคนหนึ่ง ทานาเบ้ เห็นว่า พิธีกรรมนี้มีนัยของการโต้ตอบการปราบปรามกิจกรรมทางศาสนาในช่วงก่อนของรัฐบาลคอมมิวนิสต์ และแสดงออกถึงการเรียกตนเอง หรือบอกว่าพวกเขาคือใคร ให้กับชุมชนลื้อที่อยู่รายรอบได้รับรู้ อีกทั้งยังเป็นการฟื้นตัวของอำนาจอันชอบธรรมของกลุ่มผู้อาวุโส เพื่อที่จะสื่อสารไปให้ลูกหลาน คนรุ่นเยาว์ได้ตระหนักถึงอำนาจของผีบรรพบุรุษอันลึกลับ และอำนาจของผู้อาวุโสที่อยู่ใกล้ชิดกับผี แต่ความเป็นไทเมือง หรือการเรียกตัวเองแบบดั้งเดิม (primodality of their self-definition) ไม่ได้เชื่อมโยงกับโครงการการเมืองใดๆ แต่จะมีอยู่เฉพาะในงานเลี้ยง และการแสดงออกทางพิธีกรรมเท่านั้น

ส่วนกรณีชุมชนลื้อหนองบัว เมืองน่าน จัดพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าเมืองขึ้นใหม่ ด้วยแรงผลักดันจากกลุ่มครู/กำนันเพื่อมุ่งหวังให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน มีการดัดแปลงพิธีกรรมให้ยิ่งใหญ่ แปลกตาจนดูเหมือนว่า อัตลักษณ์ถูกทำให้เป็นสินค้า ที่สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองต่อกระบวนการทางการเมืองและอุดมการณ์ของรัฐบาลที่ตั้งใจสร้างรูปแบบ “แปลกใหม่” ให้ผู้คนนอกชุมชนสามารถบริโภคได้ แต่เมื่อเวลาผ่านไป พิธีกรรมนี้รวมถึงสินค้าวัฒนธรรมอื่นๆ ที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ได้รับความสนใจจากคนภายนอก เช่น นักวิชาการ นักท่องเที่ยว ชาวบ้านจึงเริ่มตระหนักว่าสิ่งเหล่านี้คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่ล้ำเลิศ อัตลักษณ์ที่เป็นสินค้าจึงกลายเป็นความจริงแท้สำหรับชาวบ้านไปโดยปริยาย

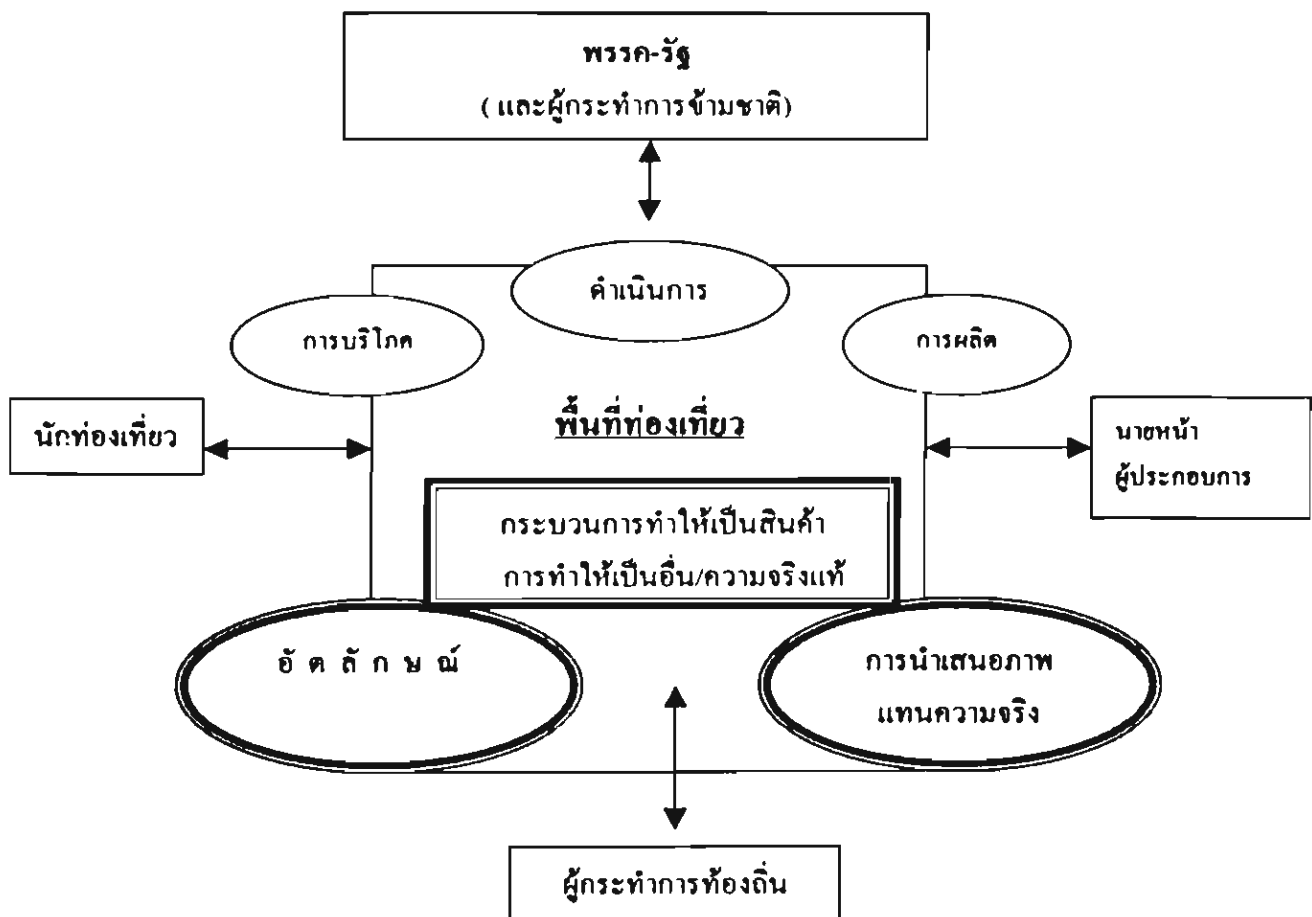
อัตลักษณ์ชาติพันธุ์จึงเป็นเรื่องของการสร้างขึ้น มีลักษณะเลื่อนไหล เป็นทั้งกระบวนการ และพื้นที่ทางสังคม ที่ต้องมีการต่อสู้ช่วงชิงในการนิยามความหมายที่หลากหลาย ชับซ้อนกับผู้อื่น ในระนาบความสัมพันธ์เชิงอำนาจต่างๆ และอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ก็ไม่ได้สถิตยัคแน่นอยู่ด้านตรงกันข้ามการครอบงำทางอำนาจจากผู้ที่มีเหนือกว่าอย่างมั่นคง หรือสมยอมให้อำนาจคอกครึ่งสร้าง/แบ่งขอบเขตให้ชัดเจน แต่เป็นเรื่องของกระบวนการในการโต้ตอบต่อรอง เป็นความ

สามารถในการย้ายตำแหน่งแห่งที่ (re-position) หาพื้นที่อื่น (other spaces) ของตัวผู้กระทำการใน ระยะเวลาต่างๆ กัน บางทีอาจเรียกว่าเป็น พื้นที่ที่สาม (third space) ซึ่งในตัวมันเองมีลักษณะไม่ สมบูรณ์ เป็นชิ้นส่วน และเป็นพื้นที่ที่มีการช่วงชิงทางความหมายและการนำเสนอภาพความจริง อย่างต่อเนื่อง (Pile, 1994 อ้างใน Lisa, 1997: 109) ดังตัวอย่าง ช่วงสงครามปลดปล่อยในประเทศ อัลจีเรีย เจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสพยายามให้ผู้หญิงปลดผ้าคลุมหน้า ใส่ชุดเสื้อผ้าตามแบบตะวันตก เนื่องจากเห็นว่า ผ้าคลุมหน้า คือ สัญลักษณ์ความล้าหลัง การปลดออกเท่ากับเป็นการปลดปล่อย (ของฝรั่งเศส ผู้มีอำนาจเหนือกว่า) พวกเขาจึงเลือกใช้การปฏิบัติการและนิยามของฝรั่งเศสด้วยการ ใส่ชุดตะวันตก เทียวเข้า-เทียวออกในเขตทหาร เพื่ออำพรางการช่วยเหลือเหล่ากองทัพลดปล่อย อัลจีเรียไปพร้อมๆ กับการปลดปล่อยพวกเขาเองออกจากกรอบของผู้ชายอัลจีเรีย แต่เมื่อฝรั่งเศส ระแคะระคาย พวกเขาก็หันมาสวมผ้าคลุมหน้าอีกครั้ง ทหารเมืองน้ำหอมก็มักตราหน้าว่า ผู้หญิง คลุมหน้าเป็นพวกหัวเก่า ทำให้พวกเขาทำงานช่วยเหลือการปฏิวัติต่อไปได้ (Pile, 1997: 1-32)

ส่วนดินแดนชิบบับเว จะเห็นการต่อสู้ช่วงชิงความทรงจำทางสังคมอย่างชัดเจน เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อหัวหน้าหมู่บ้านคนใหม่สั่งให้ผู้หญิงคนหนึ่งย้ายบ้านไปจากที่ดินนั้น หัวหน้าคน นี้รับเงินเดือนจากรัฐ และเลือกใช้ สัญลักษณ์ของมูกาเบ้ บรรพบุรุษผู้ต่อต้านการแย่งชิงที่ดินในอดีต มาตีความใหม่ และสร้างความชอบธรรมให้กับตนเองในการใช้คำสั่งขับไล่หญิงคนนั้น เธอเองก็ เลือกใช้ความทรงจำเกี่ยวกับมูกาเบ้ ในฐานะที่เธอเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการต่อสู้เรื่องที่ดินยุค ก่อนมาได้ตอบการกระทำครั้งนี้ด้วยการนิทาค่อสาธารณะว่า ตอนเธอต่อสู้ นอนอยู่กลางป่า ท่ามกลางความหวาดกลัว เจ้าหัวหน้าคนใหม่คนนี้ยังไม่ประสีประสาอะไรแม้แต่น้อย (Moore, 1997: 87-104) บนเทือกคอยเขตประเทศไทย ชาวมังบ้านคอยปุย เลือกใช้วาทกรรมการท่องเที่ยวซึ่ง นิยามอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของพวกเขาและเขาให้เป็น สิ่งที่แปลก น่าสนใจ มาเพื่อสร้างผลประโยชน์ ทางเศรษฐกิจของตน ขณะเดียวกันก็ใช้วาทกรรมการท่องเที่ยว ในฐานะที่พวกเขาเป็นสินค้าวัฒนธรรม และสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติไปเสริมกับวาทกรรมที่ผลิตขึ้นใหม่เรื่อง มังอนุรักษ์ป่า เพื่อต่อรองกับชุดวาทกรรมเรื่องป่าของรัฐ ที่พยายามกีดกันพวกเขาออกจากทรัพยากร (ดูเพิ่มใน ฟ้า และสันติพงษ์, 2542) ดังนั้น การต่อรอง ต่อต้าน ในตัวอย่างทั้งหมดดังกรณีตัวอย่างที่ยกมา ไม่ใช่ เป็นเพียงแค่การต่อสู้ช่วงชิงการสร้าง ความหมาย/ความจริงในควับทหรือชุดวาทกรรมเดียวกันเท่านั้น แต่ยังมีการทะลุผ่าน ก้าวข้ามชุดวาทกรรมในปริภูมิหลากหลาย อย่างสลับซับซ้อนอีกด้วย

1.4 กรอบแนวคิดและหน่วยการวิเคราะห์

กรอบคิดในการศึกษา งานวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้เป็นการศึกษากระบวนการในการนำเสนอภาพ และกระบวนการต่อรองเพื่อนิยามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมของคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชนแห่งหนึ่งที่ถูกสร้างให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยว โดยประยุกต์เอา "วงจรทางวัฒนธรรม" ของกลุ่มวัฒนธรรมศึกษามาเสริมเข้ากับกรอบการวิเคราะห์การท่องเที่ยวในระดับโครงสร้าง

แนวคิดแรกที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ การเมืองในการนำเสนอภาพแทนความจริง โดยนำเอาจุดแข็งของการวิเคราะห์ด้วยทแบบสัญลักษณ์ เพื่อค้นหาความหมายแฝง/มายาคติพลิกกลับให้เห็นรูปแบบของเทคนิคอำนาจที่คนกลุ่มต่างๆ นำมาใช้ในการสร้างภาพให้กับสื่อผ่านสื่อหรือด้วยบทต่างๆ ว่าเป็นเช่นไร อย่างไรก็ตามงานศึกษาไม่ได้มองด้วยทในระบบปิดเท่านั้น ทว่าคำนึงถึงภาคปฏิบัติเชิงนโยบายของรัฐที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว การพัฒนา และความเป็นชาติพันธุ์ภายใต้บริบทของการพัฒนาประเทศไปสู่ทุนนิยมโลก

อย่างไรก็ตาม หลังจากผู้ศึกษาได้ทำการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ไประดับหนึ่งแล้วพบว่า การนำกรอบแนวคิดการเมืองในการนำเสนอภาพแทนความจริงของพื้นที่ท่องเที่ยวผานม โดยพิจารณาแค่ภาคปฏิบัติเชิงนโยบายของรัฐ ไม่เพียงพอการทำความเข้าใจ ดังนั้น จะต้องสร้างบทสนทนาในมิติประวัติศาสตร์ของพื้นที่ศึกษาขึ้นมาอีกชุดหนึ่ง เพื่อช่วยในการวิเคราะห์ร่วมกับตัวบทที่ผลิตสร้างขึ้น

การใช้บทสนทนาทางประวัติศาสตร์จะเกิดประโยชน์อย่างน้อยที่สุด 2 ประการ คือ

ประการแรก จะทำให้เห็นได้ว่า แต่ละตัวบทที่อยู่ในกระบวนการนำเสนอภาพแทนความจริงของผานมมีกระบวนการในการคัดสรรองค์ประกอบทางวัฒนธรรมในประวัติศาสตร์อย่างไร อะไรถูกเลือก/ไม่ถูกเลือก อะไรถูกเน้นหรือถูกเกลี่ยออกไป

ประการที่สอง บทสนทนาชุดนี้เมื่อทำงานควบคู่กับการพิจารณาแนวทางการศึกษาการผลิตสร้างความหมายของตัวบทหลายประเภท ที่มีฐานอยู่บนการวิเคราะห์เชื่อมโยงแบบสัมพันธ์ (inter-textuality) เพื่อเปิดเผยการสะสมความหมายข้ามตัวบทที่แตกต่าง หรือความผันแปรของความหมายจากการอ่านตัวบทนั้นในบริบทของตัวบทอื่น (Hall, 1997: 232) จะยิ่งช่วยสำแดงพลังในอธิบายความลึกซึ้ง ไม่ล่งรอยของการนำเสนอภาพแทนความจริงได้ดียิ่งขึ้น

แนวคิดที่สองใช้กรอบการวิเคราะห์เรื่อง *การเมืองวัฒนธรรม* ที่มีแนวคิดที่ว่า พื้นที่ท่องเที่ยวสามารถสร้างโอกาสให้กับคนท้องถิ่นกลุ่มต่างๆ ในการแสดงสิทธิ หรือ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเพื่อต่อสู้ช่วงชิงการสร้างภาพความจริงเชิงสัญลักษณ์ หรือ ได้ตอบ/ต่อรองกับกระบวนการนิยามจากผู้กระทำกลุ่มอื่น หรือจากภายนอกได้ การเน้นถึงบริบทเชิงโครงสร้างการท่องเที่ยว และการพิจารณาพื้นที่ท่องเที่ยวในฐานะการเมืองวัฒนธรรมนี้เองที่ทำให้เห็นถึงเงื่อนไข ข้อจำกัด หรือกระทั่งศักยภาพของคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่มีต่อกระบวนการต่อรอง เปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ นิยามความหมายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ หรือ การเข้าไปพัวพันทางวัฒนธรรมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

หน่วยการวิเคราะห์งานชิ้นนี้ เป็นการศึกษากระบวนการทำให้ “ลือผานม” ตกอยู่ภายใต้กระบวนการนิยามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ การทำให้กลายเป็นสินค้า และเป็นสิ่งจริงแท้ในพื้นที่ท่องเที่ยว รวมถึงการเข้าร่วมของชาวผานมในการรื้อ/สร้างบริบท หรือนิยามความหมายเพื่อเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ โดยจะพิจารณาภาคปฏิบัติเชิงนโยบายที่มีการดำเนินการในพื้นที่ศึกษาใน 3 ประเด็น ประกอบด้วย การท่องเที่ยว การพัฒนา และความเป็นชาติพันธุ์ ในระดับปฏิบัติการ 2 มิติ คือ

มิติแรก-ที่เป็นการเผชิญหน้า หรือปฏิสัมพันธ์กับนักท่องเที่ยว (face to face relationship) เช่น การขายสินค้า การประกอบพิธีกรรมสาธารณะ

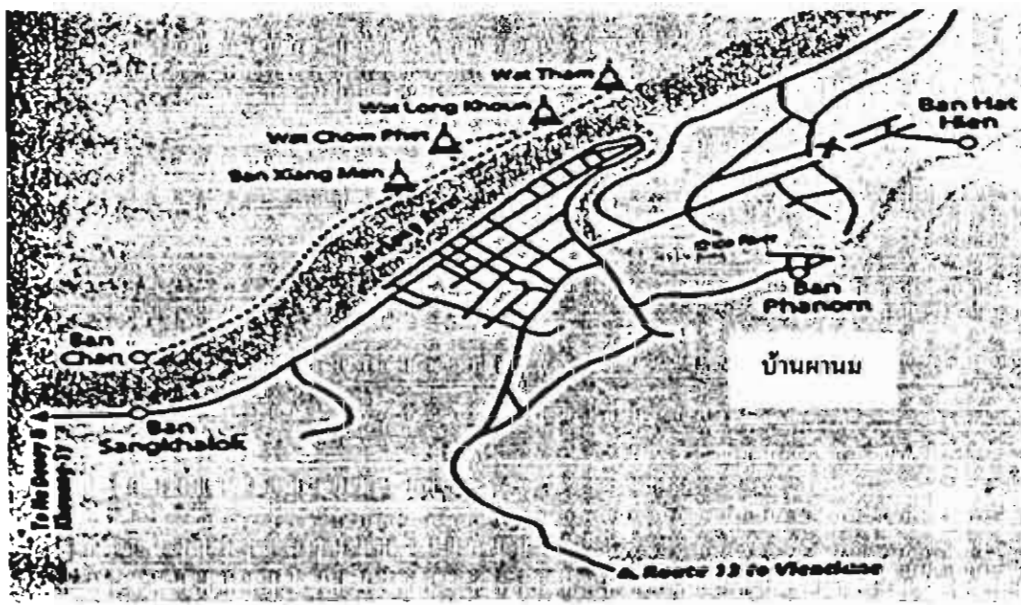
มิติที่สอง-พิจารณาจากตัวบท ในลักษณะ สัมพันธบท(inter-textuality) อาทิ นิยายสาร
ท่องเที่ยว ภาพ สารคดี งานวิชาการ เป็นต้น

1.5 ขอบเขตและวิธีวิจัย

1.5.1 พื้นที่ศึกษา

ผานม กลายสภาพพื้นที่ท่องเที่ยวในโปรแกรมทัวร์วัฒนธรรมของประเทศลาว ใน
ทำนอง “มาหลวงพระบางต้องไปบ้านผานม” ไม่น่ากว่า 10 ปี ชุมชนแห่งนี้ถูกสร้างภาพไปต่างๆ
นานา อาทิ บ้านหัตถกรรมทอผ้าเลื่องชื่อของแขวง แปะปายเป็น กลุ่มชาติพันธุ์ลื้อในลาว ล่าสุดคือ
ได้รับการประกาศเป็น “บ้านวัฒนธรรม” บ้านแรกของแขวงหลวงพระบาง ในทางกายภาพ-บ้าน
เรือนกว่า 200 หลังคาของชุมชนผานมตั้งขนานกับแม่น้ำคานฟากซ้าย มีถนนดินตัดเชื่อมกับถนน
หมายเลข 13 จากตัวเมืองหลวงพระบาง ไปทางทิศตะวันออกราว 2 กิโลเมตรเศษ

หลังจากเมืองหลวงพระบางได้รับการประกาศเป็นมรดกโลกอย่างเป็นทางการเมื่อเดือน
กุมภาพันธ์ปี 1998 นักท่องเที่ยวเดินทางมาที่นี้มากขึ้น แหล่งท่องเที่ยวใกล้เมืองอย่างบ้านผานม บางวัน
จึงพบนักท่องเที่ยวมากกว่า 100 คน ในแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเมืองหลวงพระบาง ผานม
เป็นหนึ่งในโครงการเปิดหมู่บ้านท่องเที่ยว มีการวางโครงการพัฒนาต่างๆ อาทิ เส้นทางการศึกษา
พิพิธภัณฑ์ชนเผ่าลื้อ อาคารแสดงศิลปวัฒนธรรม การอนุรักษ์สภาพบ้านเรือนเก่าแก่ เป็นต้น

ภาพที่ 1.1 พื้นที่ศึกษบ้านผานม

(ที่มา :Eliot,Bickersteth and Gardner 1999)

1.5.2 การเก็บ และการวิเคราะห์ข้อมูล

งานศึกษาครั้งนี้จะใช้หลายวิธีการ แรกสุดเป็นการรวบรวมข้อมูลจากตัวบทต่างๆ ที่กล่าวถึงบ้านผานม กลุ่มชาติพันธุ์ลื้อทั้งในโทรทัศน์ หนังสือท่องเที่ยว สารคดี ภาพถ่าย งานวิชาการ หรือกิจวิชาการ ในที่นี้จะรวมถึงการเก็บข้อมูลเชิงโครงสร้างที่จะนำมาประกอบเป็นบริบทของการศึกษา

วิธีการที่สองเป็นการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ในบ้านผานม โดยใช้ข้อมูลเอกสารเป็นตัวเทียบเคียง เพื่อให้ทราบถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของบ้าน ความสัมพันธ์ในกลุ่ม ระหว่างกลุ่ม ในชุมชน และภายนอกชุมชน จากนั้นยกระดับมาพูดคุยด้านลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อลงถึงรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ของตัวผู้ให้สัมภาษณ์กับการท่องเที่ยว ในมิติวัฒนธรรมอันแสดงให้เห็นถึงความรับรู้ การตีความ นิยามความหมายต่อเหตุการณ์ การกระทำต่างๆ และการโต้ตอบกับตัวบทที่ได้มาข้างต้น กลุ่มสัมภาษณ์ยังรวมไปถึง ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ในเขตเมืองหลวงพระบาง เวียงจันทน์ กลุ่มไกด์ และนักท่องเที่ยวบางส่วน โดยหัวข้อสัมภาษณ์จะมีเค้าโครงกว้างๆ ที่โยงใยไปถึงบ้านผานม และความเป็นลื้อที่คนเหล่านั้นเข้าใจ และยังใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ ของชุมชน โดยเฉพาะเมื่อคนในชุมชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

ทั้งนี้ในทุกขั้นตอนของการเก็บข้อมูล จะมีการวิเคราะห์ร่วมเพื่อเชื่อมโยงแนวคิดต่างๆ ในทางทฤษฎีมาอธิบายตัวข้อมูลที่ได้ เพื่อตอบคำถามในประเด็นวิจัยข้างต้น ท้ายสุด-เพื่อทำให้การเขียนวิทยานิพนธ์เป็นส่วนหนึ่งของการนำเสนอภาพความจริง งานชิ้นนี้เลือกใช้การเขียนแบบพรรณนาโวหาร นำภาพถ่าย และสื่อผสมบางอย่างมาเสริม เพื่อจัดหมวดหมู่ เนื้อหาและแสดงข้อมูลที่ได้อธิบายไว้ให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น

1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อสร้างความเข้าใจต่อคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชนชาติพันธุ์ว่ามีเงื่อนไข ข้อจำกัด หรือศักยภาพในการปรับตัวรองรับอย่างไร ภายใต้บริบทของการท่องเที่ยวโลก
2. ในเชิงแนวคิด เพื่อสร้างความเข้าใจต่ออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ในฐานะที่เป็นการสร้างความหมายทางสังคม มีการโต้ตอบรองรับ เลื่อนไหล และการพัวพันของผู้คนกลุ่มต่างๆ ในชุมชนอย่างตลึงซับซ้อน

3. ขยายฐานความรู้ในทางสาธารณะต่อประเด็น การปรับตัวของชุมชนชาติพันธุ์ใน
กระแสโลก และสร้างความเข้าใจเรื่องสังคมชาติพันธุ์ในลาวให้มากขึ้นกว่าเดิม

1.7 การนำเสนอเนื้อหาวิทยานิพนธ์

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ประกอบด้วยเนื้อหา 6 บท ดังนี้

บทที่หนึ่ง จะกล่าวถึงนัยสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ ทบทวนวรรณกรรม กรอบคิด
และหน่วยการวิเคราะห์ ขอบเขตและวิธีวิจัย ผลที่คาดว่าจะได้รับ

บทที่สอง เป็นการนำเสนอบริบทของประเทศลาวในการเปลี่ยนจากสังคมนิยมสู่ทุน
นิยมและภาวะการเป็นประเทศชายขอบในระบบทุนนิยมโลก และความสำคัญของการท่องเที่ยว
และการจัดการวัฒนธรรมในฐานะยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศของลาว

บทที่สาม ว่าด้วยบริบทของพื้นที่ศึกษา ตั้งแต่เรื่องเล่าในการอพยพ และพัฒนาการทาง
ประวัติศาสตร์ของบ้านผานมนับแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 กระทั่งการกลายเป็นบ้านท่องเที่ยวใน
ปัจจุบัน

บทที่สี่ จะกล่าวถึงกระบวนการนำเสนอภาพแทนความจริงของผานมในด้วบท 3 ระดับ
คือ ระดับท้องถิ่น(ลาว) ประเทศไทย และระดับโลก เพื่อแสดงให้เห็นการประชันขันแข่งในการนำ
เสนอภาพแทนความจริงของพื้นที่ท่องเที่ยว ภายใต้บริบทของการท่องเที่ยว

บทที่ห้า จะกล่าวถึง กระบวนการต่อรองของ *ไทบ้านผานม* ในพื้นที่ทางวัฒนธรรม และ
พื้นที่ค้าขาย ท่ามกลางการดำเนินนโยบายบ้านวัฒนธรรมของรัฐ และการแข่งขันตลาดท่องเที่ยว
เมืองหลวงพระบาง

บทที่หก เป็นการสรุปผลการศึกษา ที่ได้ข้อค้นพบ 3 ประการคือ การเมืองในการนำ
เสนอภาพแทนความจริง ความเป็นสื่อในเวทีการแสดงวัฒนธรรม และการต่อรองของผู้ถูกท่อง
เที่ยว รวมถึงการนำเสนอข้อถกเถียงเชิงทฤษฎี และนัยของงานศึกษาต่อการพัฒนาสังคม

บทที่ 2

ลาว: ประเทศชายขอบในระบบทุนนิยมโลก

หลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศเมื่อกลางทศวรรษที่ 1970 ผู้นำระดับสูงของพรรคประชาชนปฏิวัติลาวประเมินศักยภาพในการพัฒนาประเทศของตนตามแนวทางสังคมนิยมว่า ลาวยังคงเป็นประเทศกสิกรรมที่มีการผลิตขนาดเล็ก กระจุกกระจายล้าหลังทางเทคโนโลยี และเป็นการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเองเป็นด้านหลัก ทว่ามีข้อได้เปรียบในเรื่องพลเมืองมีจำนวนน้อย เมื่อเทียบกับทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์มากมายมหาศาลทั้งที่ดินเพาะปลูก ทรัพยากรป่าไม้ พลังไฟฟ้า น้ำตก (เขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำ) และโลหะแร่ธาตุ เพียงแต่ความสามารถในการนำออกมาใช้ยังมีอยู่เพียงเล็กน้อย ภายใต้การนำพาในลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์ของพรรค-รัฐ ซึ่งสัมพันธ์แนบแน่นอยู่กับบทบาทของการจัดตั้งคุ้มครอง ครอบงำเป็นเจ้ารวมหมู่สังคมนิยมของประชาชน และเงื่อนไขความสัมพันธ์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความร่วมมือด้านเศรษฐกิจกับบรรดาประเทศสังคมนิยมเพื่อน้องและประเทศอื่นๆ จะทำให้ลาวใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านี้เพื่อสร้างสรรค์สังคมนิยมในประเทศให้สัมฤทธิ์ผลได้อย่างรวดเร็วและหนักแน่นได้ (ไกสอน, 2530)

หนทางการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบสังคมนิยมของลาวมิได้ง่ายดังคาดหวัง เพราะนโยบายเศรษฐกิจที่วางไว้ เช่น ระบบนารวม นอกจากจะไม่ประสบความสำเร็จแล้ว ยังส่งผลกระทบทางเศรษฐกิจและการเมือง ด้วยเกิดภาวะผลผลิตตกต่ำ ชาวนาปฏิเสธการจ่ายภาษี ประชากรจำนวนหนึ่งหลบหนีออกนอกประเทศ และกลายเป็นเงื่อนไขให้ฝ่ายต่อต้านเคลื่อนไหวคุกคามเสถียรภาพรัฐบาล (มานะ, 2533: 136) ขณะที่ความตึงเครียดระหว่างจีนกับเวียดนามต่อการถือการแทรกแซงกัมพูชาที่เป็นปัจจัยเสริมที่มีส่วนทำให้รัฐบาลลาวพันธมิตรที่แนบแน่นของเวียดนามตัดสินใจชะลอแผนการปฏิรูปทางเศรษฐกิจไปสู่ระบอบสังคมนิยม และหันกลับไปส่งเสริมการค้าเงินธุรกิจการค้าของภาคเอกชน การพึ่งพาความช่วยเหลือในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยีจากต่างประเทศ¹ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสหภาพโซเวียต พร้อมๆ กับการพยายามสร้างความร่วมมือในทางเศรษฐกิจกับกลุ่มประเทศอินโดจีนในลักษณะการแบ่งงานกันทำตามแนวทางของกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออก โดยลาวจัดวางตนเองไว้ในฐานะแหล่งแร่ธาตุ และทรัพยากร เวียดนามอยู่ในส่วนของการผลิตด้านอุตสาหกรรม กัมพูชาจะให้ความสำคัญด้านเกษตรกรรมและอาหารเป็นหลัก (สุรัชย์, 2542) กระทั่งสหภาพโซเวียต หัวขบวนหนึ่งของโลก

¹ หลังจากการเปลี่ยนแปลงการเมืองในปี 1975 เป็นต้น ลาวเป็นเพียงประเทศเดียวในกลุ่มประเทศอินโดจีนที่ได้รับความช่วยเหลือจากสถาบันการเงินและองค์กรการเงินระหว่างประเทศ (มานะ, 2536: 142)

คอมมิวนิสต์สากลในขณะนั้นดำเนินนโยบายปฏิรูปเศรษฐกิจครั้งใหญ่เพื่อนำพาประเทศเข้าสู่ระบบทุนนิยมโลกในปลายปีค.ศ. 1985 ประเทศเล็กๆ ปลายขอบความความสัมพันธ์เชิงอำนาจในกลุ่มประเทศสังคมนิยมอย่างลาวก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงพ้นคลื่นความเปลี่ยนแปลงระลอกนี้ไปได้

เนื้อหาในบทนี้จะทำหน้าที่ในการเปิดทาง ฉายภาพบริบทของการเปลี่ยนผ่านประเทศเข้าสู่ระบบทุนนิยมโลกของลาวว่าเป็นเช่นไร ทำไมนโยบายการท่องเที่ยวและการจัดการวัฒนธรรมจึงเข้ามาสัมพันธ์กับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ และเน้นลงไปในระดับแขวงหลวงพระบางทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นว่า ลาวในฐานะประเทศชายขอบของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระบบทุนนิยมโลกมีปฏิบัติการในการแปลงต้นทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าอย่างไร

2.1 จินตนาการใหม่มุ่งสู่ทุนนิยมโลก

การประกาศนโยบาย“จินตนาการใหม่” หรือการใช้ “กลไกเศรษฐกิจใหม่” (New Economic Mechanism: NEM) ของรัฐบาลลาวเมื่อปลายปี ค.ศ.1986 ถือเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญและเป็นการยอมรับอย่างกลายๆ ว่า การปฏิวัติปลดแอกประเทศและเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบสังคมนิยมโดยพลันประสบกับความล้มเหลว ประเทศลาวต้องผ่านขั้นตอนการพัฒนาในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมก่อนถึงจะเข้าสู่ระบบสังคมนิยมในขั้นปลายได้

การเปลี่ยนแปลงนโยบายดังกล่าวสอดคล้องไปกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจห้าปี ฉบับที่สอง (ค.ศ.1986-1990) ซึ่งรัฐบาลลาวให้ความสำคัญการพัฒนาใน 4 ด้านหลัก คือ ด้านแรก-การผลิตอาหารบริโภคภายในประเทศให้เพียงพอ ด้านที่สอง-การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในด้านการศึกษาศาธารณสุขอนามัย การฝึกอบรม การบริหารและงานบุคคล ด้านที่สาม-การลดข้อจำกัดที่มีผลสืบเนื่องมาจากการเป็นประเทศไร้ฝั่งทะเลด้วยการสร้างความร่วมมือในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจการค้ากับกลุ่มประเทศอื่นๆ นอกเหนือจากประเทศคอมมิวนิสต์เพิ่มขึ้น และด้านที่สี่- การวางทิศทางในการเพิ่มจำนวนและชนิดของผลผลิตสินค้าเพื่อการส่งออก ทั้งการเกษตร ป่าไม้ เหมืองแร่ และพลังงานไฟฟ้าที่ได้จากเขื่อนพลังน้ำที่ก่อสร้างเสร็จไปแล้ว และกำลังมีโครงการจะก่อสร้างในอนาคต โดยมีประเทศไทยเป็นตลาดรับซื้อปลายทาง

รัฐบาลลาวยังวางมาตรการหลักในการปฏิรูปเศรษฐกิจตามนโยบายจินตนาการใหม่ด้วยการขยายการค้าเข้าสู่เขตชนบทและเขตภูเขา เร่งสร้างโครงสร้างพื้นฐานด้านการคมนาคม เชื่อมต่อทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ ผลักดันให้ครอบครัวกสิกรรมกลายเป็นหน่วยการผลิตสินค้าทีละขั้น ทั้งนี้เพื่อให้ระบบเศรษฐกิจการค้าเข้ามาแทนที่ระบบเศรษฐกิจธรรมชาติ และพยายามลดข้อจำกัดด้านการบริหารจัดการด้วยการผ่อนคลายการควบคุมและกระจายอำนาจในการ

วางแผน งบประมาณ และการตลาดไปสู่ระดับแขวง ปลอ่ยให้บริษัทรัฐวิสาหกิจและบริษัทการค้าของรัฐทั้งหมดสามารถดำเนินการในลักษณะที่เป็นเอกเทศมากขึ้น มีการปรับปรุงนโยบายและกฎหมายเกี่ยวกับการเงินการคลังและการลงทุนจากต่างประเทศ¹ และให้กลไกตลาดเป็นตัวกำหนดราคาและอัตราแลกเปลี่ยน ด้วยความคาดหวังว่า นโยบายจินตนาการใหม่จะนำพาประเทศให้หลุดพ้นไปจากการเป็นประเทศที่ยากจนที่สุดแห่งหนึ่งในโลกตามการประเมินด้วยตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจจากธนาคารโลก (หนังสือผู้จัดการ, ม.ป.ป.)

การพัฒนาประเทศตามแนวทางใหม่ของลาวเริ่มได้เพียงหนึ่งปีเศษ วิกฤตศรัทธาและการเสื่อมสลายของรัฐบาลสังคมนิยมในแถบยุโรปตะวันออกช่วงปี ค.ศ.1989 (ปีแห่งฝันร้ายของสังคมนิยม ตามที่ขนานนามกัน) และการแตกสลายของสหภาพโซเวียตในเวลาต่อมาได้ส่งผลกระทบต่อการดำรงอยู่และการนำพาประเทศภายใต้พรรคประชาชนปฏิวัติลาวอย่างลึกซึ้ง

Grant Evans ให้ทัศนะต่อกรณีชะตากรรมของประเทศคอมมิวนิสต์ในเอเชียที่ไม่พึงพอใจไปเช่นยุโรปตะวันออก เนื่องจากประเทศคอมมิวนิสต์ในเอเชียเริ่มประสบความสำเร็จในการปฏิรูประบบเศรษฐกิจแบบการตลาด และที่สำคัญ คือ พื้นฐานโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมนระหว่างยุโรปตะวันออกกับเอเชียมีความแตกต่างกัน กลุ่มประเทศแรกเป็นสังคมอุตสาหกรรม ประชากรมีการศึกษาและอยู่ในเขตเมืองเป็นส่วนใหญ่ ความขัดแย้งที่เพิ่มขึ้นระหว่างระบบการจัดการเศรษฐกิจแบบตลาดกับโครงสร้างของสังคมอุตสาหกรรม คือ สาเหตุสำคัญของการล่มสลาย

ด้านกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ในเอเชียเป็นสังคมชาวนาที่ถูกกำหนดให้เดินหน้าไปสู่สังคมอุตสาหกรรมเช่นกันแต่ยังไม่คืบหน้ามากนัก ดังนั้น การปฏิรูปเศรษฐกิจของประเทศยังไม่มีผลกระทบในวงกว้าง เนื่องจากเป็นสังคมที่มีการแบ่งงานกันทำอย่างง่าย ๆ ชาวนายังสามารถเข้าถึงอาหาร และการขาดแคลนอาหารก็ไม่ทำให้เกิดความวุ่นวายทางสังคมเทียบเท่ากับเขตเมืองในยุโรปตะวันออก อีกทั้งเมื่อเปรียบเทียบระหว่างชาวนากับคนงานในเมือง ความสนใจต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองจะมีน้อยกว่าและง่ายต่อการควบคุมของรัฐ กรณีประเทศลาว ศูนย์กลางของเมือง และแรงงานในอุตสาหกรรมมีขนาดเล็ก ไม่มีชุมชนทางวิชาการ และไม่ได้ประสบกับความยุ่งยากใดๆ ในระหว่างการเปลี่ยนผ่านประเทศเข้าสู่ทุนนิยมโลก (Evans, 1995: xii-xiii)

¹ ปีค.ศ. 1988 รัฐบาลลาวประกาศใช้กฎหมายว่าด้วยการลงทุนของต่างประเทศในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเพื่อเป็นการดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศในแขนงกิจกรรมป่าไม้ อุตสาหกรรม บริการและการท่องเที่ยว

ในปีเดียวกันนี้ รัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณของไทยได้ประกาศนโยบายต่างประเทศต่อกลุ่มประเทศอินโดจีนด้วย "การเปลี่ยนสถานะมาเป็นตลาดการค้า" มีการประเมินกันว่า นโยบายดังกล่าวได้รับแรงผลักดันจากกลุ่มนักธุรกิจที่มีสายสัมพันธ์กับพรรคชาติไทย เนื่องเพราะการแข่งขันทางธุรกิจในประเทศไทยกำลังถึงจุดที่ต้องเผชิญหน้ากันเอง และกลุ่มนักธุรกิจไทยมีความประสงค์จะเข้าไปแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรในประเทศทั้งสาม (หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ, ม.ป.ป.: 24)

แม้ว่าพรรค-รัฐของลาวจะรอดพ้นจากการล่มสลายไปได้ แต่การประคับประคองตัวเพื่อให้อยู่รอดท่ามกลางวิกฤตศรัทธาสากลในระบอบสังคมนิยม และกระแสเขี้ยวกรากของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก ด้วยการแบ่งรับข้อจำกัดและอุปสรรคมากมายในการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางทุนนิยม ไม่ว่าจะเป็นการระดมทรัพยากรเพื่อการผลิตที่มีระดับต่ำและดำเนินการได้อย่างเชื่องช้า ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือทางการเงินจากต่างประเทศ ฐานการผลิตเพื่อการส่งออกมีขนาดเล็ก ขาดแคลนสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน และบุคลากรที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ มีช่องว่างรายได้ และการกระจายผลผลิตของการพัฒนาระหว่างเขตเมืองกับชนบท (สุรัชย์, 2542: 232) และประสบภาวะขาดแคลนทุนสำรองเงินตราต่างประเทศเป็นจำนวนมาก รัฐบาลลาวไม่มีทางเลือกมากไปกว่าการพึ่งพาและขอรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศเพิ่มขึ้น และในหลายกรณีการช่วยเหลือเหล่านั้นผูกโยงกับเงื่อนไขที่ทำให้รัฐบาลลาวต้องยอมรับวิธีคิด จัดปรับทิศทาง นโยบาย ตัวบทกฎหมาย และมีปฏิบัติการต่างๆ เพื่อสนองตอบต่อแนวทางขององค์กรระหว่างประเทศ หรือสถาบันการเงินที่ให้ความช่วยเหลือ³ ได้วางกรอบและให้คำแนะนำไว้

ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรและสถาบันการเงินระหว่างประเทศกับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศลาว ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมอยู่ในหลายส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการทรัพยากรหรือ การแปลงต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นสินค้าในตลาดโลก

กรณีเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำ เดิมทีลาวมีเขื่อนขนาดใหญ่อยู่เพียง 2 เขื่อน คือ เขื่อนน้ำงึม(สร้างในทศวรรษที่ 1970) ภายใต้การสนับสนุนเงินกู้ของธนาคารโลก รัฐบาลญี่ปุ่น และองค์การด้านความช่วยเหลืออื่นๆ และ เขื่อนเซเซค(สร้างในทศวรรษที่ 1980) โดยมีรัฐบาลสวีเดนกับธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชียร่วมกันให้เงินกู้ (Ryder, 1996: 24-25) เมื่อเข้าสู่ยุคการพัฒนาภายใต้นโยบายจินตนาการใหม่จนถึงต้นทศวรรษที่ 1990 รัฐบาลลาวได้รับการสนับสนุนงบประมาณแบบให้เปล่าจากธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย⁴ ธนาคารโลก รัฐบาลนอร์เวย์และญี่ปุ่นเป็นจำนวนเงินมากกว่า 1,250 ล้านดอลลาร์เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำ

³ องค์กรระหว่างประเทศต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาประเทศลาว เช่น ธนาคารโลก(World Bank) กองทุนการเงินระหว่างประเทศ(IMF) ธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย(ADB) โครงการเพื่อการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติ (UNDP) สหพันธรัฐยุโรป (EU) นอกจากนั้นยังมีหน่วยงานพัฒนาของประเทศต่างๆ อาทิ องค์การความร่วมมือเพื่อการพัฒนาของสวีเดน (SIDA) องค์การเพื่อความร่วมมือระหว่างประเทศญี่ปุ่น (JICA) องค์การเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศของออสเตรเลีย(AusAID) องค์การความร่วมมือทางเทคนิคของเยอรมัน(GTZ) องค์การช่วยเหลือของรัฐบาลนอร์เวย์ (NORAD) เป็นต้น

⁴ Ryder(1996) ได้ออกตัวอย่างบทบาทของธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชียในช่วงทศวรรษที่ 1990 หลังจากรัฐบาลลาวเข้าเป็นสมาชิกภาคีเพื่อความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจ การค้า และการลงทุนระดับอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Great Mekong Subregion: GMS) ว่าเอคิปีพยายามวางตัวในฐานะผู้อำนวยความสะดวกให้แก่ภาคธุรกิจเอกชนในการเข้าร่วมโครงการพัฒนาเขื่อนผลิตไฟฟ้าพลังน้ำในเขตนํ้าโขง และผู้ประสานงานในการสนับสนุนเพื่อลดทอนความเสี่ยงของนักลงทุนในโครงการต่างๆ

และสร้างแผนแม่บทในการพัฒนาพลังงานไฟฟ้าของชาติขึ้นนับแต่ปีค.ศ. 1992 เป็นต้นมา ภายใต้แผนดังกล่าวมีการตั้งเป้าหมายว่า ภายในปี ค.ศ.2010 ลาวจะมีเขื่อนที่แล้วเสร็จ 23 เขื่อนจากโครงการเขื่อนมากกว่า 50 โครงการในแม่น้ำโขงและสาขา เป็นที่คาดหมายว่า ตัวเลขรายได้จากสินค้าส่งออกประเภทนี้จะช่วยยกระดับรายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชาชนลาวจาก 200 เหรียญสหรัฐ (ในปีค.ศ. 1992) เป็น 550 เหรียญสหรัฐ (ในปี ค.ศ.2010) และลาวจะก้าวสู่ความเป็น “ศูนย์กลางในการส่งออกกระแสไฟฟ้าพลังงานน้ำแห่งเอเชีย” สู่ไทยและต่างประเทศหากันประโคมข่าวว่าลาวจะกลายเป็นคูเวตแห่งเอเชีย หรือบรูไน 2 ในไม่ช้า (มานะ, 2537 , ประชาชาติธุรกิจ 7-9 เมษายน 2537 , Ryder, 1996)

เช่นเดียวกันกับ ทรัพยากรป่าไม้ที่หน่วยงานระหว่างประเทศเข้าไปมีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางการจัดการป่าไม้ของลาวอย่างต่อเนื่องนับแต่ปลายทศวรรษที่ 1980 และการจัดการป่าไม้ได้แปรสภาพเป็นเวทีของความขัดแย้ง และข้อถกเถียงในระดับโลกต่อทิศทางการพัฒนาของผู้กระทำต่าง ๆ (หน่วยงานระหว่างประเทศ รัฐบาลลาว คนในท้องถิ่น) โดยไม่ค่อยจะสอดคล้องกับความเป็นจริงในระดับท้องถิ่นเท่าไรนัก รัฐบาลลาวต้องกำหนดแผนปฏิบัติการในการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตามกรอบคิดตะวันตก ด้วยการประกาศเขตอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ (National Biodiversity Conservation Areas: NBCAs) เพิ่มขึ้น การลดพื้นที่สัมปทานป่า การยุติการถางป่า *ฮัดไฮ* (ทำไร่) การปลูกป่า และที่สำคัญ คือ การปฏิรูประบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรทั้งหมด (ดูเพิ่มใน Premrudee, 2000)

รูปธรรมหนึ่งของการปฏิรูปกรรมสิทธิ์ในลาวอาจพิจารณาได้จาก นโยบายการแบ่งดินแบ่งป่า ภายใต้แผนการออกเอกสารสิทธิที่ดิน ซึ่งเริ่มดำเนินการเมื่อกลางทศวรรษที่ 1990¹ โดยมีเป้าหมายในการกำหนดขอบเขตของประเภทที่ดินและที่ดินในเขตป่าทั่วประเทศ กำหนดวิธีการใช้ผู้มีสิทธิและรับผิดชอบในการใช้ประโยชน์ของที่ดินแต่ละประเภท นโยบายนี้ยังให้ความสำคัญกับพื้นที่ในการทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้านเป็นพิเศษ ด้วยฐานคิดที่ว่าพื้นที่ดังกล่าวมีระบบกรรมสิทธิ์ไม่ชัดเจน และคุกคามต่อทรัพยากรป่าไม้ในฐานะทรัพยากรของชาติตามค่านิยมของรัฐที่ย้ำสิทธิชอบธรรมในการจัดการ และทรัพยากรป่าไม้ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจต่อรายได้ของรัฐบาลลาว และต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของโลกตามวาทกรรมของแหล่งทุนต่างประเทศ

ภายใต้แผนการดังกล่าว รัฐบาลลาวสามารถนิยามและขึ้นทะเบียนพื้นที่ ออกกฎหมาย และกำหนดผู้ใช้ได้อย่างชัดเจน หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การรวมศูนย์การควบคุมและปฏิบัติการเหนือ

¹ เป็นแผนการที่เป็นผลมาจากการประชุมป่าไม้แห่งชาติ ปลายปี ค.ศ.1989 รัฐบาลลาวได้ออกประกาศเลขที่ 186 วันที่ 12 เดือนตุลาคม ค.ศ.1994 เพื่อสนับสนุนนโยบายและแผนปฏิบัติการดังกล่าว ขณะนี้แผนการแบ่งดินแบ่งป่าอยู่ภายใต้หน่วยงานระดับชาติที่เกี่ยวข้องกับการยุติการถางป่า *ฮัดไฮ* (ถางป่าทำไร่) (Premrudee, 2000: 19)

ทรัพยากรในประเทศได้ (Kaneungnit, 2001: 54-56) และที่สำคัญ รัฐยังสามารถแสวงหารายได้จาก ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยควบคุมการใช้ทรัพยากรของประชาชนให้อยู่ ในแนวทางที่รัฐกำหนดได้อีกด้วย (ชูศักดิ์, 2542: 26)

ราวต้นทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา กระบวนการทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสินค้า ผ่านปฏิบัติการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐเพื่อนำพาประเทศให้หลุดพ้นจากภาวะ ความล้มเหลวดำเนินไปอย่างเข้มข้น ขณะที่กระบวนการทำให้วัฒนธรรม (และธรรมชาติ) เป็นสิน ค้าผ่านปฏิบัติการการท่องเที่ยวระหว่างประเทศก็คลานไปอย่างช้าๆ

แรกเริ่มเดิมที สาขาการท่องเที่ยว ไม่ได้ถูกจัดวางไว้เป็นแนวทางหลักในนโยบาย จินตนาการใหม่ เพียงแต่อาจเป็นสังส์ของการปรับเปลี่ยนนโยบายเศรษฐกิจการเมืองของลาว ท่ามกลางความรุ่งโรจน์ของระบบเศรษฐกิจเอเชีย และการก้าวกระโดดของธุรกิจท่องเที่ยวระหว่าง ประเทศในแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีอัตราเติบโตรวดเร็วที่สุดบริเวณหนึ่งของโลก^๑ ทำให้ลาวค่อยๆ ก้าวเข้าสู่วงจรการท่องเที่ยวระหว่างประเทศไปโดยปริยาย

ลาวเปิดประเทศรับนักท่องเที่ยวต่างชาติอย่างเป็นทางการในปลายทศวรรษที่ 1980 จากนั้นก็เริ่มเปิดให้กลุ่มธุรกิจข้ามชาติเข้ามาพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมากขึ้นเป็นลำดับ เช่น ในปี ค.ศ.1991 บริษัทยักษ์ใหญ่ในวงการท่องเที่ยวอย่าง Deithelm ร่วมทุนกับรัฐบาลเพื่อดำเนินธุรกิจ ท่องเที่ยว หรือกรณีนักท่องเที่ยวไทยไปลงทุนปรับปรุงวังเจ้าบุญอุ้ม เมืองปากเซ เพื่อพัฒนาเป็นโรงแรม ชั้นหนึ่งในช่วงปี ค.ศ.1992-1993 เป็นต้น

ต้นปี ค.ศ. 1992 รัฐบาลลาวลงนามในสัญญาทวิภาคีเพื่อความร่วมมือทางด้านการท่องเที่ยว กับรัฐบาลไทย โดยฝ่ายไทยจะให้ความช่วยเหลือในด้านการพัฒนาบุคลากร การวางแผน ประชาสัมพันธ์ และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้ และฝ่ายลาวเสนอให้ไทยช่วยสำรวจแหล่งท่องเที่ยว 2 แห่งคือ แขวงหลวงพระบาง ทางตอนเหนือและแขวงจำปาสัก ทางตอนใต้ ในปีเดียวกันนั้น ลาว ยังเข้าเป็นสมาชิกภาคีเพื่อความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจ การค้า และการลงทุนระดับอนุภูมิ ภาคลุ่มน้ำโขง(The Greater Mekong Subregion: GMS) และเข้าร่วมในโครงการความร่วมมือ พัฒนาสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจในปีต่อมา กรอบความร่วมมือแบบพหุภาคีเหล่านี้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งใน การกระตุ้นให้รัฐบาลลาวหันมาให้ความสนใจ และเพิ่มบทบาทของตนต่อธุรกิจการท่องเที่ยว ระหว่างประเทศอย่างเด่นชัดมากขึ้น และน่าจะเป็นความเด่นชัดบนรอยทางเดียวกับบทบาทรัฐอื่นๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตามที่ Robert E.Wood (1984) นักสังคมวิทยาการท่องเที่ยวได้

^๑ ช่วงทศวรรษที่ 1970-1990 อาณาบริเวณเอเชียแปซิฟิก คือ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมาเลเซีย กลายเป็นจุดหมายปลายทางของ การท่องเที่ยวระดับนานาชาติที่มีอัตราการเติบโตเร็วที่สุดในโลก จำนวนนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศเพิ่มจาก 3 % เมื่อ ปี ค.ศ.1970 เป็น 11.5% ในปี ค.ศ.1990

วิเคราะห์ไว้ว่า รัฐจะแสดงตนเป็นนักวางแผน-พัฒนาการท่องเที่ยว นักการตลาดโฆษณา และผู้กำหนดหรือตัดสินเกี่ยวกับวัฒนธรรม ด้วยการแทรกแซงต่อกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ นิยามอัตลักษณ์ชาติ มรดกวัฒนธรรม และจัดความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นใหม่ พร้อมกับการเปิดฉาคนิยาม “ความทันสมัย” ผ่านลงไปในพื้นที่ท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลยังคงสงวนท่าทีอยู่ไม่น้อยในการสนับสนุนการท่องเที่ยวระหว่างประเทศแบบเต็มตัว ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งชาติลาวให้สัมภาษณ์ในงาน Asean Travel Show กลางเมืองกรุงเทพ เมื่อเดือนสิงหาคม 1992 ว่า รัฐบาลลาวจะยังไม่แสดงบทบาทใดๆ ในการสนับสนุนการท่องเที่ยวขนาดใหญ่ จนกว่าจะถึงปี ค.ศ. 1994⁷ ซึ่งลาวจะมีความพร้อมในด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น ขณะนี้รัฐบาลลาวกำลังพัฒนาระบบนี้อยู่ โดยให้ความสำคัญกับถนนเชื่อมเมืองต่างๆ เช่น หลวงพระบาง และยังคงหาแหล่งเงินกู้จากต่างประเทศที่จะมาช่วยเหลือในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานจนถึงปี ค.ศ. 2000 (Nation, 26 Aug 1992: B2)

การหันมาให้ความสนใจกับยุทธศาสตร์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวของรัฐบาลลาวคงไม่ใช่เพียงแค่การประเมินศักยภาพของต้นทุนทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่อยู่ในสภาพดีเอื้อประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมท่องเที่ยว และมีราคาค่าแรงในการท่องเที่ยวถูกกว่า แต่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับอุปสรรคในการพัฒนาประเทศตามแนวทางทุนนิยม ซึ่งลาวกำลังเผชิญหน้ากับความผันผวนและภาวะการแข่งขันในตลาดโลกอย่างเข้มข้น เกือบคู่ไปกับกระแสการเคลื่อนไหวทางสังคม-สิ่งแวดล้อมในระดับโลก

งานของ Gráinne Ryder ได้ประมวลข้อจำกัดของรัฐบาลลาวในการแปลงทรัพยากรให้เป็นสินค้ากรณีการสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำ พบว่า ช่วงหลังรัฐบาลลาวชะลอแผนการสร้างเขื่อนจำนวนมาก เนื่องจากเหตุผลหลัก 3 ประการ คือ ประการแรก-องค์กรระหว่างประเทศที่เคยให้ความช่วยเหลือด้านการเงินในการสร้างเขื่อนปรับเปลี่ยนนโยบายไปเป็นการสนับสนุนให้ภาคเอกชนมีส่วนในการดำเนินการแทน ประการที่สอง-กระแสการเคลื่อนไหวตื่นตัวเรื่องสิ่งแวดล้อมจากภายนอกประเทศและจากองค์กรระหว่างประเทศกดดันให้รัฐบาลลาวต้องตระหนักถึงต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อน โครงการต่างๆ ที่ล่าช้าออกไปเท่ากับเพิ่มต้นทุนในการก่อสร้างให้ถีบตัวสูงขึ้นไปด้วย ประการสุดท้าย คือ เป็นภาวะการแข่งขันการผลิตไฟฟ้าจากผู้ผลิตอิสระในประเทศคู่แข่งอย่างไทย เสนอราคาต่อหน่วยถูกกว่าจนมีผลกระทบต่อการนำเข้าไฟฟ้าจากลาว (Ryder, 1996) นอกจากนี้ลาวยังต้องเผชิญหน้ากับคู่แข่งที่ทรงอิทธิพลอย่างประเทศจีนที่กำลังจะมั่งคั่งขึ้น ผลโครงการสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำบนลำ

⁷ ต้นปี 1994 หนังสือพิมพ์ที่ฮาระดับโลก Lonely planet เริ่มพิมพ์หนังสือแนะนำที่ฮาระประเทศลาวออกมาจำหน่ายเป็นครั้งแรก เพื่อรองรับตลาดการท่องเที่ยว

น้ำโขงเป็นจำนวนมาก เช่นนี้แล้วความผันในการโยกเม็ดเงินจากต่างประเทศด้วยการสถาปนาคนเป็นศูนย์กลางการส่งออกกระแสไฟฟ้าพลังน้ำแห่งเอเชียจะไหลห่างออกไปเรื่อยๆ

ฐานการผลิตหลักเพื่อการส่งออกตัวอื่น ก็ใช้จะราบรื่น การให้สัมปทานป่าไม้ของแต่ละแขวงต้องลดพื้นที่ลงตามแรงกดดันขององค์กรระหว่างประเทศที่สนับสนุนด้านงบประมาณในการพัฒนา โดยมีกระแสสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศช่วยหนุนเสริม มีพักต้องกล่าวถึงระบบบริหารรัฐกิจที่เต็มไปด้วยปัญหาประสิทธิภาพการบริหาร และมีการทุจริตคอร์รัปชันอย่างสูง กระทั่งต่อมาได้กลายเป็นข้ออ้างสำคัญที่ทำให้สถาบันการเงินระหว่างประเทศชะลอแผนการให้เงินกู้กับรัฐบาลลาว

ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ห้า (ค.ศ.1996-2000) รัฐบาลลาวจึงเริ่มจัดที่ทางให้การท่องเที่ยวเป็นแผนงานลำดับต้นๆ โดยเชื่อว่า การท่องเที่ยวจะมีบทบาทสำคัญที่สุดต่อการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม เช่น การส่งเสริมผลผลิตหัตถกรรมพื้นบ้าน การสร้างงาน เพิ่มรายได้และยกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน เพื่อเป็นช่องทางในการหารายได้เข้าประเทศ ทำให้เกิดการขยายและเปิดกว้างการพัวพันร่วมมือกับภายนอก รวมถึงเผยแพร่วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติลาวให้ชาวโลกได้รับรู้ (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2540 , สุรัชย์, 2542 , เนชั่นสุดสัปดาห์, มิถุนายน 2542 , เวียงจันทน์ใหม่, 19 พะจิก 1999) และลาวมีแผนจะเปิดปีการท่องเที่ยวลาว (Visit Laos Year) ในปี ค.ศ. 1999

กลางปี ค.ศ. 1997 วิกฤตเศรษฐกิจเอเชีย อันเป็นผลสืบเนื่องจากวิกฤตเศรษฐกิจของ ไทยได้กลายเป็นแรงกดดันสำคัญที่ทำให้รัฐบาลลาวต้องให้ความสนใจต่อภาคการท่องเที่ยวระหว่างประเทศอย่างจริงจังขึ้น เนื่องจากสถานะเศรษฐกิจของลาวได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงที่สุดในบรรดาประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศลดค่าลงอย่างมาก¹ ค่าครองชีพถีบตัวสูงขึ้น ประชาชนได้รับความเดือดร้อน มีการเปรียบเทียบว่ารายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรลาวหลังวิกฤตเศรษฐกิจลดลงเท่ากับเมื่อเริ่มต้นประกาศนโยบายจินตนาการใหม่

การถดถอยทางเศรษฐกิจส่งผลต่อบรรดาโครงการที่เป็นความหวังในการพัฒนาเศรษฐกิจของลาวในระยะยาว และเป็นโครงการที่รัฐบาลคาดว่า จะดึงเงินลงทุนจากต่างประเทศจำนวนมากเข้ามา เนื่องจากนักลงทุนส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มประเทศที่ได้รับผลกระทบเช่นกัน สภาพการณ์ดังกล่าวนี้ ส่งผลกระทบอย่างแรงต่อรายรับของรัฐบาลลาว ที่อยู่ในสถานะการขาดดุลงบประมาณมากขึ้นอัตราเฉลี่ย 45 % ในช่วงปี 2540-2541 (ค.ศ.1997-1998) รัฐบาลลาวไม่เพียงแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจไม่ได้ แต่ยังใช้งบประมาณแบบขาดดุลในอัตราที่สูง กอปรกับมีปัญหาด้าน

¹ เช่นเดียวกับค่าเงินบาทของไทย เดิมอัตราแลกเปลี่ยนอยู่ระหว่าง 40-50 กีบ= 1 บาท ลดลงเหลือ 120 กีบ=1 บาท และเคยลดค่าสุดถึง 280 กีบ = 1 บาท หรือ รว 700 % ในเดือนสิงหาคมปี 1999 ก่อนที่จะทรงตัวอยู่ราวๆ 200-220 กีบ= 1 บาทในเวลาต่อมา

ประสิทธิภาพการบริหาร⁹ และการทุจริตในวงราชการจนเป็นเหตุให้สถาบันการเงินระหว่างประเทศที่ให้รัฐบาลลาวกู้มาตลอดเช่นธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย และธนาคารโลก คัดสินใจระงับความช่วยเหลือเป็นการชั่วคราวในปลายปี พ.ศ. 2541 (ค.ศ.1998) ก่อนที่จะมีการเจรจาอย่างมีเงื่อนไขให้รัฐบาลจัดการกับปัญหาดังกล่าวในปีถัดมา ด้วยการปฏิรูประบบการเงินการคลัง ระบบการจัดเก็บภาษีอากร แปรรูปรัฐวิสาหกิจ พัฒนาระบบการจัดการทรัพยากร การบริหารงานของรัฐบาล และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยมีเป้าหมายทำให้สภาพเงื่อนไขภายในลาวสามารถรองรับการปฏิบัติตามข้อตกลงว่าด้วยเขตการค้าเสรีอาเซียน (AFTA) ที่จะมีการขึ้นในอนาคต

นับเป็นครั้งแรกในรอบ 23 ปีตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองที่พรรคและรัฐบาลลาวยอมอ่อนข้อต่อสถาบันการเงินระหว่างประเทศให้เข้ามามีบทบาทในการควบคุมและตรวจสอบการใช้จ่ายงบประมาณในลาวอย่างเป็นทางการ และยอมปฏิบัติตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและการเงินของธนาคารทั้งสองอย่างใกล้ชิด รายงานข่าวแจ้งว่า ในปี พ.ศ. 2542 (ค.ศ.1999) รัฐบาลลาวพึ่งพาความช่วยเหลือและกู้ยืมเงินจากต่างประเทศเพิ่มขึ้นจาก 60 % ของงบประมาณรายจ่ายในปี 2540 เป็น 85% ของงบประมาณรายจ่ายทั้งหมด (ทรงฤทธิ์, 2542 ก: 20-21 , ทรงฤทธิ์, 2542 ข: 26-27) นั่นเท่ากับว่า เม็ดเงินหน้าตักของรัฐบาลลาวไม่เพียงร่อยหรอ แต่ยังอึดอัดขึ้นเป็นเงินตราต่างประเทศไว้อย่างมหาศาล สถานการณ์ดังกล่าวยิ่งกระหน่ำซ้ำเติมให้ลาวตกอยู่ได้วังวนของการเป็นประเทศชายขอบในระบบเศรษฐกิจการเมืองโลกมากขึ้น

Kaneungnit ชี้ให้เห็นการปรับตัวในการบริหารจัดการปกครองของรัฐบาลลาวช่วงปี ค.ศ. 1999 ภายใต้มาตรการ “*แขวงเป็นยุทธศาสตร์ เมืองเป็นงบประมาณ บ้านจัดตั้งปฏิบัติ*” ซึ่งเป็นทิศทางที่ให้หน่วยการปกครองในระดับแขวงเป็นผู้วางแผนการพัฒนาแขวง หน่วยระดับเมืองคอยจัดหางบประมาณมาสนับสนุน และระดับบ้านมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นการแบ่งสรรหน้าที่ในการบริหารบางประเภทให้กับท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตต่อมาตรการดังกล่าว คือผิวเผินเหมือนจะเป็นการกระจายอำนาจการบริหารจัดการ เอาเข้าจริงแทบจะไม่ได้มีการโอนถ่ายอำนาจของรัฐบาลกลางไปสู่อำนาจส่วนท้องถิ่นแต่อย่างใด รัฐบาลกลางยังมีอำนาจเต็มในการวางแผน กำหนดทิศทางการพัฒนา คัดสินใจในระดับนโยบายต่างๆ ได้ โดยไม่ต้องพะวักพะวงกับภาระด้านงบประมาณในการสนับสนุนหน่วยการปกครองระดับย่อยๆ เหล่านั้นเท่าใดนัก (Kaneungnit, 2001: 53)

⁹ ทรงฤทธิ์(2542ก: 20-21)ได้ออกตัวอย่าง โครงการสร้างถนนหมายเลข 13 ที่ลาวได้รับเงินกู้สำหรับดำเนินการก่อสร้างมาตั้งแต่ปี 2533 โดยมีกำหนดแล้วเสร็จในปี 2541 แต่จนถึงปี 1999 แล้วเสร็จไปเพียง 85 % หรือ การปรับปรุงถนนในเขตกำแพงนครเวียงจันทน์ (2538-2541) เพื่อรองรับปีการท่องเที่ยวลาว แต่ก็แล้วเสร็จไปเพียง 70 % และส่งผลให้รัฐบาลลาวต้องเลื่อนพิธีเปิดปีการท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการออกไป

ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 นอกจากแผนเปิดปีท่องเที่ยวลาว (ค.ศ. 1999-2000) หนึ่งในแผนยุทธศาสตร์การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวระดับโลก ในชุดคำขวัญดึงดูดใจ “ลาว: รักใหม่ของคุณ” (Laos: “Your New Love”) รัฐบาลลาวยังประกาศนโยบายใหม่อีกประการหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวและการพัฒนาประเทศ นั่นคือ นโยบายบ้านวัดตระนะท่า (บ้านวัฒนธรรม)

นโยบายนี้เป็นรูปเป็นร่างขึ้นในปี ค.ศ. 1998 และเริ่มทดลองปฏิบัติจริงในแต่ละแขวงปีถัดมา เช่น บ้านผานม แขวงหลวงพระบางเริ่มทดลองในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1999 ประกาศจริงในเดือนกุมภาพันธ์ 2000 เป็นต้น นโยบายนี้มีกระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรมเป็นแม่ข่ายใหญ่รับผิดชอบ เป้าหมายสำคัญ คือ การสร้างมาตรฐานชีวิตวัฒนธรรมใหม่ของประชาชนขึ้นรากฐานหรือขั้นบันไดให้ปฏิบัติตามแนวทางและเนื้อหาหลัก 6 ประการ ดังนี้

ประการแรก ให้ขั้นบันไดกำหนดให้แน่ชัดว่า ภายในบ้านของคนมีการจัดตั้งประชาชนแบบใด เช่น การปกครองของขั้นบันได หน่วยพรรค โรงเรียน โรงหมอ วัด ครอบครัว และสมาคมอาชีพ

ประการที่สอง ให้กำหนดมาตรฐาน และภาระบทบาทในการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมของหน่วยการจัดตั้งแต่ละหน่วย โดยมีการกำหนดมาตรฐานบ้าน มาตรฐานครอบครัวตามแนวที่พรรค-รัฐวางไว้ให้ในมติ และวางหน้าที่ให้แต่ละการจัดตั้งทำงานวัฒนธรรมให้เป็นขบวน และเกิดผลจริงในทางปฏิบัติ

ประการที่สาม ให้มีการสร้างพื้นฐานวัตถุนิยมทางวัฒนธรรมที่จำเป็นขึ้นมาเพื่อให้ประชาชนสามารถเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมได้ เช่น การสร้างสโมสรวัฒนธรรมของบ้าน ห้องอ่านหนังสือ ห้องวางแผน ห้องชุมนุม (มรดก) และผลงาน สนามกีฬา ลานออกกำลังกาย การแสดง ศิลปะขับลำ และฟังข่าวสถานการณ์ต่าง ๆ

ประการที่สี่ เป็นการวางข้อกำหนดจำนวนหนึ่งในการส่งเสริม และไม่ส่งเสริมยึดครองประเพณีของท้องถิ่น ว่าด้วย การนุ่งห่ม การดำรงชีวิต งานบุญ แต่ละบ้านมียึดครองแบบไหน มีข้อห้ามอันใด มุณเฑาะว์ประเพณีใดยังรักษาอยู่/อันใดไม่รักษา จัดให้มีการศึกษารำเรียนเพื่อยกระดับชาวบ้านเป็นอย่างไร และต้องมีการกำหนดว่า การจัดตั้งการผลิต และเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจแนวทางไหนถึงจะเรียกได้ว่า “มีวัฒนธรรม”

ประการที่ห้า ให้มีการส่งเสริมฝีมือลายมือที่เป็นศักยภาพของบ้านโดยขยายการผลิตให้เป็นสินค้า เพื่อให้วิชาที่ตกค้างอยู่ในบ้านได้ขยายตัวออกไปโดยมีแนวทางในการส่งเสริมในหลายๆ ส่วน ดังนี้ การทอผ้า จักสาน ตีเหล็ก แกะสลักลาย ตีเงินตีทองคำ งานช่างไม้และงานปั้นดินเผาต่างๆ งานศิลปะร้องรำ ขับร้องและเพลงพื้นเมือง รูปแบบการนุ่งห่ม รูปแบบการทำบุญ แต่ง-

งาน การพัฟพันทางสังคมที่เป็นเอกลักษณ์ของบ้าน การปลูกสร้างเรือนที่เป็นเอกลักษณ์ของบ้าน การปรุงแต่งอาหารที่เป็นเอกลักษณ์และสามารถเป็นสินค้าได้ การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ที่เป็นศกยภาพของบ้านทั้งที่เป็นรูปแบบวัฒนธรรมเฉพาะของบ้าน ภาษาการเล่านิทาน ประวัติของบ้าน (นับทั้งวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมท้องถิ่นนั้น) หมอยาพื้นเมืองและยาพื้นเมืองที่ลือชื่อของบ้าน

ประการที่หก การสร้างพนักงานวัฒนธรรมรากฐาน ที่คาดหมายว่าจะมีทักษะที่ถูกต้องงานวัฒนธรรมขั้นรากฐาน เห็นความสำคัญ มีความรับผิดชอบ รักงานขั้นรากฐาน และรู้จักทำงานดังกล่าว รู้จักการนำพาจัดตั้งประชาชนทำบรรดางานที่กล่าวข้างต้นอย่างเต็มที่หนักแน่น

จากเนื้อหาของการสร้างมาตรฐานของชีวิตวัฒนธรรมใหม่ที่กล่าวมาข้างต้นเรียกได้ว่านโยบายบ้านวัฒนธรรม คือ การลงทุนในด้านการจัดการวัฒนธรรมของรัฐบาลลาวครั้งใหญ่ และเป็นความพยายามอีกระลอกหนึ่งของรัฐบาลในการปฏิวัติวัฒนธรรม นับแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศเป็นต้นมา

เดิมกรอบการปฏิบัติ “วัฒนธรรม” ที่มีเนื้อหาสังคมนิยม และมีลักษณะประจำชาติลาว หลังการปฏิวัติปลดปล่อยประเทศปี ค.ศ. 1975 จะต้องเป็น “วัฒนธรรม” ที่รับใช้การคัดแปลงและสร้างสรรค์เศรษฐกิจอย่างเข้มแข็ง รับใช้การป้องกันชาติ ป้องกันความสงบ ด้วยการชี้แนะส่งเสริมแบบอย่างอันดีเกี่ยวกับศีลธรรมของคนใหม่ที่แสดงออกในการสู้รบ และในการผลิต พร้อมกับการต่อสู้กวาดล้างร่องรอยแนวคิดวัฒนธรรมปฏิกิริยาของระบอบศักดินา ลำเมืองขึ้นและจิตนิยม จารีต ประเพณีอันล้าหลังพื้นสมัยของสังคมเก่าให้หมดสิ้นไป (ไกสอน, 2531: 205-207) หรือกล่าวสั้นๆ ก็คือ พรรค-รัฐจะต้องนำวัฒนธรรมสังคมนิยมใหม่ที่มีฐานทางปรัชญามาร์กซ์-เลนินมาแทนที่วัฒนธรรมเดิมทั้งหมดของคน อย่างไรก็ตาม มีการตั้งข้อสังเกตว่า ความพยายามในการขจัดวัฒนธรรมเดิมของประเทศสังคมนิยมหลายแห่ง มีข้อถกเถียงกันเอง เนื่องจากวัฒนธรรมเดิมที่รัฐพยายามขุดรากถอนโคนนั้น เป็นพื้นฐานที่จำเป็นและรัฐต้องใช้เพื่อรองรับอัตลักษณ์และความเป็นหนึ่งเดียวในชาติ (Sofield and Li, 1998: 367-368)

หลังการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวนโยบายจินตนาการใหม่เมื่อกลางทศวรรษที่ 1980 กรอบการมอง “วัฒนธรรม” ของพรรค-รัฐค่อยๆ ปรับเปลี่ยนไปจากเดิม กองประชุมใหญ่ครั้งที่ 4 ของพรรคประชาชนประวัติลาว และกองประชุมครบคณะครั้งที่ 9 สมัยที่ 5 ของศูนย์กลางพรรคฯ มีมติเกี่ยวกับงานวัฒนธรรมในระยะใหม่ว่า

“ วัฒนธรรมเป็นพื้นฐานแห่งการคงตัวและขยายตัวของชาติ เป็นกำลังขับเคลื่อนให้สังคมขยายตัว และเป็นจุดหมายของการพัฒนาสังคม ”

ในมิติการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว “วัฒนธรรม” ได้กลายเป็นหนึ่งในสามขององค์ประกอบหลัก (ที่เหลืออีก 2 ประการ คือ คน ธรรมชาติ) ที่รัฐบาลลาวประเมินว่า เป็นศักยภาพที่แท้จริงและเป็นจุดเริ่มต้นของนโยบายด้านการท่องเที่ยวของลาว และเป็นหนึ่งในบรรดาปัจจัยตัดสินงานด้านการท่องเที่ยวให้มีขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีความมั่นคงหนักแน่น หรือกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมจะหนุนนำให้การท่องเที่ยวกลายเป็นแหล่งสร้างรายรับสำคัญอันดับหนึ่งของประเทศ และมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ (บัวบาน, 1998 , 2000)

แนวทางและเนื้อหาของนโยบายบ้านวัฒนธรรมในบริบทการพัฒนาประเทศตามแนวทางทุนนิยมของลาวจึงไม่ได้เหยียบย่ำอยู่บนฐานของระบบคุณค่าสังคมนิยมตามอุดมการณ์ของพรรค-รัฐฝ่ายเดียว แต่มีความพยายามในการผนวกกลืน ผสานเอาระบบคุณค่าอื่นอีกอย่างน้อย 2 ระบบที่ครั้งหนึ่งพรรค-รัฐเคยปฏิเสธ หรือพยายามลบล้างมาก่อน นั่นคือ ระบบคุณค่าของชุมชนหรือบ้าน ที่ให้คนในบ้านลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสืบต่อรักษาฮีดคองประเพณีที่ดำรงในด้านต่างๆ และ ระบบคุณค่าของตลาดทุนนิยม ที่เชื่อมโยงการผลิตและการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจเข้ากับการรักษาฮีดคองประเพณี และการประดิษฐ์สร้างวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าในตลาดท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่กำลังเติบโตขึ้นในประเทศลาว หรือกล่าวอีกอย่างก็คือ ภายใต้ภาวะชาวยุโรปในระบบทุนนิยมโลกของลาว นโยบายบ้านวัฒนธรรม เป็นภาพสะท้อนการปรับเปลี่ยนทิศทางในการพัฒนาทุนนิยมในประเทศด้วยการหันมาให้ความสำคัญกับการแปลงต้นทุนทางวัฒนธรรมในระดับขั้นรากฐานหรือขั้นบ้านให้เป็นสินค้าในตลาดทุนนิยมโลกผ่านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

อย่างไรก็ตาม ปฏิบัติการเชิงนโยบายบ้านวัฒนธรรมที่ไปปรากฏอยู่ในพื้นที่ศึกษาบ้านผานม หมู่บ้านแห่งแรกของแขวงหลวงพระบาง และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงได้ก่อให้เกิดความลักลั่นไม่ลงรอยในหลายประการดังจะกล่าวถึงรายละเอียดในบทที่ 5 ของงานศึกษาครั้งนี้

2.2 หลวงพระบาง: หัวใจของการท่องเที่ยวลาว

การก้าวไปสู่เวทีการเมืองระหว่างประเทศในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก ในด้านหนึ่งรัฐบาลลาวจะต้องจัดปรับและดำเนินนโยบายตามองค์กรและแหล่งทุนระหว่างประเทศที่ให้เงินช่วยเหลือหรือให้กู้แก่รัฐบาลอยู่ไม่น้อย แต่อีกด้านหนึ่งก็ทำให้รัฐบาลลาวสามารถแสวงหาความร่วมมือ ระดมความช่วยเหลือ และการลงทุนในระดับทวีภาคี พหุภาคี และทุนเอกชนต่อการพัฒนาโดยเฉพาะอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในประเทศคนได้อย่างไม่ยากเย็นนัก

แขวงหลวงพระบาง คือ รูปธรรมหนึ่ง

นับแต่ทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา รัฐบาลลาวใช้เงื่อนไขการติดต่อพัวพันกับนานาชาติ ประเทศ สถาบันการเงินและองค์กรระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนาไปเพื่อการวางโครงสร้างพื้นฐานให้กับแขวงหลวงพระบางให้กลายเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวในเขตภาคเหนือของประเทศ และภูมิภาคลุ่มน้ำโขงในอนาคต ด้วยการเริ่มปรับปรุงถนนหมายเลข 13 ช่วงระหว่างนครเวียงจันทน์-เวียงเวียง-หลวงพระบางที่อยู่ภายใต้ความร่วมมือ ลาว-ออสเตรเลีย และในส่วนของ การเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจตามแนวเหนือ-ใต้กับประเทศรอบข้างโดยมีธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชียและธนาคารโลกให้เงินกู้ รัฐบาลไทยให้งบประมาณสนับสนุนการปรับปรุงสนามบินและสร้างอาคารที่พักผู้โดยสารใหม่เพื่ออำนวยความสะดวกในการเพิ่มเที่ยวบิน และรองรับเครื่องบินขนาดใหญ่ (กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม, 1994: 3) และมีความพยายามของตัวแทนรัฐบาลลาวในการเจรจากับนักการเมืองและนักธุรกิจไทยเพื่อดำเนินกิจการธุรกิจท่องเที่ยวในลุ่มน้ำโขงในนามของรัฐวิสาหกิจลาว (บงกช, 2539: 199) เพื่อให้การเข้าถึงเมืองหลวงพระบางสะดวกขึ้นในทุกเส้นทาง

ในสนธิสัญญามิตรภาพและความร่วมมือทางด้านการท่องเที่ยว และแถลงการณ์ร่วมเกี่ยวกับความร่วมมือทางเศรษฐกิจและวิชาการกับรัฐบาลไทย เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 1992 รัฐบาลลาวเสนอแขวงหลวงพระบางเป็นหนึ่งใน 2 แหล่งท่องเที่ยวที่ต้องการให้ฝ่ายไทยช่วยเหลือในการสำรวจ จนต่อมาได้พัฒนาไปเป็น “โครงการศึกษาเพื่อสร้างแผนแม่บทเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวแขวงหลวงพระบาง” (1996) เพื่อพิจารณาถึงลักษณะ โอกาส ข้อจำกัดของการพัฒนาการท่องเที่ยว การลงทุน ให้สอดคล้องกับนโยบายการอนุรักษ์ การรักษาสภาพสังคม วัฒนธรรม และขีดความสามารถของธรรมชาติ รวมถึงการประเมินความเปลี่ยนแปลง ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยว

แผนพัฒนาเศรษฐกิจห้าปีฉบับที่สี่ (ค.ศ.1996-2000) ภายใต้กรอบแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมสำหรับปี 1993-2000 ที่มีธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย และโครงการเพื่อการพัฒนาขององค์การสหประชาชาติเป็นที่ปรึกษาและให้งบประมาณสนับสนุนก็สอดคล้องไปกับทิศทางดังกล่าวข้างต้น แขวงหลวงพระบาง ถูกจัดไว้ในเขตพัฒนาที่หนึ่ง ภาคเหนือ เป็นพื้นที่หลักในการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยระยะ 5 ปีนี้ แขวงหลวงพระบาง ถือว่า การท่องเที่ยวเป็นแหล่งทรัพยากร ดังนั้น จะต้องมีการขยายการท่องเที่ยวให้กว้างขวาง ส่งเสริมการลงทุนจากทั้งในและต่างประเทศ โดยคำนึงถึงการปกป้องรักษาวัฒนธรรมและประเพณี

จะว่าไปแล้ว การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวของแขวงหลวงพระบางไม่อาจพิจารณาแยกขาดไปจากความพยายามของหน่วยงานรัฐบาล และองค์กรระหว่างประเทศในการอนุรักษ์ สถาปัตยกรรม และกำหนดขอบเขตในการอนุรักษ์เมืองเก่าและบริเวณใกล้เคียงของเมือง

หลวงพระบาง¹⁰ จนกระทั่ง เมืองริมฝั่งโขงแห่งนี้ได้รับการขึ้นทะเบียนเพื่อเตรียมประกาศเป็นเมืองมรดกโลกขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (UNESCO) ในปี ค.ศ. 1995 และประกาศอย่างเป็นทางการเมื่อต้นปี ค.ศ. 1998

ถ้าพิจารณาในมิติการเมืองเชิงสัญลักษณ์ การประกาศให้เมืองหลวงพระบางเป็นมรดกโลก ประหนึ่งเป็นการข้ามพรมแดนรัฐชาติไปโอบล้อมเอาพื้นที่แห่งนี้เข้ามาไว้ในภูมิศาสตร์อำนาจ หรือการสถาปนาอำนาจเชิงพื้นที่ขององค์การยูเนสโกและหน่วยงานบริหารที่ปรึกษาอื่นๆ ด้านวัฒนธรรม เพราะภายใต้วาทกรรมมรดกโลก องค์การระหว่างประเทศเหล่านี้ค่อนข้างจะผูกขาดสิทธิในการกำหนดปรัชญาการอนุรักษ์ว่าคืออะไร และต้องปฏิบัติอย่างไร ด้วยการกำหนดช่วงชั้นอำนาจที่มีเหนือกว่ารัฐบาลลาวเพื่อให้ปฏิบัติวาทกรรมเป็นรูปธรรม เช่น การจัดแบ่งพื้นที่ (zoning) กำหนดนิยาม หรือเรียกได้ว่า เป็นการกำหนดตรรกะในการจำแนกแยะแยะพื้นที่ รวมถึงกำหนดปฏิบัติการในพื้นที่แต่ละประเภท โดยนัยนี้คนในท้องถิ่นจึงเป็นเพียงองค์ประกอบของเมืองที่ถูกกลืนรอนสิทธิในการจัดการพื้นที่ของตนไป

แต่สำหรับรัฐบาลลาวที่ตกอยู่ในภาวะชายขอบของทุนนิยมโลก ป้ายมรดกโลกที่หิบบินมาแขวนไว้กับเมืองหลวงพระบาง คือ ตัวเร่งปฏิกิริยาอย่างดีในการเลื่อนลำดับชั้นให้อัตตาธิปไตยแห่งนี้กลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงระดับโลกได้อย่างไม่ยากเย็นนัก รายได้จากการท่องเที่ยว การค้าการลงทุน และโครงการพัฒนาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต สำคัญอย่างยิ่งต่อการประดับประดาฐานะทางการเงินให้กับรัฐบาล และช่วยขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นได้ในที่สุด

เอกสาร “การเสนอชื่อเข้ามรดกโลกขององค์การยูเนสโก เมืองหลวงพระบาง” ของรัฐบาลลาวเมื่อปี ค.ศ. 1994 ย้ำชัดถึงความเกี่ยวข้องของเรื่องนี้ ดังเนื้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า “ผลประโยชน์ด้านท่องเที่ยวสำหรับมรดกของตัวเมืองอยู่ในช่วงของการก้าวหน้า และได้กลายเป็นเศรษฐกิจอันสำคัญเนื่องจากคุณภาพด้านประวัติศาสตร์ของตัวเมืองที่ปกป้องรักษาไว้เป็นอย่างดี” (กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม, 1994: 72) นอกจากนั้น รัฐบาลลาวยังเล็งผลทางการเมืองวัฒนธรรม ด้วยเชื่อว่า การท่องเที่ยวที่มาพร้อมกับการประกาศให้เมืองหลวงพระบางเป็นเมืองมรดกโลก จะเป็นตัวสนับสนุนคำขวัญให้มรดกวัฒนธรรมของหลวงพระบาง เช่น การฟ้อน คนตรี กวี และหุ่นกระบอก ให้มีการพัฒนา และถ่ายทอดไปสู่เด็กรุ่นใหม่ๆ ได้ (Engelman, 1999: 44) และที่นี่ยังเป็นที่สรุปบทเรียนในด้านการพัฒนาเมืองให้กับแขวงอื่นในประเทศลาว รวมถึงทำให้คนในชาติ คนต่าง

¹⁰ ภูฏานการของรัฐ ประชาชน และโครงการความร่วมมือระหว่างประเทศในการอนุรักษ์เมืองหลวงพระบางนับแต่ทศวรรษที่ 1990 ได้จากเอกสาร “การเสนอชื่อเข้ามรดกโลกขององค์การยูเนสโก เมืองหลวงพระบาง” ของกระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม (1994) และภัทรพงศ์ (2543)

ประเทศได้ตระหนักถึง ความเป็นชาตินิยมที่เก่าแก่ มีวัฒนธรรม อารยธรรมที่สืบเนื่องยาวนาน ไม่ใช่
ส่วนหนึ่งของประเทศเวียดนาม เขมร จีนและไทยอย่างที่เราเข้าใจกัน¹¹

ตารางที่ 2.1 แสดงจำนวนนักท่องเที่ยวที่พัก-ตัวแทนบริษัททัวร์และสถานที่ท่องเที่ยวในแขวง
หลวงพระบาง ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1995-2001¹²

ปี	จำนวนนักท่องเที่ยว(คน)			ที่พัก				ตัวแทน บริษัททัวร์	สถานที่ ท่องเที่ยว
	ภายใน ประเทศ	ต่าง ประเทศ	รวม	โรงแรม		เกสต์เฮาส์			
				หลัง	ห้อง	หลัง	ห้อง		
1995	17,516	16,230	33,746	7	171	4	43	5	20
1996	19,927	19,230	39,157	10	298	13	107	6	25
1997	31,579	30,769	62,348	10	298	19	159	7	29
1998	34,596	44,583	79,179	11	313	33	264	8	31
1999	45,728	55,307	101,035	11	346	64	564	10	42
2000	45,000	65,000	110,000	12	366	80	661	11	42
2001	47,250	68,250	115,500	13	446	108 ¹³	872	12	42

จากตารางข้างต้นแสดงให้เห็นว่า สิ้นสุดปี ค.ศ.1997 หรือราวสองปีหลังจากการขึ้น
ทะเบียนชื่อเมืองหลวงพระบางไว้ในบัญชีมรดกโลก และการเปิดเงื่อนไขในเรื่องการขออนุญาตเข้า
ประเทศภายใต้วิกฤตเศรษฐกิจเอเชีย นักท่องเที่ยวแห่แหนเข้าไปในแขวงหลวงพระบางเพิ่มจำนวน
ขึ้นอย่างก้าวกระโดด จากเดิมที่เคยมีการบันทึกไว้ในปี ค.ศ.1990 มีอยู่เพียง 1,458 คน (สถาบัน
วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2540) เป็น 62,348 คน¹⁴ มีห้องพักให้บริการเพิ่มขึ้น
มากกว่าปี ค.ศ.1990 ถึงสี่-ห้าเท่าตัว และมีแนวโน้มไปทางบวก

¹¹ สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับสูงของห้องการมรดกโลก, เมืองหลวงพระบาง, 20 ตุลาคม 2000

¹² ปรับปรุงจาก “สถิติข้อมูลนักท่องเที่ยว ห้องนักท่องเที่ยว แขวงหลวงพระบาง 2001”

¹³ เป็นจำนวนเกสต์เฮาส์นอกเขตเมืองหลวงพระบาง 26 หลัง ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่เมืองงอย แหล่งท่องเที่ยวทางคอนเทนต์

¹⁴ งานท่องเที่ยวศึกษาบางกลุ่มที่เน้นเรื่องประสบการณ์ในการท่องเที่ยวตั้งคำถามกับ การใช้ตัวเลขจำนวนนักท่องเที่ยว โรงแรมที่พัก
หรือ การใช้ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจมาเป็นกรอบในการวางแผนนโยบายการท่องเที่ยวและการพัฒนาการท่องเที่ยวในสถานที่ต่าง ๆ ทั้งๆ ที่
ตัวเลขเหล่านั้นแทบจะบอกไม่ได้เลยว่า คุณสมบัติที่หลากหลายของประสบการณ์ในการท่องเที่ยว เช่น ไม่สามารถบอกถึงทัศนีย
ภาพอัน อุดมการณ์ของนักท่องเที่ยว เป็นต้น (Rojek and Urry, 2000: 1-5)

อัตราการขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในหลวงพระบางตามที่กล่าวข้างต้น สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีพลังผลักดันของกระบวนการแปลงต้นทุนทางวัฒนธรรม ให้เป็นสินค้า (commoditization of culture) มาหนุนนำ ไม่ว่าจะเป็นการขายคุณค่าของสถาบันกษัตริย์ที่ล่มสลายไปแล้ว หรือ ขายวัฒนธรรมระดับเมือง ระดับบ้านที่ดำเนินอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน และประดิษฐ์สร้างขึ้นใหม่ เช่น กรณีบ้านผานม จัดงานบุญเผ่าลื้อเพื่อสนองตอบนโยบายบ้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว เป็นต้น

กระบวนการดังกล่าวนี้มีรัฐบาลลาวเป็นผู้กระทำหลักก็จริง แต่ผู้ประกอบการคนท้องถิ่น และตัวนักท่องเที่ยวก็หาใช่จะไม่มีบทบาทใด เนื่องจากกระบวนการนี้ได้ทำให้วัฒนธรรม อยู่ในฐานะทรัพยากรที่กลุ่มผู้กระทำกรต่างๆ ส่วนต้องการที่จะเข้าถึง และต่อสู้แย่งชิงกัน เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการเมืองวัฒนธรรมของตนอย่างเข้มข้นและสลับซับซ้อนอย่างยิ่ง

2.3 สรุป

การท่องเที่ยว ได้กลายเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการพัฒนาประเทศตามแนวทางทุนนิยมของลาวมากขึ้น ด้วยข้อจำกัดในการระดมทรัพยากรเพื่อการผลิตในประเทศเป็นไปอย่างเชื่องช้า ฐานการผลิตเพื่อส่งออกมีขนาดเล็ก เกิดภาวะขาดดุลการค้าระหว่างประเทศ และต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากต่างประเทศจนทำให้มีหนี้สินต่างประเทศเป็นจำนวนมาก

การเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์ต่างๆ เช่น การล่มสลายของรัฐบาลสังคมนิยมในยุโรป ตะวันออกและสหภาพโซเวียตในช่วงรอยต่อทศวรรษที่ 1980-1990 และวิกฤตเศรษฐกิจในเอเชีย ในปี ค.ศ.1997 เป็นต้นมา ส่งผลให้ลาวยังคงอยู่ในสถานะการเป็นประเทศชายขอบในระบบทุนนิยมโลก

การหันมาให้ความสนใจกับการท่องเที่ยวจึงสัมพันธ์อยู่กับปัญหาข้างต้น และเกี่ยวข้องกับการหาทางออกด้วยการหันเหทิศทางไปสู่กระบวนการแปลงต้นทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า ในตลาดการท่องเที่ยวเพื่อดึงเงินตราต่างประเทศมาพุงฐานะทางการเงินของรัฐบาล ขยับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ และเก็บเกี่ยวผลประโยชน์เชิงการเมืองวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปฏิบัติการที่เกิดขึ้นในเขตแขวงหลวงพระบาง และบ้านผานม ในฐานะพื้นที่ศึกษาซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไป

บทที่ 3

ยินดีต้อนรับสู่บ้านผานม

แสงไฟสปอตไลท์ดวงสุดท้ายดับวูบลง หลังฝนเม็ดใหญ่กลางบุญเดือนห้าพัดพาเอาผู้คนนับร้อยที่เบียดเสียดฝ่าชมมโหรีสพลองเปิดปีทองเที่ยวของแขวงหลวงพระบางให้แตกฮือหนีฝนกันอลหม่าน บนลานหินกว้างหน้าหอพระบางหลังใหม่ แม้ไร้เครื่องเสียงดนตรีประกอบ แต่กลุ่มนางฟ้อนชุด “นางแก้ว” อดีตนาฏศิลป์แห่งราชสำนักหลวงพระบางหาได้หยุดฟ้อนไม่ สายฝนหนาเม็ดไหลลู่จากยอดชฎาได้ปลายคิ้ว เปื้อน โกงแก้ม เลาะเลือนสืบทอด และเครื่องกายของพวกเธอจนเปียกปอน

ผู้ชมที่หลงเหลืออยู่ได้ซาบคายหอพระบางหวังเพียงหลบฝนใหญ่ชั่วคราวก่อนแยกย้ายเมื่อเห็นนางฟ้อนใจแข็ง รำท่าท่ายฝน มีหรือคนดูจะไร้เชื้อไข ทุกคนร่วมกันปรบมือให้จังหวะ บ้างเป่าปากโห่ร้อง กระทั่งท่อนจบ พวกเธอไหว้ลา อ่อนช้อย กริยาเรียบร้อยหายไปกับความมืดมิดเสียงปรบมือชื่นชมจากผู้มาเยือนเมืองหลวงพระบางในโมงยามแห่งการเฉลิมฉลองปีการท่องเที่ยวลาว(ค.ศ.1999-2000) ดังกึกก้อง

หลายวันต่อมา การฟ้อนนางแก้วได้รับการถ่ายทอดผ่านโทรทัศน์แห่งชาติลาว และกลายเป็นหัวข้อสนทนาระหว่างผู้ศึกษากับพ่อเผ่าหนานฟั้งแห่งบ้านผานม ผู้ยืนยันว่า เมื่อครั้งเจ้ามหาชีวิตยังอยู่ มีเพียง *ไทบ้าน*¹ ผานมเท่านั้นรับตำแหน่งช่างฟ้อน ถ้าไม่มีศึกสงครามเปลี่ยนแปลงระบอบการเมือง กลางฝนวันนั้นคงเป็นลูกหลาน *ไทบ้าน* เขา²

“ อีป้อ เบ็งแล้ว ฟ้อนมือนั้น กริยามันบ่ได้ ”

“ มันเป็นอย่างไละ ป้อ!!! ” ผู้ศึกษาสงสัย

“ มันบ่งามคือเก่า...บ่แม่นฟ้อนเรื่องเดียว อะหยังๆ ก็บ่คือเก่า ”

“ แล้วคือเก่า เป็นแนวไละ...ซ้อยใครู้แต่ ”

การฟ้อนนางแก้วในงานบุญฉลองปีการท่องเที่ยวของแขวงหลวงพระบางในปี 2000 ได้กลายเป็นภาพเปรียบเทียบระหว่างอดีต-ปัจจุบัน และเป็นคำถามนำไปสู่ การอธิบายประวัติศาสตร์ของไทลื้อบ้านผานม นับแต่การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานจากเมืองลื้อ สิบสองปันนา เข้ามาอยู่ภายใต้โครงสร้างสัมพันธ์กับราชสำนักหลวงพระบาง

¹ งานศึกษานี้จะใช้คำว่า “ไทบ้าน” ซึ่งมีความหมายเดียวกับ “ชาวบ้าน”

² สัมภาษณ์พ่อเผ่าหนานฟั้ง, บ้านผานม, 28 เมษายน 2000

ที่มาของไทผานม แต่ละคำบอกเล่าทั้งคนในและคนนอกหาใช่เป็นเอกภาพไม่ มีความแตกต่างในรายละเอียดของเวลา ตัวละคอน และเค้าโครงเรื่อง โดยทั้งหมดจะบรรจุอยู่ในเนื้อหาส่วนแรกของบทว่าด้วย “การเมืองเรื่องที่มาของไทลื้อผานม” จากนั้นจะเป็นการอุปมาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของบ้านผานม นับแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ในยุคต้นๆ ของอาณานิคมฝรั่งเศส จนถึงช่วงสงครามกลางเมืองที่มีประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นโต้โผใหญ่ในการแทรกแซงกิจการภายในประเทศลาวและกลุ่มอินโดจีนเพื่อต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ หรือเรียกกันตามศัพท์แสงของอดีตผู้นำพรรคประชาชนปฏิวัติลาวว่าเป็นช่วงเปลี่ยนจาก “สังคมเมืองขึ้น แบบเก่า พื้นฐานเป็นศักดินา” เข้าสู่ “สังคมเมืองขึ้นแบบใหม่ กึ่งศักดินา” (ไกสอน, 2531: 52-53) และที่สุดเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไปสู่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอย่างเป็นทางการในปลายปี ค.ศ. 1975

ในเนื้อหาส่วนที่สามจะเป็นช่วงที่บ้านผานมอยู่ภายใต้ระบอบสังคมนิยม ก่อนที่จะปิดท้ายด้วยการให้ภาพชีวิตของการกลายเป็นบ้านท่องเที่ยวภายใต้การเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศลาวให้สอดคล้องกับแนวทางในระบบทุนนิยมโลกตามที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 2

3.1 การเมืองเรื่อง “ที่มา” ของไทลื้อผานม

ผานม เป็นเช่นหมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์ลื้ออื่นๆ ในเขตประเทศลาว พม่า ไทย เมื่อมีใครได้ถามถึงที่มาของคน ทั้งคนเกิดใหญ่หรือโยกย้ายเข้ามาเป็นสะไก – ลูกเขย โดยมากแล้วจะสามารถบอกเล่าเรื่องราวของตนเกี่ยวโยงกับดินแดน “สิบสองปันนา” หรือที่นักวิชาการบางกลุ่มเรียกว่า รัฐไทลื้อก่อนยุคสมัยใหม่ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณตอนกลางลุ่มแม่น้ำโขง

ลื้อผานมย้ายมาอยู่หลวงพระบางได้อย่างไร? ผู้ศึกษาใช้คำถามนี้เป็นการนำร่องเพื่อต้องการแสดงให้เห็นว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของบ้าน สัมพันธ์กับ การนิยามความหมายของผานมผ่านมุมมองของไทบ้านกับมุมมองของคนอื่น อย่างไร

“พระราชประวัติบรรพบุรุษหน้า ราชตระกูล เจ้าอุปราชอุ่นแก้ว” (2513) ของราชสำนักหลวงพระบาง ซึ่งเรียบเรียงขึ้นเป็นครั้งที่สอง⁹ โดยเจ้าคำหมั้น วงครัดนะ อธิบายที่มาของลื้อบ้านผานมไว้ว่า ตั้งแต่จุลศักราช 1182 (ค.ศ.1820) เจ้ามหาชีวิตหลวงพระบางได้ให้เจ้าอุ่นแก้วเป็นนายทัพแห่งเจ้าอุปราชไปตั้งทัพสกัดอยู่ทางเมืองนูนเหนือ (แขวงพงสาลี) เพราะเวลานั้นเจ้าหาน้อย กับเจ้ามหาวัง เมืองสิบสองปันนาเกิดการวิวาทแย่งชิงอำนาจกัน เจ้าอุปราชจึงส่งทัพหลวงพระบางที่เข้ากับฝ่ายเจ้าหาน้อยยกพลขึ้นไปรบกับเจ้ามหาวัง และกวาดค้อนชาวลื้อมาไว้ยังขอบเขตหลวงพระบาง หลายบ้าน ตามเอกสารที่กล่าวไว้ว่า

⁹ ฉบับแรกพิมพ์จำหน่ายเป็นทานในงานฉลองอายุ ของเจ้าคำหมั้น วงครัดนะ ครบ 60 ปี เมื่อ ปี พ.ศ.2492

“ปีเพ้า จ.ศ.๑๑๘๑ สมเด็จพระเจ้ามังทาดุราชนิพระบรมราชโองการโปรดฯ ให้พระองค์(เจ้าอุ่นแก้ว)เป็นนายทัพแห่งเจ้าอุปราชอโพนราชกุมพลทหารบก ขึ้นไปรบเจ้ามหาหวัง เมืองแสนหวีฟ้า ๑๒ พันนาถ้อย กองทัพเจ้ามหาหวังแตกไป เมืองเชียงตุง ทั้งนี้พระองค์เจ้าอุ่นแก้วได้อาควัวลื้อซึ่งจับได้เป็นชะเลยนัน ลงมาเมืองหลวงพระบาง แล้วให้ไปตั้งพุมิลำเนาอยู่ทางลำน้ำลา แขวงเมืองงอยบ้าน ๑ บ้านหาดค้อ อยู่ฝั่งขวาชล่องน้ำน้ำอุบ้าน ๑ บ้านผานม อยู่ฝั่งซ้ายชล่องน้ำคานแขวงเมืองหลวงพระบางบ้าน ๑” (คำหมั้น, 2513:3 ตัวเน้น โดยผู้ศึกษา)

เมื่อเทียบเนื้อหาระหว่างหนังสือพระราชประวัติบรรพต วังหน้า กับหนังสือ “เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา” ของคณะกรรมการประวัติศาสตร์ ภาษา และวรรณคดีสิบสองพันนา พบว่า การศึกระหว่างเจ้าทั้งสองในเขตสิบสองพันนา เกิดขึ้นเนื่องจาก กษัตริย์จีนเห็นว่า เจ้ามหาหน้อยอายุครบ 15 ปีแล้ว (จุลศักราชปี 1174 -ค.ศ.1817) สามารถปกครองเมืองได้เอง จึงมีรับสั่งให้เจ้ามหาหวัง ผู้มีศักดิ์เป็นอาและดำรงตำแหน่งสำเร็จราชการแทนเจ้ามหาหน้อยมาตั้งแต่ จ.ศ.1165 (ค.ศ.1803) ย้ายกลับไปปกครองเมืองแซ่ตามเดิม ต่อมากษัตริย์อังวะ(พม่า)ได้ขอให้เจ้าแผ่นดินสิบสองพันนาไปเฝ้าเพื่อรับการแต่งตั้งจากอำนาจอังวะด้วย ทว่าเจ้ามหาหน้อยไม่ยอมไปด้วยพระองค์เอง เพียงส่งเจ้าเมืองอื่นและขุนนางไปแทน กษัตริย์อังวะส่งคนมาบอกแกมบังคับให้ไปเฝ้า เจ้ามหาหน้อยกลับส่งเจ้ามหาหวังไปแทนอีก กษัตริย์อังวะเห็นเช่นนั้นจึงได้สถาปนาเจ้ามหาหวังขึ้นเป็น “เจ้าโชตินครมหาวังสุธรรมราชา” อันนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างอา-หลาน และกลุ่มขุนนางผู้สนับสนุนเจ้าทั้งสอง เจ้ามหาหน้อยมีกำลังทัพสนับสนุนน้อยกว่าพระองค์ได้ส่งคนไปติดต่อกับพระเจ้ากาวิละและกลุ่มแพร์ น่าน พวน ลาวให้ขึ้นไปช่วยศึก ข้างฝ่ายเจ้ามหาหวังก็ไปขอความช่วยเหลือจากอังวะเช่นกัน ใน จ.ศ.1184 (ค.ศ.1822)ทั้งสองฝ่ายเกิดศึกใหญ่ขึ้นครั้งหนึ่ง ณ เมืองฮ่า ทัพเจ้ากาวิละพ่ายแพ้แก่ทัพของเจ้ามหาหวังถ่าถอยไป หลังจากนั้นสองอา-หลานยังทำศึกกันอีกหลายครั้ง (เรณู, 2544: 265-271)

ที่มาของไทลื้อผานมอีกสำนวนหนึ่งมาจากเรื่องเล่าของอดีตข้าราชการท่านหนึ่งที่รับใช้ใกล้ชิดเจ้ามหาชีวิตองค์สุดท้ายของราชสำนักหลวงพระบาง (เจ้าสีสว่างวัดตะนา: 1959-1975) และท่านเองได้รับการยอมรับจากสังคมหลวงพระบางว่าเป็นผู้รอบรู้คนหนึ่ง เรื่องมีอยู่ว่า ลื้อผานมส่วนหนึ่งอพยพมาอยู่บริเวณเมืองหลวงพระบางตั้งแต่สมัยพระเชษฐาธิราช (ค.ศ.1548-1571) ปกครอง

อาณาจักรล้านช้าง ต่อมา สมัยเจ้าอุ่นคำ⁴ เป็นเจ้ามหาชีวิตหลวงพระบาง นายปาวี นักสำรวจและรองกงสุลใหญ่ฝรั่งเศสประจำหลวงพระบางได้นำเอาชาวเถื่อนจากสิบสองปันนาจำนวนหนึ่ง เป็นทหารเพื่อเข้ายึดเมืองหลวงพระบางและนำพวกทหารเถื่อนไปรวมกันไว้ที่บ้านผานม⁵

เรื่องเล่าชุดนี้วางน้ำหนักให้ลือผานมเป็นส่วนหนึ่งของสมุนข้าศึกเข้ามาตีเมืองหลวงพระบาง แต่เมื่อเทียบเคียงกับการบันทึกเหตุการณ์ในช่วงเวลานั้น เรื่องเล่าชุดนี้ค่อนข้างแย้งขัดกันอยู่ไม่น้อย กล่าวคือ ช่วงต้นๆ ของการปกครองของเจ้ามหาชีวิตอุ่นคำ อาณาจักรหลวงพระบางยังอยู่ภายใต้การปกครองของราชสำนักสยาม ฝรั่งเศสยังไม่ได้เข้ามาจัดการการปกครองในลาวแต่อย่างใด อีกทั้งความสัมพันธ์ระหว่างเจ้ามหาชีวิตอุ่นคำกับนายปาวีก็ค่อนข้างแนบแน่น หลังจากนายปาวีมีส่วนในการช่วยเหลือเจ้าอุ่นคำ⁶ หนีศึกฮ่อ⁷ ที่บุกเข้ามาโจมตีเมืองหลวงพระบางในกลางปี ค.ศ.1887 ทั้งคู่หนีไปอาศัยอยู่เมืองปากลาย 3 เดือน (ดูเพิ่มใน McCoy, 1970: 72-74 และ พืชรพล สงนุ้ย, 2545: 23)

สำหรับเรื่องเล่าเกี่ยวกับที่มาของ **ไ้บ้านผานม**แตกต่างไปจากคนนอกอย่างสิ้นเชิง

พ่อเฒ่าสีจัน อดีตตาแสง⁸ผานม ระบุชื่อ เจ้าฟ้าล้อมาราม “เจ้าหม่อมมหาใจ” ผู้ครองเมืองสิบสองปันนาส่งตัว นางแก้วธิดา⁹ พร้อมข้าบริวาร หญิงห้าร้อย ชายห้าร้อยมาถวายแด่เจ้าอุ่นเมือง

⁴ เจ้าอุ่นคำ ขึ้นปกครองอาณาจักรหลวงพระบางตั้งแต่ ค.ศ. 1870 ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากราชการที่ 5 กรุงสยาม เมื่อ ค.ศ. 1872 และทำพิธีราชาภิเษกขึ้นเป็น สมเด็จพระเจ้ามหาหิทรเทวนิพัทธ ในปีต่อมา (คำหมั่น, 2513: 14) กระทั่ง เกิดศึกฮ่อตีเมืองหลวงพระบางอีกครั้ง ในราวเดือนมิถุนายน 1887 สยามถอดพระองค์ออกจากตำแหน่ง (สีลา, 2540: 179) การปลดเจ้าอุ่นคำในครั้งนี้ เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงพลังฝรั่งเศสเข้าใจว่า แคว้นหลวงพระบางอยู่ภายใต้การปกครองของราชสำนักกรุงเทพฯ (เพ็ญศรี, 2539: 113) เจ้าอุ่นคำถึงแก่พิราลัย เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 1895 (Lefèvre, 1995: 185)

⁵ สัมภาษณ์อดีตข้าราชการบริหารท่านหนึ่ง, เมืองหลวงพระบาง, 20 สิงหาคม 2001

⁶ ทั้งปาวี และนักประวัติศาสตร์อาณานิคมชาวฝรั่งเศส มักใช้เหตุการณ์ในการช่วยเหลือเจ้าอุ่นคำหนีศึกฮ่อ มาปรุงแต่งงานประวัติศาสตร์เพื่อทำให้เห็นว่า กษัตริย์หลวงพระบางต้องการให้ฝรั่งเศสเข้ามาช่วยคุ้มครองหลวงพระบาง ขณะที่ Jame McCarthy หรือ พระวิภาควรรณ อธิบายเหตุการณ์หนีศึกฮ่อว่า พระโอรสของเจ้าอุ่นคำ และทหารรักษาพระองค์ชาวพม่าได้พาเจ้าอุ่นคำหลบหนีไปยังท่าเรือ และพระองค์ได้พบกับนายปาวีบริเวณตอนล่างของแม่น้ำโขง จึงพากันล่องลำไปเมืองปากลายด้วยกัน (McCarthy, 1994: 109)

⁷ เดิมที กลุ่มฮ่อเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มกบฏได้แสง พวกนี้พ่ายศึกแย่งชิงอำนาจในจีน และพากันอพยพหนีเข้าในเขตแดนญวนตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 1860 พวกนี้ปะทะกับกองทัพญวน - จีน และ บรรดาพวักันเองจนแตกเป็นกลุ่ม ๆ โดยไร้ธงสีเป็นสัญลักษณ์กลุ่ม เช่น ฮ่อธงดำ ธงเหลือง ธงแดง บางกลุ่มที่ขยับขึ้นสะคัม และก่อความวุ่นวายในเมืองสิบสองจุไท เมืองพวน และแดนญวนหลายเมือง กองทัพสยามและหลวงพระบางยกขึ้นไปปราบฮ่อครั้งแรก เมื่อปี ค.ศ. 1874

⁸ ตำแหน่งเทียบเท่ากับ กำนัน ของสยาม

⁹ Trankell เขียนถึง เรื่องเล่านี้ในบทความ Royal Relics :Ritual and Social Memory in Louang Prabang (1999:191-213)ว่า นางแก้วในความรับรู้ทั่วไป คือ มเหสีชาวมอญ-เขมรของเจ้าฟ้าร่ม สำหรับคนผานม นางแก้วเป็นเจ้าหญิงเถื่อน มีพระนามว่า นางแก้วธิดาเป็นมเหสีองค์ที่สองของเจ้าฟ้าร่ม ตามตำนานต้นดวไมครีระหว่างเจ้าเถื่อน ผู้ปกครองเมืองเชียงรุ่ง กับเจ้าหลวงพระบางเมื่อปี ค.ศ.1374

ผู้ศึกษาเข้าใจว่า Trankell พยายามอธิบายให้เห็นถึง การตีความประวัติศาสตร์ของชาวผานมที่แตกต่างไปจากเรื่องเล่าหลักของราชวงศ์ลาว ประเด็นนี้มีความน่าสนใจอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาบทบาทของชนเผ่าประวัติศาสตร์ผานมเช่นพ่อเฒ่าสีจัน ผู้เคยให้สัมภาษณ์ไว้ในบทความชิ้นหนึ่งว่า เจ้ามหาชีวิตเมืองลาวไปได้ถูกชาวเจ้าเมืองลือชื่อ นางผมหมอม (สาวศรี กับ

หรือสามแสนไท โอรสเจ้าฟ้าจ๋ม ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์ล้านช้าง ลี้ผานมาจากบ้านลีบ้านล้ง เมืองเชียงรุ่ง พร้อมคณะส่งตัวธิดาเจ้าฟ้า เมื่อ 600 กว่าปีก่อน เมื่อแห่แหนนางแก้วธิดามาถึง เจ้ามหาชีวิตหลวงพระบางสั่งว่า ถ้าใครจะกลับบ้านก็กลับได้ ไทผานกลับไม่ได้ให้รับใช้ดูแลนางแก้วธิดาต่อไป และได้ทรงมอบดินตั้งบ้านให้อยู่บริเวณนาอ้อมคอน ดินพรวัวว เขตตะวันตกเฉียงใต้ของตัวเมืองหลวงพระบาง ต่อมาที่ทางคับแคบไม่พอกับคน หาปลาหาของกินยาก จึงพากันย้ายไปอยู่ริมฝั่งน้ำคาน ตั้งบ้านผานมขึ้น

“ว่าไป ลี้ผานม ก็เป็นข้าซ้อยของเจ้าชีวิต ไม่ต้องถูกเก็บไปเป็นทหาร ไม่ต้องไปงานโยธา จ่ายภาษีค่าหัว” พ่อเผ่าสีจันประมวลเรื่องเล่าที่แสดงเอกลักษณ์ของไทบ้านภายใต้ความสัมพันธ์กับเจ้ามหาชีวิตหลวงพระบาง และกล่าวถึง ความเชื่อเรื่องผี ที่ฟังมาจากคนเผ่าว่า “ตอนเฮามา เฮาเอาเจ้าป้อมโห (ผีบ้าน) กับ ผีปู่เชอ (ผีปู่เสื่อ) ผู้เป็นเผ่าแก่รักษา ดิคนตามเจ้าป้อมโห มาแค่เมืองลือ... ปูน ให้เป็นมาเบ้งบ้านเบ้งจอง ฮักสาเฮา เข้าเดือน 7 เฮาต้องเลี้ยงผีเจ้าป้อมโห¹⁰”

อดีตดาแสงวัย 80 ปีเศษ ยืนยันแหล่งที่มาของเรื่องเล่าสำนวนนี้จาก 2 แหล่ง คือ คำบอกเล่าของอ้ายป่าน หรือเพี้ย¹¹โมหาน¹² ลูกเขย ผู้รับใช้ใกล้ชิดเจ้ามหาชีวิตสีสว่างวงศ์ (ค.ศ.1904-1959) และจากบันทึกตัวลือที่สืบทอดผ่านมาทางพ่อเผ่าหนานหล้า หมอพื้นเมืองคนสุดท้ายของบ้านผานม¹³

เมื่อเปรียบเทียบเรื่องเล่าสำนวนนี้กับพงศาวดารลาวของมหาสิลา วีระวงส์ มีเนื้อความสอดคล้องกัน กล่าวคือ รัชสมัยเจ้าสามแสนไทไตรภูวนาท พระเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งได้ส่งนางแก้วธิดามาถวาย พระองค์พระราชทานให้อยู่ท้ายโรงเชียงทอง ส่วนนานาประเทศอื่นๆ เช่น พระเจ้าแผ่นดินประเทศลานนาส่งนางน้อยอ่อนสอ พร้อมบริวารพันคน พระองค์ได้สร้างหอสูงเชียงกลางให้หนึ่งหลัง เหล่าบริวารพระราชทานให้อยู่ท้ายภูเขาเก้า พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาส่งพระนางแก้วยอดฟ้ามาถวาย พระองค์พระราชทานให้อยู่โรงเชียงใต้ เหนือสบคง (ทองสืบ, 2528: 64)

รัชสมัยของเจ้าสามแสนไทฯ ปกครอง ตามพงศาวดารลาวฉบับมหาสิลารวบรวม อยู่ในระหว่างปี ค.ศ.1374-1417 เมื่อเทียบกับรายพระนามเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนาจะตกอยู่ในช่วงของ “เจ้ากานเมือง” ปกครองระหว่าง ค.ศ.1346-1390 เจ้ากานเมืองมีพระโอรสสามองค์ คือ ท้าวสีดาคำ (เป็นเจ้าแผ่นดิน สืบจากพระบิดาในปี ค.ศ.1391-1413) ท้าวกุมมารและเปลวไฟฟ้า ท้าวสีดาคำได้นางเสมอ น้องของพญาอ่อนอ้ายเชียงตุง เป็นอัครมเหสีราชเทวี มีลูกชายหนึ่งหญิงหนึ่ง ชายชื่อ ท้าว

มนต์จิต, 2536: 114) ทว่าภายหลังที่มีการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์บ้านผานม ภายใต้กระแสการท่องเที่ยวและนโยบาบบ้านวัดชนะท่า (บ้านวัฒนธรรม) พ่อเผ่าสีจันอินอันกับนักศึกษาว่า ถูกสาวเจ้าเมืองลือชื่อ “นางแก้วธิดา” เป็นมเหสีของเจ้าสามแสนไท โอรสเจ้าฟ้าจ๋ม

¹⁰ สัมภาษณ์พ่อสีจัน, บ้านผานม, 19 เมษายน 2001, 20 สิงหาคม 2001 และ 27 พฤศจิกายน 2001

¹¹ เป็นตำแหน่งหรือนามยศที่เจ้ามหาชีวิตมอบให้ โดยมีจันบรรดาศักดิ์ตั้งแต่ พัน-หมื่น-แสน-เพี้ย-พญา-เจ้าพญา

¹² แม่ชума แม่ของพ่อเผ่าสีจันเป็นน้องสาวของแม่แก้วควงดี เมียของเพี้ยโมหาน

¹³ เอกสารตัวลือฉบับนี้ พ่อเผ่าสีจันเล่าว่า ได้สูญหายไปตั้งแต่พ่อหนานหล้าเสียชีวิตลง

คือเมือง หลิงชื่อ นางลุนเคย ท้าวสีดาคำมอบนางให้เป็นเมียเสื่อล่งฟ้า ขุนศึกของพระองค์ (เรณู, 2544: 45-63)

เรื่องเล่าอีกสำนวนหนึ่งมาจากลูกคนที่สามของเพี้ยโมหาน คือ พ่อเผ่าสีโม (เกิดเมื่อปี ค.ศ.1913) ผู้สืบความจากพ่อของตนว่า ไทลื้อผานมหนีศึกสงครามมาจากสิบสองปันนา

“ ลื้อผานม เก้าหัวทิ(แรกเริ่มเดิมที)อยู่สิบสองปันนา มากับนางผมหอม บ่มีหัว หรือว่าหัวตายที่ศึกเนียบ แด ก สี ก ม า ศีกอะสังฮิป้อก็บู้ฮู้ เอากันมามีเจ้าสี องค์ ลูกศิษย์ลูกบ่าวแม่ผิงป้อจายมาแล้วไปปลูกเฮือนอยู่ติคณาฮิป้อ นาข้าว พระ อยู่ฮ้อมคอนก่อนปาโล...ได้หลายปีมาแล้วครุบาขอพ่อออกแม่ออกเอ๋ย บะนี้ หมูเฮาก็ฮ้อนเคะ บ่มีเก้าไม้ลัด (ไม่มีร่มไม้บัง) ไปเสาะบ่อนอยู่ มานี้ (ผานม)มีป่าดง บักใหญ่ๆ งามแต่ ดินเปียง บึงน้ำท่าก็สะอาด บ่อนเนียบเป็น บ่อนจะฮั่งจะมี มาเขียนคาถาดอกกับเก้าไม้ ถ้าจะหื้อหมู๋ข้าอยู่นี้ ฮักสาติน คอนกอนไม้ อยู่ที่นี่ บ่หื้อเป็นสัง ถ้าบ่หื้ออยู่หื้อปลดคาถาออก ได้ห้ามือ ความผ่อ บ่เป็นสัง !!! เอากันไปใหม่ สามเทื่อ(ครั้ง)มาผ่อ บ่เป็นสัง !!! เออ... เป็น(เจ้าที่เจ้าแดน)หื้อเฮาอยู่ที่นี่แล้ว¹⁴ ”

เรื่องเล่าอีกสำนวนหนึ่งที่กล่าวขานในบ้านผานม โยงใยพวกเขา/เธอเข้ากับ เจ้าฟ้าจุ่ม กษัตริย์ผู้สร้างจักรวาทินล้านช้าง (the mandala of Lan Xang) เมื่อกลางศตวรรษที่ 14 ด้วยการทำศึก สงคราม แต่งงาน และทำสัญญาสันถวไมตรีกับอาณาจักรอื่นๆ ในลุ่มแม่น้ำโขง (Stuart-Fox, 1998: 35-69) เรื่องมีอยู่ว่า¹⁵ สมัยพระองค์ขึ้นไปเมืองแถน เมืองสิบสองปันนา พระองค์ไปเอนางผม หอมมาเป็นเมีย มีชาวลื้อ ชาวยวน ชาวผู้ไท เป็นผู้แห่งนางลงมาส่งถึงหลวงพระบาง เมื่อมาถึงเจ้านายบอกกับผู้ติดตามทั้งหมด

“โอ๊ย ! สูอยากกินเมอคิน สูบ่อยากกิน เฮ้า...สูไปซอก(หา)บ่อนอยู่ ไป สร้างไฮ่สร้างนากัน เจ้านายให้ไปเบิกนาแถวนาฮ้อมคอน ดินพู่วาว ต่อมา เมื่อคนในบ้านเพิ่มขึ้น ที่ทางไม่พอ จึงพากันขยับขยายไปอยู่ริมฝั่งน้ำคาน”

¹⁴ สัมภาษณ์พ่อเผ่าสีโม , บ้านผานม, 26 พฤศจิกายน 2001

¹⁵ สัมภาษณ์พ่อเผ่าหนานทิง, บ้านผานม, 28 เมษายน 2001 : เรื่องเล่าสำนวนนี้เหมือนกับเรื่องเล่าของท้าวแก่นดา ลูกเขยชาวลาวใต้ และ อดีตนายบ้านผานม ในงาน Lue Ethnicity in National Context : A Comparative Study of Tai Lue Communities in Thailand and Laos (1998) ของ Paul T.Cohen

“นาของอีป้อก็มีนี่ แต่ป้อแม่สร้างไว้” พ่อเผ่าหนานฟิง ทั้งทำนาคำนานการย้ายถิ่นฐานของลื้อผานม สอดรับกับหลักฐานการเป็นผู้สืบทอดมรดกที่นาในเขตรอบนอกเมืองหลวงพระบางของไทบ้านผานม

“เจ้าฮู้บ ผู้ใดเป็นผู้สร้างนาเมืองหลวง”¹⁶ พ่อเผ่าถามยังเชิงผู้ศึกษา ก่อนเล่าต่อ “มีลื้อหนึ่ง ยวนหนึ่ง ผู้ไทหนึ่ง ทั้งหมดมาพร้อมนางผมหอมมาเป็นผู้สร้างนาทั้งหมดในหลวงพระบาง จากนั้นค่อย ๆ ขยายเปลี่ยนมือ พวกเจ้ามาขอซื้อต่อบ้าง คนบ้านอื่นที่ไกล มาขอปันบ้าง จนเดี๋ยวนี้ (นาเหล่านั้น) สร้างเป็นบ้านเป็นเมืองหมด” หากยังสงสัย ทำไมผู้สร้างนาหลวงพระบางไม่มีคนลาวแม้แต่คนเดียว พ่อเผ่าไขความ “ลาวเข้ามาอยู่ภายหลัง พวกเจ้าก็ไม่ได้ทำนากัน”¹⁷

เมื่อผู้ศึกษาทดลองนำคำถามเกี่ยวกับที่มาในอดีตของไทลื้อผานมไปเป็นหัวข้อสนทนากับกลุ่มผู้หญิงสองกลุ่ม ทั้งคนเผ่าวัย 70 ปีขึ้นไปกับหญิงวัยกลางคน พบว่า หลายคนปฏิเสธว่าตนไม่ทราบรายละเอียด เพียงรู้ว่ามาจากสิบสองปันนา ถ้าผู้ศึกษาใคร่รู้ประวัติเพิ่มเติมให้ไปถามเอาจากผู้ชาย บางคนชี้ทางให้ไปคุยกับพ่อเผ่าสีจัน บางคนก็เลือกที่จะเล่าเป็นช่วงเป็นตอนที่คิดว่าตนได้รับรู้มา อาทิ นางจันสะหมอน ประธานศูนย์ส่งเสริมหัตถกรรมตำแผ่นบ้านผานมวัย 40 ปีเศษเล่าว่า “ลื้อเฮาแหม่นางผมหอมมาอยู่ที่นี่ มารับใช้เจ้าชีวิต แถวนาหลวง นาอ้อมคอน นาแถวนี่เป็นนาเฮาหมด พอที่ทางคับแคบ ไม่มีน้ำ เจ้าชีวิตให้ไปหาที่อยู่ใหม่ ใช้วิธีโยนไข่ดิบเสี่ยงทาย ไข่ใบสุดท้ายโยนไม่แตก จึงพากันย้ายมาอยู่ที่บ้านผานม”¹⁸ หรือ กรณีแม่เผ่าบัวพัน วัย 80 เศษ ขยายความการตั้งถิ่นฐานว่า “ลื้อเฮาได้สร้างวัดไว้ใกล้กับผานม ตรงกันข้ามกับปากลำห้วยฮ้ายซี้เหี้ย อีกฟากหนึ่งของลำน้ำคาน เฮาเชื่อว่า เป็นการแก้เคล็ดทำให้ไทบ้านผานมไม่ค่อยเป็นเจ็บเป็นไข้”¹⁹

หมู่ลูกเขยต่างบ้าน สะใภ้ต่างเมืองหลายคนก็สามารถเล่าที่มาได้เช่นกัน ตัวอย่าง พ่อทูนเขยชาวไทลื้อจากเขตยอคอุเหนือ แขวงพงสาตี ระบุงช่วงเวลาการแห่แห่นางผมหอมมาจากสิบสองปันนาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 14 เนื่องจากเจ้าเชียงรุ่งไม่มีของต้อนรับลูกเขยจากหลวงพระบางจึงจัดคนรับใช้ติดตาม หญิง 15 ชาย 15 สร้างแพให้ล่องตามน้ำของ (โขง) มายังเมืองหลวงพระบาง ต่อมา เจ้าชีวิตได้จัดสรรที่ดินให้ผู้ติดตาม อยู่ดินพูว้าว ก่อนจะพากันย้ายมาอยู่บ้านผานมในที่สุด

“นาหลวง นาอ้อมคอน ดินพูว้าว ก็แม่นดินคอนคอนหญ้า ทางเจ้าชีวิตเป็น (เขา)มอบให้ไปสร้างสวน เฮ็ดไร่เฮ็ดน่านันชะ เคียวนี้ก็เป็นดินของพ่อ พ่อปรับ

¹⁶ คนแถบนั้น รวมถึงชาวลาเวียหลายคน มักเรียก เมืองหลวงพระบาง สั้นๆ ว่า “เมืองหลวง”

¹⁷ รายงานเดินทางในปี ค.ศ. 1895 ของคอกเคอร์ Lefevre บันทึกว่า คนลาวหลวงพระบางไม่ปลูกข้าวกิน มักใช้จวนปินคนปลูกและซื้อกินข้าวจากข้า และยอมรับกับ Lefevre ว่า ถิ่นเกิดเหตุบังเอิญคนข้าหาไปจากโลกนี้ คนลาวคงอดข้าวตาย (Lefevre, 1995: 111)

¹⁸ สัมภาษณ์นางจันสะหมอน, บ้านผานม, 30 พฤศจิกายน 1999 และ 5 ธันวาคม 2001

¹⁹ สัมภาษณ์แม่เผ่าบัวพัน, บ้านผานม, 30 พฤศจิกายน 2001

นาเป็นดินปลูกสร้างบ้านหมด ...ไว้รวมแล้ว อีป้อบ่แม่นคนพื้นฐานเป็นเขยเขา
บ้านแท้ยู่ยออดูเหนือ เรื่องประวัติ(ผานม)บ่มีผู้เขียนไว้ มีคำลือคำเล่าคำขาน
กันมา เรื่องประวัติสืบผู้มีปี่ม (หนังสือ)ไทย ไว้เรื่องสืบสองปันนา เบิ่งไป เบิ่ง
มา มันกลมเกลียวกัน ²⁰..

เรื่องเล่าทั้งหมดที่เกี่ยวกับ ที่มาของไทลื้อผานม สามารถแยกแยะได้อย่างน้อยที่สุดจาก
3 แหล่งของเรื่องเล่า กล่าวคือ เรื่องเล่าของราชสำนัก (royal narrative) ลื้อผานมอยู่ในฐานะเชลย ผู้
ถูกกวาดต้อนมาเป็นไพร่ในขอบเขตอำนาจราชสำนักหลวงพระบาง เรื่องเล่าของข้าราชการเก่า
(old official narrative) ไทผานมส่วนหนึ่ง คือ ทหารของศัตรู (ฝรั่งเศส) ผู้รุกรานเมืองหลวงพระบาง
ส่วนเรื่องเล่าของไทบ้าน (local narratives) โดยเฉพาะกลุ่มคนเผ่า เป็นการนิยามตัวเอง ในฐานะข้า
รับใช้ มาพร้อมเจ้านางผู้หนึ่ง (นางแก้วธิดา หรือนางผมหอม) โดยมีเหตุการณ์ย้ายมาตั้งถิ่นฐาน ณ
เมืองหลวงพระบางแตกต่างกันไป ดังนี้

ประการแรก พวกเขา/เธอเป็นข้าช้อย คิดสอยห้อยตามแห่แห่นพระนางจากสิบสองปัน
นาลงมาหลวงพระบางเพื่อเป็นมเหสีเจ้ามหาชีวิตแห่งล้านช้าง และต้องคอยดูแลรับใช้จึงไม่อาจกลับ
คืนบ้านเดิมได้ เจ้ามหาชีวิตจึงมอบดินให้ไปปลูกสร้างบ้านเฮ็ดนา

ประการที่สอง คล้ายคลึงกับสำนวนแรก ทว่ามีการจัดวาง “ไทลื้อ” เป็นส่วนเลี้ยวหนึ่งใน
ในประวัติเจ้าฟ้าจ๋ม กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของอาณาจักรล้านช้าง ²¹ ก่อนจะพลิกเปลี่ยนให้เห็นว่า ข้า
(ไพร่) ผู้แห่แห่นพระนางมาทั้งลื้อ ขวน ผู้ไท ล้วนสมัครใจอยู่ที่นี่ และกลายมาเป็นผู้สร้างนาให้กับ
เมืองหลวงพระบาง

ประการที่สาม พวกเขา/เธอหนีสงครามมาอย่างผู้พ่ายแพ้ มานุกเบิกป่าดง สร้างนาแปลง
บ้านขึ้น

เรื่องเล่าของไทบ้านทุกสำนวนที่โยงใยพวกเขา/เธอ กับ การเปลี่ยนผ่านดินแดนจากเมือง
ลื้อสู่เมืองลาว มิได้เป็นแค่ตำนานปรัมปราเล่าขวัญสืบต่อกันมาโดยไม่มีนัยสำคัญแต่อย่างใด เพราะ
แต่ละสำนวนจะเชื่อมโยงกับประสบการณ์ชีวิตประจำวันที่ผ่านมาในอดีต หรือ กำลังมีอยู่ใน

²⁰ สัมภาษณ์พ่อทูน, บ้านผานม, 3 ธันวาคม 2001

²¹ กษัตริย์องค์นี้ได้รับการยกย่องว่าเป็น มหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ และถือเป็นจุดรุ่งเรืองที่สุดของอาณาจักรล้านช้าง

ในปีค.ศ. 2000 รัฐบาลลาวได้แถลงข่าวความคืบหน้าเกี่ยวกับการสร้างอนุสาวรีย์ของเจ้าฟ้าจ๋ม โดยกล่าวว่า ทางรัฐบาลได้มีการ
เตรียมการเรื่องนี้มาตั้งแต่ปี ค.ศ.1996 และจะดำเนินการต่อไปเพื่อทำให้อนุสาวรีย์เจ้าฟ้าจ๋มนี้เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นหนึ่งเดียว
ในชาติ (Vientiane Times, 18 Sep 2000) เดือนพฤศจิกายนปี 2000 หน่วยงานของรัฐได้สำรวจประชามติของประชาชนที่มาจากอนุ
พระธาตุหลวงนครเวียงจันทน์ เกี่ยวกับการสร้างอนุสาวรีย์เจ้าฟ้าจ๋มขึ้น กระทั่งมีการสร้างอนุสาวรีย์ก็แล้วเสร็จ และรัฐบาลประกาศให้
วันที่ 5 มกราคม 2003 เป็นวันหยุดเพื่อเฉลิมฉลอง

ปัจจุบันของผู้เล่า และสังคมที่คนสังกัดอยู่ เช่น การมีที่นาที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งในหลวงพระบาง การนับถือผีเจ้าบ้านร่วมกันเมื่อครั้งก่อน หรือการมีสถานะเป็นข้าช้อย คอยรับใช้เจ้ามหาชีวิต เป็นต้น

เรื่องเล่าเหล่านี้ คือ การผลิตซ้ำจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ อันเป็นกลไกสำคัญประการหนึ่งในการสร้างความเป็นชุมชน และอัตลักษณ์ของท้องถิ่น โดยไม่ได้หมายความว่า คนในสังกัดหน่วยสังคมชุมชนหนึ่ง ๆ จะต้องดีความ เล่าถึงตัวเองอย่างสอดคล้องต้องกันเสมอไป

เรื่องเล่าที่แตกต่างกันยังแสดงให้เห็นถึงพลังของผู้เล่า ในฐานะผู้กระทำกรหนึ่ง ที่มีชีวิตชีวา สนทนาวิสาสะกับคนอื่น เรื่องเล่าอื่น ทั้งจากภายใน-ภายนอกชุมชนได้อย่างหลากหลาย และยังเปิดที่ทางให้กับลูกเขย-สะใภ้ ผู้ไม่ได้สวมเสื้อความจริงแท้ทางสายเลือด ถิ่นกำเนิด หรือภาษาปากเดียวกัน แต่อยู่ในหน่วยสัมพันธ์ทางสังคม หรือวัฒนธรรมเดียวกันได้มีโอกาสดริบขยายเล่าเรื่องให้กับลูกหลานและคนอื่น ๆ ได้ฟังอีกด้วย

3.2 ผานม: ข้าช้อยในร่มขาว

หลังจากประเทศฝรั่งเศสมีชัยต่อสยามประเทศในศึกแย่งชิงดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ราวทศวรรษที่ 1890 เป็นต้นมา ร่องรอยทางวัฒนธรรมประการหนึ่งของราชสำนักสยามที่ยังหลงเหลือไว้ให้กับไทลื้อ บ้านผานม ก็คือ การสืบทอดงานฝีมือต่างๆ ในราชสำนักหลวงพระบาง

เอกสารของราชตระกูลวังหน้า เล่าที่มาหลังการปลงพระบรมศพของสมเด็จพระเจ้ามังกาพุทธเจ้า แล้วเสร็จในปีเร้า จ.ศ. 1199 (ค.ศ. 1837) เจ้าอุ้นคำ พระโอรสเป็นตัวแทนอาณาจักรหลวงพระบางถือสุกอักษร ดันดอกไม้เงินคำ เครื่องราชบรรณาการ พร้อมเชิญผู้ไทโขงคำเมืองหีบเมืองคอย เมืองคอนลงไปถวายสมเด็จพระนั่งเกล้า (พระรามาธิบดีที่ 3) ของสยาม เจ้าอุ้นแก้ว หนึ่งในคณะส่งเครื่องราชบรรณาการได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “เจ้าราชวงศ์” และโปรดเกล้าให้ขึ้นไปรักษาเมืองหลวงพระบาง เนื่องจากเจ้าอุปราชอภัยราช (พระอนุชาเจ้ามังกาพุทธเจ้า) กับเจ้าสุกเลิม (พระโอรสเจ้ามังกาพุทธเจ้า) สองอาหลานวิวาทแย่งกันเป็นเจ้ามหาชีวิต ตอนเดินทางกลับเจ้าราชวงศ์อุ้นแก้วได้นำเอาหัวโขน (หัวละคอน) และนายโขนชื่อ “บุญหลง” มาฝึกหัดให้ลื้อบ้านผานมเป็นตัวละครอนพอนเรื่อง รามเกียรติ์ ให้กับเมืองหลวงพระบาง (คำหมั้น, 2513: 6) จากนั้น ปีเหมา จ.ศ.1253 ร.ศ.110 (ต้นปี ค.ศ.1892) เจ้าอุปราชบุญคง ได้กราบบทวายบังคมทูลลาสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากพระองค์ขึ้นทูลเกล้าถวายเครื่องราชบรรณาการ และพำนักอยู่ในกรุงเทพฯ เกือบ 2 ปี การเสด็จกลับหลวงพระบางครั้งนั้นได้นำเอาครูมาสอนหนังสือไทย และตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดวิชุน และเอา “นายเทศา” มาฝึกละคอนให้ลื้อบ้านผานมอีกครั้ง (คำหมั้น, 2513 : 36)

ขณะที่ไต้หวันอื่นๆ อาณาจักรหลวงพระบาง ก็มีบทบาทหน้าที่หลักในการรับใช้ราชสำนักแตกต่างกันไป อาทิ ไทบ้านผาคม มักเป็นฝัพายเรือหลวง ไทบ้านสาค ขามบุญยามทานต้องเข้ามาขุดถาดข้าวอาหารให้แก่ที่มาร่วมพิธี ไทบ้านอึ้ง เปลี่ยนผลัดกันมาครั้งละ 4 คน ต่อสามวัน เพื่อเฝ้าดูแล พระบาง²² พระคู่เมืองที่ได้รับคืนจากสยามในปลายรัชสมัยของพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปี ค.ศ.1867 (Mathieu, 1959: 45)

พระทองพลู ครีจักรได้กล่าวถึง จำนวนเข้ารับใช้ และฝัพายเรือหลวง หรือที่เรียกรวมๆ ว่า “ไทแจกลีพาย” ในปี พ.ศ.2479 (ค.ศ.1936) สมัยของเจ้ามหาชีวิตสีสว่างวงศ์มีจำนวนเพียง 200 คนเท่านั้น โดยแต่ละคนจะได้รับการยกเว้นค่าไถ่การโยธา 16 วัน และมีทหารมหาดเล็กอีก 200 คน จำนวนเข้ารับใช้ในราชสำนักดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม²³ ที่เคยมีจำนวนมากถึง 5,000 คน โดยแบ่งออกเป็น ไทแจก 1,200 คน ลีพาย²⁴ 1,200 คน มหาดเล็ก 1,200 คน ตำรวจอาสา 1,200 คน และคนของเพี้ยเมือง 200 คน (ทองพลู, 2479: 22-23)

การที่เจ้ามหาชีวิต ยังดำรงรูปแบบของความสัมพันธ์ในระบบศักดินา มีข้าไพร่ไว้รับใช้ อยู่ได้ท่ามกลางการปกครองแบบอาณานิคม เนื่องจากประเทศฝรั่งเศสแบ่งแยกการปกครองในลาวออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ การปกครองโดยตรงแบบเมืองขึ้นในแขวงต่างๆ กับ การปกครองโดยอ้อมในฐานะดินแดนอารักขาเฉพาะแขวงหลวงพระบาง โดยให้เจ้ามหาชีวิตอยู่ในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนา และช่วยให้ประชาชนทั่วไปยอมรับการบริหารปกครองของฝรั่งเศสไปในที่ (McCoy, 1970: 78) ทว่าพระราชอำนาจทางการปกครองของเจ้ามหาชีวิตจะลดลงเหลือเพียงเฉพาะการปกครองเมืองในระดับแขวง สามารถมีคณะมนตรี ขุนนาง มหาดเล็กรักษาพระองค์เข้ารับใช้ และทรงมีพระบรมราชโองการต่างๆ หรือตรากฎหมายมาบังคับใช้ในแขวงได้ แต่ก็ต้องผ่านความเห็นชอบจากผู้สำเร็จราชการชาวฝรั่งเศสเสียก่อน และเมื่อมีการเปลี่ยนผู้สำเร็จราชการอินโดจีนคนใหม่ เจ้ามหาชีวิตจะต้องเดินทางไปเยี่ยมขาม ณ กรุงฮานอยหรือกรุงไซ่ง่อนเป็นประจำ (คำหมั่น, 2513)

โครงสร้างการปกครองในระดับที่เล็กลงมาจะมีการแต่งตั้งตำแหน่งเจ้าแขวง และเจ้ากำแพงนครมาบริหารในระดับแขวง และเมืองตามลำดับ ย่อยลงจากระดับเมืองเป็นคาแสง ในหนึ่งคาแสงจะประกอบด้วยหน่วยพื้นฐานในระดับบ้านอยู่หลายบ้าน อย่างคาแสงผานมจะมีบ้านใน

²² มีเรื่องเล่าว่า แด่ก่อนถ้าใครเจ็บป่วยตรงไหนจะขออนุญาตคนเฝ้าพระบางเพื่อขนบาน ถ้าหาชาก็มีกามาปิดทองบริเวณที่คนเจ็บ พระบางองค์ก่อน ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นองค์จริงจึงขอมองไปด้วทอง คั้นปลาว

²³ ผู้เขียนไม่ได้ระบุว่า ได้มีการลดกำลังเข้ารับใช้ในราชสำนักเมื่อไหร่

²⁴ ราชสำนักหลวงพระบางมีการปกครองระดับกรมที่เกี่ยวข้องกับการเสด็จทางชลมารค และราชการทหาน้ำอยู่ 2 กรม (ใน 14 กรม) คือ กรมพิพาสช้าง และกรมพิพาสวา (ดูเพิ่มใน พระทองพลู ครีจักร, 2479)

สังกัดทั้งหมด 5 บ้าน คือ บ้านผานม บ้านหาดเหียน บ้านนูน บ้านพริก และบ้านห้วยอิง ทั้งหมดตั้งอยู่ในเขตตอนใต้ของกลุ่มน้ำคาน

ที่ผ่านมาตำแหน่งตาแสงมักอยู่ในหมู่ไทบ้านผานมเป็นหลัก ตาแสงจะมีหน้าที่ในการปกครองระดับกลุ่มบ้าน ช่วยเกณฑ์แรงงาน และเก็บรวบรวมภาษี โดยเฉพาะเงินค่าหัว หรือ การเสียตัวเลข ซึ่งฝรั่งเศสบังคับเก็บจากผู้ชายวัยเกณฑ์อายุ 18-60 ปี อาทิ ปี ค.ศ. 1897 เงินค่าหัวจะตกอยู่อัตราหัวละครั้งกิบ เพิ่มขึ้น 2.5 กิบ และ 9.6 กิบ ในปีค.ศ. 1919 และ 1940 ตามลำดับ (สุวิทย์, 2543: 231) ในเขตหลวงพระบาง พบว่า การเก็บภาษีค่าหัวจะมีการหักส่วนให้กับผู้ดำรงตำแหน่งตาแสงเป็นค่าตอบแทนด้วย และให้ป่าดงของ (ตำรวจบ้าน) ที่ปฏิบัติงานอยู่ในเขตตัวเมืองเป็นผู้ตรวจตรา อย่างไรก็ตาม ประสิทธิภาพของการรวบรวมภาษีของฝรั่งเศสด้วยการใช้กลไกการปกครองในท้องถิ่นก็ไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก ไทบ้านต่าง ๆ ใช้วิธีการหลบหนี บางบ้านแจ้งชื่อไม่ครบตามจำนวนแรงงาน และเลี่ยงการตรวจจับด้วยการเปลี่ยนกันนำใบที่ออกให้หลังการเสียภาษีติดตัวยามเข้าไปติดต่อกับในเมือง²⁵ แต่อีกหลายต่อหลายพื้นที่ การเก็บภาษีของฝรั่งเศส โดยผ่านระบบการบริหารปกครองแบบข้ามเชื้อชาติ (cross-racial administration) แต่งตั้งให้คนชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่ง เป็นหัวหน้ารวบรวมภาษีของคนอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งได้นำไปสู่การหาประโยชน์ส่วนตัว ความไม่เป็นธรรมและก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาติพันธุ์ขึ้น (McCoy อ้างแล้ว: 79-81) บางกรณีกลายเป็นเชื้อไฟก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวต่อต้านเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส (ดูเพิ่มใน สมชาย, 2543: 74-77)

สำหรับผานม การเข้ามาบริหารปกครองของฝรั่งเศส ด้วยการเกณฑ์แรงงานและเก็บภาษีแทบจะไม่ได้ส่งผลกระทบต่อไทบ้านเท่าใดนัก ตาแสงผานมแจ้งรายชื่อผู้ชายวัยเกณฑ์ในบ้านครบตามจำนวน เนื่องจากเจ้ามหาชีวิตเป็นผู้จ่ายภาษีให้ พวกเขายังได้รับอภิสิทธิ์ ด้วยการยกเว้นงานโยธาและการเป็นทหาร²⁶ เนื่องจากถือเป็น ข้าช้อย หรือ ข้ารับใช้²⁷ มีหน้าที่หลักๆ ในการฝึกหัดไทบ้านให้เข้าฟ็อนในงานนาฏศิลป์ต่างๆ ของราชสำนัก²⁸ เช่น ฟ็อนพระลักพระราม ลิงยักษ์ ฟ็อนนางแก้ว ช้องกินจา ราโคม และเล่นดนตรี เพื่อประกอบส่วนในงานบุญเดือนห้า (ราวเดือน

²⁵ สัมภาษณ์พ่อสีจัน, บ้านผานม, 19 เมษายน 2001 / พ่อสีจันขึ้นเป็นนายบ้านประมาณ ปี 1945 ได้ตำแหน่ง “แสนสิรักษา” ราว 3 ปี ต่อมาขึ้นเป็นตาแสงผานม กินตำแหน่ง “เพ็ชจันทะลงเคซ” เข้า ๆ ออก ๆ ตำแหน่งนี้อีกหลายครั้ง กระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง

²⁶ ยกเว้นการเป็นทหารรักษาทะองค์ หรือ ราชองครักษ์ ที่มีนายทหารหรือขออกจากฝรั่งเศสเป็นหัวหน้ากอง โดยปกติ กองทัพฝรั่งเศสจะไม่รับคนลาวเข้าไปเป็นทหาร นอกเสียจากการเป็นทหารชาเขียวหรือตำรวจรักษาความสงบเท่านั้น (ปภัตสร โพธิ์นันท, 2520: 86)

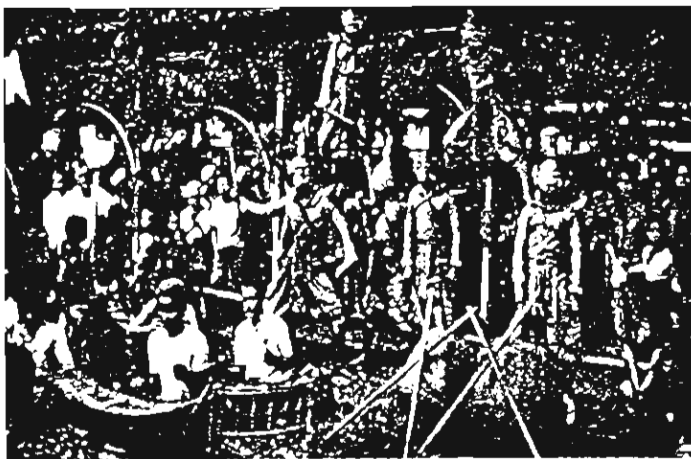
²⁷ รวบรวมข้อมูลจากพื้นที่ในช่วง ค.ศ.2000-2001

²⁸ มีไทผานมบางคนทำหน้าที่อื่น ๆ ในราชสำนัก เช่น ทหารมหาดเล็ก , คนรับใช้ในหอคำ

เมษายน) เดือนสิบสอง(ราวเดือนพฤศจิกายน) หรือตามวาระโอกาสสำคัญต่างๆ เช่น การต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง เป็นต้น

ดอกลีฟวร์ Lefevre นักสำรวจชาวฝรั่งเศส ผู้เคยพำนักรอยู่ในเมืองหลวงพระบางหลังจากการตกเป็นดินแดนอารักขาของฝรั่งเศสเพียงหนึ่งปีเศษๆ บันทึกภาพ และบรรยายการแสดง รามเกียรติ์ รวมถึงงานแสดงอื่นๆ ของไทผานมช่วงบุญเดือนห้า วันที่ 16 เมษายน 1895 ไว้ดังนี้

“ถิ่นนี้ มีงานเลี้ยงใหญ่...จัดขึ้นโดยกษัตริย์ เริ่มตั้งแต่ตอนบ่ายๆ ภายได้ชุ่มที่สร้างขึ้นลวกๆ มีงานแสดงละคอนลาว นักแสดงเป็นชายล้วน เล่นบทเป็นผีในพุทธศาสนา สวมชุดตามประเพณีประดับประดาด้วยแผ่นเงินแวววาว ใส่หน้ากากที่มีใบหน้าอันน่าเกรงขามหลายหน้าอยู่บนหอคอยเล็กๆ พวกเขาฟ้อนบิดไปบิดมา หลังเวทีมีคนพากย์เรื่องราวทางศาสนา...(งานละคอนนี้) มีความคล้ายคลึงกับละคอนยุคกลางในยุโรป เครื่องดนตรีคล้ายกับในชวา และกัมพูชา... งานแสดงชุดสุดท้ายเป็นรำโคม จัดขึ้นเป็นพิเศษโดยชาวหมู่บ้านผานม... ผู้นำของหมู่บ้านนี้เป็นคนสำคัญที่ขาดไม่ได้ในการจัดงานเฉลิมฉลองของท้องถิ่นทั้งหมด” (Lefevre, 1995: 121-122)

ภาพที่ 3.1 รามเกียรติ์ในบันทึกของ Lefevre ปี ค.ศ. 1895 (1995:119)

รายงานการเดินทางปี ค.ศ. 1882 ของนายแพทย์ Paul Neis แห่งกองทัพเรือฝรั่งเศส เพื่อการสำรวจชนเผ่า และเส้นทางการค้าระหว่างบริติชเบอร์มา จีน เวียดนาม และสยามได้กล่าวถึงบ้านผานมไว้สั้นๆ ว่า บ้านผานมเป็นหมู่บ้านใหญ่และมั่งคั่ง (Neis, 1997: 73)

ต้นศตวรรษที่ 20 บ้านผานมมีอยู่ราว 30-50 หลังคาเรือน มีเพียงครึ่งหนึ่งเท่านั้นที่มีนาในครอบครอง แต่เมื่อเทียบสัดส่วนกับไทบ้านอื่นรอบเมืองหลวงพระบางแล้ว ไทผานมนับว่ามีนาในครอบครองรวมหมดบ้านอยู่ในอัตราที่สูงพอควร เนื่องจากพื้นที่นาโดยรอบเมืองหลวงพระบางมีอยู่อย่างจำกัด และไทเมืองหลวงมักต้องอาศัยส่วยข้าวจากขมุฝ่ายเหนือ หรือ หาซื้อข้าวตามหัวเมืองฝ่ายใต้ และเมื่อนานเป็นสำคัญ (หงษ. ม-ร.5 ม/60) นาผืนหนึ่งที่ไทผานมครอบครอง และมีความอุดมสมบูรณ์ในลำดับต้นๆ ของเมืองหลวงพระบาง คือ นา โห ล ง

นาโหลง หรือ นาหลวง เป็นนาผืนใหญ่ตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองหลวงพระบาง ด้านตะวันออกของนาหลวงติดกับภูเขา ทิศใต้จรดตะวันตกกรายล้อมด้วย “นาของกลุ่มเจ้า” ทางใต้เป็นนาองค์มั่งกุฎ ฟากตะวันตกกโถ้งๆ กันนั้นเป็น นาเจ้าหรือนาสมบัติของเจ้ามหาชีวิต²⁹ มีน้ำเหมืองเส้นหนึ่งไหลผ่าตามตะวัน จากตัวภูเขาไปยังนาหลวง และนาเจ้า

อาณาบริเวณที่เรียกกันว่า นาหลวง มีชื่อเรียกนาย่อยๆ ไม่ต่ำกว่า 10 ชื่อ คือ นาเอือนากันตุง นาอ้าว นากิด นาแม่ดั่ง นาแม่จั้ง นาผัน นาอ้อมคอน นาข้าวพระ นาคุม นากอก นากาง นาวาวน้อย นาวาวใหญ่³⁰ และนาอู่ น้ำ ที่ถือว่าเป็น นาชั้นดี³¹ ถ้าใครมีนาสัก 1 บาด³² อาจได้ข้าวเปลือกถึง 5 โคน หรือ 500 กะโล่ง(ปีบน้ำมันก๊าด)

ครัวเรือนหนึ่งเฉลี่ยมีนาคนละเฟื้องบ้าง คนละบาดบ้าง สูงสุดมี 2 บาด สำหรับครัวเรือนที่มีนาลน้อย และมีความสัมพันธ์กับหมู่เจ้านายสามารถหาช่องเช่านาของกลุ่มเจ้ามาทำการผลิตเองได้ โดยเสียค่าเช่าเป็นรายปี เช่น กรณีพ่อเผ่าไม้อิ่ม (พ่อของพ่อเผ่าสีจัน) ทำทั้งนาตัวเองบริเวณหาดขาง และเช่านาของสาธุไชน้อย เชื้อเจ้าวังหน้า โดยเสียค่าเช่าเป็นข้าวปีละ 10 กะโล่ง / เฟื้อง

ระบบการผลิตข้าวของไทผานมอีกส่วนหนึ่งต้องพึ่งพา “พูซวง” ภูเขาทางตอนเหนือของบ้านเพื่อทำข้าวไร่ ที่มีระยะหมุนเวียน 6-7 ปี/ครั้ง ขามขึ้นเดือนสามลาว (ประมาณปลายมกราคม-กุมภาพันธ์) ไทบ้านจะเริ่มถางป่า เผาไร่ พอฝนเริ่มเข้าก็หยอดเมล็ด เดือนสิบเอ็ดเกี่ยวเอาข้าวขึ้นเล้า แต่ละครัวเรือนจะใช้ข้าวเชื้ออย่างต่ำ 5 กะโล่ง พันธุ์ข้าวหลักๆ มี “ข้าวชีว” กับ “ข้าวแพ” ข้าวชีวมีสีอ่อน รสชาติอร่อย ก่อนข้างเลือกดิน ถ้าดินไม่ดีจริงข้าวจะไม่งาม ด้านข้าวแพปลูกกับดินได้หลายประเภท เพียงแค่รสชาติอร่อยสู้ข้าวชีวไม่ได้ ทั้งระบบผลิตข้าวไร่-นาของไท

²⁹ ปัจจุบันกลายเป็นสนามกีฬาแขวงหลวงพระบาง

³⁰ สัมภาษณ์พ่อเผ่าสีจัน, บ้านผานม, 20 สิงหาคม 2544

³¹ สัมภาษณ์พ่อเผ่าสีโม, บ้านผานม, 23 สิงหาคม 2544

³² เป็นหน่วยวัดขนาดนา 1 บาดจะเอาหน้าข้าวได้ 2 ไร่ ส่วนขนาดที่เล็กลงมาหนึ่งคือ ไร่ครึ่งเฟื้อง เอาหน้าข้าวได้ 1 ไร่ 1 บาด โดยปกติจะได้ข้าวประมาณ 4 โคน นา 1 เฟื้องได้ข้าวประมาณ 2 โคน

ผานมล้วนพึ่งพาอยู่กับน้ำฟ้าเป็นหลัก บางปีมีฝนแล้ง ข้าวตายแฉะ แต่ปัญหาเรื่องข้าวไม่พอกิน แทนจะไม่ได้อยู่ในความทรงจำของไทบ้านแม่แต่น้อย³³

คนมั่งคั่งมีในบ้านผานมตอนต้นศตวรรษที่ 20 อาทิ ป้าบัวดี-ลุงออนแก้ว ไม่ได้มีที่นา ขนาดกว้างขวางมากนัก หากมีปัจจัยสำคัญ คือ ทั้งสองมีลูกชายเพียงคนเดียว อาศัยอาชีพค้าขาย เก็บออมเงินมีเงินมีคำขึ้นมา อีกครอบครัวหนึ่ง คือ ป้าผุย-ลุงเพา ร่ำรวยกับการจับปลาขาย

ปลาในน้ำคาน จะมีปลาขนาดใหญ่แบบปลาอื่น 2 คนหามหางลากพื้นดิน และปลาชนิดพันธุ์อื่นๆ เช่น ปลาไน ปลาเพี้ยะ ปลาวา ฯลฯ ส่วนปลาที่มีจำนวนมาก จนถึงได้ว่าเป็นปลาเศรษฐกิจของบ้านผานม และบ้านอื่นๆ ริมฝั่งน้ำคาน คือ “ปลาแกง”

การจับปลาแกงจะต้องมีการเตรียมการอยู่ไม่น้อย โดยจะเริ่มต้นหลังจากงานบุญข้าวประดับดิน เดือนเก้า (ราวเดือนสิงหาคม-กันยายน) และการช่วงเรือน้ำคาง-น้ำคานแล้วเสร็จ ไทบ้านจะขึ้นไปหาห้วยจากป่ามาทำจิบ³⁴ และเริ่มวางจิบ เมื่อปลาแกงว่ายล่องตามน้ำคานกลับแม่น้ำของ ตั้งแต่เดือน 11 กระทั่งถึงเดือน 12 การวางจิบ มักจะวางบริเวณหาดต่างๆ ไล่เรียงจากบ้านผานม ล่องทวนน้ำคานขึ้นไปทางเหนือจะมีหาดเสียน หาดแก่งยอง หาดทางควาย หาดแม่ฮ้าง และหาดยาง ถัดจากหาดยางขึ้นไปเล็กน้อยจะเป็น “วังเงิน” วังปลาขนาดใหญ่ของลำน้ำคานตอนล่าง พรานปลาผานมยืนยันว่า หาดยาง เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมที่สุดแห่งหนึ่งในการวางจิบจับปลาแกงในเขตลำน้ำคาน

ไทบ้านเล่าว่า แต่ก่อนตามวังตามหาดไม่มีใครเป็นเจ้าของสิทธิ ใครใคร่จับตรงไหนก็จับ ปลามีมากมาย ค่อมากลุ่มเจ้านายในวัง คือ สาธุกรมช้าง สาธุสุก(อ้ายน้องสาธุกรมช้าง) สาธุไซ และสาธุกรมเลข มาเยี่ยมยาม เห็นว่า หาดยางมีปลาจำนวนมาก จึงอ้างสิทธิครอบครองหาดยาง และมอบให้ครอบครัวป้าผุย-ลุงเพา เป็นผู้จับปลาให้ โดยเรียกเก็บภาษีในรูปแบบหักครึ่งจากจำนวนปลาที่จับได้³⁵ หรืออาจจะเสียเงินเป็นรายปีๆ ละ 10 หมั้น³⁶ รวมไปถึงการแบ่งปลาให้พวกเจ้านายกินบ้างเป็นบางครั้ง³⁷ ช่วงนั้นไทบ้านไม่สามารถหักท้วงอะไรได้ บางคนย้าย หรือ หลบไป

³³ ปีค.ศ. 2000 ไทผานมมีที่นาทั้งหมดประมาณ 74.28 เฮกตาร์ (464.25 ไร่) มีที่ไร่น้ำเหลืออยู่เพียง 14 เฮกตาร์ (87 ไร่)

³⁴ การวางจิบ หรือใส่จิบ จะต้องสานแนวไม้ไผ่ ใส่หินดั่งแล้วเอาหาชคาคขวางลำน้ำไว้ให้เป็นคล้ายปากกรวย ตอนท้ายของแนวไม้แบ่งห่างไว้หนึ่ง และกางแหที่มีเชือกร้อยรอบปากแห คอกับนิ้วมือเพื่อให้รู้ว่า ปลาเข้าจิบหรือยัง บางทีก็ใช้ปลาต่อไว้หน้าจิบก็มี

บทความเรื่อง Fishing and Ang Festivities ของ Raoul Serène (1959:176) เปรียบเทียบวิธีการต่างๆ ในการจับปลาแกงของเขตหลวงพระบาง พบว่า การใช้เขื่อน(hip-จิบ) มีความสำคัญที่สุด และทำให้ได้ปลาเป็นจำนวนมากที่สุดอีกด้วย

³⁵ สัมภาษณ์พ่อเผ่าสีโม, บ้านผานม, 26 พฤศจิกายน 2001

³⁶ ระบบเงินในช่วงนั้น ครั้งฮัฐ เรียกว่าเงินตด 20 ฮัฐเรียกว่าเงินจุก 10 ฮัฐ เท่ากับ 1 บี และ 10 บี เท่ากับ 1 หมั้น หรือกับ สมัฮ์รัง เศษปกครองเงินที่ได้เป็นเหรียญครามิรูปเทพีสวมมงกุฏ ไทบ้านมักเรียกว่า “เงินหัวหนาม” (สัมภาษณ์เจ้าหมิงวงศ์ เมืองหลวงพระบาง

³⁷ สัมภาษณ์พ่อเผ่าสีจิน, บ้านผานม, 20 สิงหาคม 2544

วางจับปลาแหล่งอื่น หรือ แม่น้ำสาขาสายอื่นๆ ของแม่น้ำของ เช่น น้ำเซียง น้ำอุ ตัวอย่าง พ่อเผ่าสีโม ขึ้นเหนือไปวางจับอยู่แถววังคกหลิน เขตลำน้าอุ

“อีป้อแปงตูปมุงคาไว้ ลากปลาอ้อยล่อ มีปลาใหญ่ปลาน้อยมีงเตงกู กูเตงมึงเข้ามาขขึ้น ว๊าบ... ! ได้ 30 ปายตัว ได้ปลา 3 ลำเรือเอามาบ่หมด ปลาน้ำคานก็บ่หลายเท่า...คนทางโน้นบ่ขาง(ไม่หวง)สัง เขาบ่จ้างเฮ็ด เขาเฮ็ดสวนผักสวนพริก เอาปลาไปให้เขาตัวสองตัว เขาก็นั่งข้าวมาสู่เฮา”

การอ้างสิทธิของเจ้านายเหนือทรัพยากร ไม่ได้มีเพียงแต่หาดขางเท่านั้น แต่ยังพบการอ้างสิทธิเหล่านี้ได้ในอีกหลายๆ แห่ง ดังปรากฏในงานเขียนของเจ้าคำหมั้น วงกตรัตนะที่มีการสรุปความของการนำครัวเรือนชาวลื้อจากเมืองแสนหวีฟ้า 12 พันนาลื้อมายังหลวงพระบางเชื่อมโยงกับการอ้างสิทธิของตระกูลวังหน้าเหนือทรัพยากรและแรงงานของชาวลื้อว่า

“เพราะฉะนั้น จึงมีจับถัน³⁸หาดค้อ³⁹ สวนหมากม่วงบ้านหาดค้อ จับถันหาดทางควาย ล้อน⁴⁰ หาดทางควายเป็นของวังหน้าสืบมา และคันฮอดเดือน ๑๒ มาแล้ว พวกลื้อบ้านนาขาง บ้านหาดค้อจึงได้ลงไปแห่วังหน้าทุกปี” จนตลอดเช่นเจ้ามหาอุปราชขุนกงหลานของพระองค์ ” (คำหมั้น, 2513: 3)

กรณีดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรของกลุ่มชนชั้นปกครองในยุคอาณานิคมฝรั่งเศสจะมีอยู่ในบางประเภทของทรัพยากร ตามเงื่อนไขเฉพาะแต่ละพื้นที่-เวลา และไม่ได้เป็นไปตามคำอธิบายของงานวิชาการในลาวทั่วไปที่พยายามนำเสนอภาพรวมว่า ช่วงเวลาดังกล่าวกลุ่มชนชั้นปกครองหรือรัฐไม่ได้เข้ามาแทรกแซงในระบอบการถือครองทรัพยากรในระดับท้องถิ่น คนและชุมชนยังยึดถือปฏิบัติกันตามกรอบประเพณี (Ryder, 1996 และ Kaneungnit, 2001)

ในน้ำคาน-น้ำโขง(น้ำของ) ยังมีพืชน้ำสำคัญที่ไทบ้านเก็บกิน และนำไปขายในตลาดเมืองหลวงพระบางเช่นเดียวกับปลาแกง ก็คือ “เตาน้ำ” ซึ่งขึ้นอยู่บริเวณน้ำนิ่ง หรือวังน้ำลึก และ

³⁸ แนวในการวางจับ

³⁹ อยู่ใกล้ลำน้ำอุ ทางตอนเหนือของตัวเมืองหลวงพระบาง

⁴⁰ เครื่องมือจับปลา คล้ายไซแต่ไม่มีงา วางขวางทางน้ำให้ปลาลอยไปอยู่ที่ส่วนท้าย(วีระพงศ์, 2543: 129)

⁴¹ เป็นที่น่าสนใจว่า การอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรและแรงงานของไพร่ของสาขตระกูลวังหน้านั้น ไม่ระบุถึง ผานม แม่แต่น้อย

“ไถ่น้ำ หรือไค่น้ำ” ขึ้นอยู่บริเวณน้ำไหล สำหรับ ไถ่น้ำของ จะออกก่อน ไถ่น้ำคาน เล็กน้อยคือ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนเป็นต้นไป

ด้วยความที่บ้านตั้งอยู่ริมน้ำคาน ขามน้ำลค หน้าออกพรรษา ดลิ่งริมฝั่งจะกลายเป็นแปลงปลูกพืชผักกระยะสั้นของครัวเรือนที่เคยทำกินมาก่อน และมีการสืบทอดสิทธิในการใช้ผ่านคนแต่ละรุ่นในครัวเรือน หรือสายตระกูลของตน ดินตะกอนที่พัดมาพร้อมกับน้ำหลาก ค้างทับถมกันอยู่บริเวณริมดลิ่งทำให้พืชผักในแปลงมีความงาม และสมบูรณ์อย่างยิ่ง ไทผานมหลายครอบครัวอาศัยหาเงินเล็กๆ น้อยๆ จากการเก็บพืชผักที่ตนปลูกไปขายในตลาดเช้าเมืองหลวงพระบาง จนเป็นที่รับรู้ถึงขั้นว่า ไทเมืองหลวงเคยขนานนามเรือแจ่งเล่มหนึ่งของบ้านผานมว่า “เรือหมากนอย” ตามชื่อพืชชนิดหนึ่งที่บรรดาแม่ค้านำไปขาย⁴²

นอกจากระบบผลิตเกษตร การค้าขายพืชผัก ปลา และของป่าแล้ว ไทผานมยังมีการทอดผ้าเพื่อขายในตลาดเมืองหลวงพระบาง และอีกหลายครัวเรือนยึดอาชีพเดินเรือขึ้นไปตามลำน้ำคาน เพื่อค้าขายแลกเปลี่ยนกับชาวข่ากลุ่มต่างๆ ม้ง และลาว บางกลุ่มเป็นพ่อค้ารับซื้อฝิ่นจากพื้นที่ภูเขาขายในตัวเมืองหลวงพระบาง ในบางครั้งอาจเดินทางไกลข้ามเขาไปขายยังหัวเมืองเขตแดนญวน(เวียตนาม) ตอนเหนือ บางรายเป็นตัวกลางในการรับซื้อฝิ่น และของอุปโภคบริโภค เช่นเกลือ ข้าว ผ้า ระหว่างตลาดบ้านเจ็ก บนถนนสายหลักเมืองหลวงพระบาง กับ หัวเมืองในเขตรอบต่อเมืองพวน พุ่งเชียงขวาง เป็นต้น

หลังเหตุการณ์ไฟไหม้ใหญ่บ้านผานมประมาณกลางทศวรรษที่ 1920⁴³ เพี้ยมั่ง ตาแสง ผานมพร้อมกับไทบ้านอีก 4-5 ครอบครัวพากันย้ายเรือนไปอยู่เวียงจันทน์ตามคำชวนของเจ้าเพชรราช ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมการปกครองราชการลาว (Directeur du bureau des Affaires Indigènes) และสมาชิกองประชุมรัฐบาลอินโดจีน (Conseil du Gouvernement de l'Indochine) โดยไปอาศัยอยู่ภายในคุ้ม และหารายได้เลี้ยงชีพด้วยการตีมีด ตีเสียม และทอดผ้า เช่น ผ้าแพสร้อย ขายให้กับชาวลาวทั้งสองฝั่งน้ำโขง

แม่เผ่าบัวพัน ปัจจุบันอายุประมาณ 80 ปี อยู่เมืองเวียงจันทน์กับพ่อ-แม่ คือ เพี้ยมั่ง กับแม่คำ ตั้งแต่เป็นเด็กจวบจนอายุได้ 13-14 ปี (ราวปี ค.ศ.1933-34) พ่อ-แม่พากลับบ้านผานม ตอนขากลับการคมนาคมในเขตลำน้ำโขงมีความสะดวกรวดเร็วขึ้น ด้วยการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีในการเดินเรือจากแพถ่อมาเป็น “เรือจักร”⁴⁴ ที่มีบริษัทเพี้ยเมืองกง บ้านเชียงม่วน เข้ามารับจ้างเดินเรือ

⁴² สัมภาษณ์แม่บัวพัน, บ้านผานม, 7 ธันวาคม 2544

⁴³ ไฟไหม้ใหญ่ครั้งนั้น เรือนไม้เกือบทั้งหมดเสียหาย เหลือเพียงเรือนไม้แป้นที่เจ้ามหาชีวิตสีสว่างวงศ์ทรงออกพระราชทรัพย์สร้างให้กับเพี้ยโมหาน 1 หลัง อีก 2 หลัง คือ เรือนของเพี้ยชัย และเรือนของพ่อเห้งเจ้า

⁴⁴ ปลายทศวรรษที่ 1920 เริ่มมีการใช้เรือจักรวิ่งในเขตลำน้ำโขง โดยทวนน้ำจากเวียงจันทน์ถึงหลวงพระบาง ใช้เวลาทั้งสิ้น 4 คืน

ตั้งแต่บ้านห้วยซาย เมืองบ่อแก้ว –หลวงพระบาง-เวียงจันทน์ (คำหมั่น, 2513: 59-60) การกลับมาของครอบครัวแม่บัวพันยังนำไปสู่การเผยแพร่เทคนิคการทอผ้าแบบใหม่ ที่ใช้ “เขายืน” และใส่ไม้เก็บลายผ้าตามแนวตั้ง⁴⁵ ทำให้การทอผ้ามีความสะดวกรวดเร็วกว่าการใส่ไม้เก็บลายตามแนวนอนบนด้ายเส้นยืนที่เคยปฏิบัติมาในอดีต

พออายุได้ 22 ปี แม่บัวพันเอายายวันดีเป็นสามี ยายวันดี เป็นพี่ชายของพ่อเผ่าสีจัน ลูกของปู่ไมอิม แกกลูกคล้อยอยู่กับปู่ไมสิง (น้ำซาย) ผู้เป็นกวนจ้าว หรือ ผู้นำประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีในบ้านผานมมาตั้งแต่ยังเป็นหนุ่มน้อย กระทั่งขึ้นเป็นกวนจ้าวแทนในเวลาต่อมา ทุกเดือน 7 ลาว หรือราวเดือนมิถุนายนของทุกปี ยายวันดีจะมีหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีเจ้าบ้าน หรือที่เรียกว่า “การเลี้ยงหอ”

ผีเจ้าบ้านผานม ชื่อ “ท้าวคำวัง” เรียกติดปากอีกนามว่า “เจ้าป้อมโฮ” ไทผานมตั้งหอผีใหญ่ไว้ชายป่าท้ายบ้าน เล่าสืบกันมา เจ้าป้อมโฮ เป็นเจ้าใหญ่ มาพร้อมเผ่าแก่ผู้ติดตาม คือ ผีปู่เชอ (ปู่เสือ) มาแต่เมืองลื้อ การเลี้ยงหอในเดือน 7 จะเป็นลักษณะ 2 ปีห้าม 3 ปีขอบ (2 ปีข้อยบ่หื้อเจ้ากิน 3 ปีมาขอบมาไหว้) กล่าวคือ ในรอบ 3 ปีจะใช้หมูในการเลี้ยงผี ส่วนปีที่เหลือจะใช้ไก่เลี้ยง

ช่วงเวลาของการเลี้ยงหอจะมีการเข้า กำนัน หรือ เข้ากรรมบ้านไม่ให้คนในออก-คนนอกเข้า ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่มีนัยต่อการสร้างขอบเขตทางสัญลักษณ์ของความเป็นหมู่บ้าน เป็นพวกเดียวกัน หรือไทบ้านเดียวกัน ระหว่างการเข้า กำนัน จะมีการละเล่นภายในบ้าน เช่น หมากบ้ำ หมากไข่เต่า หมากก้อม และจ๊กข้าว⁴⁶ หรือการชักกะเย่อกันระหว่างเพศหญิง-ชาย เป็นต้น

นอกจากพิธีกรรมเลี้ยงใหญ่ระดับบ้านทุกๆ ปีแล้ว ยังมีพิธีกรรมและวิถีชีวิตอื่นๆ ที่ต้องเกี่ยวข้อง หรือบอกกล่าวกับผีเจ้าป้อมโฮอีกหลายๆ กรณี อาทิ การเอาผ้าเอาเมีย การขึ้นเรือนใหม่ ขามเจ็บไข้ได้ป่วย และเหตุการณ์ไม่ปกติ เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างไทบ้าน กับอำนาจผี สะท้อนให้เห็นได้ในคำกล่าวเปรียบเปรย “ขัดผีไค้นนอนเหว (ป่าช้า) แอ้วผีไค้นนอนเฮือน”⁴⁷ เพื่อเป็นการสื่อให้สมาชิกบ้านผานมตระหนักถึงผลลัพธ์ที่แตกต่างกันระหว่างวิถีทางชีวิตที่ประพฤติปฏิบัติตนตามจารีตประเพณี กับ การออกนอกกลุ่ม

⁴⁵ ทรงศักดิ์และแพทริเซีย (2533,2537) อธิบายว่า มีการเปลี่ยนแปลงเทคนิคการทอของชาวไทลื้อในประเทศไทยระหว่างอดีตและปัจจุบัน ก็คือ ลักษณะ “ตะกอบ หรือเขายืน” เดิมทีการทอเทคนิคจิด จกและเกาะ กระทำด้วยมือและใส่ไม้เก็บลาย (ไม้ค้ำสอดด้ายเส้นยืน) ซึ่งทำได้ช้า แต่ได้ลวดลายที่แตกต่างตามความคิดสร้างสรรค์และลูกเล่นของช่างทอ แต่การใช้ เขายืนหรือตะกอบยกเส้นยืนทำให้เกิดลวดลายซ้ำๆ กันตลอด แต่ทำให้ผลิตได้เร็วขึ้น (เช่น การเก็บจิดที่ใช้เขายืน แขนงไว้ในแนวตั้งเหนือด้ายเส้นยืน และทยอยใส่ไม้เก็บจิดที่เรียงอยู่ทีละอัน อันที่ใช้แล้วจะถูกนำไปใส่แขนงข้างล่างได้ด้ายเส้นยืน) ผู้เขียนทั้งสองสันนิษฐานว่า การใช้เทคนิคตะกอบแบบแขนงนี้คงจะเริ่มขึ้นที่ภาคอีสานก่อนเมื่อประมาณ 50 ปีมาแล้ว

⁴⁶ ลาวเรียกว่า แก่ส้าว

⁴⁷ สัมภาษณ์ แม่เผ่าบัวพัน, บ้านผานม, 7 ธันวาคม 2001

นอกจากว่าเป็นเช่นไร ดังนั้น ฝั้เข้าบ้านจึงเป็นอำนาจชนิดหนึ่งที่คอยกำกับความสัมพันธ์ของคนภายในบ้าน และระหว่างคนกับธรรมชาติ อีกทั้งยังเป็นแหล่งอ้างอิงเบื้องต้นอีกแหล่งหนึ่งของความเป็นบ้าน เป็นชุมชน และความเป็นท้องถิ่นเมื่อครั้งอดีต

ทศวรรษที่ 1930 ความเชื่อเกี่ยวกับฝั้เข้าบ้านของไทผานม ได้รับผลกระทบจากกระแสการฟื้นฟูพุทธศาสนาของเจ้าเพ็ชรราช เมื่อคราวได้รับแต่งตั้งจากผู้สำเร็จราชการอินโดจีนให้เป็นนายกพุทธบัณฑิตสภาประเทศลาว (Institut Bouddhique du Laos) พระองค์ได้ทรงแต่งราชโองการถวายเจ้ามหาชีวิตขอให้ทรงจัดตั้งพุทธบัณฑิตสภา ระเบียบคณะสงฆ์ โรงเรียนพระปริยัติธรรมภายในอาณาจักรหลวงพระบาง (คำหมั้น, 2513: 61) และทรงชักจูง**ไ้บ้าน** หลายบ้านในหลวงพระบางให้ปลงความเชื่อถือฝั้

แต่ครั้งนั้นไม่ได้สร้างความขัดแย้งภายในบ้านผานม เทียบเท่ากับความพยายามในการปลงความเชื่อถือฝั้ และการละทิ้งฮิดลื้อ⁴⁸ ของดาแสง สีจัน ในช่วงรอยต่อทศวรรษที่ 1940-1950 ซึ่งมีคำบอกเล่าว่า ดาแสงสีจัน-ผู้น้องกับอ้ายวันดี-ผู้พี่มีการถกเถียงกันอย่างต่อเนื่อง และต่างคนต่างเป็นแกนนำในการจัดพิธีกรรมตามความเชื่อ ดาแสงสีจันจัดพิธีกรรมการสวด(สวด)ใจบ้าน โดยนิมนต์พระสงฆ์จากวัดผานมมาเป็นผู้ทำพิธี ส่วนอ้ายวันดี ยังคงจัดพิธีเลี้ยงหอดตามเดิม

กระนั้นก็ตาม เส้นแบ่งระหว่างความเชื่อฝั้ กับความเชื่อพุทธ ก็ไม่ได้ชัดเจนและแย้งขัดกันทุกสถานการณ์เสมอไป ล่วงเข้าเดือนเจ็ด**ไ้บ้าน**บางคนเลือกจะไปร่วมทั้งสองพิธีกรรม บางคนแยกไปพิธีกรรมใดพิธีกรรมหนึ่ง⁴⁹ และ**ไ้บ้าน** อีกจำนวนหนึ่งเมื่อมีความซุ่นข้องหมองใจก็ยังแะเวียนไปหา**กวานจ้าว**เพื่อให้ติดต่อกับฝั้เข้าบ้านอยู่⁵⁰ การเลี้ยงหอค่อยๆ เสื่อมความนิยมลงจนกระทั่งมาสิ้นสุดอย่างเด็ดขาดเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศ

ขณะที่ความเชื่อและพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในรอบปีทั้งในเขตบ้านผานมและเมืองหลวงพระบางก็เป็นกลไกสำคัญอีกประการหนึ่งในการสร้างความเป็นบ้านผานม และช่วยเชื่อมโยงไทผานมกับ**ไ้บ้าน**อื่น ให้อยู่ในหน่วยทางสังคมเดียวกัน ภายใต้โครงสร้างความสัมพันธ์กับราชสำนักหลวงพระบาง ดังตัวอย่าง งานบุญเดือน 12 ที่กำหนดอยู่ในเนื้อหาฮิดลืบสอง-คลองลืบสี่ ดังนี้

⁴⁸ พ่อเฒ่าสีจันเล่าว่า แกต้องการให้**ไ้บ้าน**ม้างฝั้ และ ละฮิดลื้อ ที่ให้หยุดเวียกการทำงานเดือนละ 8 ครั้ง หรือที่เรียกว่า คำแปด เสีย เพราะตื่นเป็ล้องและทำให้**ไ้บ้าน**ไม่ออกไปทำงาน (สัมภาษณ์ 19 เมษายน 2001)

⁴⁹ รวบรวมข้อมูลจากพื้นที่ในระหว่างปี 2001

⁵⁰ สัมภาษณ์แม่บัวพัน, บ้านผานม, 7 ธันวาคม 2544

“...ถึงเดือนสิบสองขึ้นค่ำ 1 ให้เดินหัวบ้านหัวเมืองสิบฮ้อยน้อยใหญ่ในขอบ
ฉันทสีมาเข้ามาโฮมพระนครหลวงพระบาง เป็นต้นว่า ข่าลาวชาวคอย เพื่อแห่พระ
บาทสมเด็จพระเจ้ามหาชีวิตไปลงพ่วงช่วงเฮือ แลนมัสการพระธาตุศรีธรรมโศก
ราช ... พร้อมทั้งเครื่องบูชา มีดินเทียนและดอกไม้ บั้งไฟ ดอกไฟหาง กระทุน่วยาย
กลองบืด กลองดาว ฮูปหุ่นละคร สิงห์ โขน และเครื่องหลั่นมหรสพต่าง ๆ ไปหลั่น
อยู่ที่หน้าพะลานเดินพระธาตุถ้วน ๓ วัน ๓ คืน ... เพื่อให้เป็นที่ชมชื่นยินดีแข่งกัน
และกันข่าลาวชาวคอยทั้งหลายก็จักได้เห็นกันและกัน และจักได้ว่าโลมเป็นมิตร
สหายกันและกัน จึงจักได้เป็นเกียรติศฤงคาราปรากฏแก่หัวบ้านหัวเมืองน้อยใหญ่
อันอยู่ใกล้เคียงชะแล ฯ” (ทองพูล, 2479: 32-33)

ปลายสงครามโลกครั้งที่สอง สถานการณ์การเมืองในอาณาจักรหลวงพระบางพลิกผัน
ไป-มา เมื่อกองทัพญี่ปุ่นตัดสินใจเคลื่อนพลเข้ายึดลาว และสนับสนุนให้เจ้ามหาชีวิตสีสว่างวงศ์ทรง
ประกาศเอกราชจากการเป็นเมืองขึ้นของประเทศฝรั่งเศส ในวันอาทิตย์ แรม 14 ค่ำ เดือน 5
จ.ศ. 1307 (ค.ศ.1945) ไม่กี่เดือนหลังจากนั้น ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ให้กับกองกำลังสัมพันธมิตร
ฝรั่งเศสใช้จังหวะที่กองทหารจีน และอังกฤษเข้ามาปลดอาวุธทหารญี่ปุ่นปะปนเข้ามาเตรียมยึด
ครองลาวเป็นอาณานิคมอีกครั้ง ชนชั้นนำของลาวคนหนึ่งนำโดยสมเด็จพระเจ้ามหาอุปราชเพ็ชรราช
ขึ้นยันว่า การติดต่อเกี่ยวข้องกับทางกฎหมายและสภาพของฝรั่งเศสที่มีต่อลาวได้สิ้นสุดลงแล้ว เนื่องจาก
ฝรั่งเศสไม่สามารถปกป้องอาณาจักรหลวงพระบางได้ตามสนธิสัญญาวันที่ 29 สิงหาคม 1941¹¹
และทางคณะทำการจะมีการรวมลาวได้ 4 แขวง คือ คำม่วน สวันนะเขต ปากเซ และสาร์วันเข้ามา
อยู่ในอาณาจักรหลวงพระบางเอง

ฝรั่งเศส ได้ส่งนายทหารระดับสูงไปเกลี้ยกล่อมเจ้ามหาชีวิตสีสว่างวงศ์ให้นำอาณาจักร
หลวงพระบางเข้ามาอยู่ภายใต้อาณานิคมฝรั่งเศสต่อไป และให้ทรงออกพระราชคำสั่งปลดสมเด็จพระ
เจ้ามหาอุปราชเพ็ชรราชออกจากตำแหน่ง เมื่อเป็นเช่นนั้น คณะของเจ้าเพ็ชรราชที่มีแรงสนับสนุน
จากข้าราชการและประชาชนจำนวนหนึ่งจึงตัดสินใจรวมลาว 4 แขวงตอนใต้ เข้ากับ ลาวเหนือภายใต้
ชื่อ “ราชอาณาจักรลาว” มีการจัดตั้งรัฐบาลลาวอิสระเพื่อบริหารประเทศ และสถาปนาประชาชนที่

¹¹ สนธิสัญญาฉบับนี้เป็นกรณียกเลิกสัญญาเดิม (24 เมษายน 1919) ณ กรุงซานออส ซึ่งเจ้ามหาชีวิตได้ทรงทำขึ้นกับผู้สำเร็จราชการอิน
โดจีน โดยไม่ได้ปรึกษาของคัมภีร์ หอสมุดหลวง โดยแก้ไขไม่ให้มีตำแหน่งเจ้ามหาอุปราชต่อไป และให้ฝรั่งเศสยกแขวงเวียง
จันทร์ เชียงขวาง หัวพัน หัวของ และพงศาติ เข้ามาอยู่ในอาณาจักรล้านช้างร่มขาวหลวงพระบาง ให้หอสมุดหลวงมี 4 กระทรวง
คือ กระทรวงมหาดไทยและป้องกันประเทศ กระทรวงโยธาธิการ เกษตรกรรม และพาณิชย์การ กระทรวงยุติธรรมและธรรมการ
และกระทรวงสถิติและศึกษาธิการ

จัดตั้งขึ้นได้เปิดประชุม และมีมติได้ตอบกับอำนาจราชสำนักหลวงพระบางด้วยการปลดเจ้ามหาชีวิตออกจากตำแหน่ง เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 1945 (Adams, 1970: 108)

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลลาวอิสระบริหารราชอาณาจักรลาวได้ไม่นานนัก ฝรั่งเศสกับกลุ่มผู้ปกครองลาวบางกลุ่มใช้กำลังทหารบุกยึดหัวเมืองทั้งแขวงเหนือ-ใต้ และบุกเข้ายึดเมืองหลวงพระบางได้ในวันจันทร์ ที่ 13 พฤษภาคม 1946 หลังจากเจ้าเพชรราชและคณะเสด็จลี้ภัยไปตั้งรัฐบาลลาวอิสระขึ้น ณ กรุงเพทฯ ได้เพียงไม่กี่วัน (คำหมั่น, 2513: 65-68) เมื่อขับไล่รัฐบาลลาวอิสระไปได้ ฝรั่งเศสแต่งตั้งผู้แทนเจรจากับเจ้ามหาชีวิต มีการลงนามในสัญญา *Modus vivendi* ณ นครเวียงจันทน์ เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 1946 โดยมีใจความสำคัญเกี่ยวกับการปกครองอินโดจีน คือ ลาว เวียดนามและเขมร จะเป็นรัฐสมทบในเครือสหพันธ์ฝรั่งเศส ทุกประเทศจะมีสภาและรัฐธรรมนูญปกครองตนเอง ภายใต้การดูแลของฝรั่งเศส (อุทัย, 2511: 344-345) สัญญานี้เท่ากับเป็นการยกให้เจ้ามหาชีวิตสืบทอดวงศ์อยู่ในฐานะกษัตริย์ปกครองลาวทั่วประเทศ

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในลาวหลังสงครามมหาเอเชียบูรพา และแนวโน้มของการปะทะกันทางการเมืองกับกลุ่มเคลื่อนไหวปลดปล่อยในอินโดจีน ทำให้ฝรั่งเศสเริ่มรับคนท้องถิ่นเข้ามาประจำการในตำแหน่งทหารตีกามากขึ้น

ทิดอุ่นเฮือน อุดิดไทบ้านหิน เล่าว่า ไม่นานพ่อของแกเป็นไทหงสา⁵² เลี้ยงช้างให้เจ้ามหาชีวิตอยู่บริเวณสวนปากเซียง ตอนเหนือของตัวเมืองหลวงพระบาง เมื่อฝรั่งเศสรับคนเข้าเป็นทหาร แกไปสมัครเป็นทหารตีกาในปี ค.ศ. 1947 ช่วงเป็นทหาร แกได้รู้จักมักคุ้นกับไทผานมหลายคน ที่เข้ามาเป็นทหารในหน่วยเดียวกัน และได้อาศัยติดตามเพื่อนๆ มาที่บ้านผานมจนได้เมียอยู่ที่นี่

แกอธิบายว่า ไทผานมเป็นพวกเพื่อนละคอน บางคนก็เป็นทหารมหาดเล็กไม่ต้องถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารตีกาเหมือนไทบ้านอื่น แต่เงินเดือนทหารตีกาที่มีอัตราสูงกว่าเงินเดือนมหาดเล็กรักษาพระองค์ ไทผานมจึงพากันไปเป็นทหารรับใช้ฝรั่งเศสอยู่ไม่น้อย⁵³ บางคนไปประจำการอยู่ในค่ายทหารฝรั่งเศสบริเวณตัวเมืองสิง แขวงหลวงน้ำทา และได้เมียลื้อเมืองสิง พากันอพยพครอบครัวมาอยู่บ้านผานมในเวลาต่อมา

สงครามที่ก่อตัวขึ้นในเขตอินโดจีน ทำให้การเดินทางค้าขายสินค้าทางไกลของกลุ่มพ่อค้าบ้านผานม ระหว่างตัวเมืองหลวงพระบางกับเขตตะวันออกจรดเวียดนามเหนือเริ่มมีอุปสรรคมากขึ้น แต่ไม่นานก็สิ้นสุดลง วัตถุประสงค์ที่เข้ามาพร้อมกับสงครามยังมีส่วนในการทำลายระบบนิเวศน์

⁵² เมืองหงสา อยู่ทางฟากตะวันตกของเมืองหลวงพระบาง ปัจจุบันอยู่ในแขวงไชยะบูลี

⁵³ สัมภาษณ์ ทิดอุ่นเฮือน, บ้านผานม, 21 เมษายน 2002

แม่น้ำ และถูกใช้เป็นเครื่องมือในการจับปลาอันส่งผลให้จำนวนปลาที่เคยจับได้ในลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขงลดจำนวนลง

การพ่ายแพ้ของกองทัพฝรั่งเศสในยุทธภูมิทัวอินโคจีน และสูญเสียค่ายเคียนเบียนฟู ที่มั่นทางยุทธศาสตร์ตอนเหนือของเวียดนามให้กับกองกำลังเวียดนาม เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้การเจรจาสันติภาพอินโคจีน ณ กรุงเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์เมื่อกลางปี ค.ศ.1954 บรรลุผลสำเร็จมากขึ้น

ในกรณีประเทศลาว ที่ประชุมได้มีมติให้หยุดยิง และขณะที่กำลังรอการรวมประเทศลาวให้เป็นหนึ่ง ทหารต่างฝ่ายจะต้องถอนกำลังออกและห้ามมีการแทรกซึมอีกต่อไป ส่วนกองทหารฝ่ายแนวลาอิสระให้ไปรวมกันในช่วงเช้าเหนือ และพงสาลี สัญญาฉบับนี้ยังรับรองสถานภาพทางการเมืองของแนวลาอิสระอย่างถูกต้องตามกฎหมาย มีการประกาศรับรองเอกราชอธิปไตยของทั้งสามประเทศ(สมชาย, 2543: 108-109) อย่างไรก็ตาม ประเทศสหรัฐอเมริกาปฏิเสธการลงนามในสัญญาดังกล่าว โดยยังคงเป้าหมายทางยุทธศาสตร์ในการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ไว้ด้วยการแทรกแซงการเมือง การทหาร และเศรษฐกิจในกลุ่มประเทศอินโดจีนมากขึ้นเป็นลำดับ ตัวอย่างประเทศลาว องค์การซีไอเอตั้งเป้าในการฝึกอบรมทหารฝ่ายรัฐบาลราชอาณาจักรลาว 30,000 คน กองกำลังม้ง 30,000 คน และใช้ประเทศไทยเป็นแหล่งใหญ่ในการส่งทหาร-ตำรวจลาวมาฝึกอบรมการทหาร (สุรัชย์, 2542: 11-28)

หลังการสวรรคตของเจ้ามหาชีวิตสีสว่างวงศ์ในปี ค.ศ.1959 เจ้าสีสว่างวัฒนะขึ้นเป็นเจ้ามหาชีวิตสืบต่อพระบิดา ท่ามกลางความขัดแย้งทางการเมืองของกลุ่มอำนาจในประเทศที่แหลมคมยิ่งขึ้น กลุ่มทหารที่เข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองภายใต้การสนับสนุนของซีไอเอ-สหรัฐอเมริกา และรัฐบาลไทยพยายามใช้มาตรการทางทหารอย่างแข็งกร้าวเพื่อตอบโต้และทำลายขบวนการปฏิวัติประชาชนให้สิ้นซาก

เมื่อศึกกับฮ้ายน้อง(พลพรรคคอมมิวนิสต์)หนักขึ้น อภิสัทย์ที่ไทผานม เคยได้รับ โดยไม่ต้องไปเกณฑ์ทหารตีสึก ก็สิ้นสุดลง การรับราชการทหารให้กับฝ่ายราชอาณาจักรลาวกลายเป็นอาชีพหนึ่งของผู้ชายบ้านผานม และหลายคนเคยผ่านการฝึกอบรมด้านการทหารในประเทศไทยมาก่อน

กระนั้นก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างไทผานมกับราชสำนักหลวงพระบางในด้านการแสดง การฟ้อน หรือการรับใช้ ก็มีได้เปลี่ยนไปจากเดิมมากนัก กลับยิ่งเพิ่มเติมขึ้นในเรื่อง การทอผ้าถวายพระมเหสีของเจ้ามหาชีวิต

หญิงไทผานมหลายคนกล่าวตรงกันว่า ตลอดช่วงการปกครองอาณาจักรหลวงพระบางของเจ้ามหาชีวิตสีสว่างวงศ์ (ค.ศ.1904-1959) ไม่ปรากฏว่า มีสาวผานมคนใดทอผ้ารับใช้ราชสำนัก

การทอผ้า เป็นไปเพียงเพื่อการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ใช้ประกอบส่วนในงานบุญ หรือไม่ก็ ทอเพื่อขายรองรับตลาดในท้องถิ่น หรือฝรั่งต่างชาติเท่านั้น กระทั่งทูลหึงคำหุຍ พระมเหสีของเจ้า มหาชีวิตสิสว่างวัดตะนา ได้รับสั่งให้ไทพานมที่เฝ้ารับใช้ไปเลือกช่างทอฝีมือดีในบ้านมาเข้าเฝ้า

ภาพที่ 3.2 : แม่แสนจินดา (นั่งซ้าย) กับแม่ปะพัน (นั่งขวา)
อดีตช่างทอผ้าให้ราชสำนัก

แม่เฒ่าแสนจินดา หนึ่งในอดีตช่างทอผ้าให้ราชสำนักเล่าความหลังว่า

“บักแก่นจัน ไทบ้านเฮามาบอกให้เข้าไปหาทูลหึงเขาสั่งให้มาหาอีแม่ กับ อีแพง เป็นรู้ว่าคำหุก เป็นว่า มันดี เป็นคนซื่อปลักเอาของเป็น เฮาเอาพิม เอาไหม เอาลาย ของเป็น...ทูลหึงมักผ้าเบียง เป็นว่า เอาไปขายนั่นขายนี่” ต่างประเทศมาเอาไปขาย เป็น ฮับค้อนเป็น...ถ้าเป็นสั่งว่า ผืนนี้เสร็จให้เอามาส่งก็เอาไปส่ง ถ้าบ่ได้สั่งก็คำได้ 2-3 ผืนแล้วเอาไปส่ง เป็นเอาเงินให้ ตะก่อน 100 กีบก็หนักแล้ว บางครั้งให้ 100-200 ก็มีค้อมากก็ขอเป็นเพิ่ม เป็นก็ให้ขึ้นเรื่อย บางทีไม่มีผ้าส่ง เป็นก็เอาเงินให้ก่อน ... เป็นเอ็นอีแม่ว่า เฒ่าลื้อ เอ็นอีแพงว่า อีสาวปากหวาก...”

ด้านแม่แสนแพง หรืออีสาวปากหวาก ตามคำเรียกของทูลหึงคำหุຍ เล่าว่า “คอนเป็นสาว น้อยขายผ้าที่คำให้ฝรั่ง ใต๋กะคำไปโทะ(แร่)ขายอยู่ในเมือง ฝรั่งกินข้าวบ่อนไหนก็เอาไปขายบ่อน

^{๓๓} ฮาย คือ การแจกหรือปันให้

^{๓๔} สัมภาษณ์แม่แสนจินดา, บ้านตานม, 29 พฤศจิกายน 2001

นั้น ก็น้องสาว(เอาผิว)แล้วคำให้เจ้าชีวิต ถ้าแม่คำไปไหว ก็ให้น้องสาว (แม่ปะพัน)^{๕๖} คำช่วย บางเทื่อ (บางครั้ง)ถ้าเขาว่างก็คำให้พ่อค้าข้างนอก เมียบเป็นเอาฝ้ายเอาไหมมาให้ ลายก็อิงตามลายเขาเฮ็ด บางเทื่อเป็นก็เสาะลายมาให้เขาเฮ็ด^{๕๗}”

ผู้หญิงรุ่นราวคราวเดียวกันหลายคนที่มีฝีมือการทอผ้าอยู่ในเกณฑ์ดีอ้างว่า ที่พวกตนไม่ประสงค์จะทอผ้าให้ผู้หญิง เพราะความยุ่งยากเจ้าระเบียบ และเมื่อเทียบผลตอบแทนระหว่างทอถวายพระมหาลี กับทอขายให้ฝรั่งต่างชาติที่แวะเวียนเข้ามาเมืองหลวงพระบาง ก็ไม่ต่างกันนัก บางครั้งขายให้ฝรั่งจะได้ผลตอบแทนมากกว่า อีกทั้งการเข้าถึงแหล่งระบายสินค้าภายในเมืองหลวงพระบางที่ปลอดภัยจากสงครามกลางเมืองก็ไม่ได้ยากเย็นอะไร ยามเครื่องบินทหารและพลเรือนลงจอด *ไทผานม* ก็จะพากันหอบหิ้วตะกร้าใส่ผ้าทอไปเร่ขายให้กับฝรั่ง ตามสถานที่พักอยู่เป็นประจำ

ล่วงเข้ากลางทศวรรษที่ 1960 ความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักกับข้าช้อยบ้านผานมที่มีมาอย่างยาวนานเริ่มอ่อนแอ

Trankell อ้างเรื่องเล่าจากพ่อเผ่าสีจันว่า มีศิลปินฝรั่งเสสคนหนึ่งได้ชมการแสดงรามาเกียรติ จึงติดต่อกับราชสำนักเพื่อขอวาดภาพอิริยาบถของตัวละครอน การวาดภาพครั้งนั้นใช้เวลาหลายวันและเป็นงานที่หนักมาก เพราะต้องแสดงท่าต่างๆ ไทบ้าน มาทราบภายหลังว่า ศิลปินผู้นั้นได้ให้เงินเป็นจำนวนมากเป็นค่าตอบแทนแก่พวกเขา แต่ญาติสนิทผู้น้องของเจ้ามหาชีวิตเป็นผู้เก็บเงินจำนวนนั้นไว้เอง พวกเขา รู้สึกว่า ถูกเอาเปรียบและเกิดความไม่ไว้วางใจขึ้น มีการถกเถียงกันในบ้านอย่างกว้างขวาง กระทั่ง นำไปสู่การตัดสินใจเลิกเป็นข้ารับใช้ราชสำนักในที่สุด (Trankell, 1993: 17-18 , 1999: 203) กระนั้นก็ตาม ไทบ้านบางคนกลับอ้างเหตุเจ้ามหาชีวิตไม่สามารถคุ้มหัว *ไทบ้าน* ได้ และอิทธิฤทธิ์ที่เคยได้รับการยกเว้นเกณฑ์ทหารก็ถูกยกเลิกไปเพราะกองทัพฝ่ายราชอาณาจักรลาวที่มีประเทศสหรัฐอเมริกาหนุนหลังต้องการกำลังพลไปต่อกรกับ *ฮ้ายน้อง*^{๕๘} แต่บางคนกลับเห็นว่า พวกตนไม่ได้รับความสะดวกในการทำมาหากินเนื่องจากราชสำนักเรียกใช้ จึงพากันไปขอเลิก^{๕๙} จากนั้นเป็นต้นมา ช่างฟ่อนในราชสำนักหลวงพระบางก็ใช้เด็กจากโรงเรียนวิจิตรกรรม (Trankell, 1999: 203) หรือนักเรียนจากโรงเรียนอุดมศึกษาในตัวเมืองหลวงพระบางมาฟ่อนแทน *ไทผานม*^{๖๐}

ช่างทอผ้า คือ ไทบ้านกลุ่มสุดท้ายที่พากันไปขอเลิกการเป็นข้าช้อยราชสำนัก เนื่องจากขบวนการปฏิวัติเริ่มมีชัยชนะครอบคลุมพื้นที่ 4 ใน 5 ของประเทศ และมีความได้เปรียบทางการ

^{๕๖} แม่ปะพัน ช่างทอผ้าชาวไทผานม แต่ส่วนมากแล้วจะทอให้กับเจ้ามะนิโต พระราชาองค์มั่งคั่ง

^{๕๗} สัมภาษณ์แม่แสนแสง, บ้านผานม, 30 พฤศจิกายน 1999

^{๕๘} สัมภาษณ์พ่อหนานทิง, บ้านผานม, 28 เมษายน 2001

^{๕๙} สัมภาษณ์พ่อทิดขาว, บ้านผานม, 26 เมษายน 2001

^{๖๐} สัมภาษณ์เจ้าฉิมวงศ์, เมืองหลวงพระบาง, 2 พฤษภาคม 2001

เมืองในการทำสนธิสัญญาฟื้นฟูสันติภาพและความปรองดองแห่งชาติระหว่างลาวฝ่ายต่างๆ ณ กรุงเวียงจันทน์ ในช่วงต้นปี ค.ศ.1973 สัญญาฉบับนี้มีข้อตกลงในการจัดตั้งรัฐบาลผสมภายใน 30 วัน มีมติให้ถอนทหารต่างชาติออกจากลาวภายใน 60 วัน และประกาศให้เมืองเวียงจันทน์กับเมืองหลวงพระบางเป็นเขตที่เป็นกลาง

แต่ด้วยสภาพความวุ่นวายทางการเมืองภายในและนอกประเทศ ปัญหาเศรษฐกิจอันสืบเนื่องมาจากอัตราเงินเฟ้อพุ่งสูงขึ้นจากการปิดพรมแดนของไทยและการถอนความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของประเทศสหรัฐอเมริกา รวมถึงเงื่อนไขการปลดปล่อยประเทศในเวียดนามและกัมพูชา ทำให้ผู้นำขบวนการปฏิวัติตัดสินใจยึดอำนาจ และเปลี่ยนการปกครองประเทศในช่วงท้ายๆ ของปี ค.ศ. 1975 (สุรัช อ่างแล้ว)

แม่แสนแสง หนึ่งในช่างทอผ้าให้ราชสำนักเล่าเหตุการณ์ตอนนั้นว่า “ช่วงบั้นบ่า ๆ กัน แม่เอาพิมพ์ไปสู่(กิน)เป็น กา (เหรียญ) ที่เจ้ามหาชีวิตมอบให้ (เมื่อปี ค.ศ. 1970) เอาซุกไว้ลุ่มสาด (ใต้เสื้อ) ได้ยินเป็นว่า ผู้ใดมีรูปเจ้ามหาชีวิตให้ปลดออก แม่ก็เอาไปถิ่ม(ทิ้ง)หมด^๑”

3.3 ผานม: คนใหม่สังคมนิยม

ภายใต้ระบอบใหม่ รัฐประเมินว่า ประเทศลาวยังเต็มไปด้วยลักษณะเศรษฐกิจกสิกรรมขนาดเล็ก มีรูปแบบการเพาะปลูกที่ล้าหลัง การแบ่งงานกันทำมีขอบเขตจำกัดแต่ละหมู่บ้าน แต่ละครอบครัว ในตัวเมืองบางเมืองเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้เริ่มขยายตัว แต่ก็เป็่วิสาทกการค้ำที่ขึ้นกับนายทุนมาก่อนจึงต้องทำการลบล้างแก้ไข โดยใช้ศักยภาพของทรัพยากรที่มีมากมาขมหาศาลขณะที่มีพลเมืองไม่มากนัก

รัฐเชื่อว่า การดำเนินนโยบายการปฏิวัติ 3 ประการคือ ปฏิวัติความสัมพันธ์ทางการผลิต วิทยาศาสตร์-เทคนิค และวัฒนธรรม จะนำไปสู่การสร้างระบอบใหม่ เศรษฐกิจใหม่ วัฒนธรรมใหม่ และคนใหม่สังคมนิยม(ไกสอน, 2531: 198-201)

ปฏิบัติการที่เกิดขึ้นกับบ้านผานมในระยะแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือ การแบ่งบ้านผานมออกเป็นสองบ้าน คือ ผานมเหนือ กับ ผานมใต้ โดยใช้วัดผานมเป็นเส้นแบ่งทางการปกครอง มีการสร้างองค์กรจัดตั้งในระดับบ้านขึ้นเป็นหน่วย เปิดการเรียนการสอนการเมืองให้กับไทบ้าน และถอดถอน(สรุป)บทเรียนในหน่วยการผลิตแต่ละหน่วยอย่างเข้มข้น พวกที่เคยเป็นทหารและปฏิบัติราชการฝ่ายราชอาณาจักรลาวประมาณ 15-20 คนถูกส่งตัวไปสัมมนาทางการเมือง

^๑ สัมภาษณ์แม่แสนแสง, บ้านผานม, 30 พฤศจิกายน 1999

ยังสถานที่ต่างๆ เช่น นาเปาะ เมืองขวา หลัก 2 ในแขวงพงสาตี หรือ บริเวณแก่งเบน ในแขวงหลวงพระบาง เป็นต้น

ระหว่างนี้การทอดผ้าขายของไทบ้าน เรียกได้ว่า แทบจะสิ้นสุดลง หลายคนเล่าตรงกัน ไม่มีใครจับหูกทอดผ้า เนื่องจากตลาดค้าผ้าทอดชบเซา วัดอุคิบทั้งฝ่าย-ไหมขาดตลาด ไม่มีตลาดรองรับ เนื่องจากการปลี่ยนเศรษฐกิจแบบจำหน่ายทุกอย่าง และที่สำคัญก็คือ บางคนเกรงว่า ตนจะถูกเชื่อมโยงกับระบอบเก่า

กระทั่งปี ค.ศ. 1978 รัฐได้ประกาศแผนพัฒนาเศรษฐกิจชั่วคราว 3 ปี มุ่งเน้น 2 ด้านหลัก คือ การพึ่งตัวเองในด้านอาหาร และการพัฒนาด้านการเกษตรและป่าไม้เพื่อการค้าและการสะสมทุนสำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรมในอนาคต (สุรชัย, 2542: 151-152) มีการผ่อนคลายทางเศรษฐกิจด้วยการอนุญาตให้มีการค้าขายมากขึ้น ไทผานมหลายคนกลับมาซื้ออาชีพเป็นแม่ค้าขายพืชผักและผลไม้ในตลาดกลางเมืองหลวงพระบาง ผู้หญิงเริ่มรื้อฟื้นการทอดผ้าขายอีกครั้ง โดยมีตลาดภายในประเทศและประเทศไทยเป็นแหล่งรับซื้อปลายทาง ส่วนพวกผู้ชายที่กลับมาจากการสัมมนา บางคนเข้าทำงานกับองค์กรจัดตั้งระดับต่างๆ ของพรรค บางคนเข้ารับราชการตามเดิม แต่เปลี่ยนตำแหน่งรับผิดชอบไปตามแต่รัฐกำหนด

ฤดูกาลผลิตในปีเดียวกัน(ค.ศ. 1978) รัฐได้เริ่มให้หน่วยการผลิตแต่ละบ้านทั่วประเทศใช้ระบบสหกรณ์การเกษตรและระบบนารวมเพื่อหวังผลในด้านการเพิ่มผลผลิต และสร้างความมั่นคงทางการเมือง ไทผานม มีการผลิตทั้งนารวม และไร่รวม(ไร่สามัคคี) ควบคู่ไปกับการผลิตนา-ไร่ของตนเอง โดยใช้พื้นที่หนึ่งของไทบ้าน ที่ไม่มีแรงงานผลิตในครัวเรือนมาเป็นพื้นที่ทำนารวมของบ้าน ส่วนพื้นที่ทำไร่รวมจะเกณฑ์กันไปลงป่าบริเวณหุบวง แหล่งทำไร่ข้าวเดิมของบ้านผานม โดยระดมข้าวเชื้อจากแต่ละครอบครัว ได้ผลผลิตมาเท่าใดก็นำมาไว้เป็นของรวมหมู่

ระบบนารวม-ไร่รวมดำเนินการได้เพียงแค่ 1-2 ฤดูกาลก็ยกเลิก (ไร่รวม 1 ปี/ นารวม 2 ปี) ไทบ้านบางคนอธิบายเหตุว่า เจ้าของนามาขอคืนนาที่ใช้ทำนารวมคืน เพราะได้ลูกเขมาช่วยทำหลายคนอ้างอิงกับรัฐที่เปิดโอกาสให้ไทบ้านเป็นผู้พิจารณาเอาเองว่า แนวทางใดในการผลิตที่ทำแล้วไม่ได้ผลก็ให้ยกเลิก ในเมื่อไทบ้าน เห็นร่วมกันว่า ระบบทำนารวมได้ผลผลิตไม่เพียงพอต่อการบริโภคจึงพากันเลิก

หลังจากที่รัฐยอมเปิดโอกาสให้ชาวนาเกือบทั่วประเทศถอนตัวจากการเข้าร่วมสหกรณ์ระบบนารวม และตัดสินใจชะลอแผนการปฏิรูปทางเศรษฐกิจไปสู่ระบอบสังคมนิยม รัฐก็เริ่มหันกลับไปส่งเสริมการค้าเสรีกิจการค้าของภาคเอกชน และพึ่งพาความช่วยเหลือในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยีจากต่างประเทศ เช่น สหภาพโซเวียต กลุ่มประเทศยุโรปตะวันออก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ รวมไปถึงความพยายามในการสร้างความร่วมมือทางเศรษฐกิจกับ

กลุ่มประเทศอินโดจีนในลักษณะการแบ่งงานกันทำตามแนวทางของกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออก (สุรัชย์, 2542)

ราวปี ค.ศ. 1982-83 นอกจากจะเกิดปรากฏการณ์ของการขายที่นาบริเวณนาหลวงให้กับไต้หวันอื่น เพื่อรองรับการขยายตัวของเมืองหลวงพระบางแล้ว ไต้หวันหลายคนจำได้ว่า ช่วงนั้นเริ่มมีแขกของรัฐหลายกลุ่มเข้ามาติดต่อพัวพันกับแขวงหลวงพระบาง และเข้ามาเยี่ยมบ้านผานม การเยี่ยมเยือนแบบนี้อาจเรียกตามศัพท์ของ Hollander (1981 อ้างใน Sofield and Li, 1998: 369) ว่าเป็นการทัวร์ทางการเมือง (political pilgrims) ของพรรคคอมมิวนิสต์

ฝ่ายจัดตั้งของบ้านผานม 6 คนได้รับคำแนะนำจากรัฐให้ตั้งสหกรณ์หัตถกรรมเพื่อการทอผ้าและขายผ้าขึ้น พวกเขาขอแบ่งที่ดินของไต้หวัน ที่อยู่บริเวณลานกลางบ้านมาตั้งอาคารมุงคาหลังเล็ก ๆ และนำผ้าทอในบ้านมาวางขาย ผลัดเปลี่ยนหน้าที่กันไปดูแล เมื่อได้เงินมาก็หักเปอร์เซ็นต์ให้กับคณะกรรมการดูแล แต่ไม่ทันครบปีสหกรณ์จำเป็นต้องการหยุดดำเนินการลงเนื่องจากความไม่คุ้มทุน-คุ้มเวลา หนึ่งปีให้หลังมีความพยายามในการตั้งสโมสรอีกครั้ง คราวนี้ระดมสมาชิกรุ่นก่อตั้งได้ประมาณ 17 คน ส่วนไต้หวัน คนอื่นๆ ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาทำไร่ ค้าขาย และรับราชการเป็นพนักงานของรัฐ

3.4 ผานม: ชีวิตในบ้านท่องเที่ยว

การประกาศเดินหน้าสู่ นโยบาย “จินตภาพใหม่” หรือการใช้ “กลไกเศรษฐกิจใหม่” (New Economic Mechanism: NEM) ราวปลายปี ค.ศ.1986 ถือเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวที่ได้รับผลสืบเนื่องมาจากนโยบายปฏิรูปเศรษฐกิจของประเทศสหภาพโซเวียต

ช่วงเริ่มต้นของการเปิดประเทศให้คนนอกท่องเที่ยว พรรค-รัฐก่อนข้างระแวงระวังตัวและเข้มงวดค่อนนักท่องเที่ยว -สถานที่ท่องเที่ยวอยู่มาก คนต่างชาติจะต้องเข้ามาในลักษณะกลุ่มทัวร์ที่ได้รับการอนุญาตจากรัฐผ่านบริษัททัวร์ที่รัฐรับรอง และเที่ยวอยู่ในบริเวณที่จัดให้ท่องเที่ยวเท่านั้น บางครั้งจะมีเจ้าหน้าที่สอดส่องและติดตามผู้มาท่องเที่ยวอีกด้วย⁶²

⁶² ตัวอย่าง บริษัท ท่องเที่ยวหลวงพระบาง (Loung prabang Travel & Tour Co.) ถือเป็นรัฐวิสาหกิจที่ดำเนินกิจการท่องเที่ยวรุ่นแรกๆ ของหลวงพระบาง เปิดดำเนินการเมื่อ ปี ค.ศ.1989 โดยตั้งตัวสูงถึงคำ สิริวิคตะนา จากแผนกพิธีการ กระทรวงธรรมการของแขวง ที่คอยตรวจตราพิธีทางศาสนา และคอยต้อนรับ พณเจกของพรรครัฐที่วชนสถานที่ต่าง ๆ มารับหน้าที่เป็นไกด์หลักคนหนึ่ง (สัมภาษณ์ผู้สูงส่งคำ สิริวิคตะนา, เมืองหลวงพระบาง, 1 ธันวาคม 1999)

บ้านผานม เป็นเขตบ้านรอบนอกแห่งแรกของเมืองหลวงพระบางที่รัฐเปิดให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว ด้วยเหตุผลประกอบหลายประการ กล่าวคือ เป็นสถานที่ใกล้เมืองง่ายต่อการสอดคล้องดูแลของรัฐและสะดวกกับนักท่องเที่ยว มีหน่วยการผลิตหัตถกรรมพื้นฐาน (ผ้าทอ) ที่น่าสนใจและสามารถปรับใช้ให้เป็นสินค้าท่องเที่ยวได้ อีกทั้งการเปิดบ้านท่องเที่ยว ยังช่วยแก้ไขปัญหาคความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยภายในตัวเมืองหลวงพระบาง ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากไทผานมออกไปเร่ขายผ้าทอให้กับนักท่องเที่ยว ดังนั้น คณะปกครองบ้านจึงตกลงเช่าที่ดินบริเวณลานกลางบ้าน และปลูกสร้างอาคารสโมสรหลังใหม่ขึ้นในปีค.ศ.1989 สโมสรในรุ่นนั้นมีสมาชิกอยู่ราว 40 คน และเริ่มมีการจัดโครงสร้างการบริหารภายในกลุ่มสมาชิกขึ้น

การบรรจุ “บ้านผานม” เข้าไว้ในโปรแกรมทัวร์หลวงพระบางของบริษัทท่องเที่ยวได้กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ผ้าทอบ้านผานม กลายเป็นสินค้าระดับมวลชนมากขึ้น เริ่มมีการผสมผสานประดิษฐ์สร้างลวดลายจากต่างถิ่นต่างแขวงเพื่อรองรับความต้องการของนักท่องเที่ยวมากขึ้นกว่าในยุคก่อน อาทิ ผ้าจากแขวงจำหนือจะมีลายช้างเพียงตัวเดียว ไทผานมจะประยุกต์ด้วยการเพิ่มช้างเป็น 2 ตัว หรือลวดลายไหนเริ่มมีนักท่องเที่ยวมาถามซื้อ อีกไม่นานลายผ้าแบบนั้นก็จะมีปรากฏอยู่บนแผงขายผ้าบ้านผานม เป็นต้น⁶³

ในช่วงเวลานั้น ศักยภาพด้านการผลิต และการครอบครองส่วนแบ่งทางการตลาดผ้าทอในเขตหลวงพระบางไม่มีบ้านใดเทียบเคียงบ้านผานมได้แม้แต่ด้อย

ภาพ 3.3 สโมสรกลางหมู่บ้าน
(ที่มา: ด้านนาสู่ด้านช้าง, 2536: 51)

ภาพที่ 3.4 ร้านค้าของเอกชนร้านหนึ่งที่เปิดขายในบ้านผานม
(ที่มา: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2540: 103)

⁶³ สัมภาษณ์นางจันทระหมอน, บ้านผานม, 9 ธันวาคม 2001

ราวปี ค.ศ.1993 ลูกเขยต่างบ้านของเจ้าของที่ดินที่สโมสรมีเช่าอยู่เริ่มเห็นช่องทางในการทำธุรกิจค้าผ้าทอให้กับนักท่องเที่ยวจึงตัดสินใจใช้พื้นที่บริเวณเรือนเปิดร้านค้าผ้าของตนขึ้น จากนั้นเป็นต้นมา เรือนที่ตั้งอยู่รายรอบรัศมีลานกลางบ้านก็ทยอยเปิดร้านค้าตามเรือนของตนขึ้นมาบ้าง ทางกลุ่มสมาชิกสโมสรมีการเปิดประชุมถกเถียงกันในเรื่องดังกล่าว และลงความเห็นว่า ไม่อาจหัตถานร้านค้าเหล่านั้นได้ จำต้องปล่อยให้มีการดำเนินการต่อไป แต่ทางคณะปกครองบ้านจะมีกลไกการจัดเก็บภาษีแยกระหว่างการค้า 2 แบบ ดังนี้ กลุ่มที่ขายในสโมสรมีจะจัดเก็บในอัตราคงที่และน้อยกว่า เช่นกรณีนางน้อย กล่าว ก่อนที่ตนจะแยกออกไปขายอยู่ในเรือน (ราวปี ค.ศ.1995) มีการเก็บภาษีค้าผ้าของคนที่ย้ายอยู่ในสโมสรมี เพียงรายละ 500 กีบ/เดือน โดยเงินที่เก็บได้จะแยกออกเป็น 2 ส่วน คือ 200 กีบแบ่งให้กับบ้าน อีก 300 กีบ ส่งให้เมือง แต่สำหรับกลุ่มผู้ค้าในเรือนจะต้องเสียราว 5,000-20,000 กีบ/เดือน อัตรานี้จะคิดตามขนาดของร้านค้าเป็นสำคัญว่า ร้านนั้นขนาดใหญ่หรือเล็ก ภาษีที่เก็บได้โดยส่วนใหญ่จะส่งให้เมือง^๙

หลังจากเมืองหลวงพระบางได้รับการขึ้นทะเบียนเพื่อเตรียมประกาศเป็นมรดกโลกเมื่อปี ค.ศ.1995 ปริมาณนักท่องเที่ยวที่หลั่งไหลมาขดลอมเมืองโบราณ ณ ดินแดนคอมมิวนิสต์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว และมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการกระตุ้นให้กิจการร้านค้าและของที่ระลึกในเขตเมืองหลวงพระบางขยายตัว

รสนิยมที่แตกต่าง และเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาของนักท่องเที่ยวที่เข้ามา ทำให้ไทบ้านต้องปรับตัวรองรับกับความต้องการของนักท่องเที่ยว ด้วยการนำผ้าทอจากบ้านอื่นทั้งในและนอกแขวง ซึ่งมีราคาถูกกว่า และลวดลายหลากหลายเข้ามาขายมากขึ้นเป็นลำดับ ผ้าทอเหล่านี้มีทั้งที่ไทบ้าน ไปเลือกซื้อจากตลาดเขาเอง มีคนกลางมาส่งหรือฝากขาย และผ้าจำนวนหนึ่งมาจากการซื้อเงินเชื่อผ่านไทบ้านบางคนที่ผันตัวไปเป็นแม่ค้าคนกลาง

การเข้าสู่กระบวนการท่องเที่ยวอย่างเต็มตัว และมีปริมาณคนขายผ้าทั้งในสโมสรมีและร้านค้าตามเรือนอยู่เป็นจำนวนมากส่งผลให้ภาวะการแข่งขันช่วงชิงทางการตลาดภายในบ้านผานมเริ่มส่อเค้ารุนแรง กลุ่มร้านค้าเอกชนในเรือนที่มีทุนหนัก และผู้ค้ารายย่อยในสโมสรมีหลายรายต้องเลือกใช้วิธีจ่ายค่าคอมมิชชั่นให้กับไกด์ คนขับรถโดยสารเพื่อพานักท่องเที่ยวมาซื้อสินค้าในร้านของตน บรรยาการการกระทบกระทั่งไม่ลงรอยกันเกิดขึ้นเป็นระยะๆ คนที่มีทุนน้อย และพวกที่อาศัยอยู่ท้ายบ้านรอบนอกศูนย์กลางการท่องเที่ยวแสดงความไม่พอใจต่อการกระจุกตัวของผลประโยชน์ คณะปกครองบ้านและเมืองได้แต่เพียงรับฟังปัญหา ไม่ได้ลงไปยุ่งเกี่ยวกับการแต่อย่างใด

โครงการศึกษาจัดทำแผนแม่บทเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวแขวงหลวงพระบางของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย ภายใต้งานร่วมมือระหว่าง องค์การท่องเที่ยว

^๙ สัมภาษณ์นางน้อย, ร้านค้าแห่งหนึ่งในเมืองหลวงพระบาง, 23 เมษายน 2001

แห่งชาติ ส.ป.ป. ถาว(อ.ท.ช) กับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ท.ท.ท) (2540:98-99) สรุปปัญหาเกี่ยวกับบ้านผานม ดังนี้ว่า "พื้นที่บริการร้านค้าเป็นของเอกชน มุ่งเน้นการขายสินค้าผ้าทอและของที่ระลึกเป็นหลัก ในระยะยาวอาจก่อปัญหาต่อการดำรงชีวิตของชาวชุมชนและสภาพแวดล้อม"

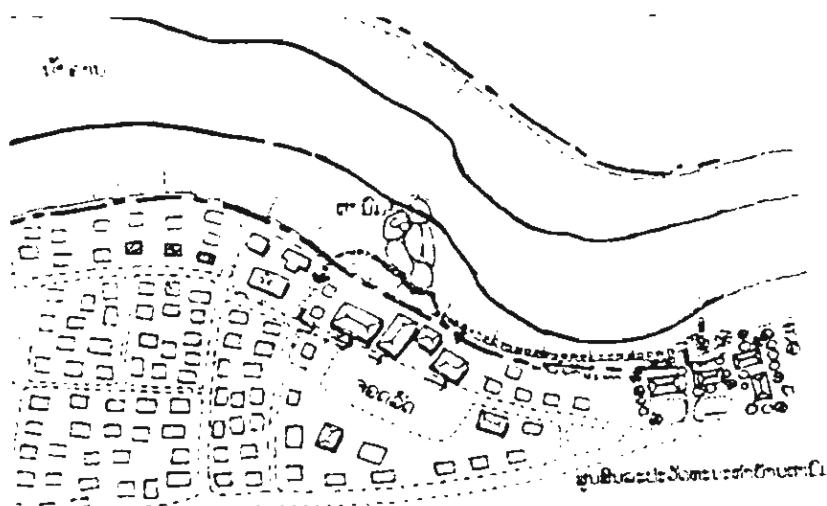
ทางโครงการฯ ประเมินว่า ปัญหานี้ เป็นเรื่องของการจัดการที่ยังไม่ชัดเจนเท่านั้น ทางแก้ไขที่จะพัฒนาบ้านผานม ภายได้กรอบ "โครงการเปิดหมู่บ้านท่องเที่ยว" จะต้องพัฒนาศูนย์กลางของชุมชนเพื่อการบริหาร/การจัดการ 4 ประการ คือ

ประการแรก-จัดให้มีศูนย์กลางชุมชนสำหรับบริการนักท่องเที่ยว การจัดหาระบบทางวัฒนธรรมการพัฒนาอาชีพที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการท่องเที่ยว และองค์การจัดการ ในพื้นที่ที่เป็นส่วนรวมของชุมชน ประกอบด้วยอาคารชุด ดังนี้ อาคารพิพิธภัณฑ์ชนเผ่าลื้อ อาคารแสดงศิลปวัฒนธรรม อาคารฝึกอาชีพ อาคารร้านค้า สินค้าพื้นเมืองและของที่ระลึกของชุมชน และอาคารที่ทำการบริหาร/การจัดการ

ประการที่สอง-จัดทำเส้นทางทัศนศึกษาหมู่บ้านเลียบน้ำคาน ผ่านวัด บ้านเก่าแบบชาวลื้อ และวกกลับทางด้านร้านขายสินค้าในหมู่บ้านในปัจจุบัน

ประการที่สาม-ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์สภาพบ้านเรือนเก่าแก่ในชุมชน

ประการที่สี่-ส่งเสริมการพัฒนาอาชีพการทอผ้าและอื่นๆ รวมทั้งการพัฒนามูลฐานด้านการบริหารและการจัดการ

ภาพที่ 3.5 : แผนผังบริเวณศูนย์ศิลปวัฒนธรรมบ้านผานมเสนอโดยโครงการศึกษาสร้างแผนแม่บทเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว

ข้อเสนอในการจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวของหมู่บ้านผานมตามแผนศึกษาเพื่อสร้างแผนดังกล่าว คือ ความพยายามในการแปลงวัฒนธรรม และธรรมชาติรอบบ้านผานมให้เป็นสินค้าในตลาดท่องเที่ยวมากที่สุด และเมื่อพิจารณารายละเอียดข้อเสนอของโครงการจะต้องมีการก่อสร้าง

ปรับปรุงและการลงทุนอยู่ไม่น้อย แต่ข้อเท็จจริงด้านหนึ่งก็คือ ภาวะเศรษฐกิจของประเทศลาวจัดได้ว่า แย่แฉะติดกลุ่มประเทศยากจนที่สุดแห่งหนึ่งในโลก (BBC News 30 Dec 2000) และกำลังประสบปัญหาชะงักงันอย่างรุนแรงภายหลังจากการลดค่าเงินบาทของรัฐบาลไทยเมื่อเดือนกรกฎาคม 1997 จึงมีความเป็นไปได้อย่างสูงว่า ข้อเสนอของผู้เชี่ยวชาญฝ่ายไทยไม่น่าจะมีผลในทางปฏิบัติหรือความคืบหน้าเท่าใดนัก

ราวปี ค.ศ. 1999 รัฐบาลลาวมีปฏิบัติการเชิงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและการพัฒนาบ้านผานม 2 จุดหลัก คือ นโยบายการพัฒนา “บ้านวัดตะนะท่า” (บ้านวัฒนธรรม) ภายใต้การดำเนินงานของกระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรมที่มีจุดใหญ่ใจความ คือ การกำหนดมาตรฐานทิศทางในการสร้างชีวิตวัฒนธรรมใหม่ขึ้นรากฐานให้สอดคล้องกับนโยบายรัฐ ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปท่ามกลางกระแสเศรษฐกิจทุนนิยมโลก

ข้อปฏิบัติหนึ่งของบ้านวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับการท่องเที่ยวโดยตรง คือ กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของบ้าน ด้วยการวางข้อกำหนดจำนวนหนึ่งในการส่งเสริมฮัตคองประเพณีของท้องถิ่น และส่งเสริมฝีมือลายมือที่มีศักยภาพของบ้าน เช่น การทอผ้า จักสาน ดีเหล็ก ดีเงินคำ แกะสลักถาย งานศิลปะร้องรำ เพลงพื้นเมือง เครื่องแต่งกาย และวิถีชีวิตด้านต่างๆ โดยให้มีการขยายการผลิต-สร้างวัฒนธรรมเหล่านั้นให้เป็นสินค้า“ในตลาดการท่องเที่ยว แหล่งรายได้หลักที่รัฐบาลลาวคาดหวังจะนำมากระตุ้นสภาพเศรษฐกิจในประเทศ

นโยบายที่สอง คือ การกำหนดให้ ปี ค.ศ.1999-2000 เป็น “ปีท่องเที่ยวลาว” แต่ละแขวงจัดพิธีเปิดการท่องเที่ยวระดับแขวง และกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นอย่างต่อเนื่อง ตัวแทนของรัฐบาลลาวออกมาแถลงข่าวว่า การท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญที่สุดต่อการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม ขยาย และเปิดกว้างการพัวพันร่วมมือกับภายนอก ขกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน เป็นช่องทางหารายได้เข้าประเทศ รวมถึงเผยแพร่วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติลาวให้ชาวโลกรับรู้ (เนชั่นสุดสัปดาห์ มิถุนายน 2542 ,เวียงจันทน์ใหม่ 19 พะจิก 1999)

รูปธรรมหลักของระดับปฏิบัติการเชิงนโยบายทั้งสองในบ้านผานม คือ การเลือกเอาบ้านผานมเป็นบ้านแรกของแขวงหลวงพระบางในการจัดตั้ง “บ้านวัฒนธรรมขึ้นทดลง” ซึ่งจะมีการกำหนดกฎเกณฑ์และจัดระเบียบบ้านครอบคลุมหลายมิติ ทั้งทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจการเมือง ตัวอย่าง ด้านวัฒนธรรมจะมีการประดิษฐ์ฟิออนเผ่าลื้อแบบใหม่ขึ้นเพื่อใช้ต้อนรับแขก แสดงในงานสาธารณะ อันหมายรวมถึง การร่วมในพิธีเปิดปีท่องเที่ยวของแขวงหลวงพระบางในเดือน

^๑ นี่เป็นมาตรการข้อที่ ๕ ของการสร้างชีวิตวัฒนธรรม จากเอกสารมาตรฐานของการสร้างชีวิตวัฒนธรรมใหม่ ,กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม ส.ป.ป. ลาว 1998

เมษายน ปี ค.ศ. 2000 หรือ การจัดงานบุญเผ่าลื้อ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมการท่องเที่ยว ในเทศกาลฉลองงานบุญปีใหม่หลวงพระบาง ค.ศ.2002 เป็นต้น

นอกจากนี้ รัฐบาลลาวยังให้การสนับสนุนงบประมาณในการก่อสร้างศูนย์หัตถกรรม หลังใหม่ทางปากตะวันตกของตัวบ้าน ซึ่งอยู่ในแถวเดียวกับ ข้อเสนอเพื่อก่อสร้างศูนย์ศิลปวัฒนธรรมบ้านผานม ตาม “โครงการเปิดหมู่บ้านท่องเที่ยว” แต่ดูเหมือนว่า อาคารที่ปลูกสร้างขึ้น จะมีลักษณะอาคารอเนกประสงค์หลังเดียว มากกว่ากลุ่มอาคารที่ประกอบไปด้วยพิพิธภัณฑ์ อาคารฝึกอาชีพ หรืออาคารแสดงศิลปวัฒนธรรม

เจ้าหน้าที่ระดับสูงห้องการเมืองหลวงพระบางให้สัมภาษณ์ว่า รัฐลงทุนสร้างสโมสร (หรือ ศูนย์ส่งเสริมหัตถกรรม) ให้กับบ้านผานม เนื้อที่เป้าหมายต้องการให้เป็นทั้งที่ขายสินค้าและ ตั้งโชว์ฝีมือลายมือที่มีมูลค่าของผานมโดยเฉพาะ และต้องการให้มีคนไปขายที่นั่นมีจำนวนน้อยๆ ส่วนอื่นก็ให้ผลิตผ้าอยู่ที่เรือน ผลิตแล้วก็เอาไปไว้ที่สโมสร จัดกลุ่มกันไปขาย^{๔๔}

ในช่วงที่การสร้างศูนย์หรือสโมสรแห่งใหม่ยังไม่เป็นรูปเป็นร่างคืบคาน ลูกเขยเจ้าของที่ดินที่เคยให้สโมสรเช่ามาแต่เดิมได้บอกปฏิเสธการให้เช่าต่อ โดยอ้างว่าต้องการนำที่ดินผืนนั้นไปใช้ประโยชน์ในกิจการขายผ้าของตน คณะปกครองบ้านต้องหาทางออกให้กับสมาชิกสโมสร ด้วยการไปขอเช่าที่ดินริมถนนทางเข้าบ้านเป็นที่ตั้งสโมสรชั่วคราว กระทั่ง ศูนย์แห่งใหม่แล้วเสร็จในปี ค.ศ. 1999 มีข้อเสนอจากคณะปกครองบ้าน ผานม ขึ้นปกครองเมืองให้ออกคำสั่งยุบรวมร้านค้าที่อยู่ในเรือนทั้งหมดเข้ามาขายอยู่รวมกันภายใต้การบริหารจัดการของศูนย์ฯ ที่แบ่งสมาชิกออกเป็น 8 หน่วย หน่วยละประมาณ 9-10 คน โดยแต่ละคนจะได้รับการจัดสรรพื้นที่ขายเท่ากัน และแต่ละครอบครัวจะมีสิทธิ์เพียงหนึ่งพื้นที่เท่านั้น

คณะปกครองบ้านให้เหตุผลของปฏิบัติการนี้ว่า เพื่อขจัดปัญหาความขัดแย้ง และเป็น การสร้างโอกาสในการขายที่เท่าเทียมกัน รวมถึงการสร้างความเป็นสามัคคี ความมีระเบียบเรียบร้อย ภายในบ้านตามแนวทางบ้านวัฒนธรรม แต่อย่างไรก็ตาม ปฏิบัติการดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจ และเกิดความตึงเครียดขึ้นภายในบ้านผานมอยู่ไม่น้อย ซึ่งรายละเอียดจะกล่าวอีกครั้ง ในบทที่ 5

สำหรับ ไทบ้าน บางคนที่เคยอยู่ในคณะปกครองบ้านให้ทัศนะว่า การเข้ามาจัดการกับพื้นที่ค้าขายของรัฐตามนโยบายบ้านวัฒนธรรม เป็นความสืบเนื่องของรัฐที่ต้องการให้ประชาชนลด การถางป่าทำไร่ และเปลี่ยนมาทำอาชีพที่มั่นคงแน่นอน โดยเอางานด้านหัตถกรรมเป็นพื้นฐาน ขณะนี้บ้านผานมกำลังพัฒนาไปสู่เป้าหมายนั้น^{๔๕}

^{๔๔} สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับสูงห้องการเมืองหลวงพระบาง, เมืองหลวงพระบาง, 23 เมษายน 2002

^{๔๕} สัมภาษณ์อดีตคณะนาอบ้าน, บ้านผานม, 3 ธันวาคม 2001

จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าว สอดคล้องกับสถิติของบ้านผานม ในปี ค.ศ.1999 ที่กล่าวถึงพื้นที่ในการทำไร่ข้าวของบ้านที่ลดลงเหลือเพียง 14 เอเคอร์ และมีเพียง 10 ครอบครัวจาก 196 ครอบครัวในบ้านผานมที่ยังทำไร่ข้าวอยู่ ส่วนที่เหลือ โดยมากจะนำพื้นที่ไร่เดิมไปปลูกสวนสักตามนโยบายส่งเสริมของรัฐบาล(ประมาณ 500 เอเคอร์) ไร่บ้านผานม ที่ยังคงทำไร่ข้าวอยู่เล่าว่า รัฐบาลให้ลดรอบหมุนเวียนไร่ข้าวลงเหลือ 3 ปี การลดรอบหมุนเวียนลงจะมีผลต่อผลผลิตข้าวไร่อย่างมากเนื่องจากดินยังไม่ฟื้นตัว และเมื่อไร่บ้าน พวกกันลดพื้นที่ไร่ข้าวหรือเปลี่ยนไปปลูกพืชอื่นจะยิ่งทำให้ไร่ข้าวที่เหลืออยู่ต้องเผชิญกับปัญหาเรื่องนก หนู แมลงที่มากัดกิน พวกที่ปลูกข้าวไร่อยู่จึงทยอยกันเลิกและหันไปซื้อข้าวกินแทน

ไร่บ้าน ยังเล่าอีกว่า ในช่วงไม่กี่ปีมานี้ รัฐบาลยังออกคำสั่งห้ามจับปลาในเขตแม่น้ำคาน ทำให้ไร่บ้านหลายคนแหล่งทำมาหากินไป แต่อย่างไรก็ตาม การเติบโตของภาคธุรกิจการท่องเที่ยวก็เป็นแหล่งในหางานของไร่บ้าน เช่น การรับจ้างแรงงานรายวันในงานก่อสร้าง และงานบริการในการท่องเที่ยว เป็นต้น⁶⁸

ในช่วงปลายปี 2001-2002 (ตุลาคม-มีนาคม) ได้เกิดสัญญาณบ่งชี้บางอย่างกับพื้นที่ท่องเที่ยวบ้านผานม เพราะผลจากข้อมูลตัวเลขนักท่องเที่ยวของ ห้างกานท่องเที่ยวแขวงหลวงพระบาง ทำให้สมาชิกศูนย์ฯ บ้านผานมเป็นผู้ร่วมสำรวจและเก็บรวบรวมพบว่า ในช่วง 6 เดือนมีจำนวนนักท่องเที่ยวชาวลาวและต่างประเทศเข้าไปเที่ยวบ้านผานมเพียง 3.59 - 6.03 % จากจำนวนนักท่องเที่ยวทั้งหมดที่มาเที่ยวแขวงหลวงพระบาง ผู้ศึกษาได้ถามถึงวิธีการสำรวจข้อมูลชุดนี้ ไร่บ้าน เล่าว่า พวกเขาใช้วิธีถามจำนวนนักท่องเที่ยวจากไกด์แต่ละคนที่พานักท่องเที่ยวเข้ามาในแต่ละวัน ดังนั้น จึงเป็นไปได้ว่า ตัวเลขดังกล่าวจะมีความคลาดเคลื่อนอยู่ แต่จากการสำรวจความคิดเห็นของไร่บ้าน ที่ค้าฝ้ายอยู่ และการพิจารณาจากปัจจัยแวดล้อมอื่น เช่น การขยายตัวและการแข่งขันของธุรกิจขายผ้าและของที่ระลึกในเขตตัวเมืองหลวงพระบาง เช่น ในปลายปี 2001 มีร้านค้าประเภทนี้มากกว่า 50 ร้าน ตัวเลขนี้ยังไม่รวมสถานที่ท่องเที่ยวรอบนอกเมืองหลวงพระบาง⁶⁹

นอกจากร้านค้าแล้วปริมาณการผลิตผ้าทอจากไร่บ้าน อื่นภายใต้ภาวะกดดันทางเศรษฐกิจและการส่งเสริมนโยบายการพัฒนาในด้านหัตถกรรมของรัฐ ก็มีทะเล็กเข้ามาในตลาดในปริมาณมากขึ้น แบบ สีสันและลวดลายก็คล้ายคลึงกับผ้าทอผานม แต่ราคาถูกกว่า กอปรกับภาพลักษณ์เชิงลบของบ้านผานมที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อและคำบรรยายของไกด์ และการจัดการพื้นที่ค้าขายแบบใหม่ของรัฐภายใต้นโยบายบ้านวัฒนธรรม (กล่าวถึงผลกระทบอีกครั้งในบทที่ 5)

⁶⁸ รวบรวมข้อมูลจากพื้นที่ศึกษา ในปีพ.ศ. 200-2001

⁶⁹ ช่วงตั้งแต่ปี 2000 สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ ๆ เช่น บ้านปากอู, บ้านช่างไห และน้ำตกตาดกวางสี ล้วนแต่มีร้านค้าผ้าทอและของที่ระลึกเปิดขึ้นตามคัน

เหล่านี้ล้วนทำให้สถานะของ “บ้านผานม” อาจจะเป็นแค่ตัวเลือกตัวหนึ่งในสถานที่ท่องเที่ยวของหลวงพระบาง และสถานการณ์ดังกล่าวจะส่งผลกระทบโดยตรงกับ *ไทบ้าน* โดยรวมที่พึ่งพาชีวิตทางเศรษฐกิจอยู่กับตลาดการท่องเที่ยวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

3.5 สรุป

ภาพปรากฏของ “บ้านผานม” ในฐานะสถานที่ท่องเที่ยวขึ้นชื่อแห่งหนึ่งในเขตรอบนอกเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบัน และบรรดาภาพนำเสนอในตัวตนในโลกของการท่องเที่ยวและโครงข่ายข้อมูลข่าวสาร ได้นำผู้ศึกษาไปสู่คำถามและความพยายามในการอธิบายพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของบ้านผานมนับแต่อดีต โดยใช้วิธีการสนทนากับ *ไทบ้านผานม* และผู้เกี่ยวข้องจำนวนหนึ่ง รวมถึงการหยิบโยงเอาตัวตนของคนอื่นที่อยู่รายล้อมมาประกอบสร้างขึ้น ทั้งนี้ผู้ศึกษาตระหนักอยู่ตลอดเวลาว่า อดีตของบ้านผานมก็เป็นส่วนหนึ่งของภาพสร้างผานมในงานวิชาการ แต่เมื่อนำมาจัดวางไว้เพื่อเปรียบเทียบกับเนื้อหาในบทต่อไป ในงานศึกษาจะทำให้เห็นว่า ผู้กระทำการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ได้เลือกหยิบใช้หรือไม่ใช้ หรือ ประกอบสร้างอะไรขึ้นผ่านกระบวนการนำเสนอภาพแทนความจริง และสามารถเข้าใจได้ว่า ทำไม *ไทบ้าน* ถึงมีการตอบสนองหรือโต้ตอบเช่นนั้น

สำหรับบทนี้ได้แสดงให้เห็นว่า ลือผานม เล่าถึง ตนเองในยุคก่อนทันสมัยว่า พวกตนอพยพโยกย้ายถิ่นฐานมาจากเมืองลือ สิบสองปันนา ด้วยเหตุผลต่างกันไป ทั้งในฐานะข้าข้อยผู้ติดสอยห้อยตามพระนางมาเพื่อเป็นพระราชชายาของเจ้ามหาชีวิตหลวงพระบาง ต้องคอยอยู่ดูแลห้ามกลับบ้านกลับเมืองลือ หรือหนีศึกสงครามมา โดยเรื่องเล่าแต่ละสำนวนจะเชื่อมโยงกับประสบการณ์ชีวิตในอดีตหรือกำลังมีอยู่ในปัจจุบันของผู้เล่าและสังคมวัฒนธรรมที่ตนสังกัดอยู่ และเรื่องเล่าของ *ไทบ้าน* จะต่างไปจากเรื่องเล่าของคนภายนอกโดยสิ้นเชิง

เข้าสู่ยุคอาณานิคมฝรั่งเศส ที่น้ำที่ไร่ น้ำ และป่าอันอุดมสมบูรณ์ในเขตลุ่มน้ำคานที่ตั้งบ้านและน้ำสาขาของน้ำของ(โขง) ละแวกไม่ไกลจากเมืองหลวงพระบางมากนัก คือ ฐานหลักในระบบการผลิตเพื่อยังชีพและค้าขายของ *ไทผานม* ส่วนใหญ่ มีการทอดผ้าเพื่อใช้ในชีวิตรประจำวัน และขายในตลาดท้องถิ่นหรือขายให้กับฝรั่งที่เข้ามา บางกลุ่มทำการค้าทางไกลไปลำน้ำ หรือเขตภูเขาตอนเหนือไปจรดเวียดนาม รวมถึง การโยกย้ายถิ่นระยะสั้นตามเงื่อนไขความสัมพันธ์กับชนชั้นปกครอง

ในช่วงนี้ ชาย *ไทผานม* ได้รับอภิสิทธิ์ไม่ต้องจ่ายภาษี ยกเว้นงานโยธา และการเกณฑ์ทหาร เพราะเป็นข้าข้อย หรือข้ารับใช้ มีหน้าที่หลัก ๆ ในการฝึกหัด *ไทบ้าน* เพื่อเข้าพ็อนในงานนาฏศิลป์เพื่อประกอบส่วนในงานบุญของหลวงพระบาง และตามวาระ โอกาสที่ราชสำนักเรียกใช้

กระทั่งยุคเจ้ามหาชีวิตสีสว่างวัดตะนา (ค.ศ.1959-1975) มีหญิงผานมกลุ่มหนึ่งเข้าไปทอดผ้ารับใช้ตามลวดลายที่ราชสำนักต้องการ จนเป็นที่มาของต้นทุนทางวัฒนธรรมที่ไทบ้านใช้ / ถูกใช้ในการนำเสนอภาพผานมในตลาดท่องเที่ยวยุคต่อมา

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศเป็นสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปี ค.ศ. 1975 เกิดความเปลี่ยนแปลงภายในบ้านผานมอย่างมาก และเกิดภาวะชะงักงันในการทอดผ้าเพื่อขายไประยะหนึ่ง ก่อนที่จะกลับมาฟื้นและผลิตใหม่อีกครั้งตามแนวทางของรัฐ กระทั่งเข้าสู่กระบวนการกลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยว ด้วยเงื่อนไขความใกล้เคียงเมืองง่ายต่อการสอดคล้องดูแลของพรรค รัฐ และมีหน่วยคัดสรรพื้นฐานที่น่าสนใจ สามารถปรับใช้เป็นสินค้าท่องเที่ยวได้

สถานการณ์ท่องเที่ยวในบ้านผานมมีภาวะก้าวกระโดด เมื่อเมืองหลวงพระบางได้รับการขึ้นบัญชีเตรียมประกาศเป็นมรดกโลกโดยองค์การยูเนสโก กลางทศวรรษที่ 1990 จำนวนนักท่องเที่ยวเริ่มหลั่งไหลเข้ามามากขึ้น ส่งผลให้ภาวะการแข่งขันและความขัดแย้งไม่ลงรอยกันในธุรกิจค้าผ้าภายในบ้านผานมมีความชัดเจนและดำรงอยู่เรื่อยมา จวบจน ค.ศ. 1999 รัฐได้แสดงบทบาทนำในด้านการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว และดำเนินนโยบายบ้านวัฒนธรรมควบคู่กันไป คณะปกครองบ้านจึงใช้เงื่อนไขดังกล่าวจัดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมภายใน และนอกบ้าน โดยเฉพาะกับรัฐ ใหม่ ท่ามกลางบรรยากาศของกลุ่มแข่งขันในธุรกิจผ้าที่เข้มข้น และความเสื่อมถอยของความนิยมในพื้นที่ท่องเที่ยวแห่งนี้

บทที่ 4

การประชันขันแข่งเพื่อนำเสนอภาพผานม

“มาเมืองหลวง เข้าป่าได้มายามผานม เข้ามาบ่อดเมืองหลวง” แม่ป่าแพงดี เจ้าของเรือนคันทางถนนสายเก่าบ้านผานมกล่าวกับผู้ศึกษา เมื่อครั้งทดลองสำรวจบริเวณรอบนอกศูนย์กลางการท่องเที่ยวของบ้านผานมในช่วงฤดูร้อนปี ค.ศ. 2000

ไม่ว่าเราจะนิยามตัวเองว่าเป็น นักท่องเที่ยว นักเดินทาง คนสัญจร การเคลื่อนย้ายตัวเองจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง ย้ายจากมณฑลชีวิตการทำงาน ความจำเริญในวิถีประจำวันไปสู่โลกของการพักผ่อนหย่อนใจ ท่องเที่ยว วลีหนาหูประเภท ถึงที่นี้ แล้วไม่ได้ไปที่นั่น (ที่โน่นที่นั่น ฯลฯ) เหมือนไม่ได้มาหรือมาไม่ถึง มักเป็นพลังกระตุ้นให้เราไปเยือนสถานที่แห่งนั้นสักครั้งหนึ่ง และสักครั้งหนึ่งในอดีตราชธานีเก่าของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวจึงมี “บ้านผานม” เป็นจุดหมายปลายทางหนึ่งดังประโยคที่แม่ป่าว่าไว้ข้างต้น

การกลายสภาพเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวของบ้านผานมเกิดขึ้นภายใต้บริบทของการเปลี่ยนผ่านประเทศเข้าสู่ระบบทุนนิยมโลก และรัฐบาลลาวได้ดำเนินนโยบายด้านการท่องเที่ยวระหว่างประเทศนับแต่ปลายทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา แต่การรับรู้ของคนภายนอกเกี่ยวกับสถานภาพใหม่ของบ้านผานม ในฐานะ “แหล่งท่องเที่ยว” อีกแห่งหนึ่งในแขวงหลวงพระบางเกิดขึ้นจากกระบวนการผลิต/สร้างความหมายให้กับผู้คน สถานที่ให้มีความน่าสนใจ นำท่องเที่ยวผ่านตัวบทต่างๆ อาทิ โปรแกรมทัวร์ คำบอกเล่าของไกด์ หนังสือแนะนำการท่องเที่ยวนิตยสารสารคดีโทรทัศน์ และรูปแบบวัฒนธรรมมวลชนในท้องถิ่น เช่น เพลง การประดิษฐ์สร้างประเพณี ตลอดจนถึง คำบอกเล่าในปฏิสัมพันธ์อันฉาบฉวยเบื้องต้นระหว่างแม่ป่ากับผู้ศึกษา

ปัจจุบันนี้ เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางว่า หัวใจสำคัญประการหนึ่งของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว คือ การโฆษณา-ประชาสัมพันธ์ หรือ การนำเสนอภาพแทนความจริงประเภทหนึ่ง ในบรรดาสัญลักษณ์ ภาพลักษณ์ สัญลักษณ์ วลี และเรื่องเล่าต่างๆ ที่ผลิตขึ้นมาจะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดกระบวนการทำให้เป็นสินค้า และการบริโภคพื้นที่ท่องเที่ยว (Edensor, 1998: 13) ทั้งทางตรงและทางอ้อม นักวิชาการท่องเที่ยวศึกษาดังข้อสังเกตว่า การพัฒนาเศรษฐกิจที่อยู่บนฐานงานบริการ และอุตสาหกรรมที่ตอบสนองต่อผู้บริโภคเช่นการท่องเที่ยวนี้เกี่ยวข้องกับผลิตทุนทางวัฒนธรรม และสัญลักษณ์ มากกว่า การผลิตแค่วัตถุดิบค้าธรรมดาทั่วไป (Craik, 2000: 113) นักท่องเที่ยวเองก็ใช่ว่าจะมาจับจ่ายซื้อหาสินค้าและบริการที่พิเศษเพียงอย่างเดียว แต่ยังเข้าไปเกี่ยวข้องกับ

กับการบริโภคสัญลักษณ์ หรือความหมายเชิงสัญลักษณ์ จนกล่าวได้ว่า นักท่องเที่ยวก็เป็นนักสัญวิทยาจำพวกหนึ่งด้วย (Rojek and Urry, 2000: 4)

ในบทนี้จะเป็นการวิเคราะห์กระบวนการนำเสนอภาพแทนความจริงของผานม หรือเรียกให้เข้าใจง่ายๆ ว่าเป็นการศึกษาการโฆษณา “ผานม” ที่ปรากฏอยู่ในตลาดการท่องเที่ยว โครงข่ายเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร และรูปแบบวัฒนธรรมมวลชนในท้องถิ่นที่มีการผลิต/สร้าง เผยแพร่ ออกสู่สาธารณะตั้งแต่ ปี ค.ศ.1987-2002 โดยใช้วิธีการเลือกสรรจากตัวบทหลากหลายประเภท และจัดหมวดหมู่ของตัวบทต่างๆ เป็นหัวข้อใหญ่ๆ ตามแหล่งที่มาในการผลิต-ภาษาหลักที่ใช้สื่อสารกับสาธารณะ 3 แหล่ง ดังนี้

หนึ่ง ระดับท้องถิ่น จะพิจารณาจากตัวอย่างคำแนะนำของบรรดาไกด์ชาวหลวงพระบาง และงานเพลงของนักร้องในท้องถิ่น และงานประดิษฐ์สร้างประเพณีที่เกิดขึ้นใหม่ตามนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวและบ้านวัฒนธรรม

สอง ระดับประเทศไทย ถือได้ว่าการนำเสนอภาพผานมอย่างต่อเนื่อง และมีตัวบทจำนวนมาก พบได้ในหลายรูปแบบ อาทิ สารคดีโทรทัศน์ งานวิชาการกึ่งสารคดี สารคดีท่องเที่ยว และหนังสือแนะนำเที่ยว

สาม ระดับโลก งานศึกษาค้นคว้านี้จะเลือกพิจารณาเฉพาะหนังสือนำเที่ยวยี่ห้อดังระดับโลก 3 ยี่ห้อ ที่มีชื่อเสียงจำหน่ายสูง และเป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยว โดยอิงกับผลสำรวจความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวหลวงพระบางของกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย(2540) ว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่หาข้อมูลการท่องเที่ยวหลวงพระบางผ่านหนังสือแนะนำเที่ยวเป็นอันดับหนึ่ง

การพิจารณาการผลิต/สร้างความหมายของตัวบทหลากหลายประเภท-หลายระดับ ผู้ศึกษาได้ให้ความสำคัญต่อการวิเคราะห์เชื่อมโยงแบบสัมพันธ์ (inter-textuality) เพื่อทำให้เห็นการสะสมความหมายข้ามตัวบทที่แตกต่าง หรือเห็นความผันแปรของความหมายจากการอ่านตัวบทนั้นในบริบทของตัวบทอื่นประกอบด้วย (Hall, 1997: 232)

ทั้งหมดทั้งมวลของการวิเคราะห์ตัวบทเหล่านี้จะนำไปสู่การตอบคำถามหลักว่า กระบวนการทำให้สถานที่และวัฒนธรรมเป็นสินค้าภายใต้บริบทการเปลี่ยนผ่านประเทศเข้าสู่ทุนนิยมโลกของลาว รัฐบาลลาวรวมถึงคนกลุ่มต่างๆ ได้พยายามประชันขันแข่งกันสร้างความหมายให้กับ “ผานม” อย่างไร บรรดาภาพสร้างที่แพรวพราวไปด้วยเทคนิคการผลิต และเผยแพร่ กระจัดกระจายผ่านตัวบทต่างๆ มีกระบวนการคัดสรรองค์ประกอบทางวัฒนธรรมอย่างไร เช่น อะไรถูกเลือกมาปะติดปะต่อกับอะไร สิ่งนั้นถูกเน้นสิ่งไหนถูกเกลี่ยออกไป และภาพสร้างเหล่านี้มีผลต่อชาวบ้านผานมอย่างไร

4.1 ผานมในภาพสร้างของลาว

นับตั้งแต่การเปิดบ้านผานมเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเมื่อปลายทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา รัฐบาลลาวแทบจะอยู่ในฐานะ “ผู้กระทำการที่มองไม่เห็น” (invisible actor) ไม่ค่อยได้มาเกี่ยวข้องกับการนำเสนอภาพผานมเพื่อการท่องเที่ยวเท่าใดนัก นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในเขตหลวงพระบางระยะแรกๆ มีจำนวนน้อยและอัตราการเติบโตของการท่องเที่ยวอยู่ในระดับต่ำมาก บทบาทหลักๆ ของการนำเสนอภาพผานมให้กับคนนอกจึงตกอยู่ในมือของไกด์หรือคนนำเที่ยวในท้องถิ่นเป็นหลัก

ลุงสิงคำ สิริวัดทะนา ไกด์อาวุโสของบริษัทท่องเที่ยวหลวงพระบางที่มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับชาวบ้านผานมหลายคนมาตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือ กลจักรสำคัญในการนำเสนอภาพของบ้านผานมนับแต่ยุคแรกๆ ของการเปิดรับคณะแขกผู้มาเยือนจากต่างถิ่น ดังปรากฏในบทสนทนาระหว่างสุจิตต์ วงษ์เทศกับลุงสิงคำ เมื่อปี พ.ศ.2530 (ค.ศ.1987)

“ที่หลวงพระบางมีบ้านผานม เพราะมีผาหินธรรมชาติเป็นรูปนมสาว จึงเรียกบ้านผานม บ้านนี้เป็นชาวลื้อ มีหน้าที่เป็นครูคิดปะทั่งมวล ทุกวันนี้ชาวบ้านทอดผ้าแต่เมื่อก่อนนั้นทำหน้าที่ฟ้อนถวายเจ้ามหาชีวิตและงานบุญ...”ลุงสิงคำสอนให้ผมรู้เรื่องราวที่ควรรู้ไว้

...

“ทุกวันนี้มีครูฟ้อนอยู่ที่คน”ผมถามลุงสิงคำ

“มีแสนทองคีสอนฟ้อนยักษ์ แสนผุยสอนฟ้อนหนุมาน คนนี้ตายไปแล้ว นอกจากนั้นก็แสนอุ่นคำสอนฟ้อนโคม คนนี้ก็ตายไปแล้ว แต่แสนอุ่นคำยังมีอยู่อีก คน สอนฟ้อนให้นางแก้วนางคำ” ลุงสิงคำบอก (สุจิตต์, 2530: 212)

สิบสองปีให้หลัง(ค.ศ.1999) ท่ามกลางกระแสการท่องเที่ยวอันเชี่ยวกรากในหลวงพระบาง ผู้ศึกษาสวมบทบาทนักท่องเที่ยวสะพายเป้สาวเท้าขึ้นไปปรึกษาลุงสิงคำ บนชั้นสองดึกที่ตั้งบริษัทท่องเที่ยวหลวงพระบางเพื่อฟังคำอธิบายเกี่ยวกับบ้านผานมอีกครั้ง

“ผานม เป็นชนเผ่าลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนา เมืองจีนเมื่อ 580 กว่าปีก่อนมีอาชีพทำนาทำไร่ ทำสวน ทอดผ้าเป็นอาชีพสำรอง เมื่อก่อนฝ้าย ไหมหม่อน จะ

ปลูกเอง สมัยเจ้ามหาชีวิตปกครองเป็นข้ารับใช้ในวัง ต่อมาเมื่อเปลี่ยนระบอบ ได้ตั้งให้เป็น บ้านหัตถกรรมประจำเมืองเพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมได้¹”

ความหมายของผานมที่ไค้ฮั่วโฮทำนี่นำเสนอต่อนักท่องเที่ยวขณะแล้วขณะเล่าคงมีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันไปบ้างตามแต่บทสนทนากับลูกทัวร์ ทว่าไม่น่าหลุดลอยไปจากกรอบความรู้เกี่ยวกับบ้านผานมในระดับท้องถิ่น ภายใต้อำนาจเรื่องหลักที่ได้รับการเลือกสรรเพื่อบ่งชี้ที่มาที่ไปของบ้านผานม ความเชื่อมโยงระหว่างบ้านกับราชสำนักในอดีต วิถีชีวิตของคนผานม และการเป็นบ้านหัตถกรรมทอผ้าประจำแขวงหลวงพระบางที่ใครมาเที่ยวหลวงพระบางต้องไม่พลาดการเยือน

สำหรับไค้คนอื่นๆ ก็คือ “ผู้กระทำการ” ที่สามารถผลิต ดีความ และนำเสนอภาพผานมในความหมายอื่นๆ ได้อีกมากมาย ผู้ศึกษาทดลองไถ่ถามเรื่องนี้จากไค้รุ่นใหม่ๆ ปรากฏว่าการแนะนำผานมจะมีโครงเรื่องเล่าเป็นลำดับ ดังนี้ พวกนี้เป็นใคร มาจากไหน สัมพันธ์กับราชสำนักหลวงพระบางที่สิ้นสุดไปแล้วอย่างไร โดยเฉพาะกลุ่มไค้ในบริษัทท่องเที่ยวหลวงพระบาง จะมีหนังสือคู่มือภาษาลาวอยู่เล่มหนึ่งรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ เพื่อให้ไค้ได้อ่าน และผลิตซ้ำความหมายแก่นักท่องเที่ยวได้

ปลายทศวรรษ 1990 ทิศทางในการนำเสนอภาพผานมของไค้ท้องถิ่นหลายคนเริ่มตั้งคำถามต่อความจริงแท้ที่ถูกผลิตซ้ำแบบไค้ฮั่วโฮ ด้วยการเหมารวมเอาว่า ไทบ้าน ผานมไม่ได้เป็นผู้ผลิตผ้าทอที่แท้จริง เป็นเพียงผู้รับมาขายเท่านั้น

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการท่องเที่ยวบ้านหัตถกรรมที่ผู้ศึกษาได้รับจากไค้ท้องถิ่นคนหนึ่ง เมื่อคราวสำรวจพื้นที่ปี ค.ศ. 1999² เป็นตัวอย่าง

“บ้านคำแผ่นในเมืองหลวงพระบางก็มีผานมกับเชียงเหล็ก เขาคำแผ่นอยู่บ้านเจ้าไปเบ้ง(ดู)ได้ ถ้าเป็นเอื้อย(พี่)จะบ่(ไม่)พาแขกไปเบ้งผานม เอื้อยจะพาไปเชียงเหล็ก เพราะผานมซ้ำซาก เขาบ่ได้คำแผ่นเอง เอาจากบ่อนอื่นมาขาย แล้วให้ช่วยซื้อ ๆ ๆ จะมีคำอยู่เองก็น้อยเหลือ เขาก็ต้องการเบ้งบ่อนคำผ้าเอง ถ้าให้เอื้อยแนะนำ เจ้าไปหลั่น(เล่น) เชียงเหล็กดีกว่า”

¹ สัมภาษณ์ผู้สูงศักดิ์ สิริวิฑธนะนา, บริษัทท่องเที่ยวหลวงพระบาง, 1 ธันวาคม 1999

² คำแนะนำของไค้อิสระคนหนึ่ง, บ้านวัดแสน เมืองหลวงพระบาง, 29 พฤศจิกายน 1999

หรือกรณีที่เกิดขึ้นกลางตลาดคารา เมืองหลวงพระบาง เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2001 เมื่อลูกทัวร์ไทยกลุ่มหนึ่งถามไกด์ชาวเมืองหลวงพระบางว่า พวกเธอยังมีเวลาเหลืออยู่ น่าจะไปบ้านผานมหรือไม่¹ ไกด์ผู้นั้นตอบเรียบๆ ผานมก็เป็นแหล่งขายผ้าราคาถูกแหล่งหนึ่ง ลวดลายก็เหมือนกับบ้านช่างค้อง² ที่ตนพาไปแล้ว เขากล่าวต่อพลางชี้ชวนให้ลูกทัวร์มองเด็กสาวสองคนที่กำลังเดินเข้ามา “นั่น สาวสองคนนั้นมาจากผานม เขาเห็นผม เขาไม่กล้าเข้าไปซื้อ เขาจะซื้อไปขาย...ที่นี่ (ตลาดคารา) ราคาถูกกว่า เพราะเขาได้รับจากที่นี่ไปขาย”³

แม้ว่าทั้งสองกรณีที่ยกมาจะมีส่วนจริงอยู่บ้างแต่ก็ไม่ทั้งหมด สิ่งที่น่าสนใจก็คือ การนำเสนอของไกด์กลุ่มนี้จะสัมพันธ์อยู่กับบริบทของการแข่งขันทางธุรกิจการท่องเที่ยว ขายผ้าและของที่ระลึก และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มไกด์ กับ *ไทบ้านผานม* เปลี่ยนไปจากเดิมที่มีความสัมพันธ์เป็นการส่วนตัวไปสู่ความสัมพันธ์ในเชิงพันธะสัญญาทางการค้ามากขึ้น

ตลอดช่วงระยะเวลาการเก็บข้อมูล (ปลายปี ค.ศ.1999-2002) ผู้ศึกษาสังเกตเห็นไกด์จำนวนไม่น้อยที่พานักท่องเที่ยวไปทัวร์บ้านผานม คอยช่วยเป็นธุระต่อรองราคาสินค้าให้ บางคนนั่งรอแขกอยู่ทั้งใน และนอกศูนย์ขายผ้า คุยเล่นกับสาว ๆ โดยปล่อยให้ “ผานม” นำเสนอตัวเองเป็นแค่ตลาดค้าผ้าหรือแหล่งซื้อของที่ระลึกแห่งหนึ่งตามโปรแกรมทัวร์วางไว้ให้เท่านั้น

นอกจากปากคำและการเล่าเรื่องของกลุ่มไกด์ท้องถิ่นในปฏิสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวเป็นหลักแล้ว การนำเสนอภาพผานมยังปรากฏอยู่ในรูปของแบบวัฒนธรรมมวลชนอื่นๆ เช่น เพลงภาษาลาว

เพลง *สาวผานมเงินฝ้าย*⁴ ในเทปชุด “คืนหนึ่งในงานวัด” เขียนเนื้อร้อง ทำนอง และขับร้องโดย ค. คำมาลาวง ทหารแห่งกองทัพประชาชนลาว สังกัดแขวงหลวงพระบาง แนวเพลงมีกลิ่นอายของอุดมการณ์ชาติ ร้อยรัดอยู่บนคู่ความสัมพันธ์หญิง-ชายดั่งเสียงเอื้อนซ้ำๆ ของนักร้องในตอนเปิด

“ได้ยินสำเนียงเสียงว่าคุ้นคุ้นของสาวผานมลงช่วงเดือนหงาย นื่องส่งเสียงหลา
ทั้งวาจา เมื่อยามเงินฝ้าย ดำแพเอาไว้หลายๆ เป็นผลงานยามชาด(ชาติ) ด้องการ”

¹ ผู้ศึกษาดำเนินการท่องเที่ยวชาวไทยกลุ่มนี้ พวกเธอตอบว่า โปรแกรมทัวร์ทั้งหมดพวกเธอเป็นคนวางกันเอง โดยปรึกษากับคนที่เคยเดินทางมาเที่ยวแล้ว และหาข้อมูลจากเอกสารท่องเที่ยวต่างๆ ที่มี

² บ้านช่างค้อง อยู่ริมฝั่งน้ำของ เหนือเมืองหลวงพระบางขึ้นไป บ้านนี้จะมีร้านค้าเอกชนที่ขายผ้าทอและของที่ระลึกขายใหญ่ตั้งอยู่

³ คำกล่าวของไกด์นำเที่ยวชาวหลวงพระบาง, ตลาดคารา, 9 ธันวาคม 2001

⁴ การกรอฝ้ายให้บิดเป็นเส้นยาวต่อเนื่องกัน (วิระพงศ์, 2543: 48)

ท่อนคอ คนตรีได้เปลี่ยนเป็นจังหวะกำชับเร็ว กลอง-เบสแน่น ตามด้วยเนื้อเพลงที่คลี่
ภาพความสมัครสมานสามัคคีของประชาชนชาวผานมที่ช่วยกันออกกำลังแรงงาน ผู้หญิงมีฝีมือ
มือ ขยันขันแข็งทำงานทอผ้าทั้งกลางวัน-กลางคืน จนชายหนุ่มผู้มาเยือนต้องเสนอดัวเข้าช่วยเหลือ

ภาพที่ 4.1 เทปชุดคลื่นหนึ่งในงานวัด

“เอ๊ย...น้องหล้า สาวคำผานมเก่งหลาย กางวันมือน้องจับพื้ม เมื่อยามกางคีน
น้องยังจับหลา เข็นฝ้ายดั่งหลายฮ้อยไน’ ให้ยายช่วยแสงแด่คนดี เข็นฝ้ายสามัคคี
ได้น้องเอช หือ...ฮือ...ฮือ...หือ...หือ...หือ...ฮือ ห่า...ฮ่า...ฮา...ฮ่า...ฮา...ห่า...ฮา”

เสียงเอื้อนยาวในห้องเพลงดังกล่าวหยุดลง ตัวเนื้อและทำนองเปลี่ยนจากภาษาลาวไป
เป็น “การขับลื้อ” แทรกขึ้นมาว่า “ลาววันเดีววันนี้ น้องของปีละมาคำแพงาม ย้ายขอลามสาวงามคำ
ผ้า ปี่จายหล้าขอฮ่วมแสงใจ น้องเอ๊ย เอช...เอ๊ย ...เอช เขี้ยยยย ”

เพลงกลับมาสู่จังหวะเร็ว และใช้ภาษาลาวขับร้องอีกครั้ง ก่อนที่จะเฉลยสถานภาพ บท
บาททางสังคมของชายหนุ่ม ผู้มาหลงรักในฐานะพลทหารแห่งกองทัพ

“ฝากใจไว้ก่อนคนดี อย่าลืม ชาติเป็นพนทะหาน (พลทหาร) น้องจงตั้งผนงาน
ไว้อย่าลึงเลใจน้องเอช น้องนาง คูหมั่นเหมือนเคยเคื่อคนดี สำเร็จหน้าที่แล้ว
ยายจะมาหมั้นหมาย สิ้นสุดพันธะเมื่อใด หากมีเงื่อนไขจะมาแต่งงาน”(จ้ำ)

¹ ใน คือ อุปกรณ์ปั่นฝ้ายให้เป็นเส้น (วิระพงศ์, 2543: 383)

ภาพของผานมที่น่าเสนอผ่านเพลงสาวผานมเข็นฝ้าย มีทั้งการนิยามความหมายของผ้าทอในฐานะผลผลิตของชาติ และให้ภาพหญิงสาวผานมขึ้นเคียงคู่กันชายชาติทหาร ตามหลักการแบ่งงานกันทำทางสังคมที่จัดแบบแผนให้ฝ่ายหญิงขยันขันแข็งการงานบ้าน ฝ่ายชายมีพันธะงานอยู่นอกบ้าน ความรักความปรารถนาที่จะครองเรือนอยู่ร่วมกันของทั้งสองไม่อาจสำเร็จได้ ถ้าภารกิจเพื่อชาติของฝ่ายชายยังไม่บรรลุ

เดิมทีเพลงและเทปชุดนี้มียอดผลิต และวางตลาดไม่แพร่หลายมากนัก ภายในบ้านผานมเท่าที่ผู้ศึกษาลองสืบถามบางคนรู้จักนักร้องคนนี้เพราะเคยเป็นทหารมาด้วยกัน อีกหลายคนแทบจะไม่รู้ด้วยซ้ำไปว่ามีเทปชุดนี้อยู่ สถานีวิทยุกระจายเสียงเมืองหลวงพระบางก็มีอยู่เพียงม้วนเดียวนานๆ ครั้งจะเปิดให้ฟังกันสักที

กระทั่งปลายทศวรรษที่ 1990 รัฐบาลลาวเริ่มปรับทิศทางการพัฒนาประเทศมานั้นด้านการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสนใจต่อกระบวนการแปลงต้นทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า ความจำเป็นของรัฐในการหาเลือกใช้องค์ประกอบทางวัฒนธรรมเพื่อนำเสนอภาพผานมในตลาดท่องเที่ยวจึงทวีความสำคัญยิ่งขึ้น เพลงสาวผานมเข็นฝ้าย ได้รับการปิดฝุ่น และเลือกจากตัวแทนรัฐบาลให้เป็นเพลงประกอบ การฟ้อนเผ่าลื้อ นาฏศิลป์ที่ประดิษฐ์สร้างขึ้นใหม่ตามแนวนโยบายบ้านวัฒนธรรม นอกจากนั้น เพลงนี้ยังถูกเปิดในงานสำคัญของบ้านและนำไปร้องเล่นกันในกลุ่มหนุ่มสาว จนกล่าวได้ว่า เพลงสาวผานมเข็นฝ้าย ได้กลายเป็นองค์ประกอบทางวัฒนธรรมหนึ่งในการนำเสนออัตลักษณ์ของบ้านไปโดยปริยาย

ขบวนพาเหรดของบ้านผานม จัดขึ้นในราวเดือนเมษายน ปี ค.ศ.2000 เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวแขวงหลวงพระบางในวโรกาสปีการท่องเที่ยวลาวทั้งหมดของพาเหรดในวันนั้นรวบรวมเอาประเพณีพิธีกรรม กลุ่มชาติพันธุ์ และความแปลกน่าสนใจที่มีอยู่ในขอบเขตแขวงหลวงพระบางหลายประการมารวมกันไว้เป็นขบวนๆ ร่วมกับประเพณีแห่วอ และนางสังขานไปสรงน้ำ ณ วัดเชียงทอง หัวเมืองหลวงพระบาง ตามที่เคยปฏิบัติกันในงานบุญปีใหม่

บ้านผานม สังกัดขบวนที่ 12 ชื่อ “ก้อนกำลึงกำมะกอน ซาคกะสิกำ ” หรือขบวนกรรมกรกับกสิกรรม ตัวขบวนประกอบด้วย แผ่นผ้าสีแดงเขียนชื่อขบวนอยู่ตอนหน้ารถ 6 ล้อที่ประดับหลังคาด้านหน้าด้วยรูปก้อน-เคียว คราตัญลักษณ์พรรคคอมมิวนิสต์สากล ธงสัญลักษณ์ของหน่วยงานรัฐวิสาหกิจและผ้าทอ

กระเบาะทำขบวนประดับด้วยกอข้าว มีป้ายไม้สีน้ำเงินขนาดเล็กเขียนตัวอักษรลาวสีขาวระบุ “ผานม บ้านวัดตะนะท่า” ปักอยู่ทางขวามือ พื้นที่ส่วนหลังจัดออกเป็น 2 ตอน คือ ตอนหน้ามีชายสองคนในชุดเครื่องแบบพนักงานเรียบร้อย คนหนึ่งสวมหมวกพลาสติกกันกระแทก อีกคน

ไม่สวมหมวก ทั้งคู่อยู่ในท่านั่ง กำลังยุ่งวุ่นวายกับอุปกรณ์ประกอบการจำหน่ายน้ำประปา เช่น หัวจ่ายน้ำประปา ถีอกน้ำ ถังน้ำพลาสติกสีฟ้าขนาดกลาง และแผงไฟ ส่วนตอนหลังเป็นหญิงสาวบ้านผานมนางหนึ่งนั่งทำทำปิ่นฝ้ายอยู่ เธอใส่เสื้อปัก สีม่อฮ่อม ขลิบขอบด้วยลายแดงแซงริ้วขาวน้ำเงิน ชื่นสีเดียวกับตัวเสื้อมีลายทอติดอยู่กลางตัวขึ้น ซึ่งเป็นเครื่องแต่งกายที่แสดงความเป็นสัญลักษณ์ของชาติพันธุ์

ภาพที่ 4.2-4.3 บนรถ 6 ล้อในขบวนพาเหรดเปิดปีท่องเที่ยวของแขวงหลวงพระบาง

ถัดจากรถ 6 ล้อไปยังประกอบด้วยกลุ่มคนอีก 3 กลุ่ม คือ กลุ่มของเด็กสาวผานม 12 คน ในชุดเสื้อปักนุ่งซิ่น กางผ้าทอลวดลายสดใสไว้ในมือ กลุ่มผู้ใหญ่-ผู้อาวุโสบ้านผานม และกลุ่มพนักงานรัฐวิสาหกิจ เมื่อขบวนทั้งหมดเคลื่อนมาถึงหน้าปะรำพิธี บริเวณประตูด้านหน้าทางเข้าพระราชวังเก่า ขบวนก็หยุดลงและเปิดพื้นที่ให้เด็กสาวทั้งสิบสองคนแปรแถวเพื่อฟ้อนเผ่าลือ ประกอบเพลงสาวผานมเงินฝ้ายของ ค.คำมาลาวง ให้กับแขกผู้ใหญ่ของรัฐบาลชม

ภาพที่ 4.4-4.5 ขบวนแห่ของสาวลือ และการฟ้อนเผ่าลือหน้าปะรำพิธี

จากที่กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่า ภาพสร้างของ “ผานม” ในขบวนพาเหรดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในระดับท้องถิ่นไม่ได้มีนัยตรงแก่การนำเสนอความสวยงาม แปลกตา และน่าจับจ้องแบบการท่องเที่ยวอย่างคาคๆ แต่เป็นการนำเสนอที่พยายามผลิตสร้างผานม (หรือใช้ผานม) เป็นตัวสื่อความหมายเพื่อโฆษณาบบคุณค่าสังคมนิยม การพัฒนา และนโยบายบ้านวัฒนธรรมของรัฐ

ภาพที่ตัดกันระหว่างชายหนุ่มในชุดเครื่องแบบกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ตัวแทนของภาคส่วนกรมการรัฐวิสาหกิจ กับ หญิงสาวในชุดแต่งกายสัญลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เคียงคู่กับเทคโนโลยีพื้นบ้านก็สื่อความหมายของการแบ่งงานกันทำระหว่างเพศ และการแบ่งงานกันทำในระดับหน่วยการผลิตขั้นพื้นฐานของชาติ (กรรมกร-กสิกรรม) อันเป็นอุดมการณ์หนึ่งของพรรคคอมมิวนิสต์ลาวนั่นเอง

งานบุญเผ่าลื้อ จัดขึ้นบริเวณสนามโรงเรียนประถมศึกษาบ้านผานมเมื่อวันที่ 17 เมษายน 2002 งานนี้เป็นการประดิษฐ์สร้างประเพณีใหม่ภายใต้นโยบายบ้านวัฒนธรรม และส่งเสริมการท่องเที่ยวตามความคิดริเริ่มของคณะปกครองชั้นเมือง-ชั้นแขวงที่ต้องการให้บ้านผานมจัดกิจกรรมท่องเที่ยวในห้วงยามบุญปีใหม่ เพื่อคึงนักท่องเที่ยวให้กระจายตัวไปยังแหล่งท่องเที่ยวรอบนอกและใช้เวลาในการพำนักอยู่ในเมืองหลวงพระบางนานขึ้น นั่นเท่ากับ ค่าใช้จ่ายที่นักท่องเที่ยวจะใช้จ่ายในเขตหลวงพระบางก็จะมากขึ้นอีกด้วย

องค์ประกอบของงานบุญลื้อ แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ การออกร้านขายผ้าทอผลิตภัณฑ์งานแสดงชุดต่างๆ และการเปิดบาร์راءว-ขายอาหารเครื่องดื่ม เพื่อนำรายได้มาจัดงานและสบทบเป็นเงินกองกลางของโรงเรียนและบ้าน การอนุญาตให้บ้านหารายได้ดังกล่าวเป็นไปตามมาตรการ “แขวงเป็นยุทธศาสตร์ เมืองเป็นงบประมาณ บ้านจัดตั้งปฏิบัติ” เพื่อลดภาระของรัฐบาลในการสนับสนุนงบประมาณให้แก่หน่วยงานการปกครองท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ

ภาพที่ 4.6-4.11 งานแสดงบางชุดในงานบุญเผ่าลื้อบ้านผานม

ประกวดสาวงามเผ่าลื้อ

จับลื้อ

เด็กลองจั้น

ลงช่วงโถมสาว

จักสาว

พ็อนเผ่าลื้อ

เมื่อแขกจากคณะกรรมการศูนย์กลางพรรค รัฐมนตรีในคณะรัฐบาล เข้าเมืองและเจ้าหน้าที่พรรค-รัฐเดินทางมาครบ พิธีเปิดก็เริ่มขึ้นด้วยคำกล่าวรายงาน และต้อนรับแขกเป็นภาษาลื้อของนายบ้านผานม(ผู้ใหญ่บ้าน) เพื่ออธิบายที่มาของงาน และยกย่องความสำเร็จของพรรค-รัฐในการนำพาบ้านผานมให้พัฒนารุดหน้าไปด้วยดี ต่อจากนั้นเป็นงานแสดง 10 ชุดตามลำดับ

แนวทางในการแสดงในงานบุญเผ่าลื้อครั้งนี้ อาจแยกออกเป็น 3 แนวทาง คือ

แนวทางที่หนึ่ง เป็นการนำเสนอภาพวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่ประกอบสร้างขึ้นใหม่จากวิถีชีวิตประจำวันและประเพณีทั้งในอดีต และวิถีปฏิบัติที่ยังดำเนินอยู่ในปัจจุบัน ด้วยการสาธิตขั้นตอนการทอผ้า การฝึกลองชัน ฟ้อนเจิง การขับลื้อ ยิ่งหมากบ้า จักซ่าว พิธีส่อนขวัญ และบ่าวสาวลื้อโลมกันลงช่วง (เกี่ยวพาราตีของหนุ่ม-สาว)

แนวทางที่สอง เป็นการนำเสนอภาพการประดิษฐ์สร้างประเพณีใหม่ เช่น การประกวดนางงามเผ่าลื้อประจำบ้านผานม และการฟ้อนเผ่าลื้อประกอบเพลง ค.คำมาลาวง

แนวทางที่สาม คือ การนำเสนอภาพความเกี่ยวข้องกับคุณค่าการปฏิบัติสังคมนิยมด้วยการร้องเพลงที่มีเนื้อหาระลึกถึงสถานที่แห่งหนึ่งที่เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติมาก่อน

แม้ว่าเป้าหมายของแนวทางต่างๆ ในการแสดงของลื้อผานมจะเป็นไปเพื่อการเสนอขายสินค้าวัฒนธรรมตัวใหม่ที่มุ่งเน้นขอบเขตทางสัญลักษณ์ของความเป็นชาติพันธุ์ที่ชัดเจน หรือ การทำให้ความเป็นอื่นมีแก่นแท้เพื่อสนองตอบต่อตลาดท่องเที่ยว แต่การแสดงอย่างน้อย 3 ชุด คือ การยิ่งหมากบ้า การจักซ่าว (เดิมเป็นการละเล่นในพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าบ้านเดือน 7) และพิธีส่อนขวัญ (ในวัฒนธรรมการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน) ก็หมิ่นเหม่ และเข้าข่ายสิ่งมงายไม่เป็นวิทยาศาสตร์ตามคำนิยามของพรรค-รัฐทั้งสิ้น โฆษกประจำงานจึงพยายามควบคุมความหมายของการแสดงทั้งสามด้วยการระบุว่า “สิ่งมงายเหล่านี้นำมาใช้เพื่อการแสดงเท่านั้น” ความลึกลับไม่ลงรอยดังกล่าวเป็นรูปธรรมตัวอย่างเล็กๆ อีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการแปลงต้นทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าของรัฐบาลลาว ซึ่งผู้ศึกษาจะนำเอางานบุญเผ่าลื้อกลับมาอภิปรายอีกครั้งในบทความต่อไป

กล่าวโดยสรุป ภายใต้การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ทุนนิยมของประเทศลาว ภาพสร้างของผานมในฐานะพื้นที่ท่องเที่ยวที่มาจากกระดับท้องถิ่นมีการประชันขันแข่งทางความหมายระหว่างกลุ่มต่างๆ เช่น ไกด์อาวโซในท้องถิ่นมีจุดเน้นในการนำเสนอภาพผานมโดยการกลับไปหารากเหง้าและความจริงแท้ของผานม แต่ภาวะการแข่งขันทางธุรกิจการท่องเที่ยว ขาดและของที่ระลึกมีความเข้มข้น ความสัมพันธ์ของกลุ่มไกด์กับไต่บ้านผานม เปลี่ยนไปอยู่ในรูปพันธะสัญญาทางการค้ามากขึ้น กลุ่มไกด์รุ่นใหม่บางคนจึงไม่สนใจในการนำเสนอภาพลักษณ์ผานมแบบเก่าอีกต่อไป ทว่ากลับตั้งคำถามกับความจริงแท้ที่ถูกผลิตซ้ำอยู่ในหมู่ไกด์ท้องถิ่นด้วยตนเอง

ส่วนรัฐมีจุดเน้นการนำเสนอภาพผานมให้มีแก่นแท้ทางชาติพันธุ์เพื่อสร้างมูลค่าทางวัฒนธรรมให้กับผานมในตลาดการท่องเที่ยว ขณะเดียวกันรัฐก็ใช้ “ผานม” เป็นพื้นที่ในการนำเสนออุดมการณ์ของรัฐในการพัฒนา ด้านการท่องเที่ยวและการจัดการวัฒนธรรมที่สอดคล้องไปกับการเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศที่หันมาให้ความสำคัญกับการแปลงต้นทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นสินค้ามากขึ้น

4.2 ผานมในภาพสร้างของบ้านที่เมืองน่อง

ภาพ	บทบรรยาย
มุมสูงจาก पुली	ภายใต้สายหมอกยามเช้าของคิมหันต์ฤดู หลวงพระบางเมืองที่ได้รับการขนานนามว่า “บ้านผานม เมืองพู่ อารยธรรมล้านช้าง” ยังคงสงบงามอยู่ริมฝั่งน้ำโขงเฉกเช่นอดีต

ภาพเรือนร่างของเมืองหลวงพระบางที่ซุกตัวอยู่ใต้สายหมอกสอดคล้องเป็นหนึ่งในบทบรรยายแสนโรแมนติกของสารคดีโทรทัศน์ชุด อินโดจีน ตอน “สงครามหลวงพระบาง” ซึ่งทีมงานสารคดีบริษัท แปซิฟิก อินเตอร์ คอมมูนิเคชั่น จำกัด ขออนุญาตรัฐบาลลาวเข้าไปบันทึกภาพเมื่อกลางฤดูร้อน ปี ค.ศ. 1991 โดยมีการกำหนดออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทยช่อง 11 กรมประชาสัมพันธ์ในเวลาต่อมา

งานชิ้นนี้ถือได้ว่าเป็นภาพสร้างยุคแรกๆ ของ “หลวงพระบาง” และ “ผานม” ในสื่อโทรทัศน์ไทยตอนต้นทศวรรษที่ 1990⁸ และเป็นช่วงยุคบุกเบิกของวงการสารคดีโทรทัศน์ของไทยในดินแดนประเทศเพื่อนบ้านภายหลังสงครามเย็นระหว่างค่ายคอมมิวนิสต์กับค่ายเสรีค่อยๆ คลี่คลายลงในเวทีการเมืองโลกและความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ ไทย-ลาว พลิกเปลี่ยนจากความตึงเครียดไปสู่ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ตามแนวนโยบายเปลี่ยนสนามรบให้เป็นตลาดการค้าของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ

สารคดีเปิดขึ้นด้วยการลำดับภาพ และบรรยายขั้นตอนของพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในงานบุญปีใหม่ เดือน 5 (เมษายน) ณ เมืองหลวงพระบาง ตั้งแต่การลงตลาดเข้ามีผู้คนเข้ามาจับจ่ายหาซื้อสินค้าโดยเฉพาะตุ๊กตารูปสัตว์ ตกบ่าพากันถือตุ๊กต้าม้วนน้ำโขงไปก่อเจดีย์ทรายบริเวณคอนทราย

⁸ ก่อนหน้านั้น มีหนังสือสารคดีท่องเที่ยวของสำนักพิมพ์ดอกหญ้า เรื่อง “ลาว 10 ปีหลังปฏิวัติ” (2530) โดย ชาณุวิทย์ เกษนครศิริ นรนิติ เศรษฐบุตร และสุจิตต์ วงษ์เทศ

มุงกุน (มงคล) ซึ่งบทบรรยายและคำสัมภาษณ์ชาวหลวงพระบางได้อธิบายความหมายของตุ๊กตารูปสัตว์ และชี้ให้เห็นความสำคัญของสถานที่ที่เคยใช้เฉลิมฉลองสมโภช “พระบาง” พระคู่บ้านคู่เมือง หลังจากรัชกาลที่ 4 ของสยามได้ส่งคืนให้กับเจ้ามหาชีวิตหลวงพระบางอีกครั้ง

ภาพขนาดกว้างของ “พระราชวัง” ริมฝั่งน้ำโขง คือ ฉากเริ่มต้นที่ตัวบทค่อยๆ เผยให้เห็นหมายสารเกี่ยวกับ “สถาบันกษัตริย์” ก่อนที่จะมีการซ้อนภาพนิ่งอดีตเจ้ามหาชีวิตสีสว่างวัดทะนา ประกอบบทบรรยายคร่าวๆ ถึงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการล่มสลายของสถาบันกษัตริย์

นับแต่ฉากนี้เป็นต้นไป *ไทเมือง-ไทบ้าน* จะเป็นตัวละครอนาล็อก หรือตัวสื่อความหมายที่ตัวบทได้เลือกสรร และประกอบสร้างขึ้น เพื่อให้สถาบันกษัตริย์ ที่สูญหายไป หรือไม่สามารถปรากฏได้จริง (absence) ในปัจจุบัน กลับมามีชีวิตโดดเด่น (presence) ในตัวบทและความรับรู้ของผู้รับสารอีกครั้ง

ภาพ	บทบรรยาย
ถนนขามเช้า แม่-เด็กเฝ้ารอ ยายเฒ่าเดินไปทำบุญ มุมกว้างริมถนน มีฟ้าสีทองๆ เป็นฉาก	นับแต่นั้นมา ชาวเมืองหลวงพระบางก็มีได้มีโอกาสเฝ้าแห่รับเสด็จเจ้ามหาชีวิตของพวกเขาอีกเลย โดยเฉพาะในงานบุญปีใหม่ ซึ่งพระองค์จะต้องเสด็จมาบำเพ็ญพระราชกุศลตามโบราณราชประเพณีที่วัดต่างๆ เป็นประจำทุกปี

ภาพ	บทบรรยาย
ร้านในชุมชน ผู้หญิงและเด็กเดินไปสโมสร	และสำหรับชาวลาว เชื้อสายลื้อแห่งหมู่บ้านผานม ซึ่งได้รับเลือกให้เป็นผู้ทอดผ้าถวายพระมเหสี และทำหน้าที่ฟ้อนถวายเจ้ามหาชีวิตยามมีงานบุญนั้น ก็หมดโอกาสที่จะถวายตัวเป็นข้ารับใช้อีกต่อไป

ทั้งชาวเมืองหลวงพระบางที่ไม่มีโอกาสเฝ้ารับเสด็จ และชาวผานมที่หมดโอกาสถวายตัวได้รับการยืนยันให้มือน้ำหนักสมจริงสมจังขึ้นด้วยบทสัมภาษณ์ขนาดสั้นๆ ของผู้หญิงคนหนึ่งชื่อ “นางพด้า” เธออยู่ในชุดเสื้อสีน้ำเงินแขนสั้น พาดผ้าสะไบพื้นสีน้ำเงิน จิตตาขาวไว้บนบ่า

“ทอผ้าอายุ 14 ปี คำให้ในวัง คำส่งเป็น คำไปส่งเป็นแล้วรับลายใหม่มา เป็นมัดผ้า
สะไบนี้ (เธอจับผ้าที่พาดอยู่บนไหล่)เป็นแนวนี้ เป็นผ้าสะไบพื้นเมืองของลาว”

ตัวบทได้ตัดต่อและเชื่อมคำสัมภาษณ์ภาษาลาวของนางหล้าโดยพิมพ์ภาษาไทยกำกับไว้ว่า “พืทอผ้าตั้งแต่อายุ 14 ปี ทอแล้วเอาไปส่งในวัง แล้วรับลายใหม่มาทอต่อ แบบที่พระมเหสีโปรด คือ ผ้าสะไบแบบนี้ เป็นผ้าสะไบพื้นเมืองของลาว”

जबบทสัมภาษณ์ ภาพตัดไปยังกองผ้าทอหน้าผู้หญิงคนหนึ่งก่อนจะขยายขนาดภาพซ้ำๆ เพื่อให้ผู้รับสารค่อยๆ สะสมความหมายของผานมที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์หลวงพระบางในอดีต ก่อนจะปิดท้ายด้วยการนำเสนอตัวสินค้าวัฒนธรรมที่อยู่ในปัจจุบันขณะนั้นด้วยการสร้างภาพความต่อเนื่องของวิถีชีวิตช่างทอ ที่มีความทรงจำอันล้ำค่าต่อสถาบันกษัตริย์ และยังคงดำรงวิถีการทอผ้า ถ่ายทอดศิลปะอันงดงามจากชาววังไปสู่สินค้าสำหรับนักท่องเที่ยวเช่นเดิม

ภาพ	บทบรรยาย
กองผ้าที่วางขาย	ความภาคภูมิใจที่ช่วงหนึ่งของชีวิตได้มีโอกาสเป็นข้าราชการประจำของแผ่นดินจึงเป็นสิ่งที่นางหล้า และชาวบ้านผานมได้เก็บระลึกไว้เป็นความทรงจำอันล้ำค่า และแม้ในวันนี้ พวกเธอจะไม่มีหน้าที่ต้องทอผ้าถวายอีกต่อไปแล้ว แต่พวกเธอยังดำเนินตามวิถีชีวิตเดิมเช่นที่เป็นมา
ผู้หญิง 3-4 คนพับผ้าของตัวเอง	
ลายผ้าบนที่ที่กำลังทอ-ผู้หญิงทอผ้า	

ภาพ	บทบรรยาย
กิจกรรมการทอผ้า ลายผ้า	ในขณะที่เดียวกันก็ได้ถ่ายทอดศิลปะอันงดงามนี้ไปสู่ลูกหลานจากผ้าทอสำหรับชาววัง ได้กลายมาเป็นสินค้าสำหรับนักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปอันเป็นที่เลื่องลือกันว่า เป็นผ้าทอพื้นเมืองที่งามที่สุดแห่งหนึ่งของหลวงพระบางและมักจะได้รับการเลือกสรรไปตกแต่งให้แก่สาวงามในงานบุญพิธีต่าง ๆ อยู่เสมอ
นักท่องเที่ยวเลือกซื้อผ้า	
ผ้าทอในมือนักท่องเที่ยว (ภาพค่อยๆ จางไป-fade out)	
นางสงฆานเดินไปไหว้พระธาตุ	

ผานม ในภาพสร้างของตัวบทนี้ เริ่มต้นด้วยการดึงเอาไทผานมออกจากบริบทจริงมาจัดวางใหม่ในตัวบทที่แสดงภาพความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างไทบ้านกับราชสำนัก ไพร่กับเจ้าในยุคศักดินาลาว โดยใช้เทคนิคการนำเสนอภาพแบบโรแมนติค โหยหาอดีต แทรกบทสัมภาษณ์ เรียบร้อยบทบรรยาย และใส่เพลงประกอบเพื่อให้ภาพสร้างชิ้นนี้มีความขรมขลังสมจริงสมจัง อย่างน้อยก็เพื่อให้ผู้รับสารรู้สึกร่วมว่า หมายสารที่ได้รับไม่ได้หลุดลอยไปจากข้อเท็จจริงทางสังคม ผู้ชมกำลังเผชิญหน้าอยู่กับ เรื่องจริง ตัวละครในทุกตัวมีชีวิตมีเลือดเนื้อ

การล่มสลายของระบอบกษัตริย์ลาวที่ถูกนำเสนอผ่านภาพและบทบรรยาย ตั้งแต่ฉากชาวเมืองหลวงพระบางถึงฉากของชาวผานมคือ จุดพลิกเปลี่ยนที่มีส่วนสำคัญยิ่งในการสถาปนาความหมายเชิงคุณค่าให้กับสถาบันกษัตริย์ เปรียบประหนึ่ง “สิ่งล้ำค่า” ที่ไม่สามารถพบหาได้อีกในดินแดนแคว้นแคว้นแห่งนี้ สิ่งที่หลงเหลืออยู่จึงเป็นเพียงสัญลักษณ์ของสถาบันกษัตริย์ที่ผ่องถ่ายไปอยู่ในตัว “สินคำ-ผ้าทอบ้านผานม” ที่ปรากฏอยู่ในตัวบท

การร้อยฉากและบรรยายชีวิตของช่างทอที่ยังไม่เปลี่ยนแปลง และมีการถ่ายทอดศิลปะชั้นสูงไปเป็น “สินคำ” ที่มีการสร้างลำดับชั้นความงามให้เป็นหนึ่งในหลวงพระบาง โดยมีสาวงามในภาพคือ นางสังขาน⁹ เป็นช่วยกำกับความหมายอีกชั้นหนึ่ง ยิ่งทำให้ ความจริงแท้ของผ้าผานมในผ้าทอชาววังปรากฏเด่นชัดขึ้น

อย่างไรก็ตาม สถาบันกษัตริย์ที่ถูกนำเสนอในตัวบทไม่ได้มีนัยแค่การเป็นสัญลักษณ์ของการนำเสนอความจริงแท้ให้กับผ้าทอผานมเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ทว่าท่วงทำนองของการนำเสนอด้วยการเลือก การเน้น อารมณ์โหยหาอดีตผ่านตัวบทที่มีแกนกลางเกาะเกี่ยวอยู่กับให้คุณค่าสถาบันกษัตริย์ลาวก็ไม่ได้ต่างอะไรกับการเลือกใช้ “ความเป็นอื่น” มาเป็นสิ่งที่เทียบเคียงให้ ผู้รับสารชาวไทยได้พินิจพิจารณาตัวเอง และตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ในฐานะองค์ประกอบของ “ความเป็นชาติ-ความเป็นไทย” ในยุคสมัยใหม่ และบอกนัยไปถึงหน้าที่ของพลเมืองไทยที่จะต้องช่วยกันปกป้องรักษา ทำนุบำรุงสถาบันหลักอันนี้ไว้ไม่ให้เสื่อมสลายไปเฉกเช่นประเทศเพื่อนบ้าน

บทความ “มรดกสิ่งทอไทลื้อกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป: กรณีบ้านผานม” (2536:109-118) ในหนังสือ “ล้านนาสู่ล้านช้าง” จะเห็นเทคนิคของการผลิตสร้างและร้อยความจริงแท้ของผ้าทอผานมผ่านบทสนทนากับอดีตช่างทอให้ราชสำนัก และการใช้สื่อที่อื่นมาช่วยในการกำหนดขอบเขตโดยตัวบทแบ่งช่วงเวลาเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงอดีตกับช่วงการทอที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

⁹ การแพทย์สังขานในงานบุญปีใหม่เมืองหลวงพระบาง เริ่มขึ้นครั้งแรกในช่วงรอตศตวรรษที่ 1960-1970 สมัยที่บุญคง ประดิษฐ์ เป็นเจ้ากำแพงนครหลวงพระบาง ผู้ศึกษาได้ทำการตรวจสอบสัมภาษณ์ทั้งจากไทบ้านผานม และอดีตนางสังขานที่ยังอาศัยอยู่ในเมืองหลวงพระบางพบว่า ไม่เคยมีการใช้ผ้าผานมมาเป็นชุดใส่ประกอบแม้แต่บัดนี้

“...ตัวป่าแสนแพงอายุ ๘๐ กว่าปีแล้ว ตาฝ้าฟางมองไม่เห็นแจ่มแจ้ง และเลิกทอดผ้าไปนานแล้ว เมื่อถามถึงความสวยงามในการทอดผ้าในอดีตและตำแหน่งที่เจ้ามหาชีวิตแต่งตั้งให้เป็นแสน¹⁰ ป่าก็ยิ้มอย่างภาคภูมิใจ และเดินเข้าไปในบ้าน และหยิบเหรียญตราที่เจ้ามหาชีวิตองค์สุดท้ายของลาวพระราชทานให้อยู่ในกล่องมาให้พวกเราดู เมื่อพวกเราขอให้ประดับเหรียญตราให้พวกเราถ่ายรูปป่าก็ทำตามโดยดี และยิ้มจนน้ำตาซึม.” (หน้า 111, ตัวเน้นโดยผู้ศึกษา)

“ชาวลื้อ ณ หมู่บ้านผานม...นำมรดกทางวัฒนธรรมติดตัวมาจากสิบสองปันนา การด้วย เมื่อประมาณ 200 ปีมาแล้ว ...การอพยพมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ใหม่...และมีหน้าที่ใหม่ คือ การรับใช้ราชสำนักหลวงพระบาง...ทำให้...ต้องปรับเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรมของตนเพื่อรับใช้รสนิยมและบริบทของหลวงพระบาง... การทอดผ้าและเครื่องแต่งกายของลื้อที่นี่มีลักษณะเป็นชาววัง... แตกต่าง จากลื้อที่เชียงรุ่ง สิบสองปันนา ไชยะบุรี และลื้อเมืองอุ” (หน้า 117, ตัวเน้นโดยผู้ศึกษา)

หมายเหตุที่นำเสนอผานมให้มีความจริงแท้ของผ้าทอแบบชาววังจึงออกมาในทิศทางเดียวกับสารคดีโทรทัศน์ได้กระทำไว้ แต่จะต่างกันเล็กน้อยก็ตรงการใช้ลื้อที่อื่นมาเป็นเครื่องตกย้ำว่า ผ้าทอผานมในอดีตไม่ได้เป็นผ้าที่ระบุความเป็นชาติพันธุ์ลื้อเหมือนลื้ออื่นๆ

อย่างไรก็ตาม ตัวบทชิ้นนี้ยังทำหน้าที่ตั้งคำถามกับความสืบเนื่องของความจริงแท้ของผ้าทอแบบชาววังในบริบทการท่องเที่ยว ด้วยการให้สถาปนาอำนาจให้กับ “พวกเรา” ไปสืบค้นความจริงกับอดีตช่างทอให้ราชสำนัก ผู้ถือว่าเป็นผู้ผลิต

“พวกเราขอลูตัวอย่างผ้าที่ป่าทอ ป่าก็ยิ้มอาๆ และออกตัวว่าไม่มีเหลือเก็บอีกแล้วมีเหลือเพียงผ้าชิ้นกับผ้าสะไบ ๑ ชิ้น ซึ่งตั้งใจจะเก็บไว้ใส่เองและไม่ขาย แะยินดีให้พวกเราชม เมื่อเห็นผ้าพวกเราก็ได้แต่มองหน้ากัน เพราะผ้าชิ้นนั้นไม่น่าจะเป็นชิ้นเอก กองทอเมื่ออายุมากแล้ว คงตั้งใจเก็บเอาไว้ใส่ครั้งสุดท้าย คือ เอาใส่ศพตัวเอง ชิ้นอื่นๆ กองทอถวายในวังไปหมดตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการ

¹⁰ ตัวบทได้อ้างคำสัมภาษณ์นางหว้าว่า ลื้อบ้านผานมมีช่างทอผ้าได้รับตำแหน่งพระราชทานเป็น “แสน” มีลูกน้องทอดผ้าภายใต้การควบคุมเป็นจำนวนมาก แต่จากการตรวจสอบในพื้นที่ศึกษา การเรียกผู้หญิงนำหน้าชื่อว่า “แสน” นั้นเป็น การเรียกตามตำแหน่งของสามีที่ได้รับแต่งตั้งจากราชสำนักให้เป็น “แสน” ไม่ได้เป็นตำแหน่งที่ได้รับจากการเป็นหัวหน้าทอผ้า ตามที่ตัวบทนำเสนอ

ปกครอง และหลังการเปลี่ยนแปลง ลาวส่งเสริมการท่องเที่ยวควมมีนักท่องเที่ยวนำซื้อผ้าชิ้นสวยๆ งามๆ จากหมู่บ้านไปหมด (หน้า 112 ตัวเน้นโดยผู้ศึกษา)

สัญญาที่ตัวบทใช้ “พวกเรา” ไปถอดรหัสมาจากอดีตช่วงทอรายนี้ ก็คือ ผ้าทอที่แฝงความหมายเชิงสัญลักษณ์หรือมีสัญญะแบบชาววัง (เป็นชั้นเอก มีความเหนือกว่า หรุหร่า วิจิตรกว่าผ้าทอในชีวิตประจำวัน) แต่เมื่อผ้าทอที่เก็บรักษาไว้โดยอดีตช่างทอราชสำนักไม่ได้สอดคล้องกับความหมายที่ “พวกเรา” สะสมไว้ในมโนทัศน์และคาดหวังให้เป็น จึงเป็นการง่ายที่จะนำไปสู่การตัดสิน “ความจริงแท้ของผ้าทอผานม”(แบบวัง) ในบริบทการท่องเที่ยวนั้น สูญเสียไปแล้ว

แม้ว่าตัวบทจะไม่ได้สรุปถึง การสูญเสียผ้าทอชิ้นเอกของอดีตช่างทอว่า เกิดขึ้นในคู่สัมพันธ์แบบใด ระหว่างช่างทอกับเจ้าในอดีต หรือระหว่างช่างทอกับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาขว้างซื้อไปก่อนที่ “พวกเรา” จะไปถึง แต่ในบทสนทนาระหว่าง “เรา” กับ “เด็กสาวคนหนึ่ง” เกี่ยวกับผ้ามรดกของยาย-ตา ก็ช่วยคลี่คลายที่มาของการสูญเสียความจริงแท้ของผ้าทอผานมว่า เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง และการล่มสลายของสถาบันกษัตริย์นั่นเอง

“เมื่อเราถามว่า ทำไมน้องเพชรสมรไม่เก็บผ้าเหล่านี้ไว้เอง เพราะเป็นสมบัติของยาย ซึ่งเคยรับใช้ใกล้ชิดในราชสำนักมาก่อน น้องเพชรสมรก็ตอบว่าเก็บเอาไว้ก็ไม่มีโอกาสได้ใช้แล้ว เพราะเปลี่ยนแปลงระบอบใหม่ แม่เฒ่าก็ไม่ได้ไปทำงานในพระราชวังเป็นประจำเหมือนแต่ก่อน เดียวนี้ก็เหมือนชาวบ้านทั่ว ๆ ไป แต่งตัวตามความต้องการของคนในสมัยปัจจุบันและทอผ้าตามความต้องการของคนในปัจจุบัน ส่วนผ้าที่ไม่ได้ใช้แล้ว ถ้าขายได้ ราคา ก็สามารถนำเงินมาใช้ประโยชน์อย่างอื่น ๆ ได้อีกและถ้ามีคนต้องการจะใช้ผ้าสวยงามเป็นดินเงินดินทองเมื่อไรก็สามารถสั่งทอได้ทุกเมื่อ...นอกจากผ้าชิ้นแม่เฒ่าแล้ว...มีผ้าโจงกระเบนของพ่อเฒ่าแสนสิ่งค่า ซึ่งเคยใส่ไปงานต่างๆ ในพระราชวัง เช่น โหมนื้อนุ่มหนาสีต่างๆ กัน...โจงกระเบนเหล่านี้ไม่มีโอกาสใช้อีกแล้วน้องเพชรสมรจึงนำมาขายด้วยเช่นกัน”(หน้า 113-114 ,ตัวเน้นโดยผู้ศึกษา)

ในตอนท้ายของบทความ ตัวบทกลับมาใช้คู่ตรงข้าม (ลือที่อื่นๆ) อีกครั้ง ด้วยการพลิกกลับให้ลือที่อื่นมาเป็นตัวยืนยันความไม่แท้ของผ้าทอผานมในปัจจุบันแทนช่วงในอดีตที่ใช้ลือที่อื่นมายืนยันความแท้ให้กับผ้าทอแบบวัง ดังนั้นความปิดท้าย

“จะเห็นได้ว่า ผ้าที่ทอจะมีข้อแตกต่างจากผ้าที่ชาวบ้านไชยะบุรีอย่างเห็นได้ชัด เพราะผ้าที่แต่ละบ้านผานมเร่งทอออกมานั้นเป็นการผสมผสานแทบทุกเผ่าพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นผ้าของเผ่าใด ลือบ้านผานมทอเลียบแบบได้หมด และทอด้วยความชำนาญและความสามารถ トラบใดที่ยังมีตลาดต้องการอยู่...”

นอกจากการนำเสนอภาพดังกล่าวข้างต้นแล้ว คัวบทยังนิยามความเป็นลื้อ หรือความเป็นชาติพันธุ์ผ่านเรื่องราวของผู้หญิงคนหนึ่งชื่อ “หล้า”

นางหล้าคนเดียวกับสารคดีโทรทัศน์ไทยตอน “สงครามคหหลวงพระบาง” ที่ถูกเสนอภาพให้เสนอจะภาคภูมิใจและมีความทรงจำล้ำค่าต่อการได้รับใช้องค์ประมุขของแผ่นดินหลวงพระบาง หากว่านางหล้าในคัวบทยี่กลับให้สัมภาษณ์ว่า คนขึ้นชมกับระบอบการปกครองแบบใหม่ที่ให้อิสราภาพ โดยไม่ต้องมีภาระผูกพันกับวังอยู่ตลอดเวลา

นางหล้าที่ระบุว่า คนเป็นลูกครึ่งลื้อผสมลาว และคัวบทยังคำกระซิบจากเพื่อนบ้านว่า เธอเป็นคนข้างนอกมาอยู่ ไม่ใช่ลื้อแท้ๆ อยู่บ้านก็พูดลื้อเพราะแม่เป็นลื้อ อยู่นอกบ้านก็พูดภาษาลาว ทำให้เพื่อนบ้านไม่ค่อยจะชอบใจนัก เนื่องจากมีพ่อที่ไม่ใช่คนที่มึนเลือดเนื้อเชื้อไขของลื้อ (หน้า 109) ซึ่งตรงนี้เองได้กลายเป็นการหยิบยกเรื่องทางสายเลือด หรือเกณฑ์ทางชีวภาพ มาเป็นคัวกำหนดพื้นฐานของ “ความเป็นลื้อ” และนำมาขยายผลต่อเพื่อสร้างคุณสมบัติอื่นๆ ให้กับลื้อแท้/ไม่แท้ (ทางสายเลือด) ว่า มีความต่างกันตรงความสามารถในการมองเห็น เล่าเรื่องและวิเคราะห์วิจารณ์ “ลื้อ” ได้อย่างเป็นกลางนั่นเอง

“น้องหล้าดูจะเธอยินดีเล่าประวัติของบ้านผานม และวิเคราะห์ประวัติชุมชนลื้อให้เราฟังมากกว่าคนลื้อในหมู่บ้าน อาจเป็นเพราะ น้องหล้าไม่ใช่ “คนลื้อร้อยเปอร์เซ็นต์” จึงสามารถมองคนลื้อได้อย่างพินิจพิเคราะห์และเป็นกลางมากกว่าลื้อบ้านผานมคนอื่นก็ได้” (หน้า 116 ,ตัวเน้นโดยผู้ศึกษา)

มโนทัศน์ของข้อถกเถียงเกี่ยวกับ “ความจริงแท้ของผานม” ได้รับการกล่าวถึงอีกครั้งในสารคดีท่องเที่ยวเรื่อง “ตามหาความหมายบนเส้นทางทรหดจากหลวงพระบางถึงเวียงจันทน์” (2538:86-94) ของอัมพร จิรัฐติกร ที่ใช้ความเป็น “ฉัน” ตั้งคำถามต่อ ความเปลี่ยนแปลงทั้งในขอบเขตเมืองหลวงพระบางและบ้านผานม โดยเริ่มต้นจากการทำให้ “ฉัน” เสมือนผู้ไร้อำนาจในการตัดสินใจ ต่อสรรพสิ่งที่กำลังเผชิญหน้าอยู่ในเมืองแห่งนี้ โดยคัวบทยี่ได้นำเสนอภาพกิจกรรม

ทางสังคมที่แตกต่างกันอย่างสุดขั้ว และ โยนภาพนี้ไปให้ผู้รับสารตีความเอาเองว่า มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น หรือไม่

“ในสิ่งใหม่และสิ่งเก่าที่เคลื่อนมาหาหลวงพระบางนั้น ฉันไม่กล้ายืนยันว่า หลวงพระบางเปลี่ยนไปแล้วหรือยัง คนเฒ่าคนแก่ยังใส่บาตรทำบุญทุกเช้าที่หน้าบ้านของตน ขณะที่ฟากตรงข้ามเป็นเขต ที่มีทั้งคนไทยคนลาวมาเที่ยวกัน หนาวเปิดเพลงดังสนั่นตลอดทั้งคืน”

เมื่อ “ฉัน” หลุดจากเมืองหลวงพระบาง บ่ายหน้าไปตั้งคำถามต่อความเปลี่ยนแปลงของบ้านผานม ความเป็น “ฉัน” ที่เคยঙ্গে ไร้อำนาจตัดสินใจกลับพลิกเปลี่ยนไปสู่ความกล้าและมีอำนาจที่จะขีดเส้นแบ่งว่า อะไรสูญเสีย / อะไรหลงเหลืออยู่ เมื่อการท่องเที่ยวไหลทะลักเข้าไปถึงตัวเรือน

“เรือนไม้ต่าง ๆ ที่ฉันตัวเองไปเป็นร้านขายผ้า ขายอาหาร หมู่บ้านทอผ้าลือชื่อในอดีต “บ้านผานม” แปรรูปมาเป็นหมู่บ้านหัตถกรรมต้อนรับนักท่องเที่ยว ขนานแท้ ใครที่หวังจะได้เห็นสาวชาวบ้านนั่งทอผ้าตามบ้านนั้น ก็คงหมดหวังไปได้ คงได้เห็นเพียงผ้าทอสำเร็จรูป ที่วางโชว์ในคอกกันรับนักท่องเที่ยว แต่ถามว่า ในตลาดผ้าที่อ่อนช้อยอันเป็นเอกลักษณ์ของผ้าหลวงพระบางนั้น เปลี่ยนแปลงหรือยังถามว่าน้ำจิตน้ำใจของคนลาวหายไปหมดหรือยัง เมื่อการท่องเที่ยวเข้ามาค้นคว้าได้เท่าที่ตัวเองประสบว่ยัง”

ตัวบทได้แยกระหว่าง “ส่วนของการผลิตผ้าทอ กับ ตัวผ้าทอ” ออกจากกัน ด้วยการนำเสนอให้เห็นว่า วัตถุจับต้องตามแรงคาดหวังของนักท่องเที่ยวอย่างช่างทอกำลังทอผ้าได้เรือนบ้าน (การผลิตผ้าทอ) ได้มลายหายไปอย่างสิ้นเชิงเมื่อมีการปรับภูมิทัศน์บริเวณตัวเรือนให้เป็นร้านขายของรองรับนักท่องเที่ยว ในห้วงยามที่มีการแยกออกมาตั้งร้านค้าเอกชนตามเรือน แต่ผานมก็ยังคงดำรงความจริงแท้ในส่วนที่เป็นตัวผ้าทอ(ผลผลิต) ที่เป็นเอกลักษณ์ของหลวงพระบางไว้ได้อย่างเหนียวแน่น พร้อมๆ กับการรักษาน้ำจิตน้ำใจของความเชื่อแบบลาวที่ตัวบทไทยมักผลิตซ้ำอยู่เป็นประจำ

นอกจากความใสซื่อที่ห่อคลุมเอาไทผานมเข้าไปไว้แล้ว ผานมก็ยังถูกนำเสนอให้เป็นอดีตของหมู่บ้านไทก่อนการพัฒนา หรือความเป็นอื่นที่เหมือนกับเราในครั้งอดีต สอดรับไปกับ

ทิศทางการนำเสนอภาพวิถีชีวิตและเมืองหลวงพระบางให้เป็นตัวแทนของเมืองเชียงใหม่ในอดีต หรือความเป็นไทยที่เสื่อมสลายไปแล้ว

“ก็เข้าไปตามที่ผมคาดคิด เมื่อไปถึงบ้านผานม ผมเห็นสภาพที่ไม่แตกต่างจากหมู่บ้านในภาคอีสานของเราเมื่อ ๓๐ ปีก่อน ในยุคนั้นพวกเรากำลังใหม่ต่อ “การพัฒนาหมู่บ้าน” ...เอาผ้าปิดผมแล้วให้นั่งรถไปขึ้นเครื่องบินจากกรุงเทพฯ ไปประมาณหนึ่งชั่วโมงโดยไม่บอกว่าไปไหน ลงเครื่องบินแล้วให้นั่งรถไปต่ออีก ๑๕ นาที จึงเอาผ้าปิดตาออกที่ถนนในหมู่บ้านผานม ถ้าไม่เห็นตัวหนังสือลาว ผมก็ต้องบอกว่ากำลังอยู่กลางหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งในภาคอีสาน เพราะบ้านเรือน รั้วถนน ผู้คนต้นไม้และสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านคล้ายกับของภาคอีสานมาก”(คำหามาน, 2540 :107-108, ตัวเน้น โดยผู้ศึกษา)

กระนั้นก็ตาม ความจริงแท้ของผ้าทอ หรือ อุดมคติของไทย ซึ่งตัวบทไทยเพียรพยายามเสนอไว้ ก็อาจจะไม่ใช่แรงกระตุ้นการบริโภคของผู้รับสารที่มีความหลากหลายทางรสนิยม การเปลี่ยนสัญญาของผานมใหม่ หรือการเน้นสัญญาใดสัญญาหนึ่งให้โดดเด่นขึ้นมา ไม่เพียงแต่เป็นการกระตุ้นความปรารถนาในการบริโภคของผู้รับสาร แต่ยังสามารถก่อรูปเป็นพื้นฐานสำหรับการผลิตภาพลักษณ์และตัวบทของผู้รับสารเองอีกด้วย(Edensor, 1998: 14)

งานของฉลอง ธาราพรรค นักเขียนรุ่นใหญ่ที่จั่วหัวชื่อตอนว่า *ศิลปกรรมล้ำค่ากับนางสังขาน บ้านผานม* เป็นตัวอย่างที่ดี

ตัวบทเริ่มต้นดอกล้ำความเชื่อที่เป็นแบบแผนตายตัวระหว่างเพศ ว่า มีเพียงวิถีของสตรีเท่านั้นที่สนอกสนใจอยากเห็นผ้าทอสวยๆ งามๆ ณ บ้านผานมตามคำเชิญของเจ้าหน้าที่ลาว ส่วนบุรุษเพศไม่ใคร่สนใจจะไปชม แต่เมื่อทราบว่าเป็นบ้านผานมมีหญิงงามที่ได้รับตำแหน่งรองนางสังขาน เพศชายจึงเปลี่ยนท่าทีและไปยังจุดหมายปลายทางเพื่อค้นหาและบริโภคสัญญานี้ทันที

“ท่านวันทอง...มากระซิบบอกว่า ที่บ้านผานมมี “รองนางสังขาน” ซึ่งชนะเลิศมาสดๆ ร้อนๆ มาขายผ้าที่ครอบครัวของเธอรวมอยู่ด้วยนะ เท่านั้นแหละ...บรรดามานพน้อยในร่างขรา...ก็ตาลุก

...เมื่อเข้าไปใกล้ๆ ขนาดนั้น (ห่างจากใบหน้าของรองนางสังขานประมาณ 81 ซม.)จึงยืนยันได้ว่า นางเพ็ดสะหมอนนั้นสวย น่ารัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผิวพรรณของเธอขาวอมชมพูโตแดงเหมือนฉลุพลากศดิกใดๆ ใต้น้ำสีชมพูอ่อนๆ ไร้ข้างใน คำพูดคำจา

ไพเราะเพราะพริ้งอย่างคนมีความรู้ และก็จริงอย่างที่คิด เธอบอกว่าเธอเรียนจบม.6 อายุ 19 ปี...นางเพ็ดสะหมอนเป็นคนลาว “ผ้าไทลื้อ”...เธอเป็นน้องคนสุดท้อง ยังโสด จริงแท้แน่นอน คำตอบนี้ทำให้พวกเรา “ผ้าไทยแท้” ถอนใจกันคนละเอือกสองเอือก” (ฉลอง, 2543: 55-61)

ตัวบทไทยอีกชิ้นที่ร่วมวงในการผลิตความหมายให้กับสาวผานม เช่น นางเพ็ดสะหมอน คือ งานสารคดี “ฮักแพง ฮักหลาย ๆ ตอน ไทยบู้ช่าว ลาวไม่รู้ยี่สิบ” ของธีรภาพ โลหิตกุล (2542:197-212) ที่ใช้ภาพของตัวแบบครึ่งตัว (portrait) ในเสื้อโทนสว่างมีลวดลายแทรกเล็กน้อย มือซ้ายของเธอจับชายผ้าทอที่เป็นฉากหลัง อมยิ้มเล็กๆ เมียงมองมาทางหน้ากล้อง ที่มีแหล่งกำเนิดแสงเป็นแดดอ่อนๆ จากเบื้องซ้ายช่วยขับแสงเงาให้เธอกับฉากหลัง มีมิติทางลึกมากขึ้น

สาวงามกับผ้าทอลายวิจิตร แสดงแบบโดย “เพ็ดสะหมอน พิดสะวง” เลื่อนเนื้อเชื้อไข ไทลื้อผานมแท้ๆ คือ คำบรรยายที่โปรยไว้อย่างไพเราะใต้ภาพนั้น

เพื่อให้เห็นเทคนิคในการนำเสนอภาพแทนความจริงของตัวบทนี้มีความชัดเจนขึ้น ผู้ศึกษาหยิบยกเอาภาพถ่ายของตัวแบบเดียวกัน(นางเพ็ดสะหมอน)ที่ปรากฏอยู่ในตัวบทอื่นๆ มาเทียบเคียงให้เห็น

ก.

ภาพที่ 4.12 (ที่มา: ธีรภาพ, 2542: 199)

ข.

ภาพที่ 4.13 (ที่มา: ศาวิตรี กับมนต์จิต, 2536 : 113)

ถ้าพิจารณาภาพถ่ายและคำบรรยายได้ภาพ ก. เทียบเคียงกับภาพ ข. ความจริงแท้ของผานม ที่แสดงผ่านนางแบบ-ผ้าทอ ก็ช่างมีความลักลั่นขัดแย้ง และออกอาการอิหลัทธิเหลืออยู่ไม่น้อย ด้วยการนำเสนอภาพแทนความจริงในภาพ ข. นั้น ต้องการสร้างกรอบการตีความให้กับผู้รับสาร เพื่อตอบย้ำความจริงของข้อเขียนในบทความที่สื่อถึง การสูญเสียความจริงแท้ของผ้าทอผานม หลังการสิ้นสุดความสัมพันธ์กับราชสำนัก และแสดงให้เห็น พลังเงินตราที่สามารถฉุดลากเอาผ้าทอมรดกไปแผ่หราอยู่กลางตลาดท่องเที่ยวได้อย่างง่ายดาย แต่สำหรับภาพถ่ายและคำบรรยายได้ภาพ ก. เป็นการนำเสนอภาพผานม (ผู้หญิง) ด้วยนัยของความงามบริสุทธิ์ และเป็นส่วนหนุนเสริมซึ่งกันและกันระหว่างคุณค่า 2 สิ่ง คือ หญิงงาม กับ ผ้าทอลายวิจิตร และความเป็นลือแท้ทางสายเลือด

ไม่ใช่เพียงแต่ นางเพ็ดสะหมอนเท่านั้นที่ถูกเสนอให้มีความอ่อนใส บริสุทธิ์ แต่สาวผานมทั้งหมดก็ถูกนิยามเช่นนั้นด้วย ในงานของคำณูญ สิทธิสมาน ใช้วิธีการหยอดใส่คุณสมบัติ “ความเป็นธรรมชาติ” ให้กับสาวหลวงพระบางที่เป็นรูปสัญลักษณ์ พร้อมไปกับการใช้เทคนิคลำดับช่วงชั้นของความงามในสายดาชายที่มี “สาวลือผานม” อยู่ในลำดับต้นๆ และความงามที่มอบให้กับสาวผานมในฉบับนี้สร้างขึ้นจากการจัดวางให้มี คู่เหมือน(ระหว่างสาวผานมกับสาวไทยเชื้อสายจีน) เพื่อเปรียบเทียบหรือสร้างขอบเขตให้ “สาวผานม” มีความเด่นชัดขึ้น

“ประจักษ์พยาน 3 วันในการเป็นแขกของเมืองหลวงพระบาง... เราพบสาวที่จัดได้ว่างาม ตามธรรมชาติมากหน้าหลายตา... โดยเฉพาะที่งามจริง ๆ คือ สาวเชื้อสายไทยลือที่บ้านผานม หน้าตาเหมือนชาวไทยเชื้อสายจีน สดใส ผิวพรรณงามตามธรรมชาติ จมูกโด่งมีคาง ที่สำคัญ คือ ฟันสวยมาก แสดงให้เห็นถึงสุขภาพภายในที่สมบูรณ์ด้วยอาหารตามธรรมชาติมาแต่วัยเยาว์ ผมไม่แน่ใจว่า สาวหลวงพระบาง เจ้าของคาเฟ่ริมถนนคนสุดท้ายที่พบที่นี่ จะเป็นเผ่าไทลื้อด้วยหรือไม่...ในความรับรู้และมาตรฐานการตัดสินของคนในสังคมกรุงเทพฯ พุทธศักราช ๒๕๓๗ การถ่ายทอดเรื่องราวเหล่านี้ของผมน่าจะก่อให้เกิดความคิดเห็นต่างต่อความซื่อบริสุทธิ์สดใสของหนึ่งในหญิงแห่งเมืองหลวงพระบาง เมืองที่หลายคนบอกว่า เหมือนเชียงใหม่เมื่อ ๕๐ ปีก่อน !” (คำณูญ, 2542: 134-136, ตัวเน้นโดยผู้ศึกษา)

อย่างไรก็ตาม ภาพสร้างของสาวผานมในฉบับนี้ไม่ได้มีแค่เพียงความอ่อนใส บริสุทธิ์ รูปโฉมงามตามธรรมชาติอย่างเดียว แต่ยังมีภาพของความอิโรติคแฝงอยู่ด้วย ในงานสารคดีของ

ฉลอง(2540) นำเสนอความหมายของสาวผานมผ่านการใช้เรื่องเล่าของข้าราชการลาวเกี่ยวกับที่มาของบ้านผานมว่า

“คอยหรือหน้าผาของหมู่บ้านนี้ไม่เห็นมีสักแห่งแล้วเอาชื่อ “ผานม” ซึ่งน่าจะมาจากหน้าผาลักษณะเหมือนนมสาว หรือมีน้ำตกที่มีน้ำพุ่งเหมือนสีนํ้านมมาจากไหน...ผมเอาคำถามที่เก็บความสงสัยไว้คือเรื่อง“ผานม” มาถาม ก็เลยได้คำตอบที่ตรงกันข้ามกับความเข้าใจแต่เดิมมา ทั้งท่านขุนแสงและขุนสิงได้อธิบายว่า ความจริงชื่อหมู่บ้านนี้เขาออกเสียงว่า “บ้านปะนม” หรือ “บ้านพะนม” แปลว่า “ เปลือยอก” หรือ “เปลือยนม” ซื่อๆ นั่นแหละ แถมยังช่วยกันเล่าถึงที่มาของคำนี้ว่าเป็นตำนาน... สมัยก่อนนานมาแล้วในงานเทศกาลอย่างหนึ่ง มีการแข่งขันก่อพระเจดีย์ทราย ...เมื่อลงมือก่อสร้างเจดีย์ไปได้ครู่หนึ่ง ฝ่ายชายจะก่อได้เร็วกว่า ฝ่ายหญิง...จึงเอาไม้เค็ดออกมาสู้ ฝ่ายหญิงทั้งหมดต่างก็เปลื้องสไบที่ห่มอยู่ออก เหลือแต่อกเปลือยเปล่า ฝ่ายชายเห็น ดังนั้น ก็เลยเฮละโลมาช่วยฝ่ายหญิงก่อเจดีย์ ...ที่มาช่วยก็เพราะอยากจะเห็นนมโก๋ๆ...” (ฉลอง, 2543: 61-62 ,ตัวเน้นโดยผู้ศึกษา)

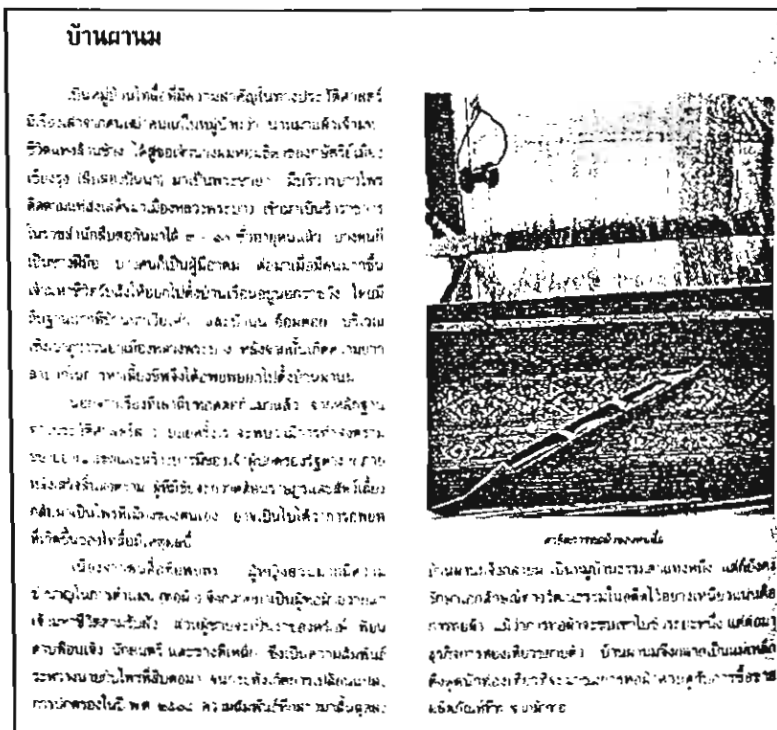
จะว่าไปแล้ว “ผู้ หญิง” ก็เป็นปริณิชนวลหนึ่งที่ถูกเลือกใช้เพื่อนำเสนอภาพแทนความจริงในการท่องเที่ยวจำนวนมาก ตัวอย่างงานสารคดี “ล่องเรือสำราญเลาะลำโขง” ของ พิชิต สุขไผ่ตา (2538:112-125) เปรียบเปรยและสร้างภาพให้ลาวทั้งประเทศ (และกลุ่มประเทศอินโดจีน) เป็นหญิงสาวบริสุทธิ์สดใส แต่ก็เปราะบางเสียจนไม่อาจทนทานต่อแรงกระทำจากภายนอกได้

“ก็ขอเพียงสักครั้งในชีวิตวัยฉกรรจ์คอนปลาย ให้ได้มีโอกาสเดินทางเข้าไปชื่นชมความบริสุทธิ์งดงามที่ยังหลงเหลือจากสงคราม ก่อนที่...ก่อนที่อารยธรรมความเจริญและกาลเวลาจะช่วยกันฆ่าเราสาวบริสุทธิ์ทั้งสามนี้ให้ป็นปีโป่นี่ ลองคิดดูสิว่า นับจากนี้ไปอีก ๑๐ ปี สามสาวบริสุทธิ์แห่งอินโดจีนจะมีสภาพเป็นอย่างไร พุดแล้วขนลุกครึบ เพราะผมเห็นมาแล้วหลายแห่งอย่างใกล้ชิด และหวังแสนหวังจนไม่รู้จะทำอย่างไรแล้ว...ในประเทศไทยของผมเองครับ” (หน้า 117 เน้นโดยผู้ศึกษา)

ท่วงทำนองของการนำเสนอภาพประเทศลาวข้างต้น สอดรับไปกับวิธีการส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศเอเชียหลายๆ ประเทศ รวมถึง ประเทศไทย ที่ต่างล้วนหยิบพาททกรรมความเป็นตะวันออก- ผู้หญิงตะวันออก และแฟนตาซีของตะวันตกที่มีต่อตะวันออกมาเป็นจุดสนใจให้นักท่องเที่ยว หรือใครต่อใครที่ต้องมาเห็น มาชื่นชม (ประชา, 2539: 23-30)

แต่เมื่อโคหญิงสาวที่อ่อนใสบริสุทธิ์ กลับกลายเป็นแม่ค้าที่พยายามเรียกร้องนักท่องเที่ยวมาซื้อสินค้า เช่นที่เกิดขึ้นในศูนย์หัตถกรรมทอผ้าบ้านผานมในช่วงปี 1999 เป็นต้นมา ตัวบทไทยก็พร้อมจะให้ความหมายใหม่กับพวกเธอในฐานะคนที่เห็นแก่เงินอย่างเดียว

หนังสือนำเที่ยวภาษาไทยชื่อ “สบายดีหลวงพระบาง คู่มือนักท่องเที่ยว” ของเสรี ดันสวัสดิ์ และอรุณี แน่นหนา (2544) เริ่มต้นอย่างโรแมนติคด้วยการพรรณนาเกี่ยวกับบ้านผานมเคียงคู่กับภาพถ่ายผ้าทอนกั ว่า ผานมเป็นหมู่บ้านไทลื้อที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ อพยพมาจากสิบสองปันนา และมีความสัมพันธ์กับราชสำนักในด้านศิลปะการแสดง หัตถศิลป์ งานช่างและราชองครักษ์ จนเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศลาว ความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงสิ้นสุดลง

“บ้านผานมจึงกลายเป็นหมู่บ้านธรรมดาแห่งหนึ่ง แต่ก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมในอดีตไว้อย่างเหนียวแน่น คือ การทอผ้า แม้ว่าการทอผ้าจะซบเซาไปชั่วระยะหนึ่ง แต่ต่อมาธุรกิจการท่องเที่ยวขยายตัว บ้านผานมจึงกลายเป็นแม่เหล็กดึงดูดนักท่องเที่ยวที่จะมาเข้าชมการทอผ้าควบคู่กับการซื้อขายผลิตภัณฑ์ที่ทำจากผ้าทอ”

ภาพที่ 4.14 : การนำเสนอผานม ในหนังสือ
นำเที่ยว “สบายดีหลวงพระบาง”

ในหน้าแรก ตัวบทชิ้นนี้ก็แทบจะเดินตามรอยชุดความหมายเดิมๆ ที่ประกอบสร้างวัตถุท่องเที่ยวต่างๆ เช่น ผ้าทอ วิถีชีวิตคนลื้อ ให้มีคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ที่สื่อถึงเอกลักษณ์ทาง

วัฒนธรรมในอดีต หากจะมีเพิ่มเติมอยู่บ้างก็เป็นการแยกย่อยเนื้อความออกเป็นหมวดหมู่เพื่อสะดวกแก่การสื่อสารตามบุคลิกของหนังสือน่าเที่ยว เช่น ระบุที่ตั้ง วิธีการเดินทาง กิจกรรมพึงประสงค์ของนักท่องเที่ยว เวลาในการท่องเที่ยว แต่เนื้อความสั้นๆ ลงท้าย

*** ข้อควรระวัง** แต่ก่อนผลิตภัณฑ์จะวางขายอยู่ตามบ้าน ต่อมาทางราชการได้รวมมาไว้ที่ศาลากลางบ้าน แม่ค้าชาวลื้อต่างแย่งกันขายสินค้า จนบางครั้งอาจสร้างความรำคาญให้กับนักท่องเที่ยวได้ ราคาสินค้าบ้านผานมอาจมีราคาสูงกว่าที่ตลาดควรตรวจสอบราคาก่อนซื้อ

จะเห็นได้ว่า พลังอำนาจของคำโปรยหัวเดือนภัย และเนื้อความระบุ พฤติกรรมผู้หญิงแม่ค้าผานมที่แก่งแย่งจนสร้างความรำคาญ กับ ตัวเลขราคาสินค้าในตอนท้ายได้โยกคลอนให้ความจริงแห่งความของผานมที่ถูกสร้างและสะสมไว้หน้าแทมมลายหายไปสิ้น

กล่าวโดยสรุป ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนผ่านประเทศเข้าสู่ทุนนิยมของลาวที่สร้างเงื่อนไขให้บ้านผานมกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแห่งหนึ่งในเขตใกล้เมืองหลวงพระบาง ลื้อไทยในบทบาทความสัมพันธ์แบบบ้านที่เมืองน้องเข้าไปมีส่วนในการช่วงชิงพื้นที่การในนิยามความหมายของผานมอย่างค่อนเนื่อง โดยลื้อไทยจะเลือกสรรองค์ประกอบต่างๆ ในพื้นที่ผานมเพื่อใช้รองรับปฏิบัติการ โดยสามารถแยกเป็นแนวทางในการนำเสนอหลักๆ ดังนี้

การนำเสนอภาพ “ผ้าทอผานม” ด้วยทมิถนัย การสร้างความต่อเนื่องในทางประวัติศาสตร์อันยาวนานที่ไทบ้านทอส่งให้ราชสำนัก โดยมองข้ามข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่ไทบ้านเข้าไปทอผ้าให้ราชสำนักในช่วงเจ้ามหาชีวิตองค์สุดท้ายช่วงปลายทศวรรษที่ 1950 และไม่เลือกเอาอดีตของการทอผ้าใช้เองหรือทอขายให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ช่างทอแต่ละคนไปสัมพันธ์ด้วย และประเด็นถกเถียงกันในเรื่อง “ความจริงแท้” ของผ้าทอผานม(แบบเชื่อว่ามีแต่ทอให้วัง)ในบริบทการท่องเที่ยวว่าดำรงอยู่หรือสูญเสียไปแล้ว

การนำเสนอ “ชาติพันธุ์” แนวทางนำเสนอแบบนี้ถูกนำเสนอให้เชื่อมโยงกับผ้าทอและผู้หญิงอยู่หลายด้วยท มิถนัยจะว่าไปแล้วการนำเสนอหรือเล่นกับชาติพันธุ์ลื้อ ก็ไม่ใช่เพียงแค่การสร้างความเป็นอื่นเพื่อเป็นวัตถุดิบจูงใจที่น่าพิศวงในการท่องเที่ยวอย่างคาดๆ ทว่าภาพสร้างเหล่านี้เป็นแหล่งสำคัญอีกแหล่งในการผลิตและเผยแพร่วาทกรรมความเป็นชาติพันธุ์ที่มีลักษณะดั้งเดิม (primordial ethnicity) เช่น กรณีที่กล่าวถึงคุณสมบัติของชาติพันธุ์โดยใช้เกณฑ์ทางชีวภาพ เช่น สายเลือด มาเป็นตัวกำหนด เป็นต้น

การนำเสนอ “ผู้หญิง” เป็นอีกแนวที่ถูกเลือกใช้ในการนำเสนอภาพผานมให้เป็นวัตถุจับจ้องในการท่องเที่ยวแบบมีเพศ สร้างภาพความเป็นหญิงที่อ่อนหวานบริสุทธิ์ งดงามเป็นธรรมชาติ ชวนให้หลงใหล แต่ก็อ่อนแอ เปราะบาง เชื่องช้อยต่อโลกจนปรารถนาผู้ปกป้อง ผู้หญิงที่สวมทับทับความเป็นชาติพันธุ์ในบางตัวบทเกิดขึ้นท่ามกลางการสร้างคู่เหมือนกับคนไทยเชื้อสายจีน ซึ่งก็สอดคล้องไปกับแนวทางการสร้างวาทกรรมความเป็นตะวันออก หรือผู้หญิงตะวันออก ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ในทางกลับกันมายาคติต่อผู้หญิงที่สร้างไว้ เมื่ออยู่กับบรรยากาศของการคั่นร่นเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจก็ทำให้ตัวบทบางชิ้นตั้งคำถามกับผู้หญิงผานมทันที

อย่างไรก็ตาม ในด้านกลับของพื้นที่ในการนำเสนอภาพหลัก เช่น ผ้าทอ ชาติพันธุ์ ผู้หญิง จะเห็นตัวบทไทยที่ใช้ผานมเพื่อการโฆษณาอวดดีของหมู่บ้านไทย หรือ ใช้ผานมและความสัมพันธ์กับสถาบันกษัตริย์มาผลิตซ้ำวาทกรรมของความเป็นชาติไทยแผ่เร้นลงไปด้วย

4.3 มูลค่าของ “ผานม” ในหนังสือแนะนำเที่ยวระดับโลก

ต้นทศวรรษที่ 1990 บรรดาหนังสือแนะนำเที่ยวในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษวางขายอยู่ทั่วโลกไม่มีหนังสือแนะนำเที่ยวประเทศ “ลาว” โดยเฉพาะ อย่างมากที่สุดสำหรับสถานที่ท่องเที่ยวในประเทศลาวจะแทรกอยู่ในคอลัมน์ “ประเทศอื่นที่เหลือ” มีรายละเอียดเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ธุรกิจสิ่งพิมพ์เกี่ยวกับหนังสือแนะนำเที่ยวรายใหญ่ อาทิ Lonely planet เริ่มผลิตและจำหน่ายเฉพาะการแนะนำเที่ยวในประเทศลาว เมื่อต้นปี ค.ศ. 1994

ด้วยเนื้อหาที่สั้นกระชับ มุ่งเน้นการให้ข่าวสารเกี่ยวกับพื้นที่ท่องเที่ยว สถานที่ที่น่าสนใจ เทศกาล ช่วงฤดูที่ควรเดินทาง วิธีเดินทาง สิ่งที่น่าสนใจ ความสะดวก ข้อควรปฏิบัติ ข้อควรระวัง และที่สำคัญคือ ค่าใช้จ่าย และราคาที่ควรจ่ายเพื่อเป้าหมายในการทัวร์แบบประหยัด หนังสือแนะนำเที่ยวจึงเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย และกลายเป็นรูปแบบทางวัฒนธรรมหนึ่งของนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะพวกแบกเป้

หนังสือบางหัว เช่น Let's Go The Budget Guide to Southeast Asia (1996) ระบุสรรพคุณ และแนะนำกลาง ๆ ว่า

“การอาศัยอยู่อย่างเรียบง่าย และราคาถูกจะทำให้คุณได้ใกล้ชิดกับผู้คน และสถานที่นั้นจริงๆ คุณจะมีความปลอดภัยในการไปเยือน หนังสือของเราจะช่วยขจัดความกังวลของคุณ ช่วยตอบคำถามพื้นฐานที่คุณ

ต้องการ... เมื่อคุณรู้หมดแล้ว เราอยากให้คุณทิ้งมันไป และเผชิญหน้ากับ
สิ่งที่คุณจะประสบด้วยตัวคุณเอง ” (หน้า ix)

บางยี่ห้อเช่น Lonely Planet อุทิศเนื้อที่ปกในประกาศตัวเอง “เป็นกลาง” ปลอดภัย ไม่
เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในสถานที่ท่องเที่ยว บางเล่มเลือกใช้วิธีการเสนอชื่อสถาบัน
วิชาการและงานวิจัยเพื่อให้เนื้อหาของคนมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น

ถ้าประกาศดังกล่าวสัมพันธ์อย่างไรกับการนำเสนอภาพแทนความจริงของสถานที่ท่องเที่ยว
และผานมในภาพสร้างระดับโลกจะเป็นเช่นไร เนื้อหาในส่วนนี้จะใช้หนังสือแนะนำเที่ยวยี่ห้อ 3
ยี่ห้อ คือ Lonely Planet (1994, 1998, 2002) Let 's Go (1996) และ Footprints (1999) เพื่อหาคำตอบ
เหล่านั้น

“นี่คือ หมู่บ้านไทยลื้อ(Thai Lü) ที่ตั้งอยู่ทางตะวันออกของหลวงพระ
บางเป็นที่รู้จักกันดีในเรื่องการทอไหมและฝ้าย ช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์จะ
มีตลาดเล็กๆ ในหมู่บ้านเพื่อขายผ้าทอมือ แต่คุณสามารถจะเข้าไปได้
ตลอดเวลา และชาวบ้านจะนำผ้าทอออกมาให้เลือกซื้อ หาก你不
ต้องการซื้อ ก็คุ้มค่าอยู่ถ้าจะไปเยี่ยมชมชาวบ้านทอผ้าบนถ้ำของพวกเขา
เอง แม้ผ้าฝ้ายบางคนก้าวร้าวเอามากๆ” (Cumming, 1994: 159, เน้นโดย
ผู้ศึกษา)

นี่คือ ภาพเปิดตัวครั้งแรกของบ้านผานมในสื่อแนะนำเที่ยวระดับโลกยี่ห้อ Lonely Planet
เมื่อแรกพิมพ์ครั้งที่ 1 เดือนมกราคม 1994 ข้อความสั้นๆ ระบากลุ่มคนที่อยู่ จุดเด่นของสถานที่ท่องเที่ยว
กิจกรรมการท่องเที่ยว และปัญหาที่เกิดจากคนเพศหญิง อาชีพค้าขายผ้าทอ อันเป็นจุดเด่น
ของสถานที่แห่งนี้

อีก 2 ปีต่อมา Let 's Go ในชื่อตอน NEAR LUANG PRABANG จั่วหัวข้อย่อย
“หมู่บ้านหัตถกรรม” ที่มีการผลิตเฉพาะด้านต่างกันไป 3 หมู่บ้าน คือ ทอผ้า ติ่มมิด และปั้นหม้อ ดัง
นั้น นักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปชมอุตสาหกรรมหมู่บ้านเหล่านี้ได้ตั้งแต่ขั้นตอนที่ยังเป็นวัตถุดิบจน
ได้ผลผลิตออกมา โดยตัวบทได้อธิบายความน่าสนใจของผานมไว้เป็นบ้านแรก ดังนี้

“บ้านผานม เป็นหมู่บ้านทอผ้าที่มีความน่าสนใจมาก ห่างจากเมืองไปทาง
ตะวันออกราว 4 กิโลเมตรริมฝั่งน้ำคาน เป็นหมู่บ้านเก่าแก่อายุ 300 ปี

ของ ชาวเผ่าลือ(the Lue tribe) ที่มาจากตอนใต้ของจีน บ้านผานมในประวัติศาสตร์ได้รับสิทธิให้เป็นข้ารับใช้ราชสำนัก ชาวบ้านทุกคนจะเป็นช่างทอผ้าและช่างตัดเสื้อให้กับเชื้อพระวงศ์ นี่เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การผ้าทอของผานมมีคุณภาพดี และนำไปขายในร้านผลิตภัณฑ์ทั้งในเวียงจันทน์และหลวงพระบาง สินค้าจะวางขายอยู่ในตลาดริมฝั่งน้ำคานที่เปิดทุกวันตั้งแต่ 8 โมงเช้า- 5 โมงเย็นให้ดีที่สุดที่ลูกค้าจะเข้าไปช่วงเช้า ก่อนกลุ่มทัวร์จะมาถึง” (Grayman, 1996:152, เน้นโดยผู้ศึกษา)

Lonely Planet ปี ค.ศ.1998 ปรับเนื้อหาใหม่ ด้วยการตัดประโยคส่วนท้ายเกี่ยวกับพฤติกรรมก๊วรว้านักท่องเที่ยวของแม่ค้าบางคนออกเสีย โดยเปลี่ยนมาเล่นตัวเลขราคาสินค้า และข้อสังเกตของฐานะทางเศรษฐกิจของเพศหญิง อาชีพแม่ค้า(บางคน)ว่า “... ราคาสินค้าจะอยู่ราวๆ ตั้งแต่ 3,000 ถึง 50,000 กีบต่อผืน พวกผู้หญิงบางคนในบ้านค่อนข้างร่ำรวยกว่ามาตรฐานคนลาวทั่วไปรายได้เฉลี่ยวันละ 80,000 กีบ” (Cumming, 1998: 220)

ปีต่อมา Footprints ให้ภาพสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ว่า “บ้านผานม...เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ อายุ 300 ปี ทอผ้าเบี่ยงและผ้าชิ้นที่ทำจากไหมและฝ้าย กว๊าร้อยครอบครัวในบ้านผานมเป็นชนกลุ่มน้อยลือ (the Lu minority) ที่มาจากขุนานทางตอนใต้ของจีน พวกเขาเป็นข้ารับใช้ในพระราชวัง เป็นทหาร ช่างทอผ้าให้กับกษัตริย์ เนื่องจากพวกเขาถูกบูรณาการอยู่ในสังคมทันสมัยของลาว พวกเขาจึงไม่ได้อยู่ในภาวะของชนเผ่า แม้ว่าจะเป็นที่รู้จักดีในเรื่องการทอผ้า ทว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจหลักๆ คือ การปลูกข้าว ที่ผ่านมามีตลาดริมถนนกลางหมู่บ้านเป็นที่วางขายผ้า แต่ขณะนี้จะเปิดดำเนินการในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ อย่างไรก็ตาม ผู้ผลิตรายใหญ่บางรายหันมาเปิดร้านเล็กๆ ที่บ้านตัวเอง และสามารถหาซื้อผ้าได้ตลอดเวลา”(Eliot , Bickersteth and Gardner, 1999: 128)

เข้าสู่ปี ค.ศ. 2002 Lonely Planet ปรับปรุงเนื้อหาและรูปโฉมปกใหม่อีกครั้ง ในส่วนบ้านผานมยังคงเนื้อความแนะนำกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ตั้งบ้าน และสินค้าที่ขายเหมือนเดิม แต่มีการปรับเนื้อความในส่วนท้ายอีกครั้ง คราวนี้เป็นภาพการระลึกถึงการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ค้าขายในบ้านผานมและทางเลือกในการซื้อผ้าที่อื่นด้วย ร าค า ไม่แตกต่างกันเท่าไรนัก

“...ตลาดขายผ้าทอเก่าที่แปลกและดูโบราณได้เปลี่ยนไปเป็นศูนย์ค้าขายหลังใหม่ที่ก่อด้วยซีเมนต์ ทุกวันนี้คุณสามารถซื้อชิ้นผานมได้จากผู้ค้าปลีกในตัวเมืองหลวงพระบางในราคาที่แพงไปกว่าที่ขายกันในบ้านผานมนิดเดียว แต่หมู่บ้านก็ยังคงค้ำค่อการเดินเครื่องเพื่อชมคนทอผ้าบนกี่” (Cumming, 2002: 221)

ผานม ในสิ่งพิมพ์ระดับโลกทั้งสาม มีพื้นฐานร่วมกัน ก็คือ การนำเสนอภาพของ “ความเป็นอื่น” ด้วยการล้อมขอบเขต ตอกตรึงสัญลักษณ์ของคนกลุ่มหนึ่งที่มีความต่างทางวัฒนธรรมกับนักท่องเที่ยวให้ชัดเจน จะว่าไปแล้ว ความต่าง หรือ วัฒนธรรมอื่น ก็คือ หัวใจของตลาดการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์และวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวจะให้ความสนใจกับการเข้าไปหาประสบการณ์ในรูปแบบบางประการของวัฒนธรรมเหล่านั้น (Wood, 1997:1)

Lonely Planet ทั้งสามครั้งที่เลือกมาวิเคราะห์ นิยามชื่อคนที่นี่เป็น “ไทยลื้อ” จะเกี่ยวข้องกับ “ไทย” หรือไม่ อย่างไร ไม่ได้มีการขยายความ คนที่ถูกเรียกว่า ไทยลื้อที่นี่ มีชื่อเสียงและรู้จักกันดีในเรื่องการทอผ้า และด้วยชื่อเสียงดังกล่าว ตัวบทจึงใช้เทคนิคเรื่อง “ความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจ” มาเป็นแนวทางหลักในการนำเสนอภาพผานมให้สอดคล้องกับบุคลิกหนังสือที่ทำให้ผู้รับสารเชื่อว่าจะสามารถตอบโจทย์เรื่อง ราคา(ถูก)ในการท่องเที่ยวได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยไม่มีอคติและผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องตามคำประกาศเจตนารมณ์ด้านหน้า

ฉบับแรก(1994) ยังไม่นำเสนอภาพของตัวเลขที่น่าคุ้มของสินค้าท่องเที่ยวประเภทนี้ แต่กลับพุ่งเป้าไปยัง “ผู้หญิง” แม่ค้าเร่ขายผ้า ด้วยท่าทีรำคาญกับความก้าวร้าว หูฉี่ขายผ้า และทำให้ภาพผานม(โดยเฉพาะผู้หญิง) กลายเป็นภาพด้านกลับของมายาคติของสาวตะวันตก (นุ่มนวล อ่อนโยน สวมท่อนี้อ่อนช้อยแปลกหน้า) เล่มปี 1998 ปรับเปลี่ยนไปสู่การนำเสนอตัวเลขเฉลี่ยราคาสินค้าต่อชิ้น ลำดับด้วยตัวเลขรายได้ของแม่ค้า (บางคน) โดยยกค่ามาตรฐานชีวิตคนลาวทั่วๆ ไปมาอ้าง เพื่อโน้มนำให้ผู้รับสารใช้ตรรกะของเพดานราคา และภาพแม่ค้าร่ำรวยมาเป็นเครื่องมือในการต่อรองและคัดสินใจซื้อสินค้า

เล่มล่าสุดปี 2002 Lonely Planet เปลี่ยนเทคนิคการนำเสนอจาก “ตัวเลข” ราคาสินค้าโดยตรง และความร่ำรวยของแม่ค้าไปเป็นการเปรียบเทียบราคาสินค้าถูก-แพงระหว่างบ้านผานมกับสถานที่อื่น และใช้ภาพลักษณ์ของอาคารขายสินค้าที่เปลี่ยนเข้าสู่ความทันสมัยเป็นตัวสื่อการสูญเสียบรรยากาศของสถานที่ท่องเที่ยวที่ดูแปลกไป

ขณะที่ Let's Go นิยามสถานะของลื้อผานม ในฐานะ “ชนเผ่า” เป็นมโนทัศน์ที่สร้างขอบเขตแยกจากสังคมอารยะ และมักจะเข้าใจกันหมุ่นักมานุษยวิทยารวมถึงสังคมตะวันตกในช่วงหนึ่งว่า ชนเผ่า เป็นตัวแทนทางทฤษฎีของการจัดองค์กรทางสังคมแบบล่าหัง (Jenkins 1997:17) คำเรียกนี้สำหรับตะวันตกจึงมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ของความล้าหลังชุกชอนอยู่ด้วย ซึ่งก็น่าจะสอดคล้องไปกับการระบุอายุอันยาวนานของหมู่บ้านที่มีภาพสัมพันธ์กับเชื้อพระวงศ์ในเรื่อง การทอผ้าและคัดเย็บชุด อันนำไปสู่ การผลิตสินค้าที่มีคุณภาพ และได้รับความนิยมในประเทศลาว

ด้วยทั้งที่ท้าววิธีเข้าถึงสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ ด้วยการระบุเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับรูปแบบของการท่องเที่ยวที่ไม่ใช่ “ทัวร์หมู่” เพื่อให้กับผู้รับสารเข้าใจว่า การเข้าไปค้นหาความหมายของผานมที่ตัวท้าวได้สร้างไว้จะบรรลุผลมาก-น้อยต่างกันเพียงใด หรือเข้าถึงความจริงแท้ได้เพียงใด นั้นขึ้นอยู่กับ การเข้าไปในเวลาที่จะหลบหลีกไปจากทัวร์หมู่ ได้หรือไม่

การนำเสนอภาพปฏิบัติการในการท่องเที่ยวของ Let's Go เป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมโต้ตอบที่มีปฏิกริยาต่อ “การทัวร์หมู่” บนฐานคิดว่า นักท่องเที่ยวคนอื่นที่มีจำนวนมาก คือ ผู้ก่อมลพิษต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและชาติพันธุ์

ส่วนกรณี Footprints นิยามสถานะทางชาติพันธุ์ในบ้านท่องเที่ยวแห่งนี้ว่า ได้หลุดออกจากภาวะความเป็น “ชนเผ่า” ด้วยการบูรณาการเข้าสู่ภาวะทันสมัยจนกลายเป็น “ชนกลุ่มน้อย” กลุ่มหนึ่งในประเทศลาวแล้ว เป็นบ้านเก่าแก่อพยพมาจากจีน สัมพันธ์กับราชสำนักหลวงพระบาง มีชื่อเสียงเรื่องผ้าทอ แต่ก็ยังคงเป็นสังคมเกษตรที่มีการปลูกข้าวอยู่

โดยสรุป การประชันขันแข่งของหนังสือนำเที่ยวระดับโลกในการมีเอี่ยวหรือเข้าไปพัวพันกับการนำเสนอภาพแทนความจริงของผานม เช่นกรณี Footprints กับ Let's Go ก่อนข้างจะสอดคล้องกันในแง่การนำเสนอความน่าสนใจ และเพิ่มมูลค่าทางสัญลักษณ์ให้กับผานม ด้วยการใช้ความเป็นอื่นทางชาติพันธุ์ อดีตของบ้านที่สัมพันธ์กับราชสำนัก มาช่วยหนุนเสริมสินค้าในปัจจุบัน โดยแต่ละตัวท้าวอาจจะมีการเพิ่มความหมายของการปฏิบัติการในการท่องเที่ยว หรือ ให้ภาพของสังคมเกษตรที่ปลูกข้าวเข้าไปในชุดความหมายของผานมด้วย ตรงกันข้ามกับ Lonely Planet ที่ยังเหนียวแน่นกับแนวทางในการลดทอนมูลค่าเชิงสัญลักษณ์ของผานมและสินค้าที่ขายอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยไม่สนใจกับคำประกาศในการวางตัวเป็นกลาง ไม่มีอคติใดๆ ต่อสถานที่ท่องเที่ยวตามที่หนังสืออ้างไว้แม้แต่น้อย

4.4 สรุป

กระบวนการทำให้ “บ้านผานม” เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวได้กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ผู้กระทำการหลายกลุ่มทั้งในภาคอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว สื่อมวลชน รัฐและไทบ้านเข้าสู่เวทีประชันขันแข่งเพื่อนำเสนอความหมายให้กับผานมอย่างต่อเนื่องและสลับซับซ้อนยิ่งนัก แต่ความหมายทั้งหมดนี้ก็เกิดขึ้นภายในบริบทการท่องเที่ยว ที่ต้องการแปลงต้นทุนทางวัฒนธรรมของบ้านผานมให้เป็นสินค้าที่บริโภคได้

แม้ว่าโดยกรอบของการท่องเที่ยวแล้ว การนำเสนอภาพผานมจะเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมที่ว่าด้วยการทำให้ความเป็นอื่น (discourse about othering) เป็นสินค้าตอบสนองต่อตลาดท่องเที่ยว

เที่ยวและทำให้นักท่องเที่ยวได้บริโภค เก็บเกี่ยว สะสม และรับรู้ถึง การมีอยู่จริงของสถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ทั้งในมิติเวลาและพื้นที่

แต่จากการศึกษาที่พิจารณาข้ามด้วยบทที่แตกต่าง โดยมีบริบททางประวัติศาสตร์บ้านผานม มาช่วยเป็นคู่สนทนาจะช่วยทำให้เห็นถึง ความลักลั่นขัดแย้งของความหมายที่เกิดจากการนำเสนอภาพแทนความจริงเหล่านั้น และความลักลั่นขัดแย้งนี้เองจะเป็นตัวยืนยันว่า การนำเสนอภาพแทนความจริงในสื่อท่องเที่ยวไม่ได้เป็นตัวถ่ายทอดสะท้อนความจริงของผานมอย่างโปร่งใส ตรงไปตรงมา หรือ เป็นความหมายที่แสดงเจตจำนง ความต้องการอย่างหนึ่งอย่างใดของผู้ผลิตโดยสมบูรณ์ แต่เป็นความหมายที่เกิดจากปฏิบัติการของอำนาจในการเลือก/ไม่เลือก หยิบฉวย ประดิษฐ์ และประกอบสร้างขึ้นใหม่ทั้งจากองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของไทบ้านเอง หรือ สร้างขึ้นใหม่โดยไม่อิงกับผานมแม้แต่น้อย

ในบทต่อไป ผู้ศึกษาจะนำ “คน” ในพื้นที่ท่องเที่ยว ที่ดูเสมือนว่า ในกระบวนการประชันขันแข่งเพื่อนำเสนอภาพผานมแทบจะไม่มีปากไม่มีเสียง ไม่มีสิทธิพูด ไม่มีบทบาทในการนิยามตัวเองจนออกจะหมิ่นเหม่ต่อการตกอยู่ในสถานะชายขอบของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่ท่องเที่ยว เข้ามาพิจารณาประกอบในเนื้อหาเพื่อให้เห็นว่า *ไทผานม* ไม่ได้นิ่งสนิทรอคอยให้ใครต่อใครมากระทำอยู่ฝ่ายเดียว แต่ได้พยายามดิ้นรนต่อสู้ ทั้งในเวทีที่มีโอกาสนำเสนอภาพตัวเอง และเวทีการค้าขายเพื่อเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจ

บทที่ 5

การดิ้นรนต่อรองของไต้หวันผานม

ในบทที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นถึง บรรดาตัวบทที่ไหลเวียนอยู่ในโลกของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและการสื่อสารส่วนมากแล้วพยายามสร้างความหมายที่เป็นอื่นและเป็นแก่นแท้ให้กับ “ผานม” เพื่อเป็นสินค้าในตลาดท่องเที่ยว ความหมายต่างๆ ที่สร้างขึ้นอาจจะเลือกสรรองค์ประกอบทางวัฒนธรรมในประวัติศาสตร์ของบ้านผานมมาประกอบสร้างใหม่ หรือเลือกหยิบปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่มาสร้างความหมายใหม่ แต่ความหมายของ “ผานม” ในฐานะพื้นที่ท่องเที่ยวก็ไม่ได้มีทิศทางเดียว แต่เต็มไปด้วยความหลากหลาย แปรเปลี่ยน ปะทะขัดแย้ง ถักถักขัดแย้งกันเองอยู่ในที่ และไม่ได้เป็นความหมายที่สะท้อนความจริงอย่างโปร่งใสตรงไปตรงมา หากแฝงไปด้วยการนำเสนอชุดคุณค่าและเป็นพื้นที่ในการปฏิบัติการของอำนาจหลายชุดเพื่อควบคุมและจำกัดขอบเขตทางสัญลักษณ์ของคนและสถานที่ โดยไต้หวันผานมมีโอกาสน้อยมากในการเป็นผู้กำหนดการนำเสนอภาพของตัวเอง

ปลายฤดูท่องเที่ยวปี ค.ศ. 2001 จำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวศูนย์ฯ ก่อนข้างเจียบเหงา สมาชิกศูนย์ฯ คนหนึ่งบ่นถึง บรรดาอากาศการค้าที่ซบเซาโดยให้เหตุผลว่า กลุ่มไคค์ท้องถิ่นไม่ค่อยพาแขกมาเที่ยวบ้านผานมเหมือนก่อน แต่ไคค์จะพาไปแต่ทางบ้านข้างค้อง เพราะร้านค้าที่นั่นจ่ายค่าคอมมิชชั่นให้ เธอเอ่ยถามผู้ศึกษาอย่างไม่มีปี่มีขลุ่ย “ลื้อ(ผานม)มีอะไรดีๆ แยกหลายคนเขาสนใจลื้อ ทำไม หมูไคค์ไม่บอกกับแขก”

อีกกรณี เป็นความสงสัยที่เกิดขึ้นหลังจากไต้หวัน ได้อ่านหนังสือนำเที่ยวของไทย “เป็นหยัง...ปี้ม(หนังสือ) บ้านเจ้า(ไทย) เขียนถึงบ้านซ้อยแนวนี่” จะไม่ให้เธอถามผู้ศึกษาในฐานะคนไทยได้อย่างไร ในเมื่อหนังสือเขียนว่า “แม่ค้าชาวลื้อต่างแก่งแย่งกันขายสินค้าบางครั้งอาจสร้างความน่ารำคาญให้กับนักท่องเที่ยวได้ ราคาสินค้าบ้านผานมอาจจะมีราคาสูงกว่าตลาดราควรตรวจสอบก่อนซื้อ”

ปฏิกิริยาตอบสนองข้างต้นแสดงให้เห็นว่า “คน” ในพื้นที่ท่องเที่ยวแห่งนี้ไม่ได้เป็นเพียง “ผู้ถูกท่องเที่ยว” เชื่องซึม ไม่รู้ร้อนหนาวกับสภาพรอบด้านหรือไม่สนใจต่อภาพสร้างที่เกิดจากสื่อเพียงแต่ว่าเงื่อนงำที่จะเปิดช่องให้ตอบได้ อธิบายและผลิตสร้างความหมายของตนเองมีอยู่ก่อนข้างจำกัดภายใต้โครงสร้างการเมืองของลาว

ดังนั้น เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อถกเถียงในวงการท่องเที่ยวศึกษาที่ว่า ในตลาดการท่องเที่ยวที่มีการแข่งขันอย่างเข้มข้น และรัฐเพิ่มบทบาทในการแทรกแซงและแปลงต้นทุนทาง

วัฒนธรรมให้เป็นสินค้า ผู้ถูกท่องเที่ยวไม่ได้เป็นคนเชื้องซึม รอคอยให้คนอื่นมาหาประโยชน์หรือเบียดขับให้แน่นิ่งไปอยู่ชายขอบ แต่ผู้ถูกท่องเที่ยวได้พยายามคืบคลาน ค่อยๆ พลิกเปลี่ยน หยิบฉวยเอาสถานการณ์เหล่านี้มาเป็น “ทรัพยากร” ที่เอื้อประโยชน์ต่อการแข่งขันในตลาดท่องเที่ยว และการนิยามตัวเอง วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของตนได้หรือไม่

เนื้อหาในบทนี้จะเริ่มจากการอธิบายให้เห็นว่า ทำไม พื้นที่ท่องเที่ยวอย่างบ้านผานมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบเศรษฐกิจการท่องเที่ยวอย่างเข้มข้นถึงได้รับการประกาศให้เป็นบ้านวัฒนธรรมบ้านแรกของแขวงหลวงพระบาง และปฏิบัติการเชิงนโยบายบ้านวัฒนธรรมเป็นอย่างไร ไทบ้านผานม มีปฏิกิริยาตอบสนองต่อปฏิบัตินี้อย่างไร โดยจะเน้นไปยังการพิจารณาพื้นที่หลัก 2 พื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องกัน คือ พื้นที่ในการนำเสนอความเป็นลือในเวทีการแสดงวัฒนธรรม และพื้นที่ในการค้าขายสินค้า หรือพื้นที่ทางเศรษฐกิจ

จากนั้นจะนำเสนอกรณีตัวอย่างผู้หญิง 5 คน ผู้หญิงทั้งห้าที่เลือกมาพิจารณามีต้นทุนทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมที่แตกต่างกัน การลงไปศึกษาในแต่ละกรณีจะช่วยชี้ให้เห็นความสลับซับซ้อนของยุทธวิธีในการต่อรอง การนำเสนอภาพ และคืบคลานเพื่อเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจของแต่ละคนว่ามีเงื่อนไขอะไรที่ทำให้เป็นเช่นนั้น ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การอภิปรายเชื่อมโยงกับประเด็นข้อถกเถียงข้างต้น ภายใต้บริบทของประเทศลาว

5.1 ปฏิบัติการบ้านวัฒนธรรมในพื้นที่ท่องเที่ยว

ครั้งแรกที่ผู้ศึกษาขอเข้าพบกับข้าราชการระดับสูงของสถาบันวิจัยแห่งหนึ่งของรัฐบาลลาวกลางกรุงเวียงจันทน์ และสนทนาอย่างไม่เป็นทางการกับข้าราชการที่ทำงานด้านวัฒนธรรมประจำแขวงหลวงพระบางท่านหนึ่ง เพื่อขอคำปรึกษาเกี่ยวกับการทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับวัฒนธรรมลือบ้านผานม ทั้งสองมีทัศนคติคล้ายกันว่า วัฒนธรรมลือ บ้านผานมที่ผู้ศึกษาสนใจแทบจะไม่เหลืออะไรอีกแล้ว ผู้ศึกษาน่าจะเลือกไปวิจัยบ้านลือที่อื่นมากกว่าบ้านผานม

หญิงลือบ้านผานมคือ รีมฝั่งน้ำอูที่ย้ายเข้ามาอยู่บ้านผานมมากกว่า 10 ปี แนะนำผู้ศึกษาเหมือนกับข้าราชการทั้งสองท่าน

“ถ้าเจ้า(ผู้ศึกษา)ใคร่รู้วัฒนธรรมลือ เจ้าต้องไปน้ำอู ลือแท้ๆ อยู่น้ำอู บ้านเขา (ผานม) แต่ก็แต่ก่อนเป็นลือ เคียวนี่ก็จางไป ”

ความรู้และนำเสนอต่อคนนอกเช่นนี้น่าจะเกี่ยวข้องกับการกลายเป็บ้านท่องเที่ยวที่มีตลาดขายสินค้าหัตถกรรมขนาดใหญ่ นักท่องเที่ยวต่างถิ่นเดินเข้าออกทุกวัน อันนำไปสู่สมมติฐานและการประเมินว่า วิถีทางการพัฒนาเศรษฐกิจการท่องเที่ยวของบ้านผานมขึ้นอยู่กับคนละฟากฝั่งกับ “วัฒนธรรมลือดังเดิม” กล่าวอีกอย่างก็คือ วัฒนธรรมลือที่จริงแท้ของบ้านผานมถูกคัดกรองไปพร้อมกับการเติบโตใหญ่ของธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งสมมติฐานดังกล่าวเป็นกรอบคำอธิบายชุดใหญ่อีกชุดหนึ่งในงานท่องเที่ยวศึกษา

แต่แล้วในเดือนกันยายน 1999 บ้านผานม กลับได้รับการคัดเลือกจากแขวงหลวงพระบางให้เป็น “บ้านวัฒนธรรม” (ขั้นทดลอง) บ้านแรก และไม่ถึงห้าเดือนหลังจากนั้น(วันที่ 2 กุมภาพันธ์ ค.ศ.2000) ก็ได้รับการประกาศเป็นบ้านวัฒนธรรมอย่างเป็นทางการ

เหตุผลในการเลือก “บ้านผานม” เป็นบ้านวัฒนธรรมแห่งแรกของแขวงหลวงพระบาง ได้รับการชี้แจงจากข้าราชการปกครองระดับสูงของเมืองท่านหนึ่ง ความว่า

“นับแต่ปลดปล่อยประเทศ บ้านผานมไม่มีการพัฒนาใดๆ อาชีพเดิมมีแต่ปลูกหมากนัค (สับปะรด)¹ พรรค-รัฐเห็นว่า มีฝีมือด้านหัตถกรรมเก่ง ในเมื่อเก่งแล้ว ไม่มีใครส่งเสริม ทำตามมีตามเกิดอยู่ พรรค-รัฐจึงทำให้เป็นบ้านหัตถกรรม ภายหลังมาแขกไปมาแล้วสนใจ องค์กรมั่งคั่งอยู่ ปู่ พระเทพของไทยมาเยี่ยม บ้านนี้มีความสำคัญขึ้นมา ก่อนหน้าปี 1996-1997 เขาเป็นขบวนกว่านี้ คำหูกหมดทุกครอบครัว ความสามัคคีก็ต่างกัน หลังๆ มา เขาเห็นเรื่องเศรษฐกิจ เขาเห็นแต่คุณค่าส่วนเกินทางเศรษฐกิจ ไม่เห็นคุณค่าของวัตถุการอนุรักษ์ เอกลักษณ์ของเขาอยู่ บ้านผานมเป็นเรื่องหัตถกรรมคำแผ่น แต่มีจำนวนหนึ่งไม่รักษา ปี 1999-2000 เรารับบ้านนี้เป็นบ้านวัฒนธรรม ให้เขาปกป้องรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิม เขามีมูเนื่อ(มรดก)อะไรให้รักษาคืนมา²”

ทัศนะข้างต้นวางอยู่บนฐานคิดที่ว่า การกลายเป็พื้นที่ท่องเที่ยวของบ้านผานม หรือกระบวนการกลายเป็สินค้าในตลาดท่องเที่ยวที่ผ่านมาได้ทำให้ไทผานมเห็นแก่ประโยชน์ส่วนเกินทางเศรษฐกิจมากไปจนละลืมนึกของประเพณี ความสามัคคี และสูญเสียเอกลักษณ์ของบ้านทอดคั้งนั้น จึงเป็นหน้าที่ของรัฐในการประกาศใช้นโยบายบ้านวัฒนธรรมเพื่อกอบกู้บ้านผานมกลับคืนมาให้ได้

¹ การปลูกสับปะรดเพื่อขายของไทบ้านผานม เริ่มมาตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 1970 ก่อนการปลดปล่อยประเทศไม่นานนัก

² สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับสูงห้องงานเมืองหลวงพระบาง, เมืองหลวงพระบาง, 23 เมษายน 2002

กรอบการสร้างมาตรฐานชีวิตในบ้านวัฒนธรรม จะมีแนวทางหลัก (กล่าวถึงแล้วในบทที่ 2) ที่สร้างเงื่อนไขให้เกิดการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเพื่อการปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น โดยมีระดับการปฏิบัติแยกเป็น 3 ระดับ คือ ระดับบ้าน ครอบครัว และคน

ระดับบ้าน หรือ *บ้านวัฒนธรรมใหม่* มีนโยบายให้บ้านเป็นผู้วางกฎระเบียบภายในบ้านของคนขึ้นมา กฎนี้จะต้องไม่ขัดกับระเบียบกฎหมายรวมของพรรค-รัฐ และเป็นกฎที่ออกมาเพื่อให้ทุกคนในบ้านร่วมกันก่อสร้างบรรดา “คุณค่าวัฒนธรรมด้านจิตใจ” เช่น การมีจิตใจรักใคร่นับถือ-เห็นคุณค่าต่อกันระหว่างคนบ้านเดียวกัน รักษาฮึดครองประเพณีที่ดี และมีการสร้างพื้นฐานโครงสร้างของชีวิตสังคมขั้นรากฐาน โดยให้บ้านเป็นตัวผลักดันให้เกิดขบวนการสร้างครอบครัววัฒนธรรมใหม่ และคนใหม่ ที่อิงอาศัยกับการจัดตั้งทางการเมืองเช่นพรรค กลุ่มสาวหนุ่ม กลุ่มแม่หญิง(ผู้หญิง) และการตั้งมหาชนอื่น รวมถึงการสร้างสถาบันทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นเงื่อนไขให้แก่การประดิษฐ์สร้างและสนองตอบข่าวสารต่างๆ เพื่อให้ประชาชนมีความรู้เพิ่มขึ้น

กล่าวโดยรวมก็คือ เป็นการก่อสร้างชีวิตวัฒนธรรมรากฐานหรือขึ้นบ้าน ด้วยการเสริมขยายให้ประชาชนเป็นเจ้าของในการประดิษฐ์สร้าง และใช้บรรดาคุณค่าวัฒนธรรม ศิลปะก้าวหน้าก่อสร้างรูปแบบการดำรงชีวิตที่ศิวิไลซ์ สุภาพเรียบร้อย ทำให้กลายเป็นฮึดครองประเพณี และระเบียบอันดีงามที่มีลักษณะชาติ และสอดคล้องกับวัฒนธรรมที่ก้าวหน้าของมวลมนุษย

ระดับครอบครัว ในความหมายของ *ครอบครัววัฒนธรรม* จะมีมาตรฐานอยู่ 5 ประการ คือ *ประการแรก* มีเรือนอาศัย มีอาชีพทำมาหากินมั่นคง และพอยู่พอกิน *ประการที่สอง* มีความสัมพันธ์ในครอบครัวที่ดีงามตามฮึดครองประเพณี บรรยาภาศครอบครัวเป็นสุข เสมอภาคถูกต้อง และเคารพรักใคร่กัน ไม่มีแนวคิดเข้าโคตร (เข้าตระกูล) ขาดประชาธิปไตย *ประการที่สาม* อบรมเลี้ยงดูบุตรให้เติบโตแข็งแรง มีสัมมาคารวะ มีความรักความกตัญญูต่อพ่อแม่ ต่อผู้มีพระคุณ *ประการที่สี่* ดำรงชีวิตและทำมาหากินถูกกฎหมาย โปร่งใส และไม่มีจิตนิยมมงาย และ *ประการสุดท้าย* คือ รู้สามัคคีช่วยเหลือเผื่อแผ่ ช่วยเหลือทำงานสาธารณะประโยชน์ของบ้าน ของสังคม

ระดับคน ที่เรียกว่า *คนมีวัฒนธรรมใหม่* มีมาตรฐาน 5 ประการเช่นกัน กล่าวคือ *ประการแรก* เน้นการรักชาติ รักระบอบใหม่ รักวัฒนธรรมลาว และความเป็นลาวอย่างสุดซึ้ง เชื่อมั่นต่อระบอบใหม่ ประชาธิปไตย ประชาชน เชื่อมั่นต่อเส้นทางการเปลี่ยนแปลง ต่อการนำพาของพรรค-รัฐ และเชื่อมั่นในกำลังตนเอง กำลังของชาติ *ประการที่สอง* มีความอดทนขยัน ประหยัด โปร่งใสขาวสะอาด บริสุทธิ์เที่ยงธรรม กระตือรือร้น และประดิษฐ์สร้างไม่หยุดยั้ง *ประการที่สาม* ต้องมีความสามัคคีและความเสมอภาคบรรดาเผ่า เพศวัย ในวงศาอาณาเขตแห่งชาติ และสามัคคีสากลที่ดี *ประการที่สี่* เป็นความรับผิดชอบในฐานะพลเมือง ที่จะต้องตื่นตัวเข้มงวดและนึกถึงกฎหมาย ประชาธิปไตย และระเบียบวินัย *ประการที่ห้า* ชอบการเปลี่ยนแปลงใหม่ ชอบรำเรียน

แสวงหาความก้าวหน้า เกิดเคียดแค้นในการต่อสู้ แก้ไขบรรดาสิ่งย่ำแย่ทั้งหลายในสังคม เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงโดยสันติ รวมถึง เกือบขัดแย้งและทำลายศัตรูทุกตัวของชาติ ของการปฏิบัติ และทำลายคนไม่ดี

มาตรฐานที่ผลักดันทั้งสามระดับนี้จะสอดคล้องไปกับการสร้างรูปแบบการดำรงชีวิตที่มีวัฒนธรรมใหม่ 3 ประการ คือ

หนึ่ง-ดำรงชีวิตต้องมึนงานทำ ทำงานเพื่อความมั่งมีของครอบครัว เพื่อความเข้มแข็งของชาติ เพื่อความศิวิไลซ์ และคุณธรรมของสังคม

สอง-ดำรงชีวิตต้องออกแรงงาน การออกแรงงาน คือหน้าที่ คือพันธะ คือผลประโยชน์ คือศีลธรรม และคุณธรรมของทุกคน

สาม-ดำรงชีวิตต้องมีประชาธิปไตย มีระเบียบวินัย เสมอภาพ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมตตา กรุณา มีความชอบความนิยมสิ่งที่ดีต้องก้าวหน้า

แนวทางและเนื้อหาของนโยบายบ้านวัฒนธรรมที่ประกาศใช้เป็นการผสมผสานเอาของระบบคุณค่าสังคมนิยม ตามอุดมการณ์ของรัฐ และระบบคุณค่าอื่น คือ ระบบคุณค่าของชุมชนหรือบ้าน ที่ให้คนในบ้านต้องลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสืบต่อรักษา ศึกษาค้นคว้าประเพณีที่ดีงามในด้านต่างๆ และระบบคุณค่าของตลาดทุนนิยม ที่เป็นตัวเชื่อมโยงการผลิต และการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจ เข้ากับการรักษาประเพณี และการประดิษฐ์สร้างวัฒนธรรมให้เป็น “สินค้า” ในตลาดท่องเที่ยวได้อย่างเต็มประสิทธิภาพมากขึ้น และที่สำคัญจะต้องอยู่ภายใต้กรอบการจัดระเบียบเชิงพื้นที่ของรัฐอย่างเข้มข้น

ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1999 เป็นต้นมา ปฏิบัติการเชิงนโยบายบ้านวัฒนธรรม ณ แหล่งท่องเที่ยว เลื่องชื่อของแขวงหลวงพระบางเช่นบ้านผานมเริ่มไปพร้อมกันหลายด้าน ตัวอย่างเช่น การคัดเลือก ครอบครัววัฒนธรรม โดยมีคณะปกครองชั้นบ้านและการจัดตั้งร่วมกันเป็นกรรมการพิจารณาคัดเลือกตามเกณฑ์มาตรฐาน 5 ประการ และใช้โอกาสในวันเปิดบ้านวัฒนธรรมขึ้นทดลอง มอบใบประกาศรับรองครอบครัวที่ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน ระยะแรกมีเพียง 129 ครอบครัวจากจำนวน 196 ครอบครัว ประมาณ 2 ใน 3 ของครอบครัวทั้งหมดในบ้านผานมที่ได้รับใบประกาศ³

แม้ว่าตัวเลขของการประกาศครอบครัววัฒนธรรมจะยังไม่ครอบคลุมหมดทุกครัวเรือน แต่ปฏิบัติการของบ้านวัฒนธรรมเริ่มส่งผลต่อการรับรู้ ทัศนคติ และการกำกับพฤติกรรมของคนในบ้านมากขึ้น ตัวอย่างที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มักยกเป็นรูปธรรม คือ การห้ามไม่ให้ผู้หญิงใส่กางเกงให้นุ่งซิ่นลาว เวลาอยู่บ้าน หรือออกไปนั่งขายสินค้าที่ศูนย์⁴ หรือ กรณีการทะเลาะเบาะแว้งภายใน

³ สัมภาษณ์: ห้ามนาคา อติคนา บ้านผานม, บ้านผานม, 30 พฤศจิกายน 1999

⁴ สัมภาษณ์นางสุน, บ้านผานม, 23 เมษายน 2001

ครอบครัว ในบ้านซึ่งเป็นเรื่องปกติวิสัย แต่สำหรับคนในบ้านวัฒนธรรมแล้วจะต้องพยายามไม่ให้เกิดขึ้น หรือถ้าเกิดขึ้นก็ต้องปกปิดเก็บงำไม่ให้ปรากฏแก่สายตาคนอื่น เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตาม ปฏิบัติการเชิงนโยบายบ้านวัฒนธรรมที่โดดเด่นในบ้านผานมนับแต่ปี ค.ศ.1999 เป็นต้นมา สามารถแยกออกเป็น 2 พื้นที่หลัก คือ

พื้นที่แรก-เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม ซึ่งรัฐจะเข้าไปผลักดันให้เกิดการประดิษฐ์สร้าง ประเพณีใหม่ที่เน้นการนำเสนอความเป็นชาติพันธุ์ลื้อในตลาดการท่องเที่ยวมากขึ้น ดังตัวอย่างของ *การฟ้อนเผ่าลื้อ* เพื่อใช้ต้อนรับแขกและตอบสนองต่อกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งในบ้านและ แขวง และ *งานบุญเผ่าลื้อ* ที่จัดขึ้นในปี ค.ศ. 2002 และแขวงมีดำริให้บ้านผานมจัดต่อเนื่องทุกปี

พื้นที่ที่สอง-พื้นที่ทางเศรษฐกิจ ซึ่งรัฐมีสมมติฐานและปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในบ้านผานมที่ผ่านมาว่า การเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจการท่องเที่ยวที่ผ่านมาได้นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้ง ความไม่สามัคคีกันภายในบ้าน *ไทบ้าน* ละทิ้งการเป็นผู้ผลิตผ้าทอด้วยแรงงานตนเอง และเกิดความไม่เท่าเทียมกันภายในบ้านผานม ดังนั้น รัฐต้องเข้าไปควบคุมและจัดการ “พื้นที่ค้าขาย”

ผู้ศึกษาจะนำเสนอปฏิบัติการทีละพื้นที่ ดังเนื้อหาในลำดับต่อไปนี้

5.2 ความลักลั่นในการประดิษฐ์สร้าง “ความเป็นลื้อ”

หลังจากประกาศใช้นโยบายบ้านวัฒนธรรมในพื้นที่ท่องเที่ยวบ้านผานม รัฐได้เข้าไปผลักดันให้ *ไทบ้าน* ประดิษฐ์สร้างประเพณีแบบใหม่ที่เน้นการนำเสนอความเป็นชาติพันธุ์ลื้อมากขึ้น โดยในที่นี้ผู้ศึกษาจะยกกรณีตัวอย่าง 2 กรณี คือ การฟ้อนเผ่าลื้อกับงานบุญเผ่าลื้อ

กรณีการฟ้อนเผ่าลื้อ *ไทบ้าน* หลายคนกล่าวสอดคล้องว่า เริ่มต้นจากเจ้าหน้าที่ศูนย์กลางพรรคเข้ามาคัดเลือกเด็กสาวบ้านผานม กลุ่มที่ขายผ้าอยู่ในสโมสร เพื่อนำมาฝึกหัดฟ้อนตามรูปแบบใหม่ โดยมีผ้าทอเป็นอุปกรณ์ประกอบการฟ้อนและเลือกใช้เพลง “สาวผานมเข็นผ้าข” ของ ค.คำ มาลาวง เป็นเพลงประกอบ

อย่างไรก็ตาม การประดิษฐ์สร้างฟ้อนลื้อภายใต้ันนโยบายบ้านวัฒนธรรม ไม่ได้เป็นไปตามข้ออ้างของรัฐว่า จะเข้าไปส่งเสริมให้ *ไทบ้าน* รักษามรดกประเพณี หรือการส่งเสริมฝีมือที่มีศักยภาพของบ้าน เพราะการฟ้อนเผ่าลื้อ ไม่ได้มีรากฐานมาจากการรักษามรดก หรือสืบต่อมรดกทางวัฒนธรรมในประวัติศาสตร์บ้านผานมแต่อย่างใด เพราะถ้ารัฐจะกลับไปรักษามรดกประเพณี หรือ พื้นฟูของดั้งเดิมตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ในนโยบาย หรือเป็นไปตามคำให้สัมภาษณ์ของข้าราชการระดับสูงของเมือง เท่ากับว่า รัฐจะต้องกลับไปฟื้นฟูการฟ้อนในวัฒนธรรม

ไต่บ้านเอง เช่น ฟ้อนเจิง หรือไม่ก็ต้องเลือกงานฟ้อนของไต่บ้านที่รับใช้ราชสำนักหลวงพระบางในอดีต อาทิ ฟ้อนนางแก้ว ฟ้อนรามเกียรติ์ ฟ้อนโคม เป็นต้น

สำหรับการฟ้อนในวัฒนธรรมของไต่บ้านโดยส่วนใหญ่จะเป็นการแสดงของผู้ชายจึงเป็นเรื่องที่เข้าใจไม่ยากว่า ทำไม คนจากศูนย์กลางพรรคถึงไม่เลือก เนื่องจากโดยเนื้องานต้องทำงานสัมพันธ์อยู่กับศูนย์ส่งเสริมหัตถกรรมทอผ้าที่ส่วนใหญ่มีสมาชิกเป็นผู้หญิง อีกทั้งรัฐจะต้องใช้ศูนย์ฯ เป็นพื้นที่ในการขับเคลื่อนปฏิบัติการทางการเมืองวัฒนธรรมของคน เพื่อเป้าหมายในการทำให้บ้านผานมเป็นบ้านวัฒนธรรมต้นแบบในการจัดการของรัฐ

คำถามจึงมีว่า ทำไม ไม่เลือกฟื้นฟูนาฏศิลป์ในวัฒนธรรมราชสำนัก ซึ่งเป็นที่รับรู้กันอยู่ว่า ไต่ผานม เป็นช่างฟ้อนมาตั้งแต่เดิม เรื่องนี้ไม่ได้เป็นเพราะรัฐเกรงปัญหาทางการเมือง หรือการเกรงว่า ไต่บ้าน จะรื้อฟื้น แสดงออกถึงความสัมพันธ์ทางหนึ่งทางใดกับสถาบันกษัตริย์ เพราะปัจจุบันเมืองหลวงพระบางก็มีการรื้อฟื้นขนบจากราชสำนักมาใช้เพื่อรองรับการท่องเที่ยวอยู่เป็นจำนวนมาก ดังนั้น การไม่เลือกจึงเกี่ยวพันกับความยุ่งยากในการจัดการกับความซ้ำซ้อนของ “ความจริงแท้” ในงานฟ้อนแบบราชสำนักหลวงพระบางที่มีคู่แข่งทั้งคณะนาฏศิลป์ของแขวง และคณะฟ้อนของไต่บ้านอื่น เช่น บ้านหมื่นนา ในเขตตัวเมืองหลวงพระบางเป็นปัจจัยสำคัญ (ดูเพิ่มใน ภัทรพงศ์, 2543: 73-75)

งานฟ้อนเผ่าลื้อแบบใหม่จึงเป็นทางออกที่ดี และการเชื่อมร้อยเอาองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของบ้านที่ได้รับการนำเสนอในสื่อสาธารณะในปัจจุบัน คือผู้หญิงกับผ้าทอ มาเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเป็นลื้อผานมในเวทีการแสดงเพื่อรองรับการท่องเที่ยวและการพัฒนาของรัฐ นับแต่การเปิดป้ายบ้านวัฒนธรรม งานต้อนรับแขกของพรรค-รัฐทั้งที่บ้านและโรงแรม การร่วมแสดงในขบวนพาเหรดเปิดปีการท่องเที่ยวของแขวงหลวงพระบาง และในงานบุญเผ่าลื้อ เป็นต้น

ด้าน “งานบุญเผ่าลื้อ” เป็นหนึ่งใน รายการและกิจกรรมท่องเที่ยวบุญปีใหม่ของหลวงพระบางปีค.ศ. 2002 ซึ่งใช้ระยะเวลาการจัดงานยาวนานกว่าครึ่งเดือน (วันที่ 3-19 เมษายน ค.ศ. 2002) โดยมีกิจกรรมที่เพิ่มเติมขึ้นหลายประเภท เช่น การจัดขบวนรถคาราวานไปร่วมงานตลาดนัดที่เมืองเวียงคำ และข้ามไปเที่ยวแขวงโถงเจา-จีนลาในประเทศเวียดนาม การแข่งขันกีฬาเปตอง การเลียบแบบราชประเพณีโบราณด้วยการจัดขบวนอย่างเป็นทางการไปสรงน้ำพระที่ถ้ำดั่งและเมืองปากฮู และการจัดงานบุญเผ่าลื้อ บ้านผานม ซึ่งในโปรแกรมภาษาอังกฤษที่แจกจ่ายให้กับนักท่องเที่ยวระบุวันเวลา และข้อความไว้เพียงว่า “17 April 8.00 Visit Ban Phanom (weaving village)”

“ลื้อที่อยู่เฉพาะตัวเมืองหลวงพระบางมีแต่ผานม เป็นบ้านกกเค้าเดิมตั้งแต่
เจ้าชีวิต พวกนี้เป็นข้าช้อย เสนาอำมาตย์ ประวิติของเขาเจ้า(ไต่ผานม)ชาว บุญลื้อ

ตัวนี้เขาเจ้าเคยจัดการปฏิบัติมาแต่เดิม มาภายหลังระยะที่ผ่านมามีคัดกองปะเพณีเดิมที่ดั้งเดิม เขาเจ้าละม้าง(ละทิ้ง)ไปหมด บ่มีผู้ซุกหู้ส่งเสริม เขาเจ้าก็เลยละไปเฮา(รัฐ) ไปซุกหู้ส่งเสริมคืนมา มันเป็นฮึดคองประเพณีของชนเผ่าลื้อโดยตรงแล้วมีคัดเลือกสาวงามเผ่าลื้อไป (เพิ่มไป) เพื่อดึงดูดคนภายใน คนต่างประเทศเข้ามาชม เป็นการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของชนเผ่า^๗ ”

นี่เป็น ถ้อยแถลงของข้าราชการปกครองชั้นเมืองที่กล่าวถึงที่มาของงานบุญเผ่าลื้อในท่วงทำนองว่า งานนี้เป็นความจริงแท้ทางวัฒนธรรม หรือของดั้งเดิมในอดีตที่ไทพวนมหลงลืมทิ้งขว้างไป รัฐจึงต้องแสดงบทบาทเข้าไปสนับสนุนส่งเสริมกอบกู้ประเพณีวัฒนธรรมลื้อขึ้นมาใหม่ โดยใช้เงื่อนไขการท่องเที่ยวเข้ามาเกื้อหนุน

หลังจากคณะปกครองชั้นเมืองชั้นแขวงมีคำสั่งให้ทดลองทำงานบุญเผ่าลื้อขึ้นเพื่อประกอบส่วนในงานบุญปีใหม่หลวงพระบาง คณะปกครองชั้นบ้านพวนมสนองตอบอย่างทันท่วงที ด้วยการเรียกประชุม **ไทย์บ้าน** เพื่อแจ้งความจำนงและร่วมปรึกษาหารือในการดำเนินงาน

คณะนายบ้านคนหนึ่งเล่าถึงเนื้อหารายการทั้งหมดว่า พวกตนช่วยกันคิด เรียกประชุมหมดทั้งบ้านเพื่อถาม ประชุมในคณะกันคิดว่า มีอะไรจะประกอบส่วน จากนั้นเสนอไปยังชั้นเมือง ส่วนเรื่องงบประมาณในการจัดงานทางบ้านพวนมเป็นฝ่ายรับผิดชอบหารายได้เอาเอง ทางบ้านจึงขอเปิดบาร์ราวง ขายเครื่องดื่ม อาหาร ด้านรายการแสดง ช่วงแรกมีคนจาก **ห้องกานวัฒนธรรม** และ **ห้องกานเมือง** เข้ามาเสนอว่า น่าจะแสดงอะไรให้เป็นที่น่าสนใจต่อแขก เช่น ทางเมืองเสนอให้ทำ “**สู้ขวัญควาย**” แต่ทางบ้านดื้อตรง ท้ายสุดก็คัดออก โดยอ้างว่า การสู้ขวัญควายทำได้ยาก เพราะควายไม่คุ้นคนจะทำให้เกิดอันตรายได้หรืองานแสดงอื่นที่ทางเมืองเสนอ อาทิ “**รดน้ำคนเผ่าคนแก่**” ก็ต้องคัดออกไปเช่นกัน และได้รับคำอธิบายว่า ไม่สามารถเตรียมงานได้ทัน

สำหรับ **ไทย์บ้าน** คนอื่นได้แสดงทัศนะก่อนงานบุญลื้อจะมาถึง^๘ ในท่วงทำนองที่ตรงกันข้ามกับข้าราชการของรัฐ โดยเห็นว่า งานบุญเผ่าลื้อเป็นเรื่องของการสร้างขึ้นใหม่ ไม่ใช่ความจริงแท้หรือของดั้งเดิมในอดีตของบ้านแต่อย่างใด

“ลาว (เขา) มาบอกวันที่ 20 กว่า (มีนาคม) ให้แต่งเครื่อง(ชุด) ลื้อ ซิ่นลื้อ เอาที่ไหนมาทัน ซอกหาเครื่อง(ชุด)ลื้อก็บ่ได้ ซ้อยเกิดใหญ่มากบ่เคยเห็นสักเทื่อ เฮ็ดบุญลื้อ”

^๗ สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ระดับสูงห้องกานเมืองหลวงพระบาง,เมืองหลวงพระบาง, 23 เมษายน 2002

^๘ สัมภาษณ์ไทบ้านพวนมหลายคน,บ้านพวนม, 12 เมษายน 20002

“เป็น(เขา)ว่า บ่อนอื่นมีทุนแนวนี้ บ้านเขาบ่มี ป้อมาอยู่นี้ 50-60 ปี บ่เคยเห็นสักเทื่อ
บุญลื้อแนวนี้ บุญธรรมคาตามประเพณีเฮานี้มีอยู่”

“เมื่อวันที่ 17 ปิคสโมสร ไปขายโงงเฮียน มีเพื่อนลื้อ มีหยังอยู่ฮั้น เฮาบอกแขก
(นักท่องเทียว) อย่าลืมเนื่อมาหลิ่น(เล่น)บุญลื้อ ก่อนเมื่อ (ก่อนกลับ)”

“ทางแขวงอยากไห้เฮาเฮ็ดเบิ่งคู งานแสดงก็เพ็งมาซ่อมกันเมื่อคืน”

เช้าวันที่ 17 เมษายน 2002 ในเขตท้ายบ้านที่ผู้ศึกษาไปพักอาศัย แม่ป้าชาวลื้อ สะใภ้จาก
เมืองสิง แขวงหลวงน้ำทา กำลังง่วนอยู่กับการช่วยเกล้าผมแบบลื้อให้กับเด็กสาวเรือนโกสี้เคียง ภาย
ในเรือนบางเรือนก็มีการจัดแจงชุดลื้อ และหาเครื่องประดับที่จะสวมใส่ให้กับเด็กสาวในครอบครัว
ของตน ด้านคนเฒ่า คนวัยกลางคน หรือผู้ที่ไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับการแสดงก็อยู่ในชุดแต่งกายตามสมัย
เช่นเดียวกับบริเวณจัดงานยังเห็นการแต่งตัว แต่งหน้า และการเตรียมสถานที่โดยบางจุดมีข้าราชการ
มาคอยให้คำแนะนำ กระทั่งแขกผู้ใหญ่ทั้งหมดมาถึง พิธีจึงเริ่มขึ้น

ขุนเหนียว สิวีไลพอน นายบ้านคนปัจจุบันร่างคำเปิดและกล่าวเป็นภาษาลื้อ อ้างถึง
ความสำเร็จในการขึ้นำของพรรค-รัฐอย่างใกล้ชิด และช่วยทำให้สภาพความผิเคืองอันเนื่องมาจาก
อาชีพในอดีตของบ้านผานม คือ การทำไร่ ใ้ได้รับการคลี่คลายไปอย่างมาก ประชาชนมีความตื่นตัว
ขยันหมั่นเพียร พึ่งตนเอง และมีระดับความเป็นอยู่ดีขึ้นจนทำให้บ้านผานมกลายเป็น “บ้านวัฒนธรรม” บ้านแรกของแขวง เป็น “บ้านแบบอย่างอนามัย 3 สะอาด” และ“บ้านท่องเที่ยว” อีกด้วย

“ บรรดาท่านแขกผู้มีเกียรติที่นับถือ เผลลื้อก็แม่นเผลหนึ่ง เคยมีบุญเชื้อทางด้าน
หัตถะกำคำแผ่น มูนเชื้อทางด้านฮิดคองปะเพณี และวัฒนธรรมอันคิงามมาแต่
โบราณกาล เพื่อเป็นการปกปักฮักสาเลิมขยาบุญเชื้อดังกล่าว ดกมาในปีนี้ ชาว
บ้านผานมจึงได้พร้อมกันจัดบุญเผลลื้อขึ้น เพื่อสร้างเงื่อนไขไห้บรรดาท่านแขกผู้มี
เกียรติ นับถึงภายในและต่างประเทศได้มาเที่ยวชมหลวงพระบางนับมีอนับหลาย
ขึ้น อีกด้านหนึ่งก็เพื่อเป็นการสร้างบรรยากาศเบิกบานม่วนซื่นใน โอกาสบุญปี
ใหม่ลาว ”

หลังการกล่าวเปิดงานอย่างเป็นทางการแล้วเสร็จ พิธีกรชายไทพวนมมีตำแหน่งเป็นโฆษกของรัฐประจำเมืองหลวงพระบางเอ่ยปากชักชวนให้แขกที่มาร่วมงาน ชมรายการแสดงต่างๆ โดยเริ่มจากขั้นตอนการทอผ้า ภาพลักษณ์หลักของบ้านผานมในเวทีการท่องเที่ยว

“ทำอิด(ลำดับแรก) เป็นการเคลื่อนไหวของชาวเผ่าลื้อ เป็นต้น แม่เฒ่าการแพ็บฝ้าย ปั่นฝ้าย อีวฝ้าย ปั่นหลอด พร้อมคำทูกแบบผานมของหมู่เฮา เชิญท่านชม-เริ่มจากการปั่นฝ้าย คั่นฝ้าย แล้วมาคำแผ่น” ขณะที่พิธีกรกำลังเริ่มต้นอธิบายการทอผ้าอยู่ แม่เฒ่าและหญิงวัยกลางคนกลุ่มหนึ่งที่กำลังเตรียมแสดงต้องสะดุดหยุดลงเล็กน้อย เมื่อมีคนส่งเสื้อปักสีม้อฮ่อมมาให้ใส่ทับเสื้อกันลมที่สวมกันอยู่ เพื่อให้ ‘เสื้อปัก’ เป็นตัวสื่อความหมายประการหนึ่งของ “ความเป็นลื้อแท้” ในเวทีแสดงวัฒนธรรม

รายการแสดงดำเนินไปเป็นลำดับ กระทั่งเข้าสู่รายการที่ 5-6 นั่นคือ การเล่นเกมหมากรุกบ้ำ และจิ๊กซอว์ ทั้งสองชุดการละเล่นเคยประกอบอยู่กับบริบทของพิธีกรรมเลี้ยงหอ หรือ เลี้ยงผีเจ้าบ้านผานม และรายการที่ 7 คือ พิธีส่อนขวัญ เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับสุขภาพ ที่ถือปฏิบัติกันมาในบ้านผานมก่อนจะชบเซา และเลิกไปอย่างเด็ดขาดหลังการปลดปล่อยประเทศ

พิธีกรรมความเชื่อเหล่านี้ได้รับการนิยามจากรัฐว่า เป็นจารีตประเพณีและความเชื่อถืออันงมงาย และผลสะท้อนที่เป็นพิษร้ายของวัฒนธรรมที่ตกทอดมาจากระบอบเก่า ดังนั้น การจะก้าวไปสู่คนใหม่สังคมนิยมได้จะต้องต่อสู้ และกวาดล้างร่องรอยแนวคิดวัฒนธรรม จารีตประเพณีอันหล้าหลังพ้นสมัยของสังคมเก่าให้หมดไป (ดูเพิ่มใน ไกสอน 2531:198-207)

ดังนั้น เมื่อรายการแสดงศิลปะวรรณคดีอันเป็นช่องทางหนึ่งที่รัฐกำหนดขอบเขตให้กับการนำเสนอภาพความเป็นชาติพันธุ์ของบ้านผานม เริ่มมีเนื้อหาคุกคามต่อระบบคุณค่าในระบอบสังคมนิยมที่รัฐเคยนิยมไว้ โฆษกประจำเมืองหลวงพระบางก็ทำหน้าที่ประหนึ่งตัวแทนของรัฐเพื่อป้องปราม ด้วยการตอกย้ำให้เห็นว่า สิ่งที่กำลังปรากฏอยู่ตรงหน้าสาธารณชนขณะนั้น คือความงมงายในอดีตที่นำมาแสดงให้ดูเท่านั้น

“ การยิงหมากรุกบ้ำ เป็นการละเล่นอย่างหนึ่งของเผ่าลื้อของเขา การยิงหมากรุกบ้ำ เป็นจะเล่นในเดือน 7 ในเวลาเลี้ยงหอของเขา ในสมัยก่อนเขาเชื่ออิดองมายนีเนาะ แต่ยังน่าใช้ได้อยู่ในปัจจุบัน...(จิ๊กซอว์) เป็นกีฬาที่ชาวบ้านผานมเขาเคยหลั่น(เล่น) มา เป็นกีฬาเพื่อเฉลิมฉลองหรือการเลี้ยงหอเหมือนกัน เป็นการประลองกำลังในการแก้ตัว คำลือเขาว่า จิ๊กซอว์ ระหว่างหญิงกับชาย ”

¹ เสื้อปัก (คู่กับ จันดำน้าไหล) เป็นสัญลักษณ์ที่คนโคทัวไปมักจับมาผูกโยงไว้กับ “ไทลื้อ” เสมือนเป็นเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ หรือเป็นความจริงแท้ทางวัฒนธรรมของลื้อ แต่โคตซ้อเท็จจริงแล้ว คนกลุ่มอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ลื้อก็มีการใช้ “เสื้อปัก” อยู่เหมือนกัน

“ต่อไปขอเชิญเบิกรับการแสดงเกี่ยวกับการสอนขวัญ แบบประเพณีมงาย เนาะ ...พิธีสอนขวัญเพื่อฮ้องขวัญคนเจ็บกลับคืนสู่ร่างกาย เป็นพิธีทางพราหมณ์ การแสดงเป็นการสาธิต สมมติว่า มีคนเจ็บอยู่ภายในครอบครัว บ่มียามาปัว(รักษา) เป็นจะสอนขวัญ ครอบครัวจะไปหาเผ่าเก่ามาสอนขวัญมาสู่ขวัญให้...อันนี้ถือว่า ยังนำใช้ฮิดพราหมณ์ ถืองมมายอยู่ อันนี้สมัยเก่า ๆ เป็นเฮ็ดแนวนี”

ส่วนไทบ้านในฐานะผู้กระทำการที่เป็นคนดั่งการละเล่น และพิธีกรรมเดิมออกจากบริบทประวัติศาสตร์ เพื่อประกอบสร้างใหม่ในบริบทการท่องเที่ยวก็ใช่ว่าจะนำเสนอภาพของสิ่งเหล่านั้นในลักษณะที่เป็นความจริงแท้มาแต่ดั้งเดิม (inherent authenticity) โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง เพราะในการแสดงที่ได้รับการนิยามจากโฆษกประจำเมืองหลวงพระบางว่าเกี่ยวพันกับความเชื่อถือแบบมงายก็มีรูปแบบของการนำเสนอที่ให้ความหมายต่างไปจากเดิม

ยิ่งหากบ้ำ เต็มไปด้วยท่าทีของการดั่งการมีส่วนร่วมจากผู้ชม (เจ้าหน้าที่พรรค-รัฐ) ให้ลงมาร่วมแข่งขันด้วยกัน จักชาว สร้างความขบขันหยรษาให้กับผู้ชม กูชกู่หนึ่งเป็นหญิงร่างอ้วน มาดิงเชือกกับผู้ชายคำยาหลายคนที่แสดงท่าทางการดั่งเชือกอย่างเต็มกำลัง แต่เชือกก็ไม่ขยับเขยื้อน และพ่ายแพ้แก่หญิงอ้วนในที่สุด สอนขวัญ ดูแรกๆ เคร่งครึม แต่ผู้แสดงก็แสดงอาการเป็นลมอย่างจริงจัง เรียกเสียงฮาจากคนร่วมงานได้ทั่วสารทิศ

ต่อประเด็น การนิยามงานแสดงบางชุดด้วยคำว่า “มงาย” ผู้ศึกษาได้ใช้เวลาหลังงานบุญเผ่าลื้อขอเข้าพบเจ้าหน้าที่ของรัฐ ณ ห้องกานเมืองหลวงพระบาง เพื่อซักถาม เจ้าหน้าที่ท่านหนึ่งปฏิเสธเสียงแข็งว่า งานแสดงในงานบุญลื้อวันนั้นไม่ใช่สิ่งมงาย แต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรม ศิลปะวรรณคดีชนเผ่า เป็นวัฒนธรรมที่ดีงาม แกะช่วยอธิบายให้ผู้ศึกษาฟังว่า อะไรคือเรื่องมงาย ด้วยการยกตัวอย่าง การเชื่อถือผีในระบอบเก่า ก่อนจะทิ้งท้ายอนาคตของบุญเผ่าลื้อ

“ปีนี้ เสาอยากเห็น บุญเขาจะเฮ็ดแนวใด จะได้รู้ ได้ถอดถอนบทเรียน ปีหน้า เสาจะค้นคว้าปัญหาเนื้อในเดิมของชนเผ่ามาแสดงอีก...บ่แม่นแต่เผ่าลื้อ เผ่าอื่นๆ เสาจะไปซุกหู้ส่งเสริมขึ้นมาถือกัน(เหมือนกัน)”

ในคำถามเดียวกัน คณะปกครองบ้านผานมคนหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนงานบุญเผ่าลื้อกล่าวกระทบกระทั่งบเล้าเจ้าหน้าที่ห้องกานเมือง และห้องกานวัฒนธรรมว่า เข้ามาครั้งเดียว มาบอกแล้วก็ไป จากนั้นไม่เคยเห็นหน้าอีก งานแสดงเหล่านี้พวกเขาเป็นผู้คิด ประชุมถามทั้งหมดบ้านแล้วถึงเสนอไปขึ้นเมือง

“แล้วรายการแสดงเสาเสนอ เฮ็ดแบบมงายได้บ่ละ” ผู้ศึกษาจึงคำถาม

“ก็เมื่องนะ !!! เป็นผู้เสนอให้เสาเฮ็ดแบบมงาย ”

แกตอบสั้นๆ เพื่อแสดงให้เห็นที่มาที่ไปว่า ประเพณีที่ถูกหยิบยกมาเป็นการแสดงและถูกดัดดองว่า “งมงาม” ไม่ได้เกิดจากความปรารถนาของ **ไทบ้าน** เพียงฝ่ายเดียวที่จะรื้อฟื้นประเพณีเก่าเช่นนั้นขึ้นมา หากเป็นแรงขับเคลื่อนที่มาจากคณะปกครองชั้นสูงเพื่อทำให้งานแสดงนำเสนอความเป็นจริงแท้ของชาติพันธุ์ลื้อที่ต้องตาต้องใจค่อนักท่องเที่ยวมากที่สุด (exotic performance)

หลังจากงานบุญเผ่าลื้อวันนั้นได้เกิดผลสะท้อนที่รัฐไม่ได้คาดคิดมาก่อน เนื่องจากเรื่องงมงาม ต้องห้ามตามนิยามของรัฐ และ **ไทบ้าน** ต้องการจะลืมนึก ไม่อยากบอกเล่าให้กับคนอื่นฟังได้ หลุดพ้นไปจากภาวะต้องห้ามในอาณาบริเวณสาธารณะ **ไทบ้าน** สามารถพูดคุยกเล่าเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อที่ครั้งหนึ่งในอดีตเคยเป็นจุดยึดโยงความเป็นบ้าน ความเป็นลื้อผานมได้โดยไม่ต้องตะจิตตะขงใจอีกต่อไป แม้ว่าจะไม่ได้โน้มนำไปสู่การกลับไปปฏิบัติอีกก็ตาม ตัวอย่างพ่อเผ่าลีจัน ผู้เคยเล่าให้ผู้ศึกษาฟังมาก่อนว่า ตัวเองเป็นผู้ตัดสินลื้อและมีส่วนในการล้มล้างพิธีกรรมเลียงหอเดือน 7 เมื่อพบหน้าผู้ศึกษาในร้านอาหารกลางบ้านผานม ก็เล่าบรรยายความสนุกสนานในงานเลียงหอให้ฟังท่ามกลางเจ้าของร้านและลูกค้าที่นั่งอยู่ หรือตัวอย่างกลุ่มผู้หญิงวัยกลางคนที่กำลังทอดผ้าอยู่ในอาคารหลังหนึ่งก็ร่วมคุยอย่างออกรส ถึงการเลียงหอ คำบ้าน และการละเล่นต่างๆ พวกเธอไม่มีอาการไม่อยากเล่า เล่าแบบกล้าๆ กลัวๆ หรือพูดแบบรู้มาบ้างแต่คนไม่เกี่ยวเหมือนช่วงก่อนหน้านี้นี้ที่ผู้ศึกษาประสบมาตลอดเมื่อพยายามซักถามถึงประเพณีเหล่านี้

นอกจากการโต้ตอบกันระหว่าง **ไทบ้าน-โหมก-เจ้าหน้าทีห้องกานเมือง** โดยผู้ศึกษาเป็นผู้ร่วมสร้างบทสนทนาเกี่ยวกับการตั้งองค์ประกอบบางอย่างของประเพณีเก่าในประวัติศาสตร์บ้านผานมกลับมาสร้างใหม่เพื่อสื่อแสดง “ความเป็นลื้อ” ในเวทีการท่องเที่ยวแล้ว รายการอื่นๆ ของงานบุญเผ่าลื้อ ที่มีผู้ชมงานส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่ชั้นสูงหรือกรรมการศูนย์กลางพรรค อาทิ เจ้าแขวงหลวงพระบางที่เพิ่งเข้ามารับตำแหน่ง ผู้ว่าการธนาคาร สปป.ลาว รัฐมนตรีกระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม เจ้าเมืองหลวงพระบาง และกรรมการประจำพรรคแขวง และหัวหน้าแผนกต่างๆ ก็เป็นคู่สัมพันธ์ที่ส่งผลต่อกระบวนการนำเสนอ “ความเป็นลื้อ” ให้อยู่ตามครรลองของวาทกรรมการพัฒนาของรัฐ และอุดมการณ์ชาติ โดยเห็นได้จากการกล่าวเปิดงานที่อ้างความสำเร็จของพรรค-รัฐในการนำพา ช่วงการแสดงการขับลื้อ และการแสดงการลงโข่ง (ข่วง) เพื่อจับสาวก็มีแทรกบทว่าด้วยเรื่อง บ้านวัฒนธรรม และบ้าน 3 สะอาด คำนียามใหม่ที่รัฐหยิบยื่นให้กับบ้านผานม เมื่อปี ค.ศ.1999 และ ค.ศ.2001 ดังตัวอย่างบทคัดสรรระหว่างนักแสดงชาย-หญิง

ช: น้องชื่อสง่า.....ญ:น้องชื่อ ปิ่น แก้ว

ช: บ้านนี้บ้านสัง.....ญ:บ้านผานม

ช: โอ ! อ้ายได้รู้ข่าววิทยุ หนังสือพิมพ์
 ดึงได้รู้บ้านผานม เป็นบ้านวัดตะนะท่า
 บ้านสามสะอาด แม่นบ้านของน้องนี้อ่า.....อู :แม่นแล้ว

แม้ว่าโดยเงื่อนไขของเวทีแสดงทางวัฒนธรรมในการท่องเที่ยว คนท้องถิ่นมักถูกคาดหวังให้นำเสนอภาพลักษณ์ที่มี “ความเป็นแก่นแท้ทางชาติพันธุ์” และมี “ความเป็นอื่น” เพื่อเป็นสินค้าสำหรับการท่องเที่ยว (Wood 1997:19) แต่ดูเหมือนว่าเส้นของ “ความเป็นอื่น” หรือ “ความเป็นลื้อ” ที่ไทผานม นำเสนอขึ้นมาจะเป็นเส้นแดนทางสัญลักษณ์ที่ค่อนข้างคลุมเครือ เหลื่อมซ้อนกับ “ความเป็นลาว” ในฐานะอัตลักษณ์ของชาติอยู่ตลอดเวลา

ตัวอย่าง บทเพลงที่ดัดแปลงเนื้อร้อง/ทำนองมาจากแนวเพลงยุคปลดปล่อย และเป็นรายการแทรกที่ไม่ได้ระบุไว้ในกำหนดการ มีเนื้อท่อนหนึ่งย้าว่า “ถึงแม้ว่าเป็นเผ่าลื้อพวกเรา ก็คือ ปวงชนของลาว ” เป็นปวงชนของลาวที่สมัครสมานสามัคคีรวมพลัง รับใช้การงานตามที่พรรค-รัฐมอบหมาย เพื่อสร้างชาติลาวให้รุ่งเรืองเฉกเช่นคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ

“ มาเกิด ชาวหนุ่มบ้านเฮา มาช่วยกันเข้า กุ่มลุมสามัคคี เพื่อชาติ เพื่อประชาชน เพื่อทุกๆ คนให้อยู่ดีกินดี หากชาวหนุ่มเฮาสามัคคี (ซ้า) สำเร็จหน้าที่ที่ขึ้นเทิง มอบหมาย มาเกิดมาฮวมกำลัง ฮวมสันหลังของชาติยิ่งใหญ่ พวกเฮาขอปฏิญาณ รับใช้เวียกงานที่รัฐบาลมอบให้ บ้านเฮาจะสูงเฮืองสิ่วไล (ซ้า) ก็ย่อนน้ำใจชาวหนุ่มทุกคน ผานม บ้าน 3 สะอาด เขากำสามารถเป็นบ้านวัฒนธรรม ถึงว่าจะเป็นเผ่าลื้อ (มีลูกคู่ส่งเสียง...อู้) พวกเฮา ก็คือ ปวงชนของลาว มาฮิมา มาต่างเมืองลาว (ซ้า) ให้สคไลแฉวาว คือ คังดวงพะจัน มาเกิดมาสามัคคี หน่วยวันนะคะคิตะหานราด กองหลอน สมาคมสะดี อนามัยกันแท้ ฮิบมา ๆ ถ้อน (เกิด) มาสร้างเมืองลาวให้สูงเฮืองถาวรอน (ซ้า) อย่างมัวหลับนอน มาช่วยกันพัฒนา” (คนคู่ ส่งเสียง อู้....ปรบมือ)

รายการแสดงสุดท้ายอีก 2 รายการ คือ การให้นักร้องประจำบ้าน ขับขานเพลงปฎิวัติ ที่มีเนื้อหารำลึกถึง “เวียงไซ” สถานที่ที่เป็นศูนย์กลางของการปฏิวัติปลดปล่อยประเทศในยุคต่อสู้กับผู้รุกราน และการฟ้อนเผ่าลื้อ ประกอบเพลง ค.ตำมาลาวง ที่มีการดัดแปลงท่วงท่าฟ้อนประกอบจังหวะซับซ้อนกว่าเมื่อครั้งไปร่วมขบวนพาเหรด และแสดงอยู่หน้าปะรำพิธีในงานเปิดปีการท่องเที่ยว ประจำแขวงหลวงพระบาง เดือนเมษายน ค.ศ. 2000

ดังนั้น กระบวนการนำเสนอ “ความเป็นลื้อผานม” ของไทบ้าน ในเวทีการแสดงวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว จึงไม่ได้เป็นการนำเสนอภาพของความเป็นชาติพันธุ์ที่มีลักษณะดั้งเดิม (primordial ethnicity) หรือ ย้อนกลับไปหาบรรพบุรุษทางวัฒนธรรมที่จริงแท้ของบ้านผานมตามที่รัฐคาดหวังให้ไทผานมเป็น และก็ไม่ใช่ว่าการสร้าง “ความเป็นอื่น” ให้กับตัวเองเพื่อพยายามรักษา-จับแน่นพรมแดนทางชาติพันธุ์ลื้อให้มิชอบเขตชัดเจนบรรลุผลต่อการเป็นวัตถุจับจ้องในการท่องเที่ยวอย่างเดียว

ทว่า “ความเป็นลื้อผานม” ที่นำเสนอออกมาในเวทีการแสดงวัฒนธรรมเป็นความพยายามของไทบ้านในการต่อรองกับรัฐ มากกว่าที่จะเลือกต่อรองกับนักท่องเที่ยว ด้วยการเปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมหรือการนิยามความเป็นลื้อใหม่ ที่มีคัดเลือกองค์ประกอบทางวัฒนธรรม และผสมผสานระบบคุณค่าต่างๆ ทั้งระบบคุณค่าของบ้าน ระบบคุณค่าของตลาดทุนนิยม ระบบคุณค่าตามแนวทางสังคมนิยม ภายใต้เงื่อนไขความสัมพันธ์กับรัฐ ที่แสดงบทบาทนำในการทำให้ต้นทุนวัฒนธรรมของบ้านผานมเป็นสินค้า พร้อมไปกับการจำกัดขอบเขต และตรวจตราการประกาศความเป็นชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่เป็นสินค้าของบ้านไปในคราวเดียวกัน (ดูเพิ่มใน Wood 1997: 18-24)

5.3 แรงเสียดทานของการจัดการพื้นที่ค้าขาย

ปฏิบัติการเชิงนโยบายบ้านวัฒนธรรมที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การเข้าไปจัดการกับ “พื้นที่ค้าขาย” ภายในบ้าน ด้วยการก่อสร้างศูนย์ส่งเสริมหัตถกรรมบ้านผานม หรือ สโมสรรหลังใหม่ทางฟากตะวันออกของตัวบ้าน มีข่าวกระแสนีกระสายออกมาว่า รัฐยอมทุ่มเทงบประมาณมากกว่า 80 ล้านบาทเพื่อศูนย์ฯ แห่งใหม่บนที่ดินกรรมสิทธิ์ของรัฐ ฟากตะวันออกของตัวบ้าน

เบื้องต้นไทบ้านจำนวนหนึ่งเข้าใจว่า รัฐคงเห็นสภาพสโมสรรเก่ามุงคา ไม่สะดวกในการค้าขายจึงต้องการสร้างให้ดีขึ้น เพราะถ้าจะรอให้ไทบ้าน สร้างกันเองคงไม่มีทางเป็นไปได้ แต่ข้อเท็จจริงลึกกว่านั้น คือ รัฐ ต้องการเข้ามาจัดระเบียบด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับชั้นรากฐานหรือขั้นบ้าน

ก่อนหน้านี้จะมีการก่อสร้างศูนย์ฯ แห่งใหม่ ความขัดแย้งพื้นฐานในธุรกิจขายผ้าบ้านผานมจะเป็นการขัดแย้งกันระหว่าง “การจัดการพื้นที่ค้าขาย ตามแนวทางเสรีที่เน้นความเป็นปัจเจก กับ การจัดการพื้นที่ค้าขายตามแนวทางสังคมนิยม ที่เน้นการรวมหมู่”

ปัญหาดังกล่าวสะสมมาเป็นเวลานานหลายปีนับแต่ช่วงต้นทศวรรษที่ 1990 เมื่อการท่องเที่ยวในบ้านผานมเริ่มเติบโตขึ้น อดีตคณะปกครองชั้นบ้านเก่าบรรดาเกษียณนั้นว่า

“เขาเห็นว่าขายดี ก็ตั้งร้านค้าของใครของมันขึ้นมา แยกตัวกันออกไป ต่างคนต่างขาย ต่างมีธุรกิจขัดแย้งกัน คนที่บ้านไม่มีแขกลง ไม่ได้ขายของ เขามีระบบคอมพิวเตอร์มิชชั่นให้โกด์พาแขกไปลงเรือนใดเรือนหนึ่ง⁹”

ความขัดแย้ง ไม่ลงรอยดังกล่าวเป็นเรื่องของอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรในพื้นที่ท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน และความต่างนี้มีแนวโน้มการกระจุกตัวของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเฉพาะกลุ่มร้านเอกชนรายใหญ่ไม่กี่ราย อันเนื่องมาจากเหตุผลหลักๆ ดังนี้

ประการแรก ผู้ประกอบการร้านค้าตามเรือนรายใหญ่ๆ มีต้นทุนทางเศรษฐกิจ และความสามารถในซื้อ และจัดหา “ผ้าทอหรือสินค้านอกบ้าน” ที่มีรูปแบบ สี สัน ลวดลายที่หลากหลายและมีปริมาณมากพอสำหรับรองรับนักท่องเที่ยวมากกว่า กลุ่มสมาชิกในสโมสรโดยรวม ที่มีต้นทุนทางเศรษฐกิจต่ำกว่า ยิ่งเมื่อเทียบผลต่างกำไรระหว่าง การทอผ้าขายเอง ที่ต้องใช้เวลา แรงงาน และทุน กับ การนำผ้านอกบ้านมาขาย กรณีหลังได้กำไรค่อนข้างรวดเร็ว และมากกว่า

ประการที่สอง การแข่งขันระหว่างผู้ประกอบการร้านค้าตามเรือนที่ใช้ระบบการจ่ายค่าคอมมิชชั่นให้กับโกด์ หรือ คนขับรถรับจ้างเพื่อดึงแขกมาซื้อสินค้าร้านตน ไม่ได้เป็นการแข่งขันกันระหว่างร้านค้าตามเรือนอย่างเดียว แต่มีผลสะท้อนไปถึงกลุ่มสมาชิกที่ขายผ้าในสโมสรหลายรายที่ไม่มีทุนสะสมมากพอ เมื่อถูกถามเรื่องค่าคอมมิชชั่นก็จำต้องจ่ายให้ เพราะเกรงว่าโกด์จะไม่พาแขกเข้ามาซื้อสินค้าของตนอีก

แนวทางในการสร้างชีวิตวัฒนธรรมใหม่⁹ ด้วยการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านวางข้อกำหนดกฎระเบียบบ้านของตนทั้งเรื่องเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคม และระบบคุณค่าอื่นๆ เช่น ให้มีจิตใจรักใคร่ เห็นคุณค่าของคนบ้านเดียวกัน รักษาฮีดคองประเพณี ได้สร้างเงื่อนไขให้กับคณะปกครองชั้นบ้าน (น่าจะรวมถึงชั้นเมือง-ชั้นแขวง) ใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการกับปัญหาความขัดแย้ง ความไม่ลงรอยกันในธุรกิจการค้าผ้าที่ยืดเยื้อยาวนานมาหลายปี ด้วยการเสนอให้คณะปกครองระดับสูงออกคำสั่งขู่งบงกักร้านค้าส่วนตัวที่อยู่ตามเรือนทั้งหมดให้มาขายรวมกันที่ศูนย์แห่งเดียว¹⁰

หัวหน้าศูนย์ฯ คนปัจจุบัน ให้สัมภาษณ์ว่า การทำเช่นนี้เป็นความประสงค์นับแต่แรกตั้งสโมสรขายผ้าของบ้านผานม ที่เห็นว่า การขายรวมกันเป็นสิ่งดี เพราะแขกส่วนใหญ่ที่มาเที่ยวบ้าน

⁹ สัมภาษณ์อดีตคณะบ้าน, บ้านผานม, 3 ธันวาคม 2001

¹⁰ ดูรายละเอียดในภาคผนวก เรื่อง มาตรฐานของการสร้างชีวิตวัฒนธรรมใหม่ (1998)

¹¹ เจ้าของร้านที่เปิดอยู่ตามเรือน เมื่อถูกคำสั่งขู่งบงกักร้านค้าส่วนตัวที่อยู่ตามเรือนทั้งหมดให้มาขายรวมกันที่ศูนย์แห่งเดียว ในศูนย์และไปเข้าร้านในตัวเมือง และบางรายมีร้านค้าเป็นของตัวเองในตัวเมืองหลวงพระบางอยู่แล้ว

ผานม จะเดินเที่ยวตั้งแต่วัดขึ้นไปทางตะวันออก ส่วนทางใต้วัดลงไปถึงท้ายบ้าน แยกไม่นิยมไปกัน มาขายรวมกันทำให้ทุกคนมีโอกาสเท่ากัน ไม่มีผิดมีเถียงกัน แต่ตอนนั้นอ้ายเพา(เจ้าของร้านเอกชนรายแรกของบ้าน) เริ่มขอแยกก่อน หลังๆ มาแยกผู้ใหญ่เข้ามาบ้านก็ไม่มีใครไปต้อนรับ ขายของอยู่เรือนใครเรือนมัน ที่ใครที่มัน มีผิดมีเถียงกัน ทางเจ้าหน้าที่ที่ทำงานอยู่เขาก็รู้ ทางแขวงทางเมืองก็เข้ามาสร้างศูนย์ให้ขายอยู่รวมกันหมดอีกครั้ง¹¹

ศูนย์ฯ แห่งใหม่ใช้วิธีการให้สิทธิในพื้นที่ขายกับสมาชิกสโมสรเดิมราว 60 รายก่อนที่เหลืออกยเปิดรับสมาชิกใหม่เพิ่มเติมเข้ามา กระทั่งได้สมาชิกประมาณ 80 คน มีการจัดแบ่งเป็นหน่วยภายในออกเป็น 8 หน่วยๆ ละประมาณ 9-10 คนเป็นอย่างน้อย โดยถือว่า ผู้ขายแต่ละคนจะเป็นตัวแทนของแต่ละครอบครัวและให้สิทธิครอบครัวละ 1 ที่นั่งเท่านั้น เมื่อแรกเข้าสมาชิกทุกคนจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการทำที่นั่งเป็นไม้และตู้เก็บได้ที่นั่งในราคา 120,000 กีบต่อพื้นที่ขายหน้ากว้างเฉลี่ย 80 เซนติเมตร มีอากรภาษีรายเดือนที่จัดเก็บอีกรายละ 6,000 กีบ รายได้จากภาษีรายเดือนจะแบ่งออกเป็นสัดส่วน คือ แบ่งเข้าบ้าน 300 กีบ ส่งให้เมือง 1,000 กีบ จ่ายค่าน้ำไฟ และค่าบำรุง 4,500 กีบ และ 200 กีบสุดท้ายแบ่งให้กับหัวหน้าและรอง (สามคน) ที่เลือกตั้งขึ้นใหม่ในปี ค.ศ. 1999 ด้านการเลือกทำเลที่นั่งขายภายในศูนย์ฯ ซึ่งมีความสำคัญต่อการขายอยู่ไม่น้อย สมาชิกมีมติตกลงให้หัวหน้าหน่วยแต่ละหน่วยเป็นคนจับสลาก และจัดสรรที่นั่งขายกันภายในหน่วยเองว่าจะอยู่ในบริเวณไหน

ศูนย์ฯ ยังได้สร้างกฎเกณฑ์ใหม่ๆ ขึ้นจากประสบการณ์ความขัดแย้งในการดำเนินธุรกิจภายในบ้านผานมที่ผ่านมา และเป็นกฎเกณฑ์ที่การสนองตอบค่อน โขบายบ้านวัฒนธรรม รวมถึงเป้าหมายในการจัดการกับภาพลักษณ์ด้านลบของบ้านในตลาดท่องเที่ยว ดังนี้

กฎข้อที่หนึ่ง-ห้ามนำผ้าทอจากภายนอกบ้าน(นอกแขวง นอกประเทศ)เข้ามาขาย และให้ไทบ้านเป็นผู้ผลิตผ้าทอด้วยตนเองทั้งหมด การผลิตด้วยแรงงานในบ้านเป็นมาตรฐานการดำรงชีวิตประการหนึ่งของบ้านวัฒนธรรม และถูกคาดหวังว่า กฎเกณฑ์นี้น่าจะช่วยในการนำเสนอภาพลักษณ์ของบ้านทอผ้าที่แท้จริงในตลาดท่องเที่ยวได้อีกครั้ง

กฎข้อที่สอง-ห้ามขายและเปิดร้านค้าผ้าทอและสินค้าที่ระลึกภายในตัวเรือน แต่สามารถนำผ้าทอออกไปขายหรือนำไปส่งข้างนอกบ้านผานมได้

กฎข้อที่สาม-ห้ามลูกออกจากที่นั่ง เพื่อแย่งกันขายสินค้าให้กับนักท่องเที่ยว

กฎข้อที่สี่-ไม่ให้เอาเด็กเล็กมาเป็นคนขาย

ภายในกลุ่มสมาชิกยังมีการจัดแบ่งงานดูแลรับผิดชอบเรื่องความสะอาด การเปิด-ปิด ศูนย์ การเตรียมน้ำไว้ต้อนรับแขก รวมถึงการสร้างระบบสวัสดิการภายในกลุ่มสมาชิกในรูปแบบเงิน

¹¹ สัมภาษณ์หัวหน้าศูนย์ส่งเสริมหัตถกรรมผ้าผืนบ้านผานม, บ้านผานม, 26 เมษายน 2001

กองกลาง เพื่อช่วยเหลือสมาชิกยามเค็คร้อน ลูกหลานเจ็บป่วย หรือมีงานบุญในเรือนของแต่ละคน กรณีสมาชิกคนไหนที่มีความจำเป็นต้องใช้เงินก้อนก็สามารถขายสิทธิ์ที่นั้งคืนให้กับศูนย์เพื่อให้ผู้อื่นได้รับสิทธิ์ต่อทั้งรูปของการขายขาด หรือ ขายฝากชั่วคราวได้

ตั้งแต่นั้นมา ศูนย์ฯ ได้กลายเป็นพื้นที่ในการรองรับปฏิบัติการเชิงนโยบายด้านการพัฒนาในระดับบ้านของรัฐ เช่น ใช้เป็นที่รับรองแขกผู้ใหญ่ ใช้เป็นต้นแบบในการดูงานเพื่อสรุปบทเรียนให้กับตัวแทนจากบ้านอื่น-แขวงอื่นเพื่อจัดการการท่องเที่ยวในระดับบ้าน รวมถึงการได้เข้าไปเป็นตัวแทนของแขวงหลวงพระบางในการออกร้านวางแสดง และขายสินค้าในงานประจำปี งานเปิดปีท่องเที่ยว งานบุญธาตุหลวง ณ กรุงเวียงจันทน์ เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตาม การจัดการพื้นที่ที่ค้าขายตามแนวทางดังกล่าวเกิดขึ้นท่ามกลางภาวะการแข่งขันในตลาดท่องเที่ยวเมืองหลวงพระบางและพื้นที่รอบนอกกำลังขยายตัวอย่างเต็มที่ นับแต่ปีการท่องเที่ยวลาว(ค.ศ.1999-2000) เป็นต้นมา การจัดระเบียบพื้นที่ค้าขาย จึงส่งผลกระทบต่อ **ไทบ้าน** โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มแม่ค้าสมาชิกศูนย์ฯ อย่างน้อยที่สุด 3 ประการ คือ

ประการแรก - ระดับการแข่งขันในตลาดของกลุ่มสมาชิกในศูนย์ฯ โดยรวม มีข้อจำกัดมากขึ้น เนื่องจากการเน้นให้ผลิตผ้าทอขายเองทั้งหมด ไม่สามารถนำผ้าจากนอกบ้านเข้ามาขายได้ เกิดขึ้นท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจของลาว ค่าครองชีพถีบตัวสูงขึ้น ต้นทุนการผลิตก็อยู่ในทิศทางเดียวกัน ทั้งค่าฝ้าย ค่าดอกเบี้ยยเงินกู้ยืม¹² นี่ยังไม่แนับรวมภาษีรายเดือนที่สมาชิกต้องจ่ายให้กับศูนย์ฯ ในฐานะต้นทุนคงที่อีก

ส่วนตลาดการแข่งขันในธุรกิจค้าผ้าทอ-สินค้าที่ระลึกภายนอกบ้านก็มีการขยายอย่างเสรี ผ้าทอในแต่ละแห่งมีแบบและลวดลายคล้ายคลึงกันจนแทบจะไม่สามารถจำแนกแหล่งที่มาในการผลิตได้ง่าย และปัจจัยที่สำคัญอีกประการ ก็คือ ต้นทุนที่ลงไปในการผลิตผ้าทอด้วยแรงงานตัวเอง ไม่คุ้มค่า คุ้มเวลา และยังไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการที่แตกต่างในหมู่นักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อเทียบกับการนำผ้านอกบ้านมาขาย

ประการที่สอง-เป็นผลสืบเนื่องมาจากประการแรก นั่นคือ ระดับพฤติกรรมการค้าขายผ้าทอในชีวิตประจำวันของไทบ้านกลายเป็นเรื่องหลบๆ ซ่อนๆ เนื่องจากกฎเกณฑ์กติกาที่วางไว้ไม่ค่อยจะสอดคล้องกับข้อเท็จจริงทางเศรษฐกิจ และกฎที่สร้างขึ้นภายใต้โครงสร้างทางการเมืองแบบลาวก็ทำให้ปฏิบัติการอำนาจของการจับจ้องที่มองไม่เห็นแทรกซึมลงไปในระดับการควบคุมพฤติกรรมของไทบ้าน

¹² ตัวอย่าง ดอกเบี้ยจากเงินกู้ ในปี ค.ศ. 1999-2000 ของไทบ้านคนหนึ่ง เธอืมเงินจากธนาคารมา 5 แสนกิบ ต้องใช้ดอกเบี้ยรายเดือนเดือนละ 22,000 กิบ หรือ เท่ากับ 44 % ต่อเดือน มีกำหนดคืนเงินคืน 8 เดือน โดยมีคนของธนาคารมาตรวจที่ทุกตลอดว่ามีการลงทุบทอผ้าจริงหรือไม่

แม่ค้าหลายคนจึงเลือกที่จะคืนเงินด้วยการใช้ช่องทางเล็กๆ เพื่อหาทางรอดในธุรกิจค้าผ้าของตน ด้วยการแอบไปหาซื้อผ้านอกบ้านจำนวนหนึ่ง มาขายแซมลงไป หรือนำมาดัดแปลงเป็นผลิตภัณฑ์อื่น หรือเมื่อสบโอกาสบางคนก็จะแอบขายผ้าทอให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาบริเวณเรือนของตนโดยตรง

ดังตัวอย่างไค้คนหนึ่งที่กล่าวถึงแล้วในบทหน้าๆ ว่า เขาเห็นสาวผานม 2 คนเดินอยู่ในตลาดรา กลางเมืองหลวงพระบาง เขาริบชี้ชวนให้ลูกทัวร์ดู เพื่อยืนยันสิ่งที่เขาแนะนำไปข้างต้นว่า บ้านผานมไม่น่าไปเที่ยว เพราะผ้าที่ขายที่นั่นก็นำมาจากตลาดราเหมือนกัน ต่อกรณีเดียวกันนี้ เจ้าของร้านขายผ้าชาวหลวงพระบางกล่าวกับผู้ศึกษาว่า สาวผานม 2 คนนั้นจะเข้ามาซื้อผ้าที่ร้านนี้ แต่มาเจอกับไค้และผู้ศึกษาที่เข้า-ออกบ้านผานมเสียก่อน ทำให้เธอทั้งสองไม่กล้าเข้ามาซื้อสินค้า แต่ถ้าปลอดภัย พวกเธอจะกลับมาซื้อผ้าอีก¹³

ในทางกลับกัน นักท่องเที่ยวรายหนึ่งเล่าให้ผู้ศึกษาฟังว่า ต้นเดือนเมษายน ปี ค.ศ. 2000 เขาออกจากศูนย์ฯ ขายผ้าไปเดินเล่นในบ้านผานม เมื่อผ่านเรือนหลังหนึ่งที่มีผู้หญิงกำลังทอผ้าอยู่ เขาเข้าไปดู และชอบใจผ้าผืนหนึ่งที่เธอนำมาเสนอจึงขอซื้อจากเธอ เธอรีบสั่งให้ลูกสาวไปปิดประตูเรือน เขารู้สึกแปลกใจมากแต่ไม่ได้สืบสาวหาเหตุ เมื่อจ่ายเงินเสร็จเรียบร้อยแล้ว เธอขอร้องให้เขาขัดผ้าทอผืนนั้นไว้ในกระเป๋ายี่สิบห้าเซ็นต์ อย่าเพิ่งเอาออกมาโชว์ให้คนในบ้านเห็น เพราะถ้าคนอื่นรู้ว่าเธอทำเช่นนั้น เธอจะถูกกล่าวโทษ ถูกปรับเงิน หรือกรณีแม่ค้ารายหนึ่งเห็นกลุ่มคณาจารย์จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ขี่รถจักรยานผ่านเข้ามาทางตัวเรือนของเธอ เธอจึงเสนอขายผ้าทอให้กับอาจารย์ท่านหนึ่ง ผู้ศึกษาที่ร่วมอยู่ในกลุ่มคณาจารย์ด้วยหยอกถามเธอเกี่ยวกับข้อห้ามที่ตกลงไว้ในบ้าน เธออ้างว่า ถ้าไม่ให้เขารู้ก็ขายได้

การขายผ้าให้กับนักท่องเที่ยวในเรือนคงเกิดขึ้นอีกหลายครั้งทั้งในกลุ่มสมาชิกศูนย์ฯ และ ไทบ้าน ที่ไม่ได้เป็นสมาชิก แต่สำหรับกรณีหลังพบว่า พวกเธอปฏิเสธกติกาที่วางไว้ โดยอ้างว่าใช้เฉพาะสมาชิกศูนย์ฯ เท่านั้น

ประการที่สาม-ระดับภาพลักษณ์ แม้ว่าความคาดหวังด้านหนึ่งของการออกกฎเกณฑ์ที่ให้กับกลุ่มสมาชิกในศูนย์ฯ แห่งใหม่ปฏิบัติตาม จะเป็นความพยายามในการจัดการกับภาพลักษณ์ด้านลบของบ้านผานมที่ผ่านมา ด้วยการให้ ไทบ้านกลับมาเป็นผู้ผลิตผ้าทอขายเองทั้งหมดเพื่อสร้างความจริงแท้ในฐานะผู้ผลิต หรือไม่ให้ลูกออกจากที่นั่นไปแก่งแย่งลูกค้ากัน

¹³ เหตุการณ์ที่หยิบยกขึ้นมานี้เป็นตัวอย่างนี้ เกิดขึ้นในเดือนธันวาคม 2001 ซึ่งขณะนั้น กฎระเบียบในการห้ามนำผ้านอกบ้านมาขายได้คลี่คลายและเปลี่ยนแปลงไปแล้ว แต่น่าสนใจว่า ทำไม สาวผานมทั้งสองถึงรู้สึกลัว คนยังถูกจับต้องซื้อ-จัดซื้อ และอ้างปรีชเหียบกับสถานที่ค้าผ้าบ้านอื่น หรือร้านอื่นในเมืองหลวงพระบางกลับไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงเรื่อง ผ้าใน-ผ้านอก แม้แต่น้อย

แต่ข้อเท็จจริงก็คือ คนที่มาเที่ยว พวกที่เข้ามาเก็บเรื่องราวเพื่อนำเสนอในสื่อต่างๆ หรือ ตัวไกด์ท้องถิ่นเองก็แทบจะไม่ได้รับทราบ (หรือ ไม่จำเป็นต้องทราบ) เกี่ยวกับกฎเกณฑ์เหล่านี้ เพราะภาพปรากฏตรงหน้าพวกเขา ก็คือ ตัวศูนย์แห่งใหม่ก่อด้วยซีเมนต์ เดินเข้าไปมีแม่ค้าจำนวนมากนั่งอยู่หลังกองผ้า ทุกคนคั่นรสนเสนอขายผ้าของตนในพื้นที่เล็กๆ ที่จัดให้ และลายผ้าจำนวนมาก ก็มีให้เห็นคายนั่นในตลาดและร้านค้ากลางเมืองหลวงพระบาง

ภาพลักษณ์ของสถานที่ กิจกรรมค้าขายและตัวสินค้าในศูนย์แห่งใหม่ ด้านหนึ่งจึงเดินสวนทางกับภาพลักษณ์เดิมบางประการที่ตัวบทจำนวนหนึ่งได้นำเสนอภาพผ่านมไว้ เช่น ความเป็นธรรมชาติของสถานที่ที่มีสโมสรมุงหญ้าคา สาวทอผ้าอยู่ใต้เรือน อีกด้านหนึ่งกลับกลายเป็นสัญลักษณ์ที่นำไปสู่การนำเสนอภาพผ่านในฐานะพื้นที่ท่องเที่ยวที่สูญเสียความจริงแท้ไปแล้ว ดังปรากฏในตัวบทของไทยและต่างประเทศ

“...แม่ค้าชาวลื้อต่างแก่งแย่งกันขายสินค้าบางครั้งอาจสร้างความน่ารำคาญให้กับนักท่องเที่ยวได้ ราคาสินค้าบ้านผานมอาจจะมีราคาสูงกว่าตลาดควรตรวจสอบก่อนซื้อ...” (เสรี และอรุณี, 2544: 115)

“...ตลาดขายผ้าเก่าที่คูแปลกและโบราณได้เปลี่ยนไปเป็นศูนย์ค้าขายหลังใหม่ก่อด้วยซีเมนต์ ทุกวันนี้คุณสามารถซื้อชิ้นผ่านมได้จากผู้ค้าปลีกในตัวเมืองหลวงพระบางได้ในราคาที่แพงไปกว่าที่ขายกันในบ้านผานมเล็กน้อย...” (Cumming, 2002: 221)

หรือตัวอย่างคำสัมภาษณ์ของนักท่องเที่ยวไทยคนหนึ่ง เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2000

“ผมจ้างรถ 3ล้อ ราคา 300 บาท เข้าไป พอถึงสโมสรมารู้สึกแย่มาก แม่ค้าที่นั่งๆ นอนๆ อยู่ถูกขึ้นมายาของให้ผม เหมือนถูกเด็กชาวเขารุมอย่างจั้นแหวะ ก่อนผมมาผมอ่านหนังสือหลวงพระบางหัวใจของล้านช้าง หนังสือภาษาอังกฤษ และหนังสืออื่นๆ ผมไม่คิดว่าจะเป็นอย่างนี้...ผิดหวังมากเลย” “

อย่างไรก็ตาม ตลอดเวลาที่ผู้ศึกษาทำงานภาคสนามอยู่จะเห็นความพยายามของไทยบ้าน โดยเฉพาะสมาชิกศูนย์ฯ หลายคนออกมาได้ตอบกับภาพลักษณ์ด้านลบเหล่านั้น ด้วยการอ้างถึง

“สัมภาษณ์นักท่องเที่ยวชาวไทย, เมืองหลวงพระบาง, 18 เมษายน 2000

“ระบบคุณค่า” ที่พวกเธอได้รับจากการปฏิบัติตามนโยบายของบ้านวัฒนธรรม เช่น การกล่าวถึง *ไทบ้านผานม* เป็นบ้านที่มีน้ำใจ ช่วยเหลือ สามัคคีกัน ดังตัวอย่างบทสนทนาระหว่าง *ไทบ้าน* กับ คนขับรถรับจ้าง

“นายภาษา(คนนำเที่ยว) แต่ละคนมาอ้างว่าไปบ่อนโน้นได้เงิน บ่อนนี้(บ้านผานม) มาบ่ได้เงิน บางคนบอกแจกว่าบ่ต้องซื้อ เดียวนี้ นายภาษาเหียนกันหมดแล้ว บางทีก็ต้องไล่เก็บกันคนละ 1,000-2,000 กีบ ให้นายภาษา แจกส่วนหลายมัก แแนวเดิม(ขายอยู่ตามเรือน) แต่บ่รู้เนื้อแท้ คนในบ้านผิดกัน เอือนใดทุนหลายมักซื้อ เครื่องทางนอกมาขาย แจกลงเอือนใด เอือนหนึ่งนัก ลาว(เขา)จ่ายเงินให้นายภาษา บ้านอยู่ทางหางบ่ได้กินขายกันตามแนวเดิม บ่ได้ช่วยเหลือ สามัคคีกัน ตอนนั้นอยู่ ไผอยู่มัน ตอนนี้อยู่ใครเป็นหยังเจ็บไข้ ได้เก็บเงินช่วยคนละ 500 กีบ เข้าไล่เบ็ง 80 คนเท่าใด¹⁵”

ขณะที่ตัว “ผ้าทอ” สินค้าวัฒนธรรมซึ่งปรับเปลี่ยนลวดลายและแบบไปตามกระแสความต้องการของผู้บริโภคในตลาดท่องเที่ยวที่หลากหลาย กระทั่งกล่าวได้ว่า ผ้าทอของบ้านผานมไม่ได้มีความแตกต่างในเรื่องของลวดลาย สี สัน ความจำเพาะของท้องถิ่น หรือมีลักษณะความจริงแท้ทางชาติพันธุ์ ต่างไปจากร้านค้าอื่นๆ ในตัวเมืองหลวงพระบางหรือสถานที่ท่องเที่ยวรอบนอกแต่อย่างใด ดังคำกล่าวของหัวหน้าศูนย์ฯ ว่า

“แต่ก็หมดหลวงพระบาง บ่คือบ้านเฮา¹⁶ เดียวนี้ลายคือกันทุกบ่อน ” (เมื่อก่อนทั้งหลวงพระบางไม่เหมือนบ้านเรา เดียวนี้ลายเหมือนกันทุกที่)

ความคือกัน เหมือนกันไปทุกที่ทุกแห่งของสินค้าผ้าทอ มีผลให้ *ไทผานม* ต้องพยายามนำเสนอภาพลักษณ์ใหม่ให้กับตนเอง และสินค้าผ้าทอของตน เพื่อช่วงชิงความได้เปรียบในตลาดท่องเที่ยวหลวงพระบาง ดังนี้

ประการแรก-เป็นการนำเสนอภาพผานมเป็น “ผู้รักษาผ้าลายดั้งเดิมของหลวงพระบาง” หรือ “ความจริงแท้ของผ้าทอหลวงพระบาง” ไว้ โดยยกตัวอย่างลายผ้าหลัก 2 ลายคือ ลายกะแจและลายช้าง¹⁷ ที่ยังคงทอกันอยู่

¹⁵ สังเกตการณ์และหึ่งเรอคุยกับคนขับรถรับจ้าง ณ ร้านขายกระดาษสา, บ้านผานม, 26 เมษายน 2001

¹⁶ คำกล่าวนี้เป็นคำพูดวาทะ ไทบ้านบางคนอิงอยู่กับถ้อยคำที่ทอให้กับราชสำนักวัง ทอขายให้ฝรั่งในศอกก่อนปลดปล่อยบ้านที่สำคัญ คือ ในคู่สัมพันธ์ของการทอให้ มักจะเป็นเรื่อง ทอตามลายที่สั่งหรือที่นิยมในบริบทนั้น ๆ เช่น แม่ของแม่เต่าบัวพันไปทออยู่ในคุ้มเจ้าพิชราช กรุงเวียงจันทน์ ตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 1920 ถึงต้นทศวรรษที่ 1930 ก็ทอประเภท “ผืนเพชรร้อย” ใส่คอกบีนสี ๆ ขายให้กับคนลาว 2 ผืนใจ โคอไม่ได้กังวลว่า ลายที่ทอต้องเป็นชื่อแท้ หลวงพระบางแท้ หรือไม่แท้ ขอเพียงคนซื้อต้องการผ้าทอเท่านั้น

ประการที่สอง-การนำเสนอภาพที่เน้นถึงความเป็น “บ้านแรกในการทอผ้า” ที่ได้รับเลือกจากแขวงหลวงพระบางให้เป็นตัวแทนไปออกงานระดับชาติ และไปสอนการทอผ้าให้กับบ้านอื่นเกือบทั่วทั้งแขวง

ประการที่สาม-การนำเสนอที่เน้นไปยัง “คุณภาพ” ของตัวสินค้า แม้ว่าราคาจะสูงกว่าที่อื่นก็ตาม การยกคุณภาพของสินค้าขึ้นมานำเสนอ มีนัยโดยตรงต่อการได้ตอบการลดทอนคุณค่าของผ้าทอผานมด้วย “ตัวเลขราคา” ที่เกิดขึ้นในตัวแทนหลายชิ้น จากปากคำของไกด์และกลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวนั่นเอง

“เอื้อย(พี่)ถาม เจ้าหน้าที่ว่า ตอนนี้ในเมืองหลวงก็มีหลายบ่อนที่ค้าทุกเป็นหยังบ่เอา เป็นไปเป็นต่างหน้า(ตัวแทน)แขวง ทางเจ้าหน้าที่ตอบว่า บ้านผานม เฮ็ดมาแต่ทำอิด(แรก) บ้านอื่นเพิ่งเฮ็ด บ่คือ ผานมเป็นลายพื้นของหลวงพระบางบ่อนอื่นเวลาไปวางแสดง ลงตลาด เขาให้ใส่ชื่อผู้ค้าแต่บ้านเขาเอาชื่อบ้านใส่ไปได้เลย...”¹⁸

“พวกโฮงแฮม(โรงแรม)ไปสั่งชุดชั้นให้สาวโฮงแฮม 10 ผืน เขาเข้าไปเบ่งบ้านโพนไซ 4,000 กีบ มาบ้านเขาไต่บ้าน ฮ้อง(เรียก) 10,000 กีบ เขาเจ้าว่า ไปเอาบ่อนโพนไซดีกว่า ซื้อไปทดลองเบ่งผืน 4,000 กีบใส่ได้ 3 วันขาด เขาเจ้ามาสั่งที่นี้ 20 ผืน เขาลดให้ผืนละ 8,000 กีบ...ผ้าที่ขายอยู่ตลาดคาราเป็นของบ้านโพนไซ บ้านมะโนบ่แม่นของผานม”¹⁹

แต่เสียงการโต้ตอบอันแผ่วเบา และความพยายามในการสร้างภาพลักษณ์ใหม่ภายใต้สภาพเศรษฐกิจที่รัดตัว และภาวะการแข่งขันในตลาดขายผ้าทอที่ขยายตัวเพิ่มขึ้นก็ไม่ได้ช่วยทำสถานการณ์การค้าขายดีขึ้นมากนัก สมาชิกในศูนย์ฯ หลายรายประสบปัญหาขายสินค้าไม่ออก บางรายตัดสินใจขายสิทธิในที่นั่ง²⁰ หรือให้ญาติของตนผลิตเปลี่ยนกันมานั่งขายเพื่อแบ่งเบาภาระ บางรายออกไปขายอยู่ตลาดลาวสูง กลางเมืองหลวงพระบาง หรือพยายามส่งผ้าทอและผลิตภัณฑ์ที่ตนผลิต เช่น ข้าม ถูห้อยคอ ไปขายยังสถานที่ท่องเที่ยวอื่น เช่น บ้านช้างไห บ้านปากอุริมแม่น้ำโขง หรือบริเวณทางเข้าน้ำตกคาคากวางสี แหล่งท่องเที่ยวชื่อดังของหลวงพระบาง เป็นต้น

¹⁸ ดูรายละเอียดในคำสัมภาษณ์กรณีตัวอย่างที่ 3

¹⁹ สัมภาษณ์หัวหน้าศูนย์ส่งเสริมหัตถกรรมผ้าผืนบ้านผานม, บ้านผานม, 5 ธันวาคม 2001

²⁰ สัมภาษณ์หัวหน้าศูนย์ส่งเสริมหัตถกรรมผ้าผืนบ้านผานม, บ้านผานม, 5 ธันวาคม 2001

²¹ มีข่าวนี้อยู่ ในช่วงหลังฤดูท่องเที่ยวปี ค.ศ. 2000-2001 สมาชิกจะขอลาออกจากศูนย์ฯ มาก จนต้องกำหนดจำนวนคนที่จะได้สิทธิขายที่นั่น

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้นนำไปสู่การคลี่คลายกฎข้อห้ามของศูนย์ฯ ในเรื่อง การนำผ้า
นอกบ้านมาขาย แต่ก็ยังมีเงื่อนไขให้บนแผงขายมีการนำผ้านอกบ้านเข้ามาได้ไม่มากไปกว่าผ้าที่
ผลิตเองด้วยแรงงานในบ้าน และยังคงกฎข้อห้าม การนำผ้าทอจากต่างประเทศเข้ามาขายไว้เช่นเดิม
อย่างไรก็ตาม คณะระดับแกนนำของศูนย์ฯ ไม่ยอมรับว่า นี่เป็นความล้มเหลวของการออกกฎที่ไม่
สอดคล้องกับตลาดท่องเที่ยว หากเลือกที่จะให้เหตุผลภายใต้ระบบคุณค่าสังคมนิยม โดยอ้างมติของ
ประชุมของแขวงที่ทำให้มีการกระจายผ้าจากต่างแขวงเข้ามาแลกเปลี่ยน และขายร่วมกันได้ เพื่อให้
แขวงอื่น-แขวงไกลที่นักท่องเที่ยวไปไม่ถึง หรือไปได้ยากมีโอกาสนำผ้าเข้ามาขายในแขวง
หลวงพระบาง เพื่อยกระดับชีวิตของชาวบ้าน ต่างแขวง

การคลายกฎเกณฑ์ของสมาชิกศูนย์ฯ ไม่มีปัญหาและอุปสรรคใดๆ กระทั่งช่วงงานบุญ
เผ่าลือ เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2002 เจ้าของเรือนหลายหลังทั้งที่เคยทำธุรกิจร้านค้าภายในเรือนมา
ก่อน และคนอื่นรวม 9-10 ราย นำผ้าทอออกมาวางโชว์และวางขายในเรือนของตนอีกครั้ง ระหว่าง
นั้นมีข่าวลือว่า เจ้าแขวงคนใหม่อาจจะกลับมาพิจารณาเรื่อง การค้าขายในบ้านผานมใหม่ ขณะที่
สมาชิกศูนย์ฯ หลายคนยังเห็นว่า การเปิดร้านค้าในเรือนตนเอง น่าจะเกิดขึ้นในเวลาช่วงสั้นๆ
เฉพาะงานบุญอย่างเดียว เนื่องจากบ้านมีกฎข้อห้ามการขายผ้าในเรือนกำกับอยู่แล้ว

ผ่านไป 7 วัน มีเพียงบางรายปลดผ้าและสินค้าที่แขวนออก อีกจำนวนหนึ่งทำเป็นไม่รู้
ไม่ชี้ หัวหน้าศูนย์ฯ เดินสายขอร้องกับเจ้าของเรือนที่ละหลัง แต่ไม่เป็นผลมากนัก ความตึงเครียด
ปกคลุมบ้านผานมอีกครั้ง มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์และกระทบกระทั่งกันอยู่เป็นระยะ

สมาชิกศูนย์ฯ ส่วนใหญ่พยายามอ้างถึง รัฐที่ให้การสนับสนุนงบประมาณในการสร้าง
ศูนย์ฯ และให้คำนึงถึง กฎข้อห้ามที่ตั้งไว้ และภาพลักษณ์บ้านวัฒนธรรมต้นแบบ ทว่าเจ้าของร้าน
ในเรือนโดยเฉพาะที่เคยเป็นผู้ค้ารายใหญ่²¹ ได้หยิบยกเอาเรื่อง เศรษฐกิจฝืดเคือง ภาพลักษณ์ด้าน
ลบของศูนย์ฯ ที่มีผลกระทบต่อการลดจำนวนลงของนักท่องเที่ยว²² มาเป็นประเด็นต่อรอง พร้อม
กับนำเรื่องการคลี่คลายกฎข้อห้ามของสมาชิกศูนย์ฯ มาเป็นเครื่องมือในการต่อรอง ความว่า
“ถ้าจะให้พวกเขาเลิกขายตามเรือนตามกฎที่วางไว้ สมาชิกศูนย์ฯ ก็ต้องกลับไปทำตามกฎที่ให้ทอผ้า
เองทั้งหมด”

ราว 3 เดือนนับจากงานบุญเผ่าลือ กลุ่มสมาชิกศูนย์ฯ ขอมประนีประนอมและปฏิบัติตาม
ข้อเสนอของกลุ่มผู้ค้าในเรือน เพื่อขจัดความอึดอัด แข็ง และกอบกู้ภาพลักษณ์ของบ้านวัฒน
ธรรมแห่งแรกของแขวงหลวงพระบางไม่ให้สูญเสียไปมากกว่านี้ โดยในข้อตกลงนั้นมีการผ่อน

²¹ ปัจจุบันกลุ่มผู้ค้ารายใหญ่ มีฐานอิงทางเศรษฐกิจอยู่กับร้านค้าในตัวเมืองหลวงพระบางอยู่แล้ว

²² สองประเด็นนี้เป็นประเด็นที่สมาชิกศูนย์ฯ จำนวนหนึ่งเห็นด้วย

คล้ายในระดับของการนำผ้านอกบ้านมาประดิษฐ์เป็นสินค้าตัวอื่นได้ เช่น นำผ้าทอจากนอกบ้านมาตัดเย็บประกอบเป็นหน้ากระเป๋าสะพาย เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป นโยบายบ้านวัฒนธรรมได้สร้างเงื่อนไขให้เกิดการจัดการพื้นที่ค้าขายแบบใหม่ในบ้านผานมให้เป็นการค้าขายแบบรวมกลุ่ม มีการสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ใหม่เพื่อจัดการกับปัญหาความขัดแย้งที่เคยมีมาในบ้าน และสร้างโอกาสเท่าเทียมกันในการค้าขาย พร้อมไปกับการสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้กับบ้านผานมใหม่ในฐานะผู้ผลิตผ้าทอที่แท้จริง แต่การจัดการดังกล่าวเกิดขึ้นท่ามกลางภาวะการแข่งขันในตลาดท่องเที่ยว ธุรกิจค้าผ้าและของที่ระลึกที่เข้มข้น มีการไหลเวียนของสินค้าผ้าทอที่มีลวดลายแบบเหมือนกันไปหมดทุกแห่ง ทำให้ ไทบ้าน โดยเฉพาะสมาชิกศูนย์ฯ มีข้อจำกัดในการค้าขายมากขึ้นกว่าเดิม และไม่ได้ช่วยแก้ภาพลักษณ์ที่ถูกผลิตขึ้นในการท่องเที่ยวมากนัก

อย่างไรก็ตาม ไทบ้านก็พยายามโต้ตอบกับภาพลักษณ์ดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง ด้วยการชี้ให้เห็นถึง ระบบคุณค่าของการช่วยเหลือกันภายในบ้าน หรือการนำเสนอภาพลักษณ์ใหม่ให้กับตัวเองและสินค้า พร้อมไปกับการคลี่คลายกฎเกณฑ์บางประการที่เป็นข้อจำกัดโดยอ้างอิงอยู่กับข้อเสนอของรัฐ แต่ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับกลุ่มที่เสียผลประโยชน์จากการจัดการพื้นที่ค้าขายแบบใหม่ และ ไทบ้าน บางคนก็ถือโอกาสแหกกฎเปิดร้านค้าในเรือนขึ้นมาช่วงต้นปี 2002 ก็เป็นแรงกดดันให้สมาชิกต้องกลับไปอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เหมือนเดิม

5.4 การดิ้นรนของผู้หญิง 5 คน

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ต้องการพิจารณากระบวนการต่อรองของคนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ท่องเที่ยว แต่การมองภาพรวมไม่อาจทำให้เห็นความสลับซับซ้อน ความมีชีวิตชีวา และการเคลื่อนไหวต่อรองที่มีสีสันได้ละเอียด เนื้อหาในตอนนี้ได้เลือกผู้หญิง 5 คน เป็นกรณีศึกษาเพื่อวิเคราะห์กระบวนการในการดิ้นรนต่อรองของผู้กระทำการเล็กๆ ในพื้นที่ท่องเที่ยว โดยแต่ละคนที่เลือกมาศึกษามีต้นทุนทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมที่แตกต่างกัน มีความเกี่ยวข้องกับ “ผ้าทอ” สินค้าวัฒนธรรมของบ้าน และพื้นที่ท่องเที่ยวผานมในตำแหน่งแห่งที่ที่ต่างกัน

คำถามก็คือ พวกเขาแต่ละคนจะมียุทธศาสตร์และปฏิบัติการอย่างไร ในการนำเสนอภาพของตัวเอง บ้านผานม ผ้าทอที่เธอเข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจท่ามกลางการแข่งขันในตลาดท่องเที่ยวหลวงพระบาง และการเข้ามาของรัฐเพื่อจัดการวัฒนธรรม พัฒนาบ้านและพัฒนาการท่องเที่ยว

ตารางที่ 5.1 ข้อมูลเบื้องต้นของผู้หญิงทั้ง 5 กรณี (ปี ค.ศ. 2002)

รายละเอียด	กรณีที่ 1	กรณีที่ 2	กรณีที่ 3	กรณีที่ 4	กรณีที่ 5
ปีเกิด/อายุ	1954/48	1957/45	1959/43	1973/29	1977/25
สถานภาพ	แต่งงาน	แต่งงาน	แต่งงาน	แต่งงาน	โสด
อาชีพสามี	พนักงานของรัฐ	รับจ้างทั่วไป	คณะปกครอง ชั้นบ้าน	รับจ้างทั่วไป	-
ลูก	6 คน -แต่งงานแยก ครอบครัว 2 คน -ทำงานไกด์ -ทำงานธนาคาร -เรียนในระดับ อุดมศึกษา -เรียนจบและ เป็นแม่ค้าขาย ของชำ	8 คน -แต่งงานแยก ครอบครัวออก ไป 3 คน -อีกคนเป็น กรรมกร -ลูกคนที่สาม ทอดผ้าช่วยแม่ -อีกสามคน กำลังเรียนอยู่	3 คน ทั้งหมดอยู่ในวัย เรียนชั้นมัธยม ต้น และมีลูก สาว 2 คนช่วย ทอดผ้า/ขายผ้า	2 คน กำลังเข้าโรง เรียนประถม 1 คน อีกคนอายุ ประมาณ 3 ขวบ เศษ	-
บทบาทในตลาด ท้องถิ่น	-แม่ค้าผ้า/ของที่ ระลึก	-ช่างทอ -ซื้อผ้าเงินเชื่อ -ขายเอง	-ช่างทอ -ซื้อจากญาติ บ้าง -ขายเอง	-ทอดส่งในบ้าน ผ้ามอบอย่างเดียว	-รับซื้อ -ส่งตลาด -ขายเอง
สถานที่ค้าขาย	-ตัวเมืองหลวง พระบาง (2002 หยุดขาย)	-ศูนย์ ฯ -ตลาดลาวสูง กลางเมือง	-ศูนย์ในบ้าน	-	-ศูนย์ ฯ /เวียง จัน-ไทย -เปิดร้านในตัว เมือง(2003)
ภาคผลิตอื่นใน ครัวเรือน	-ร้านค้าของชำ -เงินเดือนจาก ลูก-สามี	-รับจ้างและทำ สวน	-ทำนา/ทำสวน -เงินเล็กน้อย ๆ จากรัฐ	-รับจ้าง และมีสวนรึมน้ำ คานปลูกพืชผัก	-พ่อขายนามีเงิน ฝาก -มีนาให้เช่า -สวนรึมน้ำปลูก พืชขาย

กรณีที่หนึ่ง เธอเกิดและเติบโตในเมืองเล็กๆ แห่งหนึ่งทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองหลวงพระบาง พ่อเป็นพ่อค้าไต้หวันผานม และแม่เป็นลาว ช่วงเกิดสงครามอินโดจีนพากันย้ายครอบครัวไปอยู่เมืองเวียงจันทน์ไม่นานก็กลับมาอยู่บ้านผานม เธอเริ่มขายผ้ามาตั้งแต่หลังปลดปล่อยกระทั่งปี ค.ศ. 1990 ผู้จัดการโรงแรมแห่งหนึ่งใจกลางเมืองหลวงพระบางชักชวนเธอออกมาวางแสดงการทอผ้า ขายผ้าและของที่ระลึกบริเวณลานหน้าโรงแรมเพื่อให้แขกที่เข้าร่วมงานประชุมเกี่ยวกับแม่น้ำโขงได้ชมและเลือกซื้อ จากนั้นมา เธอค่อยๆ ออกจากพื้นที่ค้าขายในสโมสรบ้านผานมไปสู่พื้นที่ค้าขายใจกลางเมืองหลวงพระบาง

ช่วงแรกที่เธอออกมาตั้งร้านที่ลานหน้าโรงแรม หลวงพระบางเกือบทั้งเมืองมีร้านค้าขายผ้าและของที่ระลึกอยู่น้อยมากจึงเป็นโอกาสเหมาะในการสะสมทุนทางเศรษฐกิจและแปลงทุนเหล่านี้ส่วนหนึ่งไปสร้างครอบครัว ส่งลูกๆ เข้าเรียนในระดับอุดมศึกษา การออกมาเปิดร้านกลางเมืองยังเป็นโอกาสในการสร้างเครือข่ายทางสังคมใหม่ในพื้นที่ของการค้าขายและการท่องเที่ยว เช่น เธอได้รู้จักกับแขกต่างประเทศที่มาพักโรงแรมและทำธุรกิจร่วมกันอยู่ระยะหนึ่ง เธอคุ้นเคยกับกลุ่มไกด์ บริษัททัวร์ อันเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ “เธอ” อยู่ในฐานะผู้กระทำการหลักคนหนึ่งในการนำเสนอภาพ(พูดแทน)ผานมในมิติประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์กับราชสำนัก และธุรกิจการค้าผ้าให้กับสื่อต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อไทยหลายแขนงที่แห่เข้าไปเมืองหลวงพระบางก่อนปี ค.ศ. 1995 ขณะเดียวกันตัวเธอเองก็ถูกสื่อเหล่านั้นนำเสนอให้เป็นภาพแทนของความเป็นสื่อผานม (บางครั้งรวมถึง หลวงพระบาง/ลาว) หลายครั้งการนำเสนอก็มีความลึกลับขัดแย้งกันเองอยู่ในที่อาทิ ด้วยบทหนึ่งนำเสนอภาพเธอในฐานะชาวลาวเชื้อสายลื้อ ผู้ภาคภูมิใจกับระบอบเจ้ามหาชีวิตอย่างสุดซึ้ง อีกด้วยบทหนึ่งเธอกลับว่าเธอไม่ใช่ลื้อแท้ กล้าพูดกล้าวิจารณ์และเห็นว่าระบอบใหม่มีอิสระและเสรีกว่าระบอบเก่าภายใต้เจ้ามหาชีวิต

การสะสมทุนทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ด้วยการเป็นแม่ค้าตั้งร้านขายผ้าอยู่ในทำเลที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งของเมืองหลวงพระบาง หรือที่เธอบอกว่า “มันขายมัน บ่มีไผขาย มีแต่เฮา” (ขายดี ไม่มีใครขายแข่งมีแต่เรา) และการสร้างเครือข่ายทางสังคมกับกลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวที่มักไหว้วานให้เธอรับหน้าที่ “สร้างความหมายต่อพื้นที่ท่องเที่ยวแห่งนี้” น่าจะเป็นที่มาของแรงเสียดทานระหว่างเธอกับไต้หวัน บางกลุ่มอย่างต่อเนื่อง

เธอมักจะถูกกล่าวหาจากไต้หวันอยู่เสมอว่า ไม่ค่อยจะเอาอกกับใคร เธอคิดว่า ไต้หวันมองตัวเธอเป็นคู่แข่งทางการค้าที่สำคัญ “เขาว่า เอื้อย(พี่)มาลัด(ดัก)แขกอยู่ในเมือง กันบ่ให้แขกเข้าไปผานม แต่เฮาไปได้กันไผ หมู่ไกด์เขาก็พาแขกมาเป็นรฤฯ แต่ก่อน มันก็เป็นไปตามแผน จากถ้ำดังไปผานม จากผานมมกลับกินโรงแรม ก็มาแะที่เฮา” บางครั้ง ไต้หวัน ก็ลดความน่าเชื่อถือ และทำให้เธอเป็นอื่นในสายตาของคนนอกที่เข้ามากับเธอ ดังตัวอย่างข้อเขียนชิ้นหนึ่งกล่าวว่า

“เพื่อนบ้าน...แอบกระซิบให้ฟังว่า นาง...ไม่ใช่ลื้อแท้ ๆ แต่เป็นคนข้างนอกมาอยู่ เวลาอยู่ในบ้านก็พูดลื้อเพราะแม่เป็นลื้อ เวลาอยู่นอกบ้านก็พูดลาว ทำให้เพื่อนบ้านไม่ค่อยจะชอบใจนัก เนื่องจากมีพ่อ ที่ไม่ใช่คนที่เป็นคนเนื้อเชื้อไขลื้อนั่นเอง²³”
(สาวิตรี และมนต์จิต, 2536: 109, ตัวเน้นโดยผู้ศึกษา)

หลังการเปลี่ยนแปลงกรรมการบริหารของโรงแรมในราวปี ค.ศ. 1996 เธอต้องย้ายออกจากลานหน้าโรงแรมไปเช่าห้องแถวอยู่บริเวณเขื่องตลาดดารา ริมถนนสายเดียวกับโรงแรม กระทั่งปี ค.ศ. 1997 เธอย้ายจากห้องแถวไปเปิดร้านขายผ้าและของที่ระลึกอยู่ใต้ตึกห้องกานบริษัทท่องเที่ยวแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่กลางเมืองหลวงพระบาง ด้วยความช่วยเหลือของไกด์อาวุโส โดยเธอไม่ต้องเสียค่าเช่าเป็นรายเดือนแม้แต่กิบเดียว เพียงแค่ดูแลความสะอาดเรียบร้อย และเสียภาษีร้านค้าเท่านั้น

ในระดับของการซื้อ-ขายผ้าทอ ช่วง 5-6 ปีแรกที่ออกมาขายในเมือง เธอใช้ความเป็นคนบ้านผานม ในฐานะเครือข่ายความสัมพันธ์ในการผลิตอยู่บ้าง เช่น ลงทุนซื้อฟืมและฝ้ายให้เพื่อนบ้านทอผ้าส่งตามลายที่เธอต้องการ ซึ่งก็สอดคล้องไปกับการนำเสนอของเธอในตัวแทนหนึ่งของไทย ความว่า “เธอชักชวนให้คนเขียนเข้าหุ้มสั่งผ้าทอจากบ้านผานมไปขายที่กรุงเทพฯ โดยให้เหตุผลว่า หญิงผานมทอผ้าเป็นประจำทุกบ้าน และสามารถทอได้ทุกเทคนิค ทุกแบบ ทุกลายและทุกสีตามที่สั่ง” (สาวิตรี และมนต์จิต, 2536: 116) แต่ความจริงแล้ว ผ้าทอส่วนใหญ่ในร้านของเธอก็นำมาจากแหล่งอื่นทั้งที่เธอไปเลือกซื้อเอาเองจากร้านค้าในตลาดดารา เลือกจากพ่อค้า-แม่ค้าคนกลางที่ขนเอาผ้าทอจากบ้านอื่น แขวงอื่น หรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น ไทดำ ไทแดง ลาวพวน ลาวเวียงจันทน์ มาส่งขาย หรือนำมาให้เธอเลือกถึงร้านก็มี ตัวเธอเองจึงไม่ได้ผูกโยง “ผ้าทอ” หรือสินค้าในร้านไว้กับความเป็นผานม หรือ ความเป็นลื้อในฐานะอัตลักษณ์ที่ขายได้แต่เพียงอย่างเดียว

เมื่อการแข่งขันในธุรกิจขายผ้าในตัวเมืองหลวงพระบางส่อเค้าเข้มข้นขึ้นในปลายทศวรรษ 1990 ลูกของเธอทยอยกันจบการศึกษาเข้าทำงานเป็นหลักเป็นฐานที่ละคน เธอเริ่มเบนเข็มสร้างทางเลือกในการสะสมทุนเศรษฐกิจใหม่ด้วยการนำเงินที่ได้จากการขายผ้าทอและสินค้าที่ระลึกไปลงทุนเช่าห้องเช่าในตลาดดารา กลางเมืองหลวงพระบางต่อจากคนอื่นในราคาราว 300,000 บาทไทย(ปี ค.ศ. 1998) โดยช่วงแรกเธอเปิดห้องไว้ก่อนเกือบปี ต่อมาให้ลูกสาวคนเล็กเป็น

²³ ผู้ศึกษาคิดว่า การทำให้เธอเป็นอื่น/ลื้อไม่เท่าในตัวแทนนี้ ความซับซ้อนอยู่ในตัวเอง เราผู้รับสารสามารถตีความได้ว่า ตัวเธอมีความขัดแย้งอยู่กับเพื่อนบ้าน จึงใช้เรื่องของสายเลือดมาเป็นเครื่องมือกีดกันเธอ หรือ ตัวบทต้องการสร้างให้เรื่อง สายเลือด มาโยงกับโครงเรื่องที่กล่าวถึง เธอในฐานะหญิงก่าวหน้า ผู้ไม่ใช่ลื้อร้อยเปอร์เซ็นต์ ดังที่กล่าวไว้ในบทที่แล้ว

ผู้ดูแลกิจการ รายได้หลักของครอบครัวช่วงสอง-สามปีให้หลัง (ค.ศ.1999-2002) อยู่การขายของชำในตลาดมากกว่าการขายผ้าและสินค้าที่ระลึก

การเติบโตของการท่องเที่ยวแบบ mass tourism ตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 1990 ส่งผลให้เธอไม่ได้เป็นคนให้ความหมายหลักของบ้านผานมอีกต่อไป แต่ถ้าใครถามเกี่ยวกับบ้านผานม เธอก็ยังคงนำเสนอในท่วงทำนองเดียวกันกับที่เธอเคยเล่าผ่านตัวบทเมื่อก่อน เว้นแต่เรื่องเดียว คือ “ผ้าทอ” ที่ดูเหมือนว่า ความเป็นหลวงพระบาง หรือ อาณาจักรล้านช้างจะเป็นชุดความหมายที่นำมาสวมใส่ให้กับสินค้าที่วางขายอยู่บนแผงของเธอได้ดีกว่า “ความเป็นผานม/ความเป็นลื้อ”

เธออ้างถึง การไม่นำผ้าผานมมาขายเพราะคุณภาพผ้าทอบ้านผานมได้เปลี่ยนไปจากเดิมที่เคย “ยกขึ้นสองตะวัน แดดยังไม่ลอค เพราะต้องทอให้เจ้ามหาชีวิต แต่เดี๋ยวนี้เร่งทอเพื่อขายจนไม่มีคุณภาพ”

สำหรับทัศนคติต่อศูนย์หัตถกรรมทอผ้าแห่งใหม่ของบ้านผานมก็เป็นในแนวทางเดียวกับกลุ่มไค้หลายคน หรือ ไทบ้าน บางคน ว่า

“ในนั้น ลู่(แย่ง)กันขาย แยกบางคนหย่าน(กลัว) เขาก็ออกไปเสีย แยกมักเฉยๆ เบิ่งไป เลือกตามนิสัยของไผของมัน เลือกไป แยกบางคนมาซื้อร้านเอื้อยเลือกเป็นชั่วโมง นุ่งหมดเกือบทุกผืน เขามักแวนนั้น ที่นั่น แยกไปเบิ่งก็อ้อง จะขาย เขา (สมาชิกศูนย์) โคร้ขาย ถ้าให้แยกเบิ่งไป บ่ออ้องคงได้ขายดีกว่านี้”

การที่บ้านผานมยังคงมีคนไปเที่ยวอยู่ในปัจจุบัน เพราะผานมปรากฏอยู่ในสื่อตลอดเวลา ไทบ้านได้ขายผ้า ขายสินค้าก็เพราะมีสื่อช่วย ถ้าไม่มีสื่อ ผานมก็คงจะจบไปนานแล้ว นี่คือการประเมินจากสายตาแม่ค้าที่คร่ำหวอดในวงการมายาวนานอย่างเธอ

ต้นปี ค.ศ.2002 ร้านค้ากลางเมืองหลวงพระบางของเธอกลับต้องปิดตัวลง เพราะคณะปกครองในระดับแขวงต้องการใช้พื้นที่บริเวณใต้ตึกทั้งหมดของห้องกานบริษัทท่องเที่ยวเป็นที่ทำการและร้านค้าของกลุ่มเยาวชน เธอเองก็ดูจะไม่คิดன்றหาร้านค้าแห่งใหม่เพราะถูกๆ และสามียังมียานประจำทำอยู่ รายได้หลักของครอบครัวก็มีอย่างค่อเนื่องทั้งจากเงินเดือน และกำไรจากร้านขายของชำในตลาดคาราที่เธอได้เลือกลงทุนเอาไว้ก่อนหน้านี้

กรณีที่สอง เธอเป็นลูกคนที่สามระหว่างแม่ชาวไทคำกับพ่อชาวลื้อ แต่งงานกับลูกศิษย์ชาวลาวที่มาเอาผ้าไหมบ้านผานมตั้งแต่ก่อนปลดปล่อย มีลูกด้วยกัน 9 คน เธอเข้าเป็นสมาชิกรุ่นแรกๆ ของสโมสรขายผ้าบ้านผานม ไทบ้านมักกล่าวถึงเธอในทำนองว่า เป็นกลุ่มช่างทอที่มีความ

รวดเร็วในการปรับเปลี่ยนและประยุกต์ลวดลายผ้า หรือออกแบบผลิตภัณฑ์ตามความต้องการของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างเมื่อตอนต้นทศวรรษที่ 1990 เมื่อนักท่องเที่ยวหลายคนเริ่มมาหาซื้อผ้าทอลายสัตว์เกือบเต็มพื้นที่มักจะผลิตกันในแขวงจำปาสัก เธอก็นำลายผ้านั้นมาทอประยุกต์ลดขนาดตัวสัตว์ และเพิ่มลวดลายอื่นๆ เข้าไป เป็นต้น

ด้วยความที่มีลูกมากและทรัพย์สินมรดกที่เป็นนาจากฝ่ายแม่ถูกแบ่งขายกันในหมู่พี่น้องของเธอหมดแล้ว เธอเหลือทรัพย์สินที่เป็นที่ดินสำหรับปลูกผักและพืชสวนริมฝั่งน้ำคาน 2 แห่ง ไกลจากตัวบ้านผานมออกไป และที่ดินมรดกเป็นที่ตั้งของบ้านไม้ 2 ชั้นขนาดกลาง กำแพงชั้นล่างล้อมไม้ไผ่ขัด พื้นเป็นดิน ชีวิตทั้งเก่า (เธอ-สามี ลูก 5 คน สะใภ้ และหลานตัวเล็กอีกหนึ่ง) ชีวิตทั้งเก่าอาศัยอยู่ได้ชายคาหลังนี้

นอกจากการทอผ้าขาย เลี้ยงครอบครัว เธอ สามีและลูกๆ ก็อาศัยปลูกข้าวไร่ตามภูเขา หาลา ปลูกพืชผักไว้กิน-ขาย และรับจ้างทั่วไป กระทั่งราวปี ค.ศ. 1998 การผลิตข้าวไร่ของครอบครัวเธอได้รับผลกระทบทางอ้อมจากการประกาศห้ามของรัฐ ไม่ให้ไถบ้งที่มีนาทำพอกิน กับข้าราชการที่มีอัตราเงินเดือนไปทำไร่ข้าว ห้ามไม่ให้ล้มป่าใหญ่หรือป่าที่ฟื้นตัวจากไร่ชาเกิน 5 ปีเพื่อทำไร่²⁴ ขณะเดียวกันรัฐก็ส่งเสริมให้เปลี่ยนพื้นที่ไร่ไปเพื่อการปลูกป่าสัก จำนวนพื้นที่ไร่ข้าวที่ลดลงทำให้คนหนุ่มแมลงเข้ามาถุกกินข้าวไร่ที่ยังเหลืออยู่เพิ่มขึ้น ยังไม่รวมอุปสรรคที่เกิดจากสหรัฐอเมริกา (ไมยราบ) ที่ควบคุมและกำจัดได้ยาก ทำให้เธอหันไปปลูกสวนและอาศัยซื้อข้าวจากภายนอกบ้านแทน

เธอเล่าเปรียบเทียบเรื่อง การเงินในครัวเรือนระหว่างก่อน-หลังปี ค.ศ.1999 ให้ฟังว่า ก่อนหน้านั้นการเงินในครัวเรือนมีปัญหาอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก เข้าปี ค.ศ.1999 เธอต้องใช้เงินจำนวนมากเมื่อลูกชายทั้งสามของเธอแต่งงานพร้อมกันในปีเดียว และพ่อเฒ่าของเธอตาย

ปี ค.ศ. 1999-2000 เธอหาทางออกในภาวะเศรษฐกิจบีบรัดด้วยการกู้เงินจากธนาคารมาทั้งหมด 5 แสนกิบเพื่อลงทุนทอผ้าขายตามสัญญาเงินกู้ และต้องจ่ายอัตราดอกเบี้ย 44 % ต่อเดือน ขณะที่สามีก็มีงานรับจ้างทั่วไปอยู่บ้าง แต่ไม่มีต่อเนื่อง ปี ค.ศ. 2000 สามีของเธอออกไปทำงานประจำเป็นยามเฝ้าหน้าโรงแรมแห่งหนึ่งในตัวเมืองหลวงพระบางได้เงินเดือนราว 2 แสนกิบ ทำได้เพียง 1 เดือนก็ต้องออกเพราะกลับถึงเรือนมีอาการป่วยเป็นประจำ ที่สุดต้องหันกลับไปสู่วงจรการรับจ้างทั่วไปอีกครั้ง

ครั้งแรกที่เธอพบกับผู้ศึกษาในงานสรุปทเรียนและงานกินเลี้ยงของสมาชิกศูนย์ฯ ราวเมื่อเดือนเมษายน ปี ค.ศ. 2000 เธอตอบคำถามเกี่ยวกับ การจัดการพื้นที่ค้าขายแบบใหม่ภายใต้ นโยบายบ้านวัฒนธรรมว่า เธอชอบระบบนี้มากกว่าแบบเดิมที่มีคนจำนวนหนึ่งแยกขายอยู่ตามเรือน

²⁴ไถบ้งคนหนึ่งเล่าว่า พรรค-รัฐ คังเป้าว่าจะลบดำริข้าวไร่ให้หมดภายใน ปี ค.ศ.2005

เพราะทำให้ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน แต่เมื่อผู้ศึกษาย้อนกลับไปภาคสนามอีกครั้งในปี ค.ศ. 2001 ผู้ศึกษาพบเธอนั่งขายผ้าร่วมกับชาวม้ง ในตลาดลาวสูงกลางเมืองหลวงพระบาง หน้าเธอเขียน เล่าวิกฤตของชีวิต “ปีที่ผ่านมาแทบจะร้องไห้ขายผ้าเกือบไม่ได้เลย” แรกๆ เธอก็ให้ญาตินั่งแทนไปก่อนที่สุดเธอตัดสินใจขายที่นั่งและตู้ไม้ให้กับญาติในราคา 1.3 ล้านกีบ ผลออกมาจากศูนย์ฯ ที่เธอร่วมห้วมทำขายผ้ามานานเกือบ 20 ปีเพื่อเผชิญโชคกับการแข่งขันในพื้นที่ค้าขายแห่งใหม่ ใจกลางเมืองหลวงพระบาง แต่ด้วยความที่มีทุนทางเศรษฐกิจน้อย และไม่มีทุนทางสังคมที่จะเชื่อมความสัมพันธ์กับไทเมืองหลวงหรือกลุ่มใกล้เคียงอย่างกรณีหนึ่ง เธอจึงออกมาในสภาพไม่มีแม้กระทั่งโต๊ะนั่งขายเป็นของตนเอง ต้องใช้วิธีเคลื่อนย้ายไปตามโต๊ะว่างที่เจ้าของไม่มาขาย หรือถ้ากรณีเจ้าของโต๊ะทั้งหมดมาขาย เธอก็อาศัยนั่งร่วมกับเจ้าของโต๊ะบางรายที่ตกลงผลประโยชน์กันได้ โดยส่วนใหญ่จะนั่งอยู่กับไทผานมคนอื่นที่ออกมาขายผ้าอยู่ในบริเวณนั้นก่อนหน้าเธอ

ระหว่างที่เธอขายผ้าตอนอกบ้าน เธอลดการทอดผ้าภายในครอบครัวของเธอลง มาเน้นการรับผ้าทอจากแม่ค้า-พ่อค้าที่มาฝากวางและกินเปอร์เซ็นต์จากการขาย หันมาทำผลิตภัณฑ์ที่ง่ายแก่การใช้ประโยชน์ เช่น ถุงใส่ผ้า ถุงผ้า และพยายามเรียนรู้-สร้างงานปักผ้าจากชาวม้ง เพราะเห็นว่าแตกต่างประเทศสนใจซื้อผ้าปักของม้ง มากกว่า ผ้าทอทั่วไป

ถ้าหากค่าใช้จ่ายรายเดือนในการออกมาขายผ้าตลาดลาวสูงจะสูงกว่าการขายในศูนย์ฯ อยู่มากที่สุดทีเดียว แบ่งเป็น ค่ารถรับจ้างไป-กลับ วันละ 5,000 กีบ ค่าภาษีวันละ 2,000 กีบ ค่าเก็บขยะวันละ 1,000 กีบ รวม 8,000 กีบ เฉลี่ยเดือนละ 240,000 กีบ ไม่รวมค่าอาหารมื้อกลางวันซึ่งเธอมักจะเอาข้าวมาเอง บางวันก็หาซื้อเอาในเมือง ขณะที่สินค้าของเธอก็ไม่ได้ขายได้ทุกวัน

ปลายเดือนมีนาคม ค.ศ.2002 ทางเมืองหลวงพระบางมีโครงการจะย้ายตลาดลาวสูงไปยังบริเวณลานบ้านทาด(ธาตุ) หลวง ทางด้านใต้ของเมืองออกไป โดยให้ผู้สนใจมาติดต่อเพื่อจัดที่นั่ง มีการเก็บค่าใช้จ่ายในการจองรวมค่าเอกสารเป็นเงิน 9,000 กีบ และมีแนวโน้มจะเก็บภาษีขายเป็นรายเดือนๆ ละ 60,000 กีบ²⁵ ไม่รวมค่าเก็บขยะรายวัน แต่ปัญหาไม่ได้อยู่ที่ตัวเลขภาษี หากเป็นเรื่องของทำเลที่ตั้ง เพราะลานบ้านทาดหลวงเป็นพื้นที่นอกเขตการสัญจรหลักของนักท่องเที่ยว กลุ่มแม่ค้าในตลาดลาวสูงพยายามขออนุญาตเพื่อขายอยู่ที่เดิม และวิ่งหาตัวแทนชาวม้ง อดีตพนักงานของรัฐให้ช่วยเจรจากับคณะปกครองชั้นเมือง รวมถึงการไปขอให้เจ้าหน้าที่ห้องกานมรดกโลก ช่วยเหลือ เนื่องจากโครงการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณลานกลางเมืองแห่งนี้ ต้องได้รับความเห็นชอบและอนุมัติจากคณะทำงานห้องกานมรดกโลก ก่อน คณะปกครองชั้นเมืองจึงสามารถปฏิบัติตามแผนที่เสนอมาได้

²⁵ เมื่อเทียบราคากาสิโนรายเดือนกับศูนย์หัตถกรรมบ้านผานม จะตกอยู่ราวๆ 14,000 กีบ ต่างกัน 46,000 กีบ

ระยะแรกการขอร้องและเจรจาก็ไม่คืบหน้ามากนัก แม่ค้ามั่งบางส่วนยอมย้ายไปอยู่ที่ใหม่ เพียงไม่ถึง 10 วัน ก็ทยอยกันกลับมาขายอยู่ที่เดิม เมื่อตำรวจมาไล่ที่ แม่ค้าบางส่วนย้ายไปขายอยู่ริมถนนข้างหอพิพิธภัณฑฯ(พระราชวังเก่า) แต่ไม่ขายถูกไล่อีก เข้าสู่งานบุญปีใหม่ปี ค.ศ.2002 ทางเมืองอนุโหลมให้แม่ค้าเหล่านี้ขายอยู่ที่เดิม โดยมีเงื่อนไขว่า หลังจากหมดบุญปีใหม่จะต้องย้ายไปทันที

วันที่ 19 เมษายน 2002 ข้าราชการชั้นเมืองคนหนึ่งมาขอร้องให้ย้ายไปตามคำสั่ง มีการอ้างถึงพรรค-รัฐที่เปิดโอกาสให้มาขายสินค้าอยู่ที่นี้ ในเมื่อพรรค-รัฐได้จัดสรรที่ขายให้เป็นระเบียบเรียบร้อยแล้ว ก็ควรจะย้ายไปอยู่ที่ใหม่ เหมือนกับหมู่แม่ค้า-พ่อค้าในตลาดสด นาเวียงคำ ยอมย้ายไปอยู่ตลาดใหม่ บ้านโพธิ์ ทางเมืองหลวงพระบางเรียบร้อยแล้ว

เธออธิบายเปรียบเทียบระหว่างตลาดสด-ขายของกิน กับ ตลาดขายผ้า-สินค้าที่ระลึกว่า มีความต่างกันค่อนข้างมาก ตลาดของกิน อย่างไรเสียประชาชนก็ต้องไปซื้อกินอยู่ ตลาดขายผ้าขึ้นอยู่กับทำเล อยู่ไกลเกินไปหมู่แม่ค้าก็ไม่ไป เธอเองทดลองไปขายมาแล้วก่อนงานบุญปีใหม่ เพราะขายไม่ออกจึงต้องย้ายกลับมาที่เดิม

ช่วงนั้นมีข่าวลือกันในหมู่แม่ค้าว่า การเร่งให้ย้ายครั้งนี้ น่าจะเกี่ยวพันกับเรื่องผลประโยชน์ที่ทางบ้านหาดหลวงจะได้รับจากร้านค้า เพราะยอดจองพื้นที่ขายมีมากถึง 320 ร้าน และทางเมืองจะเอาลานกลางเมืองไปให้กลุ่มผู้ค้าที่มีกำลังจ่ายค่าเช่าสูงกว่าแม่ค้ารายย่อยอย่างพวกเธอได้ใช้ประโยชน์

เธอกล่าวหน้าเศร้าว่า ขายอยู่ที่ตลาดเดิม บางครั้งสัปดาห์ได้มาแค่ 15 ดอลลาร์ ถ้าย้ายไปจริงคงไม่เหลืออะไร แต่ท้ายที่สุดด้วยการต่อรองทางการเมืองของตัวแทนมั่ง ทางเมืองยอมให้กลุ่มแม่ค้าทั้งหมดกลับมาขายอยู่ที่เดิม

ไม่ทันได้หายใจทั่วท้อง ต้นปี 2003 ทางเมืองก็มีโครงการปิดถนนตั้งแต่หัวมุมตลาดลาวสูงจนถึงหอพิพิธภัณฑฯ เพื่อจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวและเปิดโอกาสให้แม่ค้ารายย่อยมาวางขายผ้าทอ และสินค้าที่ระลึกตลอดแนวถนน ตั้งแต่ช่วงเย็นจนถึงหัวค่ำ นั่นก็เท่ากับว่า คู่แข่งในการค้าผ้าทอและสินค้าที่ระลึกรายย่อยของเธอยังจะเพิ่มจำนวนขึ้นอีกหลายเท่าตัว

กรณีที่สาม เธอเป็นลูกสาวคนเล็กที่เกิดจากพ่อชาวลาวกับแม่ไทลื้อ เข้าเรียนชั้นประถมที่โรงเรียนบ้านผานมถึงชั้น ป.5 ด้วยเห็นว่า ได้รายได้ดีจากการขายผ้าให้กับฝรั่ง เธอทิ้งระบบการศึกษาในโรงเรียนหันมาทุ่มเทให้กับการทอผ้าอย่างจริงจังตั้งแต่ปี ค.ศ. 1970 หลังเปลี่ยนการปกครอง และรัฐเริ่มผ่อนปรนให้มีการทอผ้าขายอีกครั้ง เธอเป็นสมาชิกรุ่นแรกๆ ของสโมสร และทอผ้าขายเรื่อยมากระทั่งรัฐมีนโยบายบ้านวัฒนธรรม เธอได้รับเลือกจากสมาชิกให้ดำรงตำแหน่ง

ระดับสูงทำหน้าที่บริหารจัดการ และปฏิบัติการกิจในฐานะตัวแทนของบ้าน-แขวงในเวทีการท่องเที่ยว และการพัฒนาของรัฐ ที่มุ่งหวังให้บ้านผานมเป็นบ้านต้นแบบในการพัฒนา

ในระบบเศรษฐกิจผ้าทอของครัวเรือน นอกจากเธอจะเป็นตัวหลักทั้งจัดหา/เตรียมวัตถุดิบ ทอ และนึ่งขายเองแล้ว ยังมีลูกสาวสองคนวัยกำลังเรียนเป็นคนช่วยทอ ช่วยขายหลังเลิกเรียน และในช่วงวันหยุด สามีและลูกชายก็มักจะนั่งดูขาย พวกเขาช่วยเตรียมฝ้าย และช่วยทอลายต่างๆ ในบางครั้ง ที่เหลือก็รับซื้อผ้าทอจากญาติสนิทที่อยู่เรือนใกล้เคียงเพื่อเอาไปขายให้ ส่วนภาคการผลิตเกษตร ครอบครัวของเธอจะช่วยกันทำนา ทำสวน และขายผลผลิตจากสวนให้กับไทบ้าน เป็นคราวๆ ไป

เธอรับรู้ว่าการแข่งขันขายผ้าในหลวงพระบางมีความเข้มข้นขึ้น ลายผ้าและรูปแบบของสินค้าแต่ละแห่งคล้ายคลึงกันไปหมด อดีตที่ผ้าผานมไม่เหมือนใครตามเธออ้าง และไม่มีบ้านไหนมีกำลังการผลิตได้เท่าเทียมกับบ้านผานมกำลังจะโรยราไปแล้ว เธอว่า พวกเธอก็มีส่วนในการสร้างคู่แข่งขึ้นในตลาดขึ้นมากับมือด้วยการผลิตเปลี่ยนกันไปฝึกอาชีพทอผ้าให้กับไทบ้าน อื่นตามแนวนโยบายการพัฒนาชนบทของรัฐ

ในตำแหน่งหน้าที่ที่ต้องพบปะกับคนภายนอก เธอต้องอธิบายประวัติความเป็นมาของลือผานมที่สัมพันธ์กับราชสำนักอยู่บ่อยครั้ง แต่เธอก็มักจะเลือกเปลี่ยนตำแหน่งในการนำเสนอภาพของผ้าทอผานมจาก “ผ้าทอรับใช้เจ้ามหาชีวิต” ไปสู่การเน้นภาพของ “ผ้าทอที่มีคุณภาพ” ต่างจากบ้านอื่นทั้งหมดในแขวง ด้วยเหตุผลสนับสนุนว่า ฝีมือทอผ้าของไทผานมดีกว่า คำผ้าแน่น ไม่ใช้ฝ้ายสีตก ขณะเดียวกัน การสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้กับสินค้าผานม ด้วยการเข้าไปยึดโยงเป็นส่วนหนึ่งของการเป็นผู้ส่งนลายผ้าเก่าที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองหลวงพระบาง คือ “ลายกระแจะ” และ “ลายช้าง” ซึ่งกรณีหลังเธออธิบายราวเกล้าว่า ผานมทอผ้าลายช้างมานานมากแล้ว ลายนี้เป็นเอกลักษณ์ของอาณาจักรล้านช้าง ทางฝ่ายปกครองก็กำชับไม่ให้บ้านผานมทิ้งการทอลายเด็ดขาด

“เป็น(ท่านหนูฮัก ประธานประเทศ)บ่ให้ปะ (ไม่ให้ทิ้ง) เพราะลายช้างเป็นสัญลักษณ์ของหลวงพระบาง แต่ก็แต่ก่อน เดือน 12 เจ้าชีวิตเป็นเอาช้างแห่ในตัวเมืองหลวง เป็นอ้องประเทศล้านช้าง พอดี(ผ้าทอ) เขาเอาช้างมาใส่ ช้างเป็นเอกลักษณ์ของหลวงพระบาง เขาคำลายช้างมาคน(นาน)แล้ว”

ความพยายามในการนำเสนอภาพลักษณ์ใหม่ของผ้าผานม ด้วยการเน้น ความมีคุณภาพ ในประโยชน์ใช้สอย หรือ คุณค่าทางสัญลักษณ์ในการสงวนรักษาเอกลักษณ์ของหลวงพระบาง จึงเป็นภาพที่สอดคล้องกันกับตำแหน่งที่เธอแบบรับไว้ ทั้ง ในฐานะผู้นำกลุ่มสมาชิก ที่ต้องสนองตอบ

นโยบายรัฐ และความคาดหวังของสมาชิกในการเป็นตัวแทนต่อรองผลประโยชน์ และ ในฐานะสมาชิกคนหนึ่ง ที่ต้องพึ่งพาศูนย์ฯ เพื่อสถานที่ขายผ้า

ภาพ 5.1 ผ้าผืนนี้ได้

รางวัลรองชนะเลิศการ

ประกวดในงานเปิดปีทอง

เที่ยวลาว ประจำแขวง บิ

ค.ศ.2000

สำหรับเธอเองมีลายผ้าที่เธอสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ เฉพาะช่วงปีการท่องเที่ยวลาวที่ผ่านมา ด้วยการทอผ้าลายน้ำไหล^{๒๖} ใส่ชื่อบ้านผานม รวมเข้าไปกับสัญลักษณ์ของ “หลวงพระบาง เมืองมรดกโลก” ในฐานะสินค้าทางวัฒนธรรมที่สำคัญในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว โดยเธอเองไม่ได้สนใจโยกย้ายขอบเขตทางกายภาพของเมืองมรดกโลกที่ไม่ได้ครอบคลุมมาถึงบ้านผานมแม้แต่น้อย

ด้านการจัดการพื้นที่ค้าขายด้วยการตั้งศูนย์ฯ ภายใต้นโยบายบ้านวัฒนธรรม เธอเห็นว่า มันจัดการความขัดแย้งภายในบ้านได้จริง แต่ก็รู้ผ่านปากคำของไกด์ เพื่อนบ้าน และเอกสารที่น่าเสนอบางชิ้นว่า ทำให้นักท่องเที่ยวหลายคนไม่พอใจ รวมไปถึงสมาชิกที่มานั่งขายเองก็ต้องเสียเวลาในการทำงานอื่นๆ และไม่มีเวลาดำหูก ทว่าในฐานะผู้สนองนโยบายรัฐ เธอทำได้เพียงแค่ออกรับไปให้หมู่สมาชิกคัดค้านใจกันเอง

“ถ้าสมาชิกทั้งหมดโลก(อยู่)กันว่า จะบ้ายแล้ว จะขายในเฮือนจะได้ค่าหูกได้ ก็ต้องกินเขา (รัฐ)แต่ต้องเฮ็ดทั้งหมด จะมีผู้ใด กลุ่มใดไปเฮ็ดคอบได้”

แต่กระนั้นก็ตาม ความพยายามของเธอในการช่วงชิงเพื่อนำเสนอภาพลักษณ์ใหม่ให้กับสินค้าบ้านผานม และการดำรงตำแหน่งผู้นำที่ต้องสัมพันธ์กับรัฐ ภายใตบริบทการแข่งขันในตลาดท่องเที่ยวที่เข้มข้น ก็ไม่ได้หมายความว่า ตำแหน่งแห่งที่ทางการเมืองที่เธอครองอยู่จะทำให้เธอมีโอกาสในการดำเนินธุรกิจขายผ้าได้มากกว่าคนอื่น ในทางกลับกัน ตำแหน่งระดับสูงกลับกลายเป็นสิ่งคัดค้านโอกาสในการเข้าไปสู่ตลาดท่องเที่ยวที่กว้างไปกว่าบ้านผานมได้ ถึงแม้ว่าโดยเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของเธอจะมีอยู่ก็ตาม (เช่น ญาติของเธอพยายามชักชวนให้เธอลาออกจากตำแหน่ง และไปหาตลาดส่งผ้าในเมืองไทยด้วยกัน)

เธอหัวเราะตอบคำถามผู้ศึกษาเรื่องนี้ว่า “อันฮื้อยไปนั่งขายข้างนอก บ้านแตกเลยแหละ อันได้เป็นหัวหน้าก็ออกไปได้”

^{๒๖} เป็นความเข้าใจโดยทั่วไปว่าลายน้ำไหลเป็นเอกลักษณ์ของไทเขื่อนม่อนลือ สำหรับชื่อผานม ตามนี้เพิ่งจะพบบันทึก 20 ปีมาแล้ว

หลังสถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างการจัดการพื้นที่ค้าขายแบบกลุ่ม ตามแนวสังคม นิยมภายใต้นโยบายบ้านวัฒนธรรม กับ การจัดการพื้นที่ค้าขายแบบปัจเจก ตามแนวทางเสรีผ่านไป (ตั้งแต่กลางเดือนเมษายน - กรกฎาคม ค.ศ.2002) เธอเห็นค่อนเอนกับภาระหน้าที่ในการประสาน ประโยชน์ระหว่างชาวบ้านสองกลุ่ม ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ เพื่อรักษามาตรฐาน และภาพลักษณ์ของ บ้านวัฒนธรรมแห่งแรกเอาไว้ เธอบ่นอยากจะทำอะไร แต่สมาชิกยังรังไว้

ทุกวันนี้ เธอและครอบครัวพึ่งพิงอยู่กับระบบผลิตในภาคเกษตรเป็นสำคัญ เพราะการ ทอดค้าขายตามที่รัฐคาดหวังให้ไทผานมทุกครอบครัวยึดเป็นอาชีพหลัก ภายใต้งบเงื่อนไขที่เป็นอยู่ไม่ สอดคล้องกับความเป็นจริงในตลาดการท่องเที่ยวเท่าใดนัก

กรณีที่สี่ ราวปี ค.ศ. 1996 เธอแต่งงานและย้ายออกจากเรือนแม่เฒ่าคนหนึ่งที่ได้รับอุปการะ เธอมาตั้งแต่ยังเล็กไปสร้างเรือนไม้หลังย่อมในที่ดินมรดกของแม่เฒ่าผู้รับเอาแม่ของเธอมาลี้ภัยไว้ สามิของเธอเป็น ไทบ้านอื่น พอย้ายมาบ้านผานม นาเก่าของตระกูลสามิกี่ป็นให้น้องแม่ กับ น้องชาย สามิเป็นคนทำ บางปีญาติฝ่ายสามิกี่แบ่งข้าวให้กินบ้างเป็นครั้งคราวไป

ครอบครัวของเธอ มีที่สวนริมน้ำคานขนาดเล็กๆ เอาไว้ปลูกผักกินและขายได้เล็กน้อย ตามบ้าน ทั้งสองคู่เมีย ไม่มีที่นา-ที่ไร่ อาศัยงานรับจ้างเป็นรายได้หลักของครอบครัว คู่รับจ้างก่อสร้างเป็นคราวไป เดือนๆ หนึ่งมีงานรับจ้างเฉลี่ย 8-10 วัน ได้ค่าจ้างวันละ 15,000-20,000 กีบ (75-100 บาท/วัน) ถ้าโชคดีได้งานชิ้นใหญ่ รายได้จะเพิ่มขึ้น (ค.ศ.ปี 2001 รายได้เฉลี่ยของสามิประมาณ 2 ล้านกีบ/ปี) พอถึงหน้าดีข้าว เกี่ยวข้าวก็ไปรับจ้าง ไทบ้านขอแลกเป็นข้าวบ้าง เงินบ้างแล้วแต่คน จ้างจะให้ ส่วนเธออยู่บ้านเลี้ยงลูก 2 คน(คนโตเกิดปี 1997 คนเล็กเกิดปี 1999) ทอดค้าเชื้อมือขายมาตลอดโดยไม่ได้ทอดค้าประเภทอื่นเลย ที่เป็นเช่นนี้เพราะตอนเป็นเด็กสาวเธอไม่ชอบทอดค้า แม่เฒ่า หมั่นสอนเรื่องเก็บไม้(เก็บลาย)ใส่คอก ก็ไม่จำ เธอจึงทอดค้าแบบง่าย ๆ ได้อย่างเดียว (ไทบ้านจะ เรียกว่า บ่เป็นทูกเป็นฝ้าย หรือ บ่จ้างทูก จ้างแต่ค่า) ปี ค.ศ.2001 เธอขายผ้าเชื้อมือได้ราว 1 ล้านกีบ (อัตราแลกเปลี่ยน 200-220 กีบ=1 บาท)

แม้ว่ารายได้เฉลี่ย/ปีของสามิจะสูงกว่าเกือบหนึ่งเท่าตัว แต่ความถี่และความไม่แน่นอน ในการจ้างงานและได้เงินก็สูงตามไปด้วย เงินค่าใช้จ่ายประจำวันในครอบครัวจึงตกหนักอยู่กับงาน ทอดค้าขายเป็นหลัก เช่น แผลเดือนแรกของปี ค.ศ.2001 เธอลงทุนซื้อฝ้ายมาทอดค้าเชื้อมือขายให้กับ สมาชิกในศูนย์ฯแต่ผ้าที่เธอทอดประสบปัญหาขนาดของผ้าไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงรสนิยม ของตลาดที่ต้องการผ้าเชื้อมือชิ้นใหญ่ขึ้น เธอไปซื้อพิมพ์ใหม่ที่ตลาดมาใช้ กอปรกับสาวในศูนย์ฯ คน หนึ่งต้องการให้เธอทอดผ้าส่งให้เป็นประจำ โดยจะเป็นคนจัดหาวัตถุดิบและออกทุนค่าฝ้ายทั้งหมด ให้ เมื่อเธอทอดเสร็จ ก็นำไปส่ง หักต้นทุนไปค่านั้น

**ตารางที่ 5.2 การเปรียบเทียบต้นทุน กำไร และเวลาในการทอผ้าเช็ดมือ
ระหว่างการลงทุนเองและมีคนลงทุนให้**

	ลงทุนเอง (พืชมขนาด 10)	มีคนลงทุนให้(พืชมขนาด 9)
ค่าฝ้าย ทั้งฝ้ายเครือหูกและฝ้ายจ้าง ตำ (/ เครือ หรือ /ห้าง)	79,000 กีบ	145,000 กีบ
จำนวนตอนของผ้าเช็ดมือที่ทอได้ (ค่าประมาณ)	9	17
ระยะเวลาโดยเฉลี่ยที่ใช้ทอ	15-20 วัน	30 วัน
กำไรหักต้นทุน(ราคาขายปี ค.ศ. 2001 ตอนละ 15,000 กีบ)	56,000 กีบ	102,500
รายได้เฉลี่ยรายวัน	2,800-3,733 กีบ	3,416 กีบ

ตั้งแต่เริ่มทอผ้ามา เธอไม่เคยขายผ้าโดยตรงให้กับนักท่องเที่ยว เธอไม่รู้ว่าการแข่งขันในตลาดผ้าทอคูเคียดแก่ไหน “ลายช้าง” ในผ้าเช็ดที่เธอทออยู่ทุกวันนี้ก็เป็นลายช้างธรรมดาที่เธอเห็นและทอมาตั้งแต่เป็นเด็ก ไม่ต้องมีความหมายเกี่ยวข้องกับอาณาจักรล้านช้าง ไม่ต้องพะวงกับการนำเสนอภาพลักษณ์ของสินค้าให้กับคนนอก เพียงทอให้แน่น ไม่ให้คนที่ลงทุนติดได้เป็นพอ

ครอบครัวเธอไม่ได้รับใบประกาศรับรองเป็น “ครอบครัววัฒนธรรม” เธอไม่ต้องเป็นห่วงกับกฎเกณฑ์ในพื้นที่ค้าขาย หรือการปฏิบัติตนตามแนวทางบ้านวัฒนธรรมใดๆ มากไปกว่าการใส่ซิ่น ซึ่งในชีวิตของเธอก็นุ่งเป็นปกติอยู่แล้ว

ผู้ผลิตขายรายย่อยในตลาดท่องเที่ยวเช่นเธอไม่มีแรงกดดันจากต้นทุนที่ต้องจ่ายในการไปนั่งขายในศูนย์ฯ หรือออกไปเผชิญหน้ากับคู่แข่งการค้านอกบ้าน การมีคนในบ้านยื่นมือเข้ามารับผ้าทอของเธอประจำและออกทุนให้ยังทำให้เธอรู้สึกมั่นคงมากขึ้น ไม่ต้องกังวลว่าทอผ้าแล้วจะมีคนซื้อทันทีหรือไม่ ยิ่งกฎเกณฑ์บ้านวัฒนธรรมต้องใช้แรงงานในบ้านทอผ้า อนาคตเธอก็ยังฝากไว้กับผ้าทอได้อยู่

เธออธิบายตัวเองว่า “เธอเป็นคนยากจน แต่ตอนนี้ มีคนลงทุนให้ ก็ขึ้นอยู่กับคนลงทุนจะเอาฝ้ายมาให้มากขนาดไหน ถ้าไม่มีเงินใช้ก็ไปขอเงินเขามาใช้ก่อนได้”

กรณีที่ห้า เธอเป็นลูกสาวคนที่สามในตระกูลที่มีฐานะค่อนข้างดีในบ้านผานม จบการศึกษามาจากโรงเรียนวิชาชีพ และทำงานให้บริษัทเอกชนแห่งหนึ่งในเขตรอบนอกหลวงพระบางในปี ค.ศ. 1997 เพียงหกเดือนเธอลาออก เพราะเงินค่าจ้างต่ำและไม่ได้ทำงานตามที่รำเรียนมาอย่างเต็มที่ ตอนนั้น คิดว่าจะเปิดกิจการขายผ้าในเรือน ยังไม่ทันได้ดำเนินการใดก็ถูกไฟไหม้ภายในบ้าน

วัฒนธรรมก็มีคำสั่งให้ขุดกิจการขายผ้าในเรือนทั้งหมด เธอสมัครเข้าเป็นสมาชิกศูนย์ฯ โดยใช้ผ้าทอจากแรงงานในครอบครัว และจ้างไทบ้านทอส่ง รวมทั้งหมด 9 นुक

นอกจากการนั่งขายในศูนย์ฯ แล้ว ประมาณ 1 ครั้ง/เดือนเป็นอย่างน้อย เธอจะรวบรวมผ้าทอไปส่งขายให้ร้านค้าแห่งหนึ่งในนครเวียงจันทน์ เมืองหลวงของประเทศ ถึงแม้ตัวรายได้สำหรับการส่งผ้าขายเวียงจันทน์จะมากกว่าการขายที่ศูนย์ฯ และบรรยากาศภายในศูนย์ฯ ที่เธอเล่าว่า “มีแต่การแย่งแข่งขันและว่าเสียดสีกัน” แต่เธอก็ยังใช้ศูนย์ฯ เป็นพื้นที่ค้าขายหลักอยู่เช่นเดิม

แรกๆ เธอเป็นคนหนึ่งที่พยายามได้ตอบกับภาพลักษณ์ของบ้านผานมในช่วงการเปลี่ยนแปลงหลังการสร้างศูนย์ฯ แห่งใหม่และจำนวนนักท่องเที่ยวลดลง ด้วยการชี้ว่า ปัญหาที่นักท่องเที่ยวไม่เข้ามาบ้านผานมไม่ได้เกี่ยวกับสถานที่ขาย แต่เกี่ยวข้องกับ “พวกไกด์” เห็นแก่เงินมากเกินไป ไม่ค่อยพาแขกมา เพราะที่นี่ไม่มีค่าคอมมิชชั่นให้ ต่างกับทางบ้านช่างเหล็ก ช่างค้องที่มีร้านค้าเอกชนรายใหญ่จ่ายค่าคอมมิชชั่นให้ไกด์และคนขับรถโดยสาร เธอเองก็เคยประสบกับตัวเอง

เธอเล่าเหตุการณ์ต่อรองราคาผ้ากับแขก เธอออกไป 10 ดอลลาร์ ไกด์ว่าเพิ่มให้แขก 15 ดอลลาร์ แขกตกลงซื้อ ก่อนกลับไกด์มาขอรับเงินส่วนเกินที่บอกเพิ่ม หรือไกด์บางคนจะไล่ถามก่อนว่า แม่ค้าจะให้คอมมิชชั่นเท่าไร

อีกปัญหาหนึ่งเกิดจาก ทั้งไกด์และคนที่ไปเขียนหนังสือผิดๆ ว่า คนที่นี่ไม่ได้ทอผ้าเอง เธอแย้งโดยเปรียบเทียบว่า ที่อื่นก็เอามาขายเหมือนกัน บางทีเอาผ้าจากเวียงจันทน์มาขาย และมากกว่าบ้านผานมด้วยซ้ำไป แต่พวกไกด์และหนังสือพวกนั้นไม่เคยเขียนถึง

ในวันหนึ่งหลังฤดูท่องเที่ยวผ่านไป นักท่องเที่ยวเข้ามาบ้านผานมน้อยลงแทบนับจำนวนได้ เธอบ่นถึงเรื่องนี้อย่างน่าฟังว่า “ลือมีอะไรดีๆ แขกหลายคนเขาสนใจลือ ทำไมหมูไกด์ไม่บอกกับแขก”

“ลือมีอะไรดี ๆ ละ” ผู้ศึกษาขออนถาม เธอตอบทันที “ผ้าทอไง”

ในขณะนี้ เธอเองยังเห็นว่า “ลือ” กับ “ผ้าทอ” ยังมีความน่าสนใจ เป็นคู่ของความจริงแท้ที่สามารถขายเป็นสินค้าได้อยู่ เพียงคิดปัญหาว่าจะนำเสนอภาพเหล่านี้ให้ปรากฏต่อสายตานักท่องเที่ยวได้อย่างไร

ปลายปี ค.ศ. 2001 เธอสอบช่องทำธุรกิจข้ามประเทศ ด้วยการซื้อเครือข่ายความสัมพันธ์กับนักธุรกิจชาวไทยคนหนึ่ง เธอรีบถือ เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เธอข้ามน้ำโขงมาทดลองค้าขายในตลาดเมืองไทย เธอเริ่มส่งผ้าทอ(ไม่ใช่ของบ้านผานมทั้งหมด)ไปขายให้กับหมู่บ้านท่องเที่ยวแห่งหนึ่งในจังหวัดอุดรธานี เมื่อสะสมทุนได้ก็กลับไปเอาผ้าจากเวียงจันทน์บ้าง ผานมบ้าง ข้ามฝั่งไปส่งขายในลักษณะนี้อีกหลายครั้ง ต้นปี ค.ศ. 2002 เธอเริ่มสำรวจตลาดในกรุงเทพฯ และเมืองท่องเที่ยวชายทะเลของไทย

การประสบความสำเร็จในทางธุรกิจค้าผ้าในช่วงเวลาสั้นๆ ทำให้เธอตัดสินใจออกจากพื้นที่ค้าขายในศูนย์ฯ บ้านผานมและผลจากกฎเกณฑ์ที่กำกับการค้าขาย ตามแนวทางบ้านวัฒนธรรมไปอย่างไม่เหลียวแล

“ถ้านั่งขายข้างในต่อไปก็มีแต่อดกับอด”

การเข้าไป-มาระหว่างประเทศทำให้เธอได้เรียนรู้โลกกว้างขึ้น ได้รับรู้ความเคลื่อนไหวของตลาดท่องเที่ยว และเธอก็ยังสามารถเป็นตัวกลางในการสื่อสารให้กับ *ไต้หวัน* ได้รับรู้เกี่ยวกับภาพลักษณ์ของบ้านผานมที่คนอื่นสร้างไว้ในตลาดท่องเที่ยวอีกด้วย เช่น เธอขนหนังสือนำเที่ยวภาษาไทยที่ตั้งคำถามกับพฤติกรรมแม่ค้าและราคาสินค้าไปให้คนในศูนย์ฯ อ่าน เป็นต้น

ล่าสุด ต้นเดือนกุมภาพันธ์ ปี ค.ศ. 2003 เธอได้รับการสนับสนุนจากนักธุรกิจไทยเพื่อเปิดร้านค้าผ้าทอ และของที่ระลึกบนถนนสายเศรษฐกิจกลางเมืองหลวงพระบาง ร้านค้าแห่งใหม่นี้เธออาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมกับเครือญาติเหมือน ที่นับถือพ่อของเธอเช่นพ่อของเข่า ตกลงขอเช่าพื้นที่ชั้นล่างของอาคารเพื่อปรับปรุงเป็นร้านค้า

สินค้าที่เธอนำมาขายส่วนใหญ่จะเน้นผ้าไหมมีหลายสีหลากหลาย เธอเองเป็นคนไปคัดเลือกมาจากตลาดในนครเวียงจันทน์ เป็นผ้าไหมของเวียงจันทน์บ้าง ซำเหนือบ้าง แฉงเชียงขวางบ้างคละกันไป กำไรบางผืนคิดสูงได้ถึง 6 เท่าตัว ที่เหลือก็เป็น ผ้าทอสำเร็จรูป เป็นกางเกง ผ้าขึ้นทนมัดเอวที่กำลังเป็นที่นิยม โดยส่วนหนึ่งสั่งตรงมาจากดอกเลาใจว เมืองเชียงใหม่ ประเทศไทย ด้วยการกำชับให้คู่ซื้อปลายทางคัดเลือกมาให้คล้ายกับผ้าที่ผลิตในลาว “แต่ไม่เอาลายช้าง เพราะลายช้างกับผ้าทออื่นๆ ที่ผลิตกันในหลวงพระบาง”

เธอกำลังวางแผนอนาคตไว้กับช่องทางการทำธุรกิจค้าผ้า และส่งผ้าไหมไปต่างประเทศขณะเดียวกัน เธอก็ใช้เครือข่ายความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคนที่เธอสนิทสนมด้วย เพื่อหาช่องทางให้กับ *ไต้หวันผานม* ที่เป็นญาติและเพื่อนสนิทได้มีโอกาสในการเข้าถึงพื้นที่ค้าขายแห่งใหม่บริเวณถนนสายหลักของเมืองที่กำลังจัดโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวอยู่

5.5 บ้านวัฒนธรรม: ความถักถักและการครองของไทผานม

จากปฏิบัติการของรัฐในการเข้ามาจัดการกับพื้นที่ท่องเที่ยวบ้านผานมให้อยู่ภายใต้นโยบาย “บ้านวัฒนธรรม” ตั้งแต่ปี ค.ศ.1999 วางอยู่บนสมมติฐานว่า กระบวนการกลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวบ้านผานมที่ผ่านมาได้ทำให้ *ไทผานม* เห็นแก่ประโยชน์ส่วนเกินทางเศรษฐกิจ ละทิ้งฮึดครองประเพณี ขาดความสามัคคี และสูญเสียเอกลักษณ์ของบ้าน จึงเป็นหน้าที่รัฐที่จะประกาศให้บ้านผานมเป็นบ้านวัฒนธรรม โดยใช้การสร้างมาตรฐานชีวิตบ้านวัฒนธรรมด้วยการรื้อรวบระบบ

คุณค่าและอุดมการณ์ของรัฐตามแนวทางสังคมนิยม ระบบคุณค่าของบ้าน และระบบคุณค่าของตลาดทุนนิยมเข้าไว้ด้วยกัน ด้านหนึ่งของแนวทางการปฏิบัติของนโยบายนี้สอดคล้องไปกับการปรับทิศทางการพัฒนาประเทศในด้านการท่องเที่ยวที่เน้นการแปลงต้นทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าเพื่อยกระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจให้หลุดพ้นจากการตกอยู่ในภาวะชายขอบของระบบทุนนิยมโลก

การปฏิบัติการเชิงนโยบายของบ้านวัฒนธรรมกระทำอยู่ 3 ระดับ ตั้งแต่ระดับบ้าน ระดับครอบครัว และระดับตัวคนครอบคลุมมิติทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจครบครัน แต่ปฏิบัติการดังกล่าวก็เต็มไปด้วยความลักลั่น ก่อให้เกิดแรงเสียดทาน และปฏิกิริยาโต้ตอบต่อรองของไทบ้าน โดยมีพื้นที่ในการวิเคราะห์อยู่ 2 พื้นที่ กล่าวคือ

พื้นที่แรกเป็นพื้นที่ในการนิยามความเป็นชาติพันธุ์ หรือ ความเป็นสื่อผ่านการประดิษฐ์สร้างประเพณี 2 ประเพณี คือ การฟ้อนเผ่าลื้อ และ งานบุญเผ่าลื้อ

กรณีงานฟ้อนเผ่าลื้อ รัฐไม่เลือกการรักษามรดก อีตคองประเพณีที่สืบทอดมาของบ้านผานมทั้งงานฟ้อนในวัฒนธรรมของไทบ้าน และอดีตงานฟ้อนในราชสำนักหลวงพระบางที่ ไทบ้าน เป็นช่างฟ้อนมาก่อน แต่รัฐคำนึงถึงกลุ่มสมาชิกศูนย์หัตถกรรมทอผ้าบ้านผานมที่ตนปฏิบัติการอยู่ด้วย และปัญหาเกี่ยวกับการจัดการกับความซ้ำซ้อนของ “ความจริงแท้” ของงานฟ้อนแบบราชสำนักหลวงพระบางที่มีคู่แข่งทั้งของรัฐและไทบ้านอื่น

กรณี งานบุญเผ่าลื้อ รัฐพยายามให้ไทบ้านนำเสนอภาพความจริงแท้ทางวัฒนธรรมของลื้อในเวทีการแสดง และอ้างว่า งานนี้เป็นการรักษาอีตคองประเพณีดั้งเดิมของลื้อโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเงื่อนไขให้เกิดขึ้น แต่ไทบ้าน โดยมากมองว่า งานบุญเผ่าลื้อเป็นการสร้างขึ้นใหม่

ในเวทีการแสดงวันนั้น จะเห็นได้ชัดเจนว่า การนำเสนอ “ความเป็นลื้อผานม” ของไทบ้าน ไม่ได้เป็นตามที่รัฐคาดหวังให้ไทผานมเป็น ก็คือ ให้มีแก่นแท้ทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจ เพื่อบรรลุผลต่อการเป็นวัตถุดิบจ้องในการท่องเที่ยวหรือเป็นสินค้าวัฒนธรรมใหม่ของบ้านผานม

ทว่า “ความเป็นลื้อผานม” ที่นำเสนอออกมาในเวทีการแสดงวัฒนธรรม กลับกลายเป็นความพยายามของไทบ้านในการต่อรองกับรัฐ ด้วยการเปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมหรือการนิยามความเป็นลื้อใหม่ ที่มีคัดเลื้อกองค้ประกอบทางวัฒนธรรม และการผสมระบบคุณค่าต่างๆ ทั้งระบบคุณค่าของบ้าน ระบบคุณค่าของตลาดทุนนิยม ระบบคุณค่าตามแนวทางสังคมนิยม ภายใต้งี๋งอใจความสัมพันธ์กับรัฐที่แสดงบทบาทนำในทำให้ต้นทุนวัฒนธรรมของบ้านผานมเป็นสินค้า พร้อมไปกับการจำกัดขอบเขต และตรวจตราการประกาศความเป็นชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่เป็นสินค้าของบ้านไปในคราวเดียวกัน

พื้นที่ที่สอง คือ พื้นที่ค้าขายที่มีการจัดการแบบรวมกลุ่ม และสร้างกฎเกณฑ์ข้อห้ามตามแนวทางบ้านวัฒนธรรม เพื่อหวังผลในการแก้ปัญหาความขัดแย้งภายในบ้าน และเป็นการสร้างโอกาสในการเข้าถึงตลาดอย่างเท่าเทียม อีกทั้งยังมีการสร้างกฎเกณฑ์เพื่อให้บ้านผานมกลับมามีภาพลักษณ์ของ “ผู้ผลิตผ้าทอที่จริงแท้” โดยใช้แรงงานในบ้าน แต่การจัดการดังกล่าวก็ไม่สอดคล้องกับภาวะการแข่งขันในตลาดท่องเที่ยว ที่สุดต้องคลี่คลายกฎเกณฑ์บางประการ คือ การห้ามนำผ้านอกบ้านมาขาย เพื่อให้กลุ่มสมาชิกสามารถปรับตัวเพื่อแข่งขันในตลาดได้บ้าง

อย่างไรก็ตาม การจัดการพื้นที่ค้าขายแนวนี้ได้นำไปสู่การนำเสนอภาพลักษณ์เชิงลบในสื่อมวลชน กลุ่มไกด์และนักท่องเที่ยว แต่กลุ่มสมาชิกศูนย์ฯ ก็จะไม่นิ่งเฉยดูขายปล่อยให้ภาพนำเสนอจากภายนอกมาฉีกล้อมและกดทับ พวกเขาพยายามโต้ตอบกับคนภายนอกด้วยการอ้างถึงระบบคุณค่าที่ตนได้รับจากการดำเนินแนวทางบ้านวัฒนธรรม และพยายามในการปรับตำแหน่งแห่งที่เพื่อให้ได้เปรียบในตลาดด้วยการสร้างภาพลักษณ์ของตนเองและผ้าทอใหม่ ในฐานะผู้รักษาลายดั้งเดิมของหลวงพระบาง และในฐานะบ้านแรกที่แขวงเลือกเอาไปออกงานและสอนให้บ้านอื่นทอผ้า รวมถึงการเน้นย้ำเรื่องคุณภาพของผ้าทอที่ดีกว่าแหล่งอื่น

ขณะที่กลุ่มไทบ้าน ที่เคยเสียผลประโยชน์ในการจัดการพื้นที่ค้าขายแบบใหม่ก็ใช้ปัญหาทางเศรษฐกิจที่ฝืดเคือง ภาพลักษณ์ด้านลบจากภายนอก รวมถึงการคลายกฎเกณฑ์ของสมาชิกศูนย์ฯ มาเป็นเครื่องมือในการต่อรองเพื่อให้ตนได้มีโอกาสในการค้าแบบเดิม แต่ที่สุดแล้ว กลุ่มสมาชิกศูนย์ฯ ก็ยอมกลับไปใช้กฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้เหมือนเดิมเพื่อทำให้กลุ่มที่จะเปิดร้านค้าในเรือนล้มเลิกความตั้งใจ

ต่อกรณีการศึกษาการค้ำจุน คอรองของผู้หญิง 5 กรณี พบว่าแต่ละคนมีระดับของทุนทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่แตกต่างกันค่อนข้างมาก ทั้งห้ากรณีพยายามค้ำจุนเพื่อให้มีชีวิตอยู่รอดทางเศรษฐกิจ ด้วยการเลือกยุ่งเกี่ยวกับวงจรธุรกิจผ้าทอ ในระดับต่างๆ กัน ดังนี้ ระดับผลิตเพื่อขาย ระดับผลิต-ขายเอง และระดับผู้ขายอย่างเดียว โดยแต่ละกรณีอยู่ในพื้นที่ค้าขายต่างกัน

หลังจากรัฐเข้ามาจัดการพื้นที่ค้าขายตามแนวทางบ้านวัฒนธรรม ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงกับผู้ที่ใช้พื้นที่ค้าขายในบ้านผานม พบว่า ผู้หญิง 2 ใน 3 ราย ใช้ยุทธวิธีในการเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจ ด้วยการก้าวพ้นจากพื้นที่บ้านผานมไปยังตลาดที่เสรีกว่าในเมืองหลวงพระบาง ทำให้ความเกี่ยวข้องกับผ้าทอผานม และความจำเป็นในการนำเสนอภาพของผานม ที่ทั้งเสริมและได้ตอบกับภายนอกในตลาดการท่องเที่ยวไม่ค่อยมีความสำคัญต่อพวกเขามากนัก ทั้งนี้มีเงื่อนไขที่แตกต่างกันไปคือ

กรณีศึกษาที่ 2 มีเงื่อนไขต้นทุนทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำ เธอหาทางคืนรนออกจากศูนย์ฯ ไปขายผ้านอกบ้านร่วมกับชาวม้งในตลาดลาวสูง ด้วยการลดกำลังการผลิตผ้าของเธอลงและใช้วิธีการกินเปอร์เซ็นต์จากสินค้าที่พ่อค้าแม่ค้าคนกลางเอามาฝากขาย หรือทำผลิตภัณฑ์แบบอื่นที่ง่ายและราคาต่ำ รวมถึงการสร้างงานปักผ้าแบบชาวม้งขึ้นมาแทนผ้าทอของเธอมากขึ้น ขณะเดียวกันก็พยายามคงฐานการผลิตแบบยังชีพเพื่อหล่อเลี้ยงครอบครัวไว้ด้วยอีกทางหนึ่ง

กรณีศึกษาที่ 3 เงื่อนไขของการอยู่ในตำแหน่งระดับผู้นำของศูนย์ฯ แม้จะทำให้เธอมีต้นทุนทางสังคมและการเมืองอยู่ในระดับที่ดี แต่ก็สร้างข้อจำกัดให้เธอในการปรับตัวแข่งขันในตลาดเสรีนอกบ้านผานม ทั้งที่เธอมีศักยภาพจะทำ การที่เธออยู่ในตำแหน่งและใช้พื้นที่ค้าขายในศูนย์เพื่อหารายได้ ทำให้การเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจของเธอ คำนึงควบคู่ไปกับ การนำเสนอภาพผานมเพื่อได้ตอบกับภาพเชิงลบ ด้วยการเสนอให้เห็นคุณค่าการจัดการพื้นที่ค้าขายแบบใหม่ตามนโยบายบ้านวัฒนธรรม และสร้างภาพลักษณ์ให้กับสินค้าผานมด้วยมาตรฐานด้าน “คุณภาพ” หรือการผู้นุรักษ์ทวดลายดั้งเดิมของหลวงพระบางไว้ โดยเธอและครอบครัวหารายได้เสริมจากการรักษาและสร้างฐานการผลิตทางการเกษตรแบบยังชีพไว้ควบคู่กันไป

กรณีศึกษาที่ 5 มีเงื่อนไขต้นทุนทางเศรษฐกิจและสังคมสูง ทั้งระดับฐานะในครอบครัวและนักธุรกิจไทยที่เป็นผู้อุปถัมภ์หลัก ในช่วงที่ยังไม่ออกมาจากศูนย์ฯ เธอร่วมในการตั้งคำถามกับการนำเสนอภาพผานมในเชิงลบด้วยการคงจุดขายที่คู่กันระหว่าง ความเป็นชาติพันธุ์ลือเลื่องกับผ้าทอ แต่ในระดับของการเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจเธอมีพื้นที่ในการค้าขายทั้งภายในบ้านและภายนอก เช่น การส่งผ้าไปยังแหล่งซื้อที่เมืองเวียงจันทน์เป็นรายเดือน หลังจากทำการสำรวจตลาดในเมืองไทยและสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ข้ามชาติได้ในระดับหนึ่ง เธอก็ได้แรงหนุนส่งจากผู้อุปถัมภ์ให้เปิดร้านค้าผ้าขึ้นในทำเลที่ดีที่สุดในถนนหลักตัวเมืองหลวงพระบางโดยอาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์แบบญาติเหมือนของพ่อเธอ และเริ่มส่งสินค้าจากภายนอกแขวงรวมถึงนอกประเทศโดยเฉพาะสินค้าที่มาจากประเทศไทย เธอให้ผู้ซื้อเลือกสินค้าที่ดูแล้วเหมือนผลิตในลาว เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่ซื้อสินค้าจากหัตถกรรมท้องถิ่นจริงๆ เมื่อมาเที่ยวหลวงพระบาง

ต่อกรณีที่ไม่ได้ใช้พื้นที่ค้าขายในศูนย์ฯ อีก 2 คน พบว่า

กรณีศึกษาที่ 1 มีเงื่อนไขของต้นทุนทางสังคม เศรษฐกิจอยู่ในเกณฑ์ดีมาก เนื่องจากเธอสะสมทุนทางเศรษฐกิจและสังคมจากการออกไปขายสินค้าผ้าทอและของที่ระลึกในตัวเมืองหลวงพระบางมาเป็นเวลากว่า 10 ปี กระทั่งตลาดการแข่งขันในเมืองหลวงพระบางเข้มข้นขึ้น เธอแปลงทุนสะสมจากร้านค้าที่รองรับนักท่องเที่ยวไปสู่การเปิดร้านของชำในตลาดกลางเมืองเพื่อรองรับกับการบริโภคภายใน โดยเก็บผลตอบแทนจากร้านของชำมากกว่าร้านขายผ้าและของที่ระลึก ซึ่งปิดตัวลงด้วยการเข้ามาใช้พื้นที่ของรัฐในตึกที่เธอเปิดร้านอยู่ ส่วนการใช้ฐานการผลิตผ้าทอภายในบ้าน

และการนำเสนอภาพผานมของเธอในช่วงระยะหลังๆ ก็มีทิศทางในเชิงปฏิเสธความเกี่ยวข้องกับผ้าทอผานมโดยอ้างเรื่องคุณภาพที่ต่ำลง และตั้งคำถามกับการจัดการพื้นที่ค้าขายแบบใหม่สอดคล้องไปกับการนำเสนอภาพเชิงลบของคนนอก

กรณีศึกษาที่ 4 ในบรรดากรณีศึกษาทั้งหมด เธอมีเงื่อนไขของต้นทุนทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมน้อยที่สุด ในวงการธุรกิจค้าผ้าทอบ้านผานมเธออยู่ในฐานะผู้ผลิตเพื่อขายให้กับสมาชิกศูนย์ฯ ฐานการผลิตของครอบครัวส่วนใหญ่อยู่บนฐานการรับจ้างแรงงานของสามี และการทอผ้าเช็ดมือของเธอ โดยจะนำไปเสนอขายให้กับคนในศูนย์ฯ คอมาสาวขายผ้าในศูนย์ฯ ซึ่งมีเครือข่ายทางค้าในเมืองหลวง เวียงจันทน์ ได้เข้ามาลงทุนให้เธอทอผ้าและหักเงินเอาตามราคาผ้าที่ดั่งไว้ในบ้าน ทำให้เธอไม่ต้องพะวงว่าผ้าเช็ดมือที่ทอออกมาจะขายได้หรือไม่ ยิ่งกฎเกณฑ์ใหม่ที่เกิดขึ้นพร้อมกับการประกาศเป็นบ้านวัฒนธรรมเน้นให้ไทบ้าน ต้องทอผ้าด้วยแรงงานในบ้านเองทั้งหมด ก็เท่ากับทำให้งานทอผ้าซึ่งเป็นฐานในการรายได้ที่แน่นอนในครอบครัวเธอดีขึ้น โดยเธอไม่ต้องไปทุกข์ร้อนการนำเสนอภาพลักษณ์ของสินค้าให้สอดคล้องกับคนนอก มากไปกว่าการทอให้แน่นไม่ให้คนลงทุนคิดได้เท่านั้น

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ปฏิบัติการเชิงนโยบายบ้านวัฒนธรรมที่รัฐพยายามนำมาใช้เพื่อจัดการกับบ้านผานมภายใต้บริบทการท่องเที่ยวหลวงพระบางที่มีการแข่งขันอย่างสูง การจัดการพื้นที่ค้าขายแบบรวมกลุ่ม ด้วยความปรารถนาดีที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งในธุรกิจค้าผ้าบ้านผานม และเปิดโอกาสให้มีความเท่าเทียมในการเข้าถึงพื้นที่ค้าขาย รวมทั้งการจัดปรับภาพลักษณ์ใหม่ของบ้านในฐานะ “ผู้ผลิตผ้าทอที่แท้จริง” ด้วยการออกกฎเกณฑ์มากำกับ เมื่อนำมาพิจารณาผ่านกรณีศึกษาผู้หญิง 5 คนดังที่กล่าวมาข้างต้น พบว่า การเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจของผู้หญิงทั้งห้าไม่ได้ความเป็นหนึ่งเดียว อีกทั้งพฤติกรรมที่หลากหลายของพวกเธอก็ขึ้นอยู่กับภูมิหลังของแต่ละคน หรือขึ้นอยู่กับการใช้ต้นทุนทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมที่แต่ละคนมีอยู่เดิมและพยายามสร้างใหม่ เช่น ฐานการผลิตยังชีพ เครือข่ายความสัมพันธ์เชิงเครือญาติจริงและเสมือน เพื่อเป็นช่องทางในการหาทางหนีทีไล่ท่ามกลางความผันผวน ไม่แน่นอนของตลาดท่องเที่ยวและสภาพเศรษฐกิจที่ตกต่ำ โดยส่วนใหญ่ของต้นทุนและช่องทางที่ผู้หญิงทั้งห้าใช้นั้นก็ไม่สามารถใช้ช่องทางจากปฏิบัติการเชิงนโยบายบ้านวัฒนธรรมที่รัฐหยิบยื่นให้กับบ้านผานมได้แม้แต่แต่น้อย

5.6 สรุป

ปลายทศวรรษที่ 1990 พื้นที่ท้องเที่ยวบ้านผานม เป็นบ้านแรกของแขวงหลวงพระบาง ที่รัฐบาลลาวประกาศใช้นโยบายบ้านวัฒนธรรม โดยเชื่อว่า การที่บ้านผานมเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวมากเกิน ไปก่อให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมืองและการละทิ้งวัฒนธรรมดั้งเดิม ดังนั้นจะต้องแก้ไขโดยใช้แนวทางการสร้างมาตรฐานชีวิตบ้านวัฒนธรรมที่ร้อยรัดเอาระบบคุณค่า และอุดมการณ์ของรัฐตามแนวทางสังคมนิยม ระบบคุณค่าของบ้าน และระบบคุณค่าในเศรษฐกิจ การตลาดตามแนวทางทุนนิยมเข้าไว้ด้วยกัน ภายใต้บริบทการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยมโลกที่ลาวตก อยู่ในภาวะชายขอบ และต้องมุ่งเน้นกระบวนการแปลงต้นทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าในตลาด ท่องเที่ยวมากขึ้น

การปฏิบัติการเชิงนโยบายของบ้านวัฒนธรรมได้นำไปสู่เงื่อนไขในการจัดการกับพื้นที่ ผานมเป็นพิเศษทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม เช่น การจัดระเบียบทางสังคม การประดิษฐ์สร้างประเพณีใหม่ การจัดการพื้นที่ค้าขายแบบรวมหมู่

อย่างไรก็ตาม ปฏิบัติการดังกล่าวมีความลึกลับ ขัดแย้งกันอยู่ในที่ ดังจะเห็นได้จากเวที ทางวัฒนธรรมที่รัฐต้องนำเสนอภาพของความเป็นชาติพันธุ์ลื้อที่มีแก่นแท้ แต่ ไทบ้าน พยายาม ค่อยรอกับรัฐ เพื่อการเปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมหรือการนิยามความเป็นลื้อใหม่ ภายใต้เงื่อนไขความ สัมพันธ์กับรัฐที่แสดงบทบาทนำในทำให้ต้นทุนวัฒนธรรมของบ้านผานมเป็นสินค้า พร้อมไปกับการ จำกัดขอบเขต และตรวจตราการประกาศความเป็นชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่เป็นสินค้าของ บ้านไปโนคราวเดียวกัน

ส่วนการจัดการพื้นที่ค้าขายตามแนวทางใหม่ ด้านหนึ่งเป็นความพยายามที่ดีในการ จัด การปัญหาความขัดแย้งทางธุรกิจค้าผ้าภายในบ้าน สร้างโอกาสในการเข้าถึงตลาดอย่างเท่าเทียมและ ปรับสร้างภาพลักษณ์ใหม่ แต่ไม่สอดคล้องกับภาวะการแข่งขันในตลาดท่องเที่ยว ไทบ้านแต่ละคนที่ เกี่ยวพันกับการขายผ้าต้องปรับตัวเพื่อให้อยู่รอดด้วยยุทธวิธีที่แตกต่างกันออกไป

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษา

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจต่อกระบวนการในการสร้างบ้านผานมให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวผ่านการนำเสนอภาพแทนความจริงของกลุ่มผู้กระทำกรต่างๆ ที่เข้ามาประชันขันแข่งกันเพื่อนิยามความหมายภายใต้กระบวนการทำให้วัฒนธรรมเป็นสินค้า และศึกษาว่ามีปฏิบัติเชิงนโยบายจากรัฐที่นำมาใช้เพื่อเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเข้ากับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และการพัฒนาตามแนวทางทุนนิยมโลกหรือไม่ อย่างไร นอกจากนั้นยังพิจารณาถึง กระบวนการต่อรองของคนบ้านผานมเพื่อนิยามความหมายทางวัฒนธรรม และการต่อสู้แข่งขันเพื่อเอาตัวรอดในทางเศรษฐกิจได้อย่างไร ในเงื่อนไขใด

ผลการศึกษาในครั้งนี้มีข้อค้นพบ ข้อถกเถียงเชิงทฤษฎี และนัยต่อการพัฒนาสังคม ดังต่อไปนี้

6.1 ข้อค้นพบจากการศึกษา

จากการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจกับกระบวนการสร้างบ้านผานมให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวผ่านการเมืองในการนำเสนอภาพแทนความจริง และกระบวนการต่อรองของไทบ้านผานม ภายใต้การแข่งขันในตลาดท่องเที่ยว และความพยายามในการแทรกแซงเพื่อนิยามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และจัดการวัฒนธรรมของรัฐ ได้ข้อค้นพบหลัก 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก การเมืองในการนำเสนอภาพแทนความจริง การศึกษานี้พบว่า ภาพปรากฏของ “บ้านผานม” ในฐานะพื้นที่ท่องเที่ยวแห่งหนึ่งในเขตรอบนอกของเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบันส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนเชิงนโยบายของรัฐภายใต้กรอบ “จินตนาการใหม่” ที่นำประเทศเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจตามแนวทางทุนนิยมโลกตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 1980 กอปรกับบริบทการพัฒนาการท่องเที่ยวระหว่างประเทศที่มีการเคลื่อนย้ายของนักท่องเที่ยวจากศูนย์กลางการท่องเที่ยวเดิมไปสู่อาณานิคมใหม่ๆ แถบเอเชียแปซิฟิกมากขึ้น ขณะที่บ้านผานมเองก็มีเงื่อนไขที่เป็นต้นทุนทางวัฒนธรรม ด้านการผลิตหัตถกรรมที่น่าสนใจ และปรับใช้กับการเป็นสินค้าท่องเที่ยวได้

อย่างไรก็ตาม การรับรู้ของคนภายนอกเกี่ยวกับสถานภาพใหม่ของพื้นที่บ้านผานมในฐานะ “พื้นที่ท่องเที่ยว” อีกแห่งในโลก เกิดขึ้นจากกระบวนการในการผลิตสร้างความหมายให้กับ

ผู้คน สถานที่ และวัฒนธรรมให้มีความน่าสนใจ น่าบริโภค หรือน่าท่องเที่ยว โดยการกระจาย เผยแพร่ผ่านไปตามตัวบทต่างๆ ในโลกของข้อมูลข่าวสาร วัฏจักรของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว และรูปแบบวัฒนธรรมมวลชนในท้องถิ่นมากมายหลายรูปแบบ โดยแยกเป็นกลุ่มผู้กระทำหน้าที่เข้ามาประชันขันแข่งกันนำเสนอภาพพจน์ได้คร่ำๆ ดังนี้

ไกด์อาวุโสในท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับ *ไทบ้านผานม* อย่างแนบแน่นมีจุดเน้นในการนำเสนอภาพพจน์โดยการกลับไปหารากเหง้าของผานมเพื่อคลี่คลายภาพปรากฏในปัจจุบันในฐานะบ้านหัตถกรรมของแขวงหลวงพระบาง และมีการผลิตข้อความหมายดังกล่าวให้กับไกด์รุ่นใหม่ผ่านคำบอกเล่า เช่น ในคู่มือไกด์ แต่เมื่อตลาดการท่องเที่ยวมีการแข่งขันอย่างเข้มข้นในช่วงปลายทศวรรษที่ 1990 และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มไกด์บางกลุ่มกับ *ไทบ้านผานม* เปลี่ยนไปอยู่ในรูปพันธะสัญญาทางการค้ามากขึ้น ส่งผลให้กลุ่มไกด์เหล่านี้ไม่สนใจในการนำเสนอภาพพจน์แบบเก่าอีกต่อไป ทว่ากลับตั้งคำถามกับความจริงแท้ที่ถูกผลิตซ้ำอยู่ในหมู่ไกด์ท้องถิ่นด้วยตนเอง

ด้านรัฐมีจุดเน้นการนำเสนอภาพพจน์ให้มีแก่นแท้ทางชาติพันธุ์เพื่อสร้างมูลค่าทางวัฒนธรรมแก่ผานมให้สอดคล้องไปกับการเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศที่หันมาให้ความสำคัญกับการแปลงต้นทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นสินค้ามากขึ้น โดยใช้นโยบายบ้านวัฒนธรรมเป็นหัวหอกในการเข้าไปผลักดันให้ *ไทบ้าน* เข้ามามีส่วนในการนำเสนอภาพของตนเอง ขณะเดียวกันรัฐก็ใช้ผานมเป็นพื้นที่ในการนำเสนออุดมการณ์สังคมนิยม อุดมการณ์ชาติ และการพัฒนาภายใต้การนำของรัฐไปในคราวเดียวกัน

ด้านการนำเสนอภาพพจน์ของสื่อไทย ในฐานะประเทศเพื่อนบ้าน และสื่อระดับโลกเช่น หนังสือท่องเที่ยว เข้ามาร่วมช่วงชิงความหมายอย่างเข้มข้น

สื่อไทยให้ความสนใจกับการนำเสนอความจริงแท้ของผานมที่เชื่อมโยงกับราชสำนักหลวงพระบางและความมีแก่นแท้ทางชาติพันธุ์ เช่น แสดงให้เห็นว่า คุณลักษณะของความเป็นสื่อกำหนดมาจากสายเลือด และมีการเข้ามาถกเถียงถึงความเปลี่ยนแปลงความจริงแท้ของผานมทั้งในมิติของผ้าทอ ชีวีตของช่างทอ (แม่ค้า) ในบริบทการท่องเที่ยว รวมถึง การนำเสนอภาพของผู้หญิงให้มีความอ่อนโยน เป็นธรรมชาติ แต่ประบางเป็นต้น ขณะเดียวกันตัวบทไทยก็ใช้การนำเสนอภาพของผานมเพื่อการโฆษณาอวดดีของหมู่บ้านไทยก่อนการพัฒนา และผลิตซ้ำวาทกรรมเกี่ยวกับชาติไทยสอดคล้องกันไปด้วย

สื่อต่างประเทศนำเสนอภาพความเป็นชาติพันธุ์ที่มีขอบเขตและสร้างระยะห่างกับผู้รับสาร ด้วยการแข่งขันกันนิยาม “ความเป็นชาติพันธุ์สื่อ” มีทั้งสร้างความจริงแท้ให้กับวัฒนธรรม และใช้ตัวอย่างพฤติกรรมรุกราค่อถูกค้าของแม่ค้าผานม การราคาสินค้าที่เป็นไปเพื่อฟาดฟันกำไร และการปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่ค้าขาย มาเป็นคำสื่อเพื่อลดทอนมูลค่าทางสัญลักษณ์ของพื้นที่ท่องเที่ยวแห่งนี้

แต่จากการศึกษาที่แสดงให้เห็น ความลักลั่นกันในตัวบทเดียวกันและข้ามตัวบท หรือความหมายที่ขัดกันกับความเป็นจริงอีกชุดหนึ่งในทางประวัติศาสตร์ของ *ไทผานม* ที่ผู้ศึกษาได้นำมาเป็นบทสนทนาเพื่อร่วมในการวิเคราะห์ในงานศึกษาครั้งนี้ ช่วยชี้ให้เห็นว่า ความหมายที่ผลิตสร้างขึ้นภายใต้กระบวนการทำให้พื้นที่ผานมเป็นสินค้า กระจัดกระจายผสมปนเป่อยู่ในชีวิตประจำวันของเราและเราถูกทำให้รู้สึกว่าเป็นเรื่องของการ โฆษณาท่องเที่ยว เป็นความจริงที่ไร้เดียงสา สะท้อนภาพผานมอย่างโปร่งใสตรงไปตรงมา หรือไม่ก็เป็นแค่เจตจำนงของผู้เขียน ผู้ผลิตเท่านั้นไม่มีอะไร แต่โดยข้อเท็จจริงแล้วเป็น ความหมายที่ผลิตขึ้นจากปฏิบัติการอำนาจในเลือกสรร/ไม่เลือก หยิบฉวยปะติดปะต่อ ทั้งจากองค์ประกอบทางวัฒนธรรมของบ้านผานม และในส่วนอื่นๆที่ไม่เกี่ยวข้อง และ เป็นความหมายที่มีอำนาจในการกำหนด จัดระเบียบ ล้อมขอบเขตทางสัญลักษณ์ของพื้นที่ผานมไว้ภายใต้โครงข่ายวาทกรรมและอุดมการณ์อำนาจต่างๆ ในสังคม โดยที่ *ไทบ้าน* เจ้าของวัฒนธรรมที่ถูกแปลงให้เป็นสินค้าแทบจะไม่มีโอกาสหรือมีโอกาสน้อยมากในการเข้าไปต่อรองเพื่อกำหนดการนำเสนอภาพตัวเองในเวทีเหล่านี้

ดังนั้น เพื่อให้ให้เห็นความซับซ้อนของการเมืองในการนำเสนอภาพแทนความจริง ที่หลุดไปจากตัวบทงานศึกษาครั้งนี้จึงลงไปพิจารณากระบวนการต่อรองของ *ไทบ้าน* ในเวทีการแสดงวัฒนธรรม ซึ่งรัฐผลักดันให้ *ไทบ้าน* เข้าไปมีส่วนร่วมในการนำเสนอภาพตัวเอง และพื้นที่ทางเศรษฐกิจ ซึ่งเกี่ยวพันทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาในประการที่สองและสาม

ประการที่สอง ความเป็นสื่อ ในเวทีการแสดงวัฒนธรรม จากการศึกษาพบว่า ปฏิบัติการเชิงนโยบายบ้านวัฒนธรรมที่รัฐบาลลาวนำมาใช้กับพื้นที่ท่องเที่ยวบ้านผานมโดยมีสมมติฐานว่า วัฒนธรรมบ้านผานมเสื่อม เมื่อเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจการท่องเที่ยวมากเกินไป จึงเป็นหน้าที่ของรัฐในการเข้าไปจัดการวัฒนธรรม

ภายใต้บริบทของลาวที่ต้องการแปลงทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า ทำให้พื้นที่วัฒนธรรมได้รับความสนใจเป็นพิเศษจากรัฐ ซึ่งพยายามเข้าไปแทรกแซง ชี้นำให้ *ไทบ้าน* ประดิษฐ์สร้างประเพณีขึ้นมา ปฏิบัติการดังกล่าวได้แสดงให้เห็นทั้งความลักลั่นขัดแย้งของรัฐเอง และความสามารถของ *ไทบ้าน* ในการใช้เงื่อนไขนี้ต่อรองกับรัฐ เพื่อเปิดพื้นที่ในการนำเสนอภาพของความ เป็นสื่อในแบบของตน

ในกรณีการ *ฟ้อนเผ่าสื่อ* รัฐไม่ได้เลือกมรดกทางวัฒนธรรมของสื่อผานมตามที่กล่าวอ้าง โดยคำนึงถึงเงื่อนไขที่รัฐจะต้องไปปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มสมาชิกในศูนย์หัตถกรรมทอผ้า และใช้การเป็นสมาชิกศูนย์เป็นพื้นที่ปฏิบัติการหลักในการนำเสนอภาพบ้านวัฒนธรรมต้นแบบ อีกทั้งรัฐยังคำนึงถึง ความยุ่งยากกับการจัดการความซ้ำซ้อนของความจริงแท้ในงานฟ้อนแบบราชสำนักที่

มีคู่แข่งจากคณะเพื่อนในเมือง ในส่วนของไทบ้านก็ใช้งานเพื่อนลือ เพื่อนำเสนอความเป็นลือผานมในยุคใหม่ ทั้งในเวทีการท่องเที่ยวและเวทีในการตอบรับแขกจากพรรค-รัฐ

แต่กรณีงานบุญเผ่าลือ รัฐกลับพยายามผลักดันให้ไทบ้านนำเสนอความเป็นลือแบบมีแก่นแท้ และดูน่าตื่นตาตื่นใจสำหรับการเป็นสินค้าในตลาดท่องเที่ยว แต่ไทบ้าน ทั้งปฏิเสธและรับข้อเสนอของรัฐ ด้วยการเลือกสรรองค์ประกอบทางวัฒนธรรมเดิมบางส่วนมาใช้ภายใต้เงื่อนไขใหม่ เปลี่ยนความหมาย และมีการผสมการนำเสนอที่คำนึงถึงรัฐในฐานะคู่สัมพันธ์ที่แสดงบทบาทนำในการทำให้ต้นทุนวัฒนธรรมของบ้านผานมเป็นสินค้า พร้อมไปกับการจำกัดขอบเขต และตรวจตราการประกาศความเป็นชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่เป็นสินค้าของบ้านไปในคราวเดียวกัน

ประการที่สาม การต่อรองของผู้ถูกท่องเที่ยว จากการศึกษาพบว่า ปฏิบัติการเชิงนโยบายของบ้านวัฒนธรรมเข้าไปเกี่ยวพันอย่างลึกซึ้งต่อการจัดการพื้นที่การค้าขายแบบใหม่ โดยนัยเพื่อสืบต่อระบบคุณค่าและอุดมการณ์สังคมนิยมในรูปของการขายรวมหมู่ เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในธุรกิจค้าผ้าบ้านผานม การสร้างโอกาสเท่าเทียมในการเข้าถึงพื้นที่ค้าขาย และปรับสร้างภาพลักษณ์ใหม่ของบ้านในฐานะผู้ผลิตผ้าทอ ด้วยการออกกฎระเบียบที่เข้มงวดในการผลิตและขายผ้าทอ แต่การจัดการดังกล่าวเกิดขึ้นท่ามกลางตลาดท่องเที่ยวที่มีการแข่งขันอย่างเข้มข้นจนที่สุดกฎเกณฑ์บางประการที่ตั้งไว้ เช่น การห้ามนำผ้านอกบ้านเข้ามา ต้องมีการคลี่คลายเพื่อปรับตัวแข่งขัน อีกทั้งการจัดการแบบนี้ยังนำไปสู่การนำเสนอภาพเชิงลบในสื่อ กลุ่มไคด์ และนักท่องเที่ยวอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม กลุ่มสมาชิกฯ พยายามโต้ตอบกับคนภายนอกด้วยการอ้างถึง ระบบคุณค่าที่ตนได้จากการจัดการพื้นที่ค้าขายแบบใหม่ และสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้กับตนเองและผ้าทอในเวทีท่องเที่ยว ด้วยการนิยามว่าตนเป็น “ผู้รักษาผ้าทอลายดั้งเดิมของหลวงพระบาง” และ “เป็นบ้านทอผ้าบ้านแรกและเป็นบ้านเดียวที่แขวงเลือกนำเสนอต่อสาธารณะ” หรือการหันมาเน้นการนำเสนอภาพของสินค้าที่มี “คุณภาพ” เหมาะสมกับราคา เพื่อโต้ตอบกับการลดทอนมูลค่าเชิงสัญลักษณ์ของผ้าทอผานมที่ใช้เกณฑ์ราคามาเป็นตัวชี้วัด

ขณะเดียวกัน กลุ่มไทบ้าน ที่เสียผลประโยชน์ในการจัดการพื้นที่ค้าขายแบบใหม่ภายใต้นโยบายบ้านวัฒนธรรม และเจ้าของกิจการบางรายมีร้านค้าของตนในหลวงพระบางอยู่ ก็รอจังหวะสูกองของปัญหาทางเศรษฐกิจที่ผุดเคืองของการค้าผ้าในศูนย์ฯ ภาพลักษณ์ด้านลบจากภายนอกและการผ่อนคลายนโยบายที่ศูนย์ฯ ตั้งไว้ (ในเรื่องการนำผ้านอกบ้านเข้ามาขาย) มาเป็นโอกาสในการกลับมาเปิดร้านขายผ้าอยู่ในเรือนของตนอีกครั้ง ก่อนที่จะมีการเจรจาด้วยการให้ทั้งสองฝ่ายกลับเข้าไปอยู่ในกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้แต่เดิม ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้สมาชิกในศูนย์จะกลับไปอยู่ในตำแหน่งที่

เสียเปรียบ เนื่องจากกฎเกณฑ์ดังกล่าวเป็นอุปสรรคในการปรับตัวแข่งขันในตลาดท่องเที่ยวอื่น เช่น ในเมืองหลวงพระบางที่รัฐไม่ได้เข้าไปควบคุมจัดการพื้นที่ค้าขายเท่ากับที่เกิดขึ้นในบ้านผานม

ต่อกรณีการศึกษาการคั้นนม คอรองของผู้หญิง 5 กรณี พบว่าแต่ละคนมีระดับของทุนทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่แตกต่างกันค่อนข้างมาก ทั้งห้ากรณีพยายามคั้นนมเพื่อให้มีชีวิตอยู่รอดทางเศรษฐกิจ ด้วยการเลือกยุ่งเกี่ยวกับวงจรธุรกิจผ้าทอ ในระดับต่างๆ กัน ดังนี้ ระดับผลิตเพื่อขาย ระดับผลิต-ขายเอง และระดับผู้ขายอย่างเดียว โดยแต่ละกรณีอยู่ในพื้นที่ค้าขายต่างกัน

หลังจากรัฐเข้ามาจัดการพื้นที่ค้าขายตามแนวทางบ้านวัฒนธรรม ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงกับผู้ที่ใช้พื้นที่ค้าขายในบ้านผานม พบว่า ผู้หญิง 2 ใน 3 ราย ใช้ยุทธวิธีในการเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจ ด้วยการก้าวพ้นจากพื้นที่บ้านผานมไปยังตลาดที่เสรีกว่าในเมืองหลวงพระบาง ทำให้ความเกี่ยวข้องกันกับผ้าทอผานม และความจำเป็นในการนำเสนอภาพของผานม ที่ทั้งเสริมและได้ตอบกับภายนอกในตลาดการท่องเที่ยวไม่ค่อยมีความสำคัญต่อพวกเธอมากนัก ทั้งนี้มีเงื่อนไขที่แตกต่างกันไปคือ

กรณีแรกที่ออกมาจากศูนย์ (กรณีศึกษาที่ 2) มีเงื่อนไขต้นทุนทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำ แทรกตัวเป็นแม่ค้าผ้าทอรายย่อยในตลาดของที่ระลึกของชาวม้ง โดยอาศัยที่นั่งขายว่าง หรือใช้ความสัมพันธ์กับไทบ้านที่ออกมาขายก่อนเพื่อขอแบ่งที่นั่งขายร่วม ส่วนสินค้าที่นำมาขายก็ลดปริมาณต้นทุนในการผลิตผ้าทอของตนลง โดยเปลี่ยนไปเป็นการใช้วิธีการกินเปอร์เซ็นต์ผ้าทอที่แม่ค้า-พ่อค้าคนกลางนำมาฝากขาย พร้อมไปกับความพยายามเรียนรู้ที่จะปักผ้าทอแบบม้งที่ขายได้ดีกว่า และพยายามคงฐานการผลิตแบบยังชีพเพื่อหล่อเลี้ยงครอบครัวไว้

กรณีที่สองที่ออกมาจากศูนย์ฯ (กรณีศึกษาที่ 5) มีเงื่อนไขต้นทุนทางเศรษฐกิจและสังคมสูง ทั้งระดับฐานะในครอบครัวและนักธุรกิจไทยที่เป็นผู้อุปถัมภ์หลัก ในช่วงที่ยังไม่ออกมาจากศูนย์ฯ เธอร่วมในการตั้งคำถามกับการนำเสนอภาพผานมในเชิงลบด้วยการคงจุดขายที่คู่กันระหว่าง ความเป็นชาติพันธุ์ลื้อกับผ้าทอ แต่ในระดับของการเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจเธอมีพื้นที่ในการค้าขายทั้งภายในบ้านและภายนอก เช่น การส่งผ้าไปยังแหล่งซื้อที่เมืองเวียงจันทน์เป็นรายเดือน

หลังจากทำการสำรวจตลาดในเมืองไทย และสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ข้ามชาติได้ในระดับหนึ่ง เธอก็ได้แรงหนุนส่งจากผู้อุปถัมภ์ให้เปิดร้านค้าผ้าขึ้นในทำเลที่ดีที่สุดในถนนหลักตัวเมืองหลวงพระบางโดยอาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์แบบญาติเสมือนของพ่อเธอ และเริ่มส่งสินค้าจากภายนอกแขวง รวมถึงนอกประเทศ โดยเฉพาะสินค้าที่มาจากประเทศไทย เธอให้ผู้ซื้อเลือกสินค้าที่ดูแล้วเหมือนผลิตในลาว หรือยังคงกลิ่นไอของ “ลาว” ไว้ เพื่อให้สอดคล้องกับภาพสร้างของความเป็นลาวที่ยังคงดึงดูดใจนักท่องเที่ยวอยู่ แต่ไม่เอาตลาดขาย เช่น ตลาดช้าง ซึ่งมีให้เห็นกลาดเกลื่อนในตลาดท่องเที่ยวหลวงพระบาง

กรณีที่ยังคงอยู่ในศูนย์ (กรณีศึกษาที่ 3) เจื่อนไขของการอยู่ในตำแหน่งระดับผู้นำของศูนย์ แม้จะทำให้เธอมีต้นทุนทางสังคมและการเมืองอยู่ในระดับที่ดี แต่ก็สร้างข้อจำกัดให้เธอในการปรับตัวแข่งขันในตลาดเสรีนอกบ้านผานม ทั้งที่เธอมีศักยภาพจะทำ การที่เธออยู่ในตำแหน่งและใช้พื้นที่ค้าขายในศูนย์เพื่อหารายได้ ทำให้การเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจของเธอ ดำเนินควบคู่ไปกับการนำเสนอภาพผานมเพื่อโต้ตอบกับภาพเชิงลบ ด้วยการเสนอให้เห็นคุณค่าการจัดการพื้นที่ค้าขายแบบใหม่ตามนโยบายบ้านวัฒนธรรม และสร้างภาพลักษณ์ให้กับสินค้าผานมด้วยมาตรฐานด้าน “คุณภาพ” หรือการผู้อนุรักษ์ลวดลายดั้งเดิมของหลวงพระบางไว้ โดยเธอและครอบครัวหารายได้เสริมจากการรักษาและสร้างฐานการผลิตทางการเกษตรแบบยังชีพไว้ควบคู่กันไป

ต่อกรณีที่ไม่ได้ใช้พื้นที่ค้าขายในศูนย์ฯ อีก 2 คน พบว่า

กรณีแรก (กรณีศึกษาที่ 1) มีเจื่อนไขของต้นทุนทางสังคม เศรษฐกิจอยู่ในเกณฑ์ดีมาก เนื่องจากเธอสะสมทุนทางเศรษฐกิจและสังคมจากการออกไปขายสินค้าผ้าทอและของที่ระลึกในตัวเมืองหลวงพระบางมาเป็นเวลากว่า 10 ปี กระทั่งตลาดการแข่งขันในเมืองหลวงพระบางเข้มข้นขึ้น เธอแปลงทุนสะสมจากร้านค้าที่รองรับนักท่องเที่ยวไปสู่การเปิดร้านของชำในตลาดกลางเมืองเพื่อรองรับกับการบริโภคภายใน โดยเก็บผลตอบแทนจากร้านของชำมากกว่าร้านขายผ้าและของที่ระลึก ซึ่งปิดตัวลงด้วยการเข้ามาใช้พื้นที่ของรัฐในตึกที่เธอเปิดร้านอยู่ ส่วนการใช้ฐานการผลิตผ้าทอภายในบ้านและการนำเสนอภาพผานมของเธอในช่วงระยะหลังๆ ก็มีทิศทางในเชิงปฏิเสธความเกี่ยวข้องกับผ้าทอผานมโดยอ้างเรื่องคุณภาพที่ต่ำลง และตั้งคำถามกับการจัดการพื้นที่ค้าขายแบบใหม่สอดคล้องไปกับการนำเสนอภาพเชิงลบของคนนอก

กรณีที่สอง (กรณีศึกษาที่ 4) ในบรรดากรณีศึกษาทั้งหมด เธอมีเจื่อนไขของต้นทุนทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมน้อยที่สุด ในวงการธุรกิจค้าผ้าทอบ้านผานมเธออยู่ในฐานะผู้ผลิตเพื่อขายให้กับสมาชิกศูนย์ฯ ฐานการผลิตของครอบครัวส่วนใหญ่อยู่บนฐานการรับจ้างแรงงานของสามีและการทอผ้าเช็ดมือของเธอ โดยจะนำไปเสนอขายให้กับคนในศูนย์ฯ ต่อมาสาวขายผ้าในศูนย์ฯ ได้เข้ามาลงทุนให้เธอทอผ้าส่งเป็นประจำและหักเงินเอาตามราคาผ้าที่ตั้งไว้ในบ้าน ทำให้เธอไม่ต้องพะวงว่าผ้าเช็ดมือที่ทอออกมาจะขายได้หรือไม่ ยิ่งกฎเกณฑ์ใหม่ที่เกิดขึ้นพร้อมกับการประกาศเป็นบ้านวัฒนธรรมเน้นให้ไต่บ้าน ต้องทอผ้าด้วยแรงงานในบ้านเองทั้งหมด ก็เท่ากับทำให้งานทอผ้าซึ่งเป็นฐานในการรายได้ที่แน่นอนในครอบครัวเธอดีขึ้น โดยเธอไม่ต้องไปทุกข์ร้อนการนำเสนอภาพลักษณ์ของสินค้าให้สอดคล้องกับคนนอก มากไปกว่าการทอให้แน่นไม่ให้คนลงทุนคิดงัดได้เท่านั้น

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ปฏิบัติการเชิงนโยบายบ้านวัฒนธรรมที่รัฐพยายามนำมาใช้เพื่อจัดการกับบ้านผานม ภายใต้บริบทการท่องเที่ยวหลวงพระบาง โดยเฉพาะการจัดการพื้นที่ค้าขายแบบ

รวมกลุ่ม ด้วยความหวังที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งในธุรกิจ เปิดโอกาสให้มีความเท่าเทียมในการเข้าถึงพื้นที่ค้าขาย และ ปรับภาพลักษณ์ใหม่ของบ้านในฐานะ “ผู้ผลิตผ้าทอ” ด้วยการออกกฎเกณฑ์มากำกับ เมื่อนำมาพิจารณาผ่านกรณีศึกษาผู้หญิง 5 คน พบว่า

การเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจของผู้หญิงทั้งห้าไม่ได้ความเป็นหนึ่งเดียว อีกทั้งยุทธวิธีที่หลากหลายของพวกเธอก็ขึ้นอยู่กับภูมิหลังของแต่ละคน หรือขึ้นอยู่กับการใช้ต้นทุนทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมที่แต่ละคนมีอยู่เดิมและพยายามสร้างใหม่ เช่น ฐานการผลิตยังชีพ เครือข่ายความสัมพันธ์เชิงเครือญาติจริงและเสมือน เพื่อเป็นช่องทางในการหาทางหนีทีไล่ท่ามกลางความผันผวน ไม่แน่นอนของตลาดท่องเที่ยวและสภาพเศรษฐกิจที่ตกต่ำ โดยส่วนใหญ่ของต้นทุนและช่องทางที่ผู้หญิงทั้งห้าใช้นั้น ไม่ได้สอดคล้อง หรือใช้โอกาสจากปฏิบัติการเชิงนโยบายบ้านวัฒนธรรมที่รัฐหยิบยื่นให้กับบ้านผานมแม่แต่น้อย

6.2 ข้อถกเถียงเชิงทฤษฎี

จากข้อค้นพบในการศึกษาในครั้งนี้ ส่งผลต่อข้อถกเถียงในเชิงทฤษฎี 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก การเมืองในการนำเสนอภาพแทนความจริงของผู้ถูกท่องเที่ยว ข้อค้นพบจากงานศึกษาชิ้นนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการโต้แย้งในเชิงทฤษฎีต่องานศึกษาที่มองว่า สื่อและโฆษณาเป็นตัวสะท้อนความหมายที่ดำรงอยู่สังคม ในโลกของวัตถุ ผู้คนและเหตุการณ์ต่างๆ (the reflective approach) และงานศึกษาที่มองว่า สื่อเหล่านี้เป็นเครื่องบ่งชี้เจตจำนงของผู้ผลิต (the intentional approach) โดยใช้แนวทางการศึกษากระบวนการผลิตสร้างความหมาย (the constructionist approach) มาเป็นกรอบใหญ่ในการศึกษา ผสมผสานเทคนิควิธีของแนววิเคราะห์แบบสัญลักษณ์กับแนววิเคราะห์แบบปฏิบัติการวาทกรรมเข้าด้วยกัน และประยุกต์ใช้ข้อเสนอเกี่ยวกับ“การเมืองของการนำเสนอภาพแทนความจริง” (politics of representation) ของ Stuart Hall(1997) ที่มองว่าการนำเสนอภาพแทนความจริงไม่ได้เป็นปฏิบัติการทางเดียว แต่มีลักษณะการโต้ตอบ ต่อรอง และช่วงชิงความหมายอย่างต่อเนื่องของผู้กระทำการต่างๆ มาเป็นแนวทางในการศึกษาการเมืองในการนำเสนอภาพแทนความจริงในพื้นที่ท่องเที่ยวบ้านผานม

จากข้อค้นพบของงานศึกษาครั้งนี้ เกี่ยวกับการนำเสนอภาพแทนความจริงของไทผานม ในฐานะผู้ถูกท่องเที่ยว จะมีทั้งในส่วนที่เสริม และก้าวข้ามในระดับการวิเคราะห์จากงานศึกษาชิ้นอื่น เช่น งานของ Hall (1997) Gladney (1994) ที่เน้นการปะทะกันระหว่างภาพสร้างกับภาพสร้างของกลุ่มผู้กระทำที่ต่างกันหรือผู้ค้อยอำนาจว่าได้ครอบผู้มีอำนาจเหนือกว่า และ งานเน้นการ

ต่อรองของคนท้องถิ่นเพื่อนำเสนอภาพแทนความจริงในพื้นที่วัฒนธรรมอย่างเดียว เช่น ในงานที่ศึกษาเกี่ยวกับสื่อในจังหวัดน่านของ Baba (1993) ทานาเบ้ (2537) Cohen (1998)

เนื่องจากงานศึกษาค้างนี้ ไม่เพียงแต่วิเคราะห์ด้วยบท และการต่อรองของคนท้องถิ่นในพื้นที่วัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังพิจารณาการต่อรองในระดับเล็กๆ ใน พื้นที่ของการเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจของคนท้องถิ่นอีกด้วย และพบว่า ทั้งในระดับกลุ่มผู้กระทำการในบ้านผานม และระดับปัจเจกจะมีทั้งการต่อรอง ช่วงชิง หีบขี้มภาพแทนความจริงมาเพื่อต่อรองทางอำนาจระหว่างกันเอง และกับคนอื่น อย่างหลากหลายตามแต่บริบทและเงื่อนไข อาทิ การปะทะระหว่างกลุ่มผู้เสียผลประโยชน์กับกลุ่มสมาชิกในศูนย์ ที่มีการหีบขี้มเอาความหมายที่เกิดจากการนำเสนอจากภายนอก เช่น ในสื่อ และความหมายที่หีบขี้มให้ภาครัฐ เช่น ภาพลักษณ์บ้านวัฒนธรรม มาเป็นเครื่องมือในการต่อรองกันทางเศรษฐกิจ หรือกรณีผู้หญิง 5 คนในบ้านผานม ก็ใช้การนำเสนอภาพแทนความจริงของผานมในพื้นที่ทางเศรษฐกิจของคนหลากหลายรูปแบบ ทั้งที่ไปในทิศทางเดียวกัน ได้ตอบกับคนภายนอก หรือก้าวข้ามออกจากพื้นที่โดยไม่สนใจกับการต่อรองกับภาพแทนความจริงเหล่านั้นเลยก็ได้

ประการที่สอง การนำเสนอความเป็นชาติพันธุ์ในการท่องเที่ยว งานศึกษาค้างนี้มีข้อค้นพบที่ได้แย้งกับกลุ่มงานศึกษากลุ่มหนึ่ง เช่น Boorstien ,Greenwood (1977 อ้างในWilson 1993) MacCanell (1976อ้างใน Medina 2003) พลอยศรี(1996) ที่เสนอว่า การทำให้ความเป็นชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมเป็นสินค้าจากภาครัฐ และกลุ่มธุรกิจการท่องเที่ยวจะนำไปสู่การสูญเสียความหมายสำหรับคนในวัฒนธรรมนั้น ทำให้ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือประเพณีที่ประดิษฐ์สร้างขึ้นมีความจริงแท้น้อยลง หรือน้อยกว่าประเพณีที่ไม่ได้แสดงออกต่อหน้านักท่องเที่ยว

ในขณะเดียวกัน ก็สนับสนุนต่อการวิพากษ์วิจารณ์ของงานศึกษาในหนังสือที่ Wood และ Picard เป็นบรรณาธิการ (1997) ต่องานท่องเที่ยวศึกษาที่พยายามแบ่งชัดตรงข้ามในการอธิบายว่า ความเป็นชาติพันธุ์ในการท่องเที่ยวว่า เป็นผลสำเร็จจากการฟื้นฟู และอนุรักษ์ไว้เพื่อดึงดูดใจนักท่องเที่ยว หรือเป็นสิ่งที่กลวงๆ ปลอมปน เร่เก๋หลอกขายเป็นสินค้าให้นักท่องเที่ยว

นอกจากนี้ ยังมีข้อค้นพบของงานที่สอดคล้องไปกับข้อเสนอของ Picard (1997) ที่เห็นว่าเราไม่อาจมองการนำเสนอความเป็นชาติพันธุ์ในการท่องเที่ยวแบบจับคู่และสรุปลงไปว่า รัฐต้องคู่กับการประดิษฐ์สร้างใหม่ (contrivance) คนท้องถิ่นต้องคู่กับการสืบต่อความจริงแท้ (inherent authenticity) เพราะในแต่ละสถานการณ์คู่สัมพันธ์ทั้งสองมีการต่อรอง และเลือกสรรองค์ประกอบต่างๆ ที่คำนึงถึงบริบทที่เกี่ยวข้องอย่างสลับซับซ้อน

เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีการศึกษาท้องถิ่นที่อื่น เช่นงานศึกษาของ Baba (1993) ทานาเบ้ (2537) Cohen (1998) และชูศักดิ์ (2546) ที่แสดงให้เห็นว่า ชาวสื่อในจังหวัดน่าน 2 บ้าน ได้พยายาม

แปลงทุนทางวัฒนธรรมให้กลายเป็นสินค้า โดยการช่วงชิงกันการปรุงแต่งและสร้างความหมายใหม่ทางวัฒนธรรมด้วยการกลับไปเน้นความจริงแท้ของความเป็นลื้อ และนำไปสู่การแข่งขันกันระหว่างบ้าน ขณะทำงานศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ไทผานม พยายามที่จะต่อรอง และไม่ได้นำเสนอความเป็นลื้อที่เน้นความจริงแท้ตามที่รัฐคาดหวังให้เป็นซึ่งมีแบบแผนตายตัว แต่ไทผานม เลือกที่จะเสนอภาพความเป็นลื้อที่มีความหลากหลาย ผสมผสานระหว่างระบบคุณค่าของบ้าน ระบบคุณค่าของสังคมนิยม และคุณค่าของตลาดทุนนิยมกละเคล้ากันไปท่ามกลางคู่สัมพันธ์กับรัฐมากกว่านักท่องเที่ยว

ประการที่สาม การต่อรองของผู้ถูกท่องเที่ยวในบริบทหลวงพระบาง จากผลการศึกษาในครั้งนี้ มีทั้งในส่วนที่ต่างและเสริมไปกับงานศึกษาด้านวัฒนธรรมในบริบทการท่องเที่ยวหลวงพระบางในปัจจุบัน กล่าวคือ มีข้อค้นพบที่ขัดแย้งกับข้อเสนอของภัทรพงศ์ (2543) เกี่ยวกับปฏิกิริยาของชาวบ้านลื้อผานมต่อนโยบายบ้านวัฒนธรรมของรัฐบาลลาวว่า นโยบายนี้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไร้กระแสการต้านที่บ้านผานม ผู้คนนอกจากจะไม่ต่อต้านแล้วยังกลับกลายเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่ดียิ่งสำหรับการพัฒนาประเทศในทิศทางเศรษฐกิจใหม่

และมีข้อค้นพบที่เสริมไปกับงานของธีรวัฒน์ (2545) ที่แสดงให้เห็นความพยายามของกลุ่มผู้ศรัทธาหลักในการประกอบพิธีกรรมปู่เยอย่าเยอเพื่อโต้ตอบกับกระบวนการทำให้เป็นสินค้าในตลาดการท่องเที่ยวด้วยการให้จัดลำดับความหมายของความศักดิ์สิทธิ์ระหว่างของแท้กับของเทียมที่หาขึ้นมาขาย ต่อรองกับรัฐที่ต้องการนำรูปหุ่นปู่เยอย่าเยอไปโชว์ตามงานต่างๆ นอกเหนือจากจารีตปฏิบัติ ด้วยการใช้อนุสัทธิธรรมเพื่อจัดการกับความกระอักกระอ่วนใจ หรือให้รัฐเข้ามารับผิดชอบกับค่าใช้จ่ายทั้งหมดในการนำไปแสดง เป็นต้น

6.3 นัยต่อการพัฒนาสังคม

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า ประเทศชายขอบในระบบทุนนิยมโลกเช่นลาว กำลังปรับตัวรับกับวิกฤตเศรษฐกิจ และความไม่แน่นอนของตลาดโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของชีวิตประชาชน และการดำรงอยู่ของรัฐภายใต้การนำพาของพรรค ด้วยการเคลื่อนตัวเข้าไปสู่ขั้นตอนหนึ่งของการพัฒนาในระบบทุนนิยมที่พยายามแปลงต้นทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า โดยใช้ปฏิบัติการเชิงนโยบายบ้านวัฒนธรรม เพื่อมาค้ำกับ ควบคุมชีวิตของคนในพื้นที่ท่องเที่ยวอย่างใกล้ชิด

สำหรับการจัดการพื้นที่ค้าขาย หรือพื้นที่ทางเศรษฐกิจ แม้ว่าโดยหลักการของนโยบายนี้จะเป็นความปรารถนาดีที่เผ่นนัยของการสร้างความเท่าเทียมกันในทางเศรษฐกิจของคนในสังคม ด้วยการเปิดโอกาสให้มีการเข้าถึงตลาดท่องเที่ยวได้อย่างน้อยก็เท่ากันในระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่อง

ปฏิบัติได้ยากมากสำหรับหลายประเทศ หรือ การใช้กฎเกณฑ์มาผลักดันให้สังคมชุมชนนั้นเป็นผู้ผลิตด้วยแรงงานของตนเอง อันจะช่วยลดภาระการพึ่งพิงภายนอก และยังช่วยในการปรับภาพลักษณ์ใหม่ของพื้นที่ท่องเที่ยว

แต่ข้อเท็จจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้ก็คือ ตลาดท่องเที่ยว มีการแข่งขันอย่างรุนแรงและล้นซบซ้อน อุดมไปด้วยผลประโยชน์นานาทั้งในทางเศรษฐกิจการเมือง และในทางสัญลักษณ์ เช่น ที่เห็นได้จากการนำเสนอภาพแทนความจริงเพื่อลดทอนมูลค่าเชิงสัญลักษณ์ของพื้นที่ ทั้งๆ ที่ตัวแทนบางชิ้นพยายามกลบเกลื่อนอำนาจในการกำหนดความหมายด้วยคำประกาศ ความเป็นกลาง ไม่มีอคติและไม่รับผลประโยชน์ใดๆ จากพื้นที่ท่องเที่ยวนั้นเด็ดขาด หรือ การนำเสนอภาพแบบคู่ตรงข้าม ในท่วงทำนอง “เขียนด้วยมือ ลบด้วยเท้า” เป็นต้น

ความปรารถนาดีของรัฐที่จะจัดการกับปัญหาความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงตลาดท่องเที่ยว และการกลับมาพึ่งพิงแรงงานตนเองโดยเลือกปฏิบัติเฉพาะส่วนเฉพาะพื้นที่ หรือกล่าวให้ชัดคือ การเลือกคุมคนมากกว่าคุมพลังทุน จึงทำให้ปฏิบัติการนี้มีความลึกลับแย่งชิงกันเอง และไม่สอดคล้องกับบริบทโดยรอบที่เปิดกว้างอย่างเสรี(มากกว่า) โอกาสที่หยิบยื่นจึงกลายเป็นอุปสรรคแรงกดดันทั้งหมดพุ่งเข้าไปอยู่กับคนในพื้นที่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ภาพปรากฏของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้เสียผลประโยชน์จากการจัดการแบบใหม่ กับกลุ่มสมาชิกศูนย์ที่ใช้ความหมายจากการนำเสนอภาพแทนความจริงจากภายนอก เช่น จัดการแบบนี้ นักท่องเที่ยวไม่ชอบ จัดการแบบนี้เรารักใคร่สามัคคี หรือ การใช้ความหมายที่รัฐหยิบยื่นให้ใหม่ในฐานะ “บ้านวัฒนธรรม” มาเป็นเครื่องมือในการต่อรอง

ยังมีภาพปรากฏของคนที่ย้ายมาตั้งรกรากนอกบ้านผานมไปเป็นแม่ค้ารายย่อยในตลาดม้ง หรือพวกที่ยังอยู่ก็พยายามช่วงชิงได้ตอบกับภาพลักษณ์ด้านลบที่ถูกผลิตและกดทับลงมา บ้างสรรหาสัญญาณใหม่ๆ ในการนำเสนอภาพแทนความจริงของตนและสินค้าที่ตนมีชีวิตแอบอิงอยู่ แต่เสียงเหล่านั้นก็แผ่วเบายิ่งนัก

การรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าวด้วยการหันมาพึ่งพิงกับเศรษฐกิจแบบยังชีพ กระทั่งการค้าขายข้ามแดน จึงเป็นทางเลือกของคนในบ้านผานมจำนวนหนึ่ง แต่ในอนาคตฐานการผลิตแบบยังชีพอาจไม่สามารถรองรับได้ เพราะกำลังถูกกลืนหรือเสื่อมถอยไป โดยด้านหนึ่งเกิดจากระบบการจัดการทรัพยากรของรัฐ ที่มีองค์กรข้ามชาติ และแหล่งทุนระหว่างประเทศให้การสนับสนุนอยู่อย่างเข้มข้น

พื้นที่ทางวัฒนธรรมเช่น งานบุญเผ่าลื้อ แม้จะเป็นแค่การแสดงเพื่อการท่องเที่ยวก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่เป็นเงื่อนไขเปิดให้ผู้คนในบ้านแห่งนี้ร่วมไม้ร่วมมือกันประกอบสร้างความเป็นลื้อแบบใหม่ขึ้นมา ด้วยการต่อรองเลือกสรรกับไทบ้านด้วยตนเอง ไทบ้านกับรัฐ ที่ยังคงไม่ลงรอย

ระหว่างจะปล่อยหรือจะควบคุมการประกาศความเป็นชาติพันธุ์ ด้วยคำที่ขีดแบ่งความปกติ-ไม่ปกติ เช่น งามาย

ผู้หญิงทั้ง 5 คนที่เป็นกรณีศึกษาก็อยู่ในงานบุญวันนั้น แม้แต่คนที่ปฏิเสธภาพความเกี่ยวข้องกับผานมก็เป็นธุระจัดแจงเรื่องเสื้อผ้าให้กับนักแสดงเพื่อให้เสื้อชุดนั้นเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชาติพันธุ์ของคนในเวทีแห่งนั้น หรือผู้หญิงที่ดิ้นรนหาเช้ากินค่ำกับตลาดลาวสูงนั่งชุดเกล็ดปลาอยู่ในส่วนของฝ่ายทำอาหารเพื่อหารายได้ให้บ้าน

ในพื้นที่วัฒนธรรมที่ขกมาพิจารณา ไทบ้าน ยืนยันว่า ไม่ได้เป็นความจริงแท้ทางชาติพันธุ์อย่างที่รัฐอ้างและต้องการให้เป็น และรัฐเองในอีกกรณีหนึ่งก็ไม่เลือกงานฟ้อนดั้งเดิมของบ้าน ด้วยเงื่อนไขของรัฐที่คำนึงถึงความยุ่งยากในการจัดการกับความซ้ำซ้อนของความจริงแท้

ต้นแบบของบ้านวัฒนธรรมแห่งแรกของแขวงหลวงพระบางแห่งนี้กำลังได้รับการสรุปบทเรียนอย่างค่อเนื่องเพื่อไปนำใช้และปฏิบัติในบ้านอื่น แขวงอื่น

ดังนั้น งานศึกษาชิ้นนี้ จึงเป็นส่วนหนึ่งของการช่วยสรุปบทเรียนของบ้านวัฒนธรรมในพื้นที่ท่องเที่ยวผ่านกรอบการศึกษาจากคนนอกวัฒนธรรม ที่พยายามจะอธิบายเชื่อมโยงให้เห็นความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ตั้งแต่ระดับการพัฒนาทุนนิยมโลก จนถึง ชีวิตคนในพื้นที่ท่องเที่ยว ตั้งแต่การนำเสนอภาพแทนความจริง กับชีวิตของคนจริง และชี้ชัดอีกครั้งว่า คนตัวๆ เล็กที่อยู่ในภาวะชายขอบของศูนย์กลางการท่องเที่ยวระดับ โลกอย่าง *ไทบ้านผานม* ไม่ได้เป็นผู้ถูกท่องเที่ยวที่เชื่องซึมไม่รู้ร้อนหนาว หรือ กระตือรือร้นแย่งชิงลูกค้าเพื่ออยากได้เงินจากนักท่องเที่ยวอย่างเอาเป็นเอาตาย โดยไม่มีเงื่อนไขใดๆ มากำหนดให้เป็นเช่นนั้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

เอกสารชั้นต้น

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ม-ร.5 ม/62 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5
กระทรวงมหาดไทย เรื่อง ข่าวดำรงเมืองหลวงพระบาง ในรายงานกรมหมื่นพิชิต
ปรีชากร เรื่องจัดราชการเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง (เดือนพฤษภาคม ร.ศ. 103).

หนังสือ

ไกรสอน พมวิหาน

- 2531 บางบทเรียนต้นตอและบางปัญหาเกี่ยวกับทิศทางใหม่ของการปฏิวัติลาว.
(แปลจากภาษาลาว) นนทบุรี: สันติธรรม.

คำณูณ สิทธิสมาน

- 2542 “สาวงาม,เด็ก,พระพุทธรูป,คลังของและเส้นทาง offroad จากห้วยทรายถึง
หลวงพระบาง” ใน ธีรภาพ โลหิตกุล(บก.), หลวงพระบาง: หัวใจของล้านช้าง.
(หน้า133-148), กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน.

คำหมาน คนไค

- 2540 ข้ามโขงไปลาว. กรุงเทพฯ: บริษัทดันฮ้อ แกรมมี จำกัด.

ฉลอง ธารพรรค

- 2542 เบิงลาว. กรุงเทพฯ: ไพลินสีน้ำเงิน.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ นรนิติ เศรษฐบุตร และ สุจิตต์ วงษ์เทศ

- 2530 ลาว 10 ปีหลังปฏิวัติ. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

ชีเกฮารุ ทานาเบ

- 2537 ทางแพร่งในเรื่องชนชาติในเขตชายขอบเอเชียอาคเนย์. เอกสารนำเสนอใน
ที่ประชุมสัมมนา “วัฒนธรรมไทลื้อ และการปรับตัวท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง” สำนักงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 16-17 กันยายน.

ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช

- 2539 เชียงรณวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: มติชน.

ชูศักดิ์ วิทยากัก

- 2542 “การมอบดินมอบป่า: ถอดถอนบทเรียนจากประเทศเพื่อนบ้าน,” เนชั่นสุดสัปดาห์ 8(388), 11-17 พฤศจิกายน.

ชูศักดิ์ วิทยากักและคณะ

- 2546 โครงการวิจัยประวัติศาสตร์การต่อสู้เพื่อเข้าถึงทรัพยากรของคนเมืองน่าน. (ร่างรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).

ทรงศักดิ์ ปรามังคกุล และแพทรีเซีย ซีสแมน แน่นหนา

- 2533 ผำล้านนา: ยวน ลื้อ ลาว. เชียงใหม่: โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- 2537 ผำไทลื้อ: การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม. เอกสารนำเสนอในที่ประชุมสัมมนา “วัฒนธรรมไทลื้อ และการปรับตัวท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง” สำนักงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 16-17 กันยายน.

ทรงฤทธิ์ โพนเงิน

- 2542 ก “วิกฤติเศรษฐกิจลาว(1),” เนชั่นสุดสัปดาห์. 8(377) , 26 สิงหาคม-1 กันยายน.
- 2542 ข “วิกฤติเศรษฐกิจลาว(จบ),” เนชั่นสุดสัปดาห์. 8(378) , 2-8 กันยายน.

ทองพุล ศรีจักร, พระ

- 2479 พระราชธรรมเนียมลาว ล้านช้าง. พิมพ์แจกเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในการปลงศพอุบาสิกาเจียง ศรีจักร ณ สุสานวัดป่า บ้านน้ำคำ ชาติพนม.

ทองสืบ ศุภมาร์ค(แปล)

- 2528 พงศาวดารลาว. กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา.

ธีรวัฒน์ แก้วแดง

- 2545 “การช่วงชิงการให้ความหมายพิธีกรรมและความเชื่อ ปู่เยอ ย่าเยอ เมืองหลวงพระบาง สปป.ลาว,” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภูมิภาควิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ธีรภาพ โลหิตกุล

- 2542 “ฮักแพง ฮักหลาย ๆ คอนไทบปั๋ฮู้ชาว ลาวไม่รู้ฮู้สิบ,” ในธีรภาพ โลหิตกุล(บก.) หลวงพระบาง:หัวใจของล้านช้าง (หน้า197-212) กรุงเทพฯ: ร่วมด้วยช่วยกัน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์

- 2536 ท่องเที่ยวบุญบังไฟในอีสาน : บุญบังไฟต้องรับใช้ชาวยโสธร ไม่ใช่ชาวยโสธรรับใช้บุญบังไฟ. กรุงเทพฯ: มติชน.

บงกช หงษ์คำมี

- 2539 “ลาว,”เอเชียรายปี 1996/2539. วัชรินทร์ ยงศิริ พรพิมล ศรีโชติ และชปา จิตต์ประทุม (บก.) กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- 2541 “ความร่วมมือด้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยวระหว่างประเทศไทยกับ สปป.ลาว,” เอเชียปริทัศน์ 19(3): กันยายน-ธันวาคม.

พลอยศรี โปราณานนท์

- 1996 เชียงใหม่: กล้วยไม้ที่ถึงกาลอับเฉาและร่วงโรย. เอกสารนำเสนอใน 6th International Conference on Thai Studies, Chiang Mai, 14-17 October.

พีรพล สงนุ้ย

- 2545 กรณียพิพาทไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ.112 ตามหลักฐานฝรั่งเศส. กรุงเทพฯ: มติชน.

เพ็ญศรี คู้ก

- 2539 ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย(สยาม)กับประเทศฝรั่งเศสในคริสต์วรรษที่ ๑๙ ตามเอกสารของกระทรวงการต่างประเทศ. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

ฟ้า ศิริประภา และสันติพงษ์ ช้างเผือก

- 2542 การเมืองวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ท่องเที่ยว บทความประกอบในงานสัมมนากระบวนวิชา “การสัมมนาการมีส่วนร่วมของชาวนาในการพัฒนา” สาขาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 8 ตุลาคม.

ภัทรพงศ์ คงวิจิตร

- 2543 “พื้นที่และความหมายของการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบาง,” วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มานะ มาลาเพชร

- 2533 “ลาว,”เอเชียรายปี 1990/2533. อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์และวัชรินทร์ ยงศิริ(บก.) กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- 2535 “ลาว,”เอเชียรายปี 1992/2535. อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์และวัชรินทร์ ยงศิริ(บก.) กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- 2536 “ลาว,” เอเชียรายปี 1993/2536. อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์และวัชรินทร์ ขงศิริ(บก.) กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- 2537 “ลาว,” เอเชียรายปี 1994/2537. วัชรินทร์ ขงศิริ พรพิมล ศรีโชติ ชปา จิตต์ประทุม และมานะ มาลาเพชร(บก.)กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เรณู วิชาศิลป์

- 2544 เชื้อเครือเจ้าแสนหวี สิบสองพันนา.(ปริวรรต-แปล) เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์บูกส์.

วีระพงศ์ มีสถาน

- 2543 พจนานุกรม ลาว-ไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย

- 2540 โครงการศึกษาจัดทำแผนแม่บทเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว แขวงหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. รายงานฉบับสมบูรณ์เสนอต่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและองค์การท่องเที่ยวแห่งชาติลาว.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม

- 2530 แนวคิดมาร์กซิสต์กับการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวนาประเทศโลกที่สาม. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

สาวิตรี สุวรรณสถิตย์ กับมนต์จิต เทียมสิงห์

- 2536 “มรดกสิ่งทอไทลื้อกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป: กรณีบ้านผานม,” ใน ทรงศักดิ์ ปรารักษ์วัฒนากุล(บก.),ด้านนาสู่ด้านข้าง. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

ลีลา วีระวงศ์,มหา

- 2540 ประวัติศาสตร์ลาว. สมหมาย เปรมจิตต์(แปล), กรุงเทพฯ: มติชน.

สุรัชย์ ศรีไกร

- 2542 การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองลาว. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

สุวิทย์ ชีรสาคัด

- 2452 ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

เทรี ดันศรีสวัสดิ์ และอรุณี เน้นหนา

- 2544 ตะบายดีหลวงพระบาง. กรุงเทพฯ: ชารบัวแก้ว.

อัมพร จิรัฐติกร

- 2538 “ตามหาความหมายบนเส้นทางทรหด จากหลวงพระบางถึงเวียงจันทน์,”
ใน อนุสาร อสท.(หน้า 86-94), กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย,
35 (9)เมษายน.

อานันท์ กาญจนพันธุ์

- 2541 สถานภาพไทศึกษา: กรณีการผสมผสานทางชาติพันธุ์และแลกเปลี่ยนทาง
วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

อุทัย เทพสิทธิ

- 2511 เมืองลาว พี่น้องฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง. พระนคร: บริษัทสยามพัฒนา จำกัด.

อุ้น ชนะนิกร

- 2520 ประวัติชีวิตของข้าพเจ้า ท้าวอุ้น ตื่นเย็น.ปรัสตร์ โพธิญาณนท์ (แปล)
กรุงเทพฯ: ดวงกมล.

หนังสือพิมพ์

หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ. 8 กันยายน 2542.

หนังสือเนชั่นสุดสัปดาห์. 8 (368) , 24-30 มิถุนายน 2542.

หนังสือพิมพ์ประชาชาติธุรกิจ. 7-9 เมษายน 2537.

The Nation. 26 August 1992

สารคดีโทรทัศน์

สารคดีเรื่อง สงครามลหลวงพระบาง ชุด “อินโดจีน” ผลิตโดย บริษัท แปซิฟิก
อินเตอร์ คอมมูนนิเคชั่น จำกัด ออกอากาศทางสถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย
ไทยช่อง 11 กรมประชาสัมพันธ์

ภาษาลาว**หนังสือ**

กะซวงอะແລງຂ່າວແລະວັດທະນະທຳ(กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม)

- 1994 การตะเหนื่อชื่อเข้ามรดกโลกขององกานอูยแนตโก เมืองหลวงพระบาง.(การ
เสนอชื่อเข้ามรดกโลกองค์การยูเนสโก เมืองหลวงพระบาง) เวียงจันทน์: กรมพิพิค
ตะพันและวัดอุบูราน.

คำหมั้น วงครัดคนะ,เจ้า

- 2513 พระราชประวัติบรรพตวังหน้า ราชตระกูลเจ้าอุปราชอุ้นแก้ว. เวียงจันทน์:
โรงพิมพ์เวียงกง.

บัวบาน วอละขุน

- 1998 ลักษณะชาตของวัดตะนะทำ.(ลักษณะชาติของวัฒนธรรม) เวียงจัน: กมพิมพ์
 จำหน่ายหอสมุดและป้ายโรงพิมพ์แห่งลัด.
- 1999 “วัดตะนะทำทองเทียว,”(วัฒนธรรมทองเทียว) ใน วาละสถานเทียวเมืองลาว.(หน้า
 62-64) เวียงจัน: ยงกานทองเทียวแห่งชาตลาว สปป.ลาว, 6 (มังกอน-กุมพา).

สถาบันวิจิวิทยาสาตและเทคโนโลยี่แห่งปะเทศไท(สถาบันวิจัยเทควิทยาสาสตร์และเทคโนโลยี่
 แห่งปะเทศไท)

- 1996 ลายงานสะบับหย้อ โคงกานล็กสา้างแผนแม่บด เพื่อพัคทะนากานทองเทียว
 แขวงหลวงพะบาง สาทาตะนะลัด ปะชาทิปะไต ปะชาชนลาว (รายงานฉบับย่อ
 โครงการศึกษาสร้างแผนแม่บทเพื่อพัฒนาการทองเทียว แขวงหลวงพระบาง
 สาธารณรัฐปะชาธิปไตยปะชาชนลาว)ความร่วมมือระหว่างองกานทอง
 เทียวแห่งชาต สปป.ลาว และกานทองเทียวแห่งปะเทศไท.

หนังสือพิมพ์

หนังสือพิมพ์เวียงจันใหม่. 19 พะจิก 1999.

เอกสาร

กะชวงตะแหลงข้าวและวัดตะนะทำ (กะทรวงแถลงข้าวและวัฒนธรรม)

- 1998 มาตถานของการ้างชีวิควัดตะนะทำใหม่ (มาตรฐานของการ้างชีวิควัฒน
 ธรรมใหม่),ส.ป.ป.ลาว 1998 (แผ่นพับ).

หื้อนกานทองเทียว แขวงหลวงพะบาง

- 2001 สังลวมข้อมูลกานทองเทียว (เอกสารอัดสำเนา)

เพลง

สาวผานมเงินฝ้าย ชุค คิ่นหนึ่งในงานวัด, เนื้อร้อง-ทำนองโดย ค.คำมาลาวง
(ไม่ระบุปีผลิต)

ภาษาอังกฤษ

Baba, Yuji

- 1993 “The Ritual of Guardian Spirit of Tai-Lue and its Social Background: A Case
 Study of Nan Province in Northern Thailand,” Paper presented at 5th
 International Conference on Thai Studies, S.O.A.S., London, July 5-10.

Barthes, Roland

- 1977 **Image-Music-Text.** trans. Stephen Heath, New York: Hill and Wang.

- 1981 "Myth Today," **Mythologies**. tran. Annette Lavers, New York: Hill and Wang.
- Cheong, So-Min and Miller, Marc L.
- 2000 "Power and Tourism A Foucauldian Observation," **Annals of Tourism Research**. 27(2): 371-390.
- Cohen, Erik
- 1983 "Hill Tribe Tourism," in Mckinnon & Wanat Bhruksarsri(eds.), **Highlanders of Thailand**. (pp. 307-325), Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- 1988 "Authenticity and Commoditization in Tourism," **Annals of Tourism Research**. 15: 371-386.
- Cohen, Paul T.
- 1998 "Lue Ethnicity in National Context: A Comparative Study of Tai Lue Communities in Thailand and Laos," **Journal of the Siam Society**. 86(part 1&2): 49-61.
- Corrigan, Peter
- 1997 "Tourism," **The Sociology of Consumption: an Introduction**. (pp.132-146), London: Sage.
- Crawshaw, Carol and Urry, John
- 2000 "Tourism and the Photographic Eye," in Chris Rojek and John Urry (eds.), **Touring Cultures Transformations of Travel and Theory**.(pp.176-95), London: Routledge.
- Cummings, Joe
- 1994 **Laos-a travel survival kit**. (1st edition), Hongkok: Colorcraft Ltd.
- 1998 **Lao**. (3rd edition), Hawthorn: LonelyPlanet Publication.
- 2002 **Lao**. (4th edition), Hawthorn: LonelyPlanet Publication.
- Dreyfus, Hubert L. and Rabinow, Paul
- 1986 **Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics**. London: The Harvest Press.

Edensor, Tim

- 1998 **Touists at the Taj: Performance and meaning at a Symbolic Site.** London: Routledge.

Engelmann, Francis

- 1997 "Luang Prabang a ghost town return to life," **The UNESCO Courier.** July/August: 44-46.

Evans, Grant

- 1995 **Laos Peasant under Socialism and Post Social.** Chiang Mai: Silkworm Book.

Foucault, Michel

- 1984 "Truth and Power," in Paul Rabinow (ed.), **The Foucault Reader.** (pp.51-75), London: Penquin Books.

Gladney, Dru C.

- 1994 "Representing Nationality in China: Refiguring Majority/MinorityIdentities," **The Journal of Asian Studies.**3(1): 92-123.

Grayman, Jesse(ed.)

- 1996 **Let's Go: The Budget Guide to Southeast Asia.** UK: Macmillan.

Hall, Stuart

- 1997 "Introduction,"in Stuart Hall (ed.), **Representation: Cultural Representation and Signifying Practices.** (pp.1-11), London: Sage.
- 1997 "The Work of Representation," in Stuart Hall (ed.), **Representation: Cultural Representation and Signifying Practices.** (pp. 13-74), London: Sage.
- 1997 "The Spectacle of the 'other'," in Stuart Hall (ed.), **Representation: Cultural Representation and Signifying Practices.** (pp. 223-290), London: Sage.

Hanson, Allan

- 1988 "The Making of the Maori: Culture Invention and Its Logic," **American Anthropologist.** 91(4): 890-902.

Jenkins, Richard

- 1997 **Rethinking Ethnicity.** London: Sage.

Eliot, Joshua Jane Bickersteth and Dinash Gardner

- 1999 **Laos Handbook.**(2nd edition), England: Footprint Publication.

Kaneungnit Tubtim

- 2001 "Common Property as Enclosure: A Case Study of a Community Backswamp in Southern Lao PDR," Unpublished M.A. Thesis, Chiang Mai University.

Keyes, Charles F.

- 1993 "Who are the Lue? Revisited Ethnic identity in Laos ,Thailand ,and China," Presented at Seminar on the State of Knowledge and Directions of Research on Tai Culture,The National Culture Commission,Bangkok,September 10-13.
- 1996 "Who are the Tai? Reflections on the Invention of Identities," in Lola Romanucci-Ross and George A.Devos.(eds). **Ethnic Identity: Creation Conflict, and Accommodation.**(pp.136-60), Walnut Creek: Alta Mira Press.

Larrain, J.

- 1994 **Theories of Development.** New York: Polity Press.

Law, Lisa

- 1997 "Dancing on the Bar: Sex, Money and the Uneasy Politics of Third Space," in Steve Pile and Michael Keith (eds.), **Geographies of Resistance.** (pp.107-123), London: Routledge .

Lefèvre, E

- 1995 **Travels in Laos: The Fate of the Sip Song Pana and MOUNG SING (1894-1896).** trans.Walter E.J.Tips, Bangkok: White Lotus Co.,Ltd.

MacCannell, Dean

- 1973 "Staged Authenticity: Arrangements of Social Space in Tourist Settings," **American Journal of Sociology.**79(3) November: 589-603.

Mathieu, A.R.

- 1959 "Chronological Table of the History of Laos," in René De Breval (ed.) **Kingdom of Laos.**(pp.32-49), Limoges: A. Bontemps Co.,Ltd.

Medina, Laurie K.

- 2003 "Commoditizing culture Tourism and Maya Identity," *Annals of Tourism Studies*. 30(2): 353-368.

McCarthy, James

- 1994 **Surveying and Exploring in Siam**. Bangkok: White Lotus Co.Ltd.

McCoy, Alfred W.

- 1970 "French Colonialism in Laos, 1893-1945," in Nina S. Adams and Alfred W. McCoy (eds.), **Laos: War and Revolution**. (pp.67-98), New York: Harper & Row Publishers.

Moore, Donald S.

- 1997 "Remapping Resistance 'Ground for Struggle' and politics of place," in Steve Pile and Michael Keith(eds.), **Geographies of Resistance**. (pp.87-106), London: Routledge.

Nederveen Pieterse, Jan

- 1997 "Multiculturalism and Museums: Discourse about Others in the Age of Globalization," **Theory, Culture & Society**. 14(4): 123-146.

Neis, Paul

- 1997 **Travels in Upper Laos and Siam**. Trans. Walter J. Tips, Bangkok: White Lotus Press.

Picard, Michel

- 1997 "Cultural Tourism, Nation-Building, and Regional Culture: The Making of a Balinese Identity," in Michel Picard and Robert E. Wood (eds.), **Tourism, Ethnicity, and the State in Asian and Pacific Societies**. (pp.181-214), Honolulu: University of Hawai'i Press.

Pile, Steve

- 1997 "Introduction: Opposition, Political Identities and Spaces of Resistance," in Steve Pile and Michael Keith (eds.), **Geographies of Resistance**. (pp.1-32.), London: Routledge.

Premrudee Daoroung

- 2000 "Global Actors, Local Forest: Power Plays within Forest Management in Southern Lao PDR," Unpublished M.Sc. Thesis, University of Sydney.

Ryder, Gráinne

- 1996 **"The Political Ecology of Hydropower Development in the Lao People's Democratic Republic," Unpublished Major Paper for the Degree of Master in Environment Studies, York University.**

Serène, Raoul

- 1959 "Fishing and the Ang Festivities," in René De Breval (ed.), **Kingdom of Laos**.(pp.174-184), Limoges: A. Bontemps Co.,Ltd.

Sofield,Trevor and Li, Fung Mei Sarah

- 1998 "Tourism Development and Cultural Policies in China," **Annals of Tourism Research**. 25(2): 362-392.

Stuart-Fox, Martin

- 1998 **The Lao Kingdom of Lǎn Xāng: Rise and Decline**. Bangkok: White Lotus Press.

Teo, Peggy and Li, Lim Hiong

- 2003 "Global and Local interaction in Tourism," **Annals of Tourism Research**. 30(2): 287-306.

Trankell, Ing-Britt

- 1993 **"Luang Prabang,"** Paper for the 5th International Conference on Thai Studies ,SOAS,London,July 5-10.
- 1997 "Royal Relics: Ritual and Social Memory in Louang Prabang," in Grant Evanns(ed.), **Laos Culture and Society**.(pp.191-213),Chiang Mai: Silkworm Book.

Unesco

- 1999 "The Globalization of Tourism," **The UNESCO Courier**.(26-27) July/August.

Urry, John

- 1988 **Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Societies.** London: Sage.

van den Berghe, Pierre and Keyes, Charles

- 1984 "Introduction Tourism and Re-Created Ethnicity," **Annals of Tourism Research.**11(3): 343-352.

Wang, Ning

- 1999 "Rethinking Authenticity in Tourism Experience," **Annals of Tourism Research.**26(2): 349-370.

Wilson, David

- 1993 "Time and Tides in the Anthropology of Tourism," in Michael Hitchcock, Victor T. King and Michael J.G. Parnwell (eds.), **Tourism in South-East Asia.** (pp.32-47), London: Routledge.

Wood, Robert E.

- 1984 "Ethnic tourism, the State, and Cultural Change in Southeast Asia," **Annals of Tourism Research.** 11: 353-374.
- 1993 "Tourism culture and the sociology of development," in Michael Hitchcock, Victor T. King and Michael J.G. Parnwell (eds.), **Tourism in South-East Asia.** (pp.48-70), London: Routledge .
- 1997 "Tourism and the State: Ethnic Options and Constructions of Otherness," in Michel Picard and Robert E. Wood (eds.), **Tourism, Ethnicity, and the State in Asian and Pacific Societies.**(pp.1-34), Honolulu: University of Hawai'i Press.

Yoshikawa, Hideki

- 1998 **"Weaving identity: A Case Study of a Lue Weaving Village in Nan, Thailand,"** Presented at the Vietnamese-Thai Collaborative Workshop on "Ethnic Communities and Changing Environment," Chiang Mai, December 9-15.

Internet

www.vientianetimes.com and www.new6.thdo.bbc.co.uk

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นายสันติพงษ์ ช้างเผือก	รหัสประจำตัว 4124905
วัน เดือน ปี เกิด	10 มกราคม 2513	
ประวัติการศึกษา	สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนวัดราชโอรส กรุงเทพมหานคร ปีการศึกษา 2531 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การอาหาร คณะอุตสาหกรรมเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีการศึกษา 2535	
ทุนการศึกษา	ได้รับทุนอุดหนุนจากกองทุนชาชาคาว่า และโครงการมหาบัณฑิตไทยศึกษา ชุด “คนชายขอบ” ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)	